

Universitat de Lleida

La construcció d'Europa: fonaments jurídics, socials i econòmics de la integració europea

Josep Tortosa Duran

<http://hdl.handle.net/10803/378643>

La construcció d'Europa: fonaments jurídics, socials i econòmics de la integració europea està subjecte a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/)

(c) 2015, Josep Tortosa Duran

Universitat de Lleida

**LA CONSTRUCCIÓ D'EUROPA.
FONAMENTS JURÍDICS, SOCIALS I ECONÒMICS DE LA
INTEGRACIÓ EUROPEA**

Tesi Doctoral presentada per Josep Tortosa Duran

Director:

Dr. Antoni Blanc Altemir

Programa de Doctorat: Dret i Administració d'Empreses

Departament Dret Públic

Lleida, 2015

ÍNDIX

ÍNDIX	3
RESUM.....	9
RESUMEN	9
SUMMARY	10
INTRODUCCIÓ.....	11
<u>CAPÍTOL I: EL MARC CONCEPTUAL: EUROPA I L'EUROPEISME A TRAVES DE LA HISTÒRIA (I).....</u>	<u>19</u>
I.- Edat Mitjana: elements històrics	19
<i>1.- El concepte de Europa en l'Edat Mitjana: breu introducció.....</i>	<i>19</i>
<i>2.- La instauració de l'Imperi.....</i>	<i>20</i>
<i>3.- Les Croades.....</i>	<i>26</i>
<i>4.- El Renaixement medieval .....</i>	<i>36</i>
<i>5.- Assaig anglès de formació d'un gran bloc a Occident .....</i>	<i>41</i>
II.- Edat Mitjana: Elements socials i polítics.....	47
<i>1.- L'organització política i social en la Europa Medieval .....</i>	<i>47</i>
A.- El sistema del feudalisme.....	47
B.- La propietat i la seva gent.....	52
<i>2.- La democràcia medieval i les llibertats civils a Europa.....</i>	<i>56</i>
A.- La independència de les ciutats: la revolució urbana.....	56
B.- Llibertat i privilegis de la burgesia.....	62
C.- Les llibertats urbanes després de la independència de les ciutats	67
<u>CAPITOL II: EL MARC CONCEPTUAL: EUROPA I L'EUROPEISME A TRAVES DE LA HISTÒRIA (II).....</u>	<u>71</u>
I.- L'evolució de les diferents estructures socials i polítiques a Europa occidental durant l'Edat Mitjana	71
<i>1.- Ciutats i Estats. La unitat de Espanya .....</i>	<i>71</i>
<i>2.- El sistema constitucional de Anglaterra .....</i>	<i>73</i>
<i>3.- Itàlia i la seva falta de constitucionalisme.....</i>	<i>75</i>

II.- Les transformacions religioses, polítiques i econòmic-socials a l'Europa medieval	82
1.- <i>La crisi de l'Església i el Cisma d'Occident.....</i>	<i>82</i>
2.- <i>La transformació econòmica.....</i>	<i>88</i>
3.- <i>Els moviments socials del segle XIV.....</i>	<i>92</i>
III.- El Renaixement i l'Humanisme	99
IV.- La conquesta del món per Europa.....	110
1.- <i>Les rutes del Mediterrani, Asia i Àfrica.....</i>	<i>110</i>
2.- <i>El descobriment d'Amèrica.....</i>	<i>113</i>
V.- L'ideal europeu en els temps moderns.....	118
VI.- El segle XIX i les seves revolucions.....	124
VII.- Les nacionalitats a Europa.....	126
VIII.- De la Primera a la Segona Guerra Mundial	130
1.- <i>El fi de la seguretat i la decadència europea.....</i>	<i>130</i>
2.- <i>Les causes i el desenvolupament de la segona guerra.....</i>	<i>132</i>
3.- <i>La victòria aliada i les seves conseqüències.....</i>	<i>144</i>
A.- <i>Europa i el canvi d'equilibri de poder.....</i>	<i>147</i>
B.- <i>La difícil pau general.....</i>	<i>151</i>
C.- <i>L'hegemonia americana i la guerra freda.....</i>	<i>154</i>
D.- <i>Alemanya dividida .....</i>	<i>158</i>
<u>CAPITOL III: REPTES I PROGRESSOS DE L'INTEGRACIÓ EUROPEA.....</u>	<u>163</u>
I.- La crisi política de la Unió Europea.....	163
1.- <i>De Gaulle i Europa .....</i>	<i>163</i>
2.- <i>Les iniciatives per la Unió Política i la “Europa de les Pàtries” .....</i>	<i>163</i>
3.- <i>Els Plans Fouchet I i Fouchet II .....</i>	<i>165</i>
A.- <i>El Pla Fouchet I.....</i>	<i>165</i>
B.- <i>El Pla Fouchet II.....</i>	<i>166</i>
4.- <i>El “Gran Dessen” del President Kennedy.....</i>	<i>167</i>
5.- <i>L'obertura a Àfrica .....</i>	<i>168</i>
6.- <i>La “querella de les institucions” i el compromís de Luxemburg .....</i>	<i>169</i>

II.- L'impuls al projecte europeu: avanços i reculades	171
1.- <i>Els progressos a nivell institucional .....</i>	<i>171</i>
A.- La unificació institucional i el Consell Europeu	171
B.- L'elecció del Parlament Europeu per sufragi universal	172
2.- <i>Els canvis a través dels Tractats: de l'Acta Única Europea a Niça .....</i>	<i>174</i>
A.- La Declaració solemne de Stuttgart	174
B.- El Projecte Spinelli d'Unió Europea	175
C.- L'Acta Única Europea.....	176
D.- La reunificació d'Alemanya.....	177
E.- Les negociacions prèvies del Tractat de la Unió Europea.....	179
F.- El Tractat de Maastricht o Tractat de la Unió Europea	180
G.- La ratificació del Tractat de la Unió Europea	182
H.- L'aplicació del TUE i el Compromís de Ioanina	184
I.- L'avantprojecte de la Constitució Europea	184
J.- El Tractat d'Amsterdam	186
K.- El Tractat de Niça.....	188
3.- <i>Altres assoliments del projecte europeu.....</i>	<i>189</i>
A.- Política exterior i de seguretat comuna	189
B.- L'Unió Econòmica i Monetària.....	192
C.- El Conveni de Schengen.....	195
III.- Les ampliacions: de 6 a 28 Estats Membres	198
1.- <i>La primera ampliació: l'Europa dels Nou .....</i>	<i>198</i>
2.- <i>La segona ampliació: L'Europa dels Deu .....</i>	<i>201</i>
3.- <i>L'Europa dels Dotze.....</i>	<i>202</i>
4.- <i>La tercera ampliació: l'Europa dels Quinze.....</i>	<i>202</i>
5.- <i>Les successives ampliacions.....</i>	<i>204</i>
<u>CAPITOL IV: EL TRACTAT DE LISBOA: EL NOU EUROPEISME I EL SEUS ELEMENTS .....</u>	<u>207</u>
I.- El Tractat de Lisboa: inici d'una nova etapa de la construcció europea o continuisme respecte a les anteriors etapes?	207

<i>1.- El Tractat de Lisboa com a resultat del fracàs del projecte de Constitució Europea.....</i>	<i>207</i>
<i>2.- Les novetats a nivell institucional: aspectes més destacats .....</i>	<i>210</i>
<i>3.- El reconeixement de la personalitat jurídica de la Unió Europea .....</i>	<i>213</i>
<i>4.- El context negatiu que ha acompanyat l'entrada en vigor i el desenvolupament del Tractat de Lisboa: la Unió Europea davant la crisi econòmica .....</i>	<i>217</i>
II.- Referència específica a algunes de les matèries més rellevants introduïdes o modificades pel Tractat de Lisboa	226
<i>1.- La protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals .....</i>	<i>226</i>
<i>A.- La protecció dels drets humans com “valor” de la UE .....</i>	<i>226</i>
<i>2.-La Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea .....</i>	<i>228</i>
<i>3.- El Tractat de Lisboa i la segona proclamació de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE .....</i>	<i>232</i>
<i>4.- El compromís de la Unió Europea amb la promoció i protecció dels drets humans a la resta del món.....</i>	<i>234</i>
III.- L'acció exterior de la Unió Europea	242
<i>1.- La regulació de l'acció exterior al TUE i al TFUE.....</i>	<i>242</i>
<i>2.- La Política comercial comú: principis i marc competencial. El paper del Tribunal de Justícia .....</i>	<i>245</i>
<i>3.- Els instruments i actors de la política comercial.....</i>	<i>250</i>
<i>A.- Instruments aplicables a l' importació .....</i>	<i>251</i>
<i>B.-Instruments aplicables a l'exportació .....</i>	<i>251</i>
<i>C.- Instruments de defensa comercial contra pràctiques deslleials.....</i>	<i>252</i>
<i>D.- Règims comercials preferencials.....</i>	<i>252</i>
<i>4.- La cooperació per al desenvolupament .....</i>	<i>254</i>
<i>A.- Dels orígens de la política de cooperació al desenvolupament a la seva consolidació.....</i>	<i>254</i>
<i>B.- El marc competencial de la política de cooperació .....</i>	<i>258</i>
<i>C.- La crisi financera i la política de cooperació.....</i>	<i>261</i>

<u>D.- La interacció de la Unió Europea amb les Nacions Unides en matèria de cooperació al desenvolupament.....</u>	<u>264</u>
<u>5.- La política exterior i de seguretat comuna (PESC) i la política comuna de seguretat i defensa (PCSD) .....</u>	<u>269</u>
<u>A.- La política exterior i de seguretat comuna (PESC).....</u>	<u>269</u>
<i>a.- L'articulació de la PESC des dels seus orígens fins al Tractat de Lisboa.....</i>	<i>269</i>
<i>b.-Execució i finançament de la PESC .....</i>	<i>275</i>
<u>B.- La Política comuna de seguretat i defensa (PCSD).....</u>	<u>278</u>
<i>a.- De la Política Europea de Seguretat i Defensa (PESD) a la Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD).....</i>	<i>278</i>
<i>b.-La naturalesa de la PCSD en el Tractat de Lisboa.....</i>	<i>282</i>
<u>C.- El marc institucional de la PESC i de la PCSD.....</u>	<u>285</u>
<u>CAPÍTOL V. ÀMBITS ESPECÍFICS D'ACTUACIÓ DE LES</u>	
<u>RELACIONS EXTERIORS DE LA UNIÓ EUROPEA.....</u>	<u>289</u>
I.- Consideracions preliminars.....	289
II.- El Mediterrani: un laboratori de proves per a la Unió Europea	293
<i>1.- La necessitat d'un nou enfocament que superi l'actual estancament de les relacions euromediterrànies. ....</i>	<i>293</i>
<i>2.- Els valors democràtics i el respecte efectiu als drets humans i a les llibertats fonamentals com a eixos del nou enfocament .....</i>	<i>299</i>
<i>3.- El creixement com a base de l'estabilitat i el desenvolupament compartit.....</i>	<i>301</i>
<i>4.- El paper destacat de la societat civil i de les relacions interculturals ..</i>	<i>304</i>
<i>5.- El foment de la cooperació sectorial.....</i>	<i>306</i>
<i>6.- La necessitat d'un nou marc financer d'acord als reptes actuals .....</i>	<i>309</i>
<i>7.- Consideracions finals.....</i>	<i>311</i>
III.- La Federació Russa: un veí incòmode per a la Unió Europea	314
<i>1.- Les diverses etapes de les relacions bilaterals: cooperació i conflicte .</i>	<i>314</i>
<i>2.- La interdependència de les relacions comercials i energètiques.....</i>	<i>320</i>
<i>3.- L'impacte del conflicte d'Ucraïna en les relacions UE-Rússia.....</i>	<i>325</i>

<i>4.- Cap a una nova etapa de les relacions UE-Rússia després del conflicte d'Ucraïna?</i>	328
IV.- Amèrica Llatina: una relació bilateral per millorar	331
<i>1.- Consideracions preliminars: els processos d'integració a Amèrica</i>	331
<i>2.- Les relacions Unió Europea-Amèrica Llatina i Carib (ALC)</i>	336
<i>3.- Relacions de la UE amb les subregions d'Amèrica Llatina i el Carib</i> ..	338
A.- Comunitat Andina (Bolívia, Colòmbia, Equador i el Perú).....	338
B.- MERCOSUR (Argentina, Brasil, Paraguai, Uruguai i Veneçuela) ...	342
C.- Amèrica Central (Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Hondures, Nicaragua i Panamà)	348
D.- El Carib	349
V.- La implicació de la Unió Europea en el manteniment de la pau i la seguretat internacionals a escala global	350
<i>1.- Lluita contra el terrorisme internacional</i>	351
<i>2.- La gestió internacional de crisis</i>	355
CONCLUSIONS	367
BIBLIOGRAFIA	375
I.- Monografies i llibres col·lectius	375
II.- Articles de revistes i contribucions en obres col·lectives	392

Resum

La present Tesi Doctoral analitza la construcció europea al llarg de la història enfocant-se en els aspectes jurídics, històrics, polítics i socioeconòmics. L'objectiu principal ha estat entaular els nexes causals entre l'evolució sociopolítica del continent europeu i el naixement, a la vegada que desenvolupament, del procés d'integració europea des de diferents vessants doctrinals. El primer capítol es dedica a l'evolució històrica de la formació d'Europa a l'Edat Mitjana. El capítol dos continua el marc conceptual i històric des de l'evolució de les diferents estructures socials i polítiques a Europa occidental durant l'Edat Mitjana, la creació dels Estats moderns, l'expansió d'Europa pel món i el descobriment d'Amèrica, les revolucions del segle XIX, els nacionalismes i les dos Guerres Mundials, així com les conseqüències per al declivi d'Europa. El tercer capítol aborda tant les consecutives crisis internes del projecte europeu com els impulsos d'aquest. El quart capítol es centra en l'anàlisi del Tractat de Lisboa, el seu gènesi des del fracàs del projecte de Constitució Europea i els seus elements principals. Finalment, el cinquè i últim capítol es dedica a l'anàlisi de determinats àmbits específics d'actuació de les relacions exteriors de la Unió Europea.

Resumen

La presente Tesis Doctoral analiza la construcción europea a lo largo de la historia enfocándose en los aspectos jurídicos, históricos, políticos y socioeconómicos. El objetivo principal ha sido establecer los nexos causales entre la evolución sociopolítica del continente europeo y el nacimiento, así como el desarrollo, del proceso de integración europea desde diferentes vertientes doctrinales. El primer capítulo se dedica a la evolución histórica de la formación de Europa en la Edad Media. El segundo capítulo continúa el marco conceptual e histórico desde la evolución de las diferentes estructuras sociales y las políticas en Europa occidental durante la Edad Media, la creación de los Estados

modernos, la expansión de Europa por el mundo y el descubrimiento de América, las revoluciones del siglo XIX, los nacionalismos y las dos Guerras Mundiales, así como sus consecuencias en el declive de Europa. El tercer capítulo aborda tanto las consecutivas crisis internas del proyecto europeo como las distintas iniciativas para su impulso. El cuarto capítulo se centra en el análisis del Tratado de Lisboa, desde su génesis incluyendo el fracaso del proyecto de Constitución Europea y sus elementos principales. Finalmente, el quinto capítulo se dedica al examen de determinados ámbitos específicos de actuación de las relaciones exteriores de la UE.

Summary

This Doctoral Thesis analysis the European construction throught history pointing out legal, historical, political and socioeconomics aspects. The main objective has been to establish links between the sociopolitical evolution of the European continent and the origins, and development of the European integration process. The fist chapter sets the historical evolution of Europe in the Middle Ages. The second chapter also examines the historical framework from the Middle Ages, the establishment of modern States, the expansion of Europe, the discovery of America, the Revolutions of the XIX century, the nationalism and the two World Wars. The third chapter approaches the consecutives internal crisis of the European project as well as the different initiatives to strenghten it. The fourth chapter focusses on the analysis of the Lisbon Treaty from its origins including the non nata Constitution to its main elements. Finally, the fifth chapter examines specific fields regarding the external relations of the EU.

INTRODUCCIÓ

L'europeisme és el conjunt de conductes que serveixen de base al moviment d'unificació europea, es a dir, la convergència històrica de forces polítiques i socials i d'aspiracions difuses entre la població i el camp europeu. Té el seu fonament en una fase de transició de la història dels Estats de la Europa occidental, en el qual desenvolupament la societat civil perd el seu caràcter exclusivament nacional i adquireix justament el caràcter europeu.

La unitat europea es l'ideal mil·lenari dels més grans esperits europeus. En la seva versió moderna està unit als problemes plantejats per la consolidació del principi nacional amb la Revolució francesa i amb la nova concepció de la societat internacional que es deriva de la mateixa. D'aquesta manera s'explica en la fórmula federalista dels "Estats units d'Europa", entesa com un mitjà per a establir relacions pacífiques entre les nacions, per a garantir, al mateix temps, la seva autonomia a través de la seva subordinació a un poder superior, encara que limitat, per anular les conseqüències del nacionalisme.

Aquest ideal es troba per primera vegada en l'element cosmopolita de la revolució francesa i en el projecte de Saint-Simon de reorganitzar la societat europea sobre la base d'un parlament europeu. Es troba també en les utopies de Proudhon i de Frantz que van descobrir en el federalisme la alternativa a la centralització, al nacionalisme i a la guerra, mals que ells relacionaven amb la consolidació del prestigi nacional i en el pensament de Cattaneo, que es distingeix per haver formulat el problema europeu en termes rigorosos des del punt de vista institucional. Aquest concebia, en efecte, el federalisme com una tècnica per a organitzar la democràcia en extensos espais per a la descentralització del poder polític. Se'l torna a trobar també en els programes de les associacions pacifistes i en les resolucions dels congressos de la pau i dels congressos dels juristes, que es van desenvolupar en la segona meitat del segle passat. Però també en el sí de les corrents liberal, democràtica i socialista, que

dominaren la història del segle XIX, es manifestà de manera persistent i consistent l'ideal dels Estats units d'Europa, entès com una etapa cap a la consolidació universal dels valors que aquestes corrents portaven amb elles, per atestar la convicció de que dits valors no podien limitar-se a un sol país sense degenerar. Un exemple d'això és el Mazzini de la "Giavina Europa", el que, potser errat en la seva creença en la convivència pacífica dels estats en base en el principi nacional, va concebre els valors supranacionals com la premissa i el fi del principi nacional.

No obstant, la història perdia el camí de la unitat europea, que va continuar sent una utopia durant tot el segle XIX i part del XX. En el pla teòric donà un pas endavant Einaudi, el qual no es va limitar a explicar la necessitat de la federació europea sinó que criticà també les falses solucions de tipus confederacionista com la Societat de Nacions. La crisi de l'estat nacional, que va explotar amb la Primera Guerra Mundial, impossibilità les primeres accions polítiques per a la unitat europea amb el recolzament d'un moviment d'opinió. Tanmateix, la unitat europea sols assoleix convertir-se en un veritable objectiu polític en la segona postguerra, quan, per un cantó, els moviments federalistes i europeistes s'organitzaren i es van unir a nivell europeu i, per una altra banda, els governs van començar una política d'unificació europea. Els moviments federalistes es formaren en l'època de la resistència durant la qual l'enderroc dels estats nacionals i la barbàrie de la guerra van fer néixer la idea de que el nacionalisme estava superat i es podia reconstruir Europa sobre bases unitàries.

El "Manifesto per una Europa libera e unita", obra de Spinelli, Rossi i Colorni, publicat en 1941, exposa els dos principis fonamentals que van inspirar l'acció dels moviments federalistes: l'atribució a l'estat nacional de la degeneració de la vida política i social i la identificació de la línia divisòria entre la conservació i el progrés amb la línia divisòria entre l'estat nacional i la federació europea. Les transformacions històriques de la segona postguerra van convertir el fet de la unificació europea en un objectiu que es podia assolir. Amb la Segona Guerra

Mundial, el sistema europeu dels estats deixa de ser el centre de l'equilibri polític universal i els estats nacionals cauen sota l'hegemonia de EEUU i de la URSS.

A Europa occidental la decadència de les sobiraniaes nacionals desplaça el problema de la seguretat del nivell dels diversos estats en lluita recíproca al nivell atlàntic sota el protectorat nord-americà i permet al desenvolupament econòmic una dimensió europea. En essència, els estats de la Europa occidental, pel fet de no ser ja capaços de garantir per sí sols ni la seguretat ni el desenvolupament econòmic dels seus ciutadans, deixen de ser estats en el veritable sentit de la paraula.

Dins de l'àmbit de l'europeisme cal distingir dos corrents: un d'inspiració governamental i una altre d'inspiració popular. El primer té per base l'acció sobre l'equilibri polític i sobre les institucions existents i concep la unificació europea en termes de convergència entre les polítiques exteriors dels estats o de col·laboració intergovernamental, excloent, per tant, tota transferència substancial de poder a Europa. El segon basa la seva acció en l'alternativa federal europea com a lluita constitucional, orientada a fer que el poble de les nacions europees intervingui com element determinant de la transferència de la lluita entre els partits i de la participació electoral dels ciutadans i per consegüent d'una part de la sobirania dels estats a Europa.

Si el procés de integració europea fos vàlid amb el naixement dels Estats units a Europa, aquest objectiu no podrà deixar de ser el resultat de la convergència dels dos elements constitutius de l'europeisme. En efecte, cap de les dos corrents sembla capaç d'assolir per sí sola l'objectiu final de la construcció de Europa. Per una part, el corrent governamental basa el seu propi poder en una lluita política, en un consentiment, en la utilització de recursos i en decisions que tenen confins precisos dins del marc polític dels diferents estats, en tant que la decisió de fundar un govern europeu sols pot prendre's a nivell internacional, on no existeix el mecanisme de formació d'una voluntat política unitària sinó sols la possibilitat de compromisos entre els diversos governs nacionals. Jurídicament es

tracta d'una decisió que sols és possible si es forma simultàniament en tots els països interessats en la integració europea, la voluntat de posar-la en marxa¹.

La conclusió política del procés d'integració europea, sembla, doncs, ser el resultat de la unitat dialèctica dels dos elements constitutius de l'europeisme. Així, mentre que el primer disposa de la força, però no es capaç d'aplicar-la per a fins més avançats de la col·laboració confederal entre els estats, el segon no disposa de la força, però proposa com a objectiu de la lluita per la unificació europea la fundació d'un estat nou, és a dir, el reconeixement de la sobirania del poble europeu.

Tot això ha donat lloc a la motivació del doctorand que, després de cursar el Grau en Dret a la Universitat de Lleida, va decidir continuar ampliant la seva formació teòrica fent ús de la seva experiència com a professor d'Història, a través de la investigació d'un tema fascinant com és l'origen de la integració europea, de l'europeisme i dels factors jurídics, històrics i econòmic-socials que han confluït en l'apassionant, encara que inacabat i imperfecte, procés d'integració europea.

La present Tesi Doctoral pretén, per tant, analitzar la construcció europea al llarg de la història enfocant-se en els aspectes jurídics, històrics, polítics i socioeconòmics. L'objectiu principal ha estat entaular els nexes causals entre l'evolució sociopolítica del continent europeu i el naixement, a la vegada que desenvolupament, del procés d'integració europea des de diferents vessants doctrinals. Això ha permès l'estudi del fenomen acudint a la metodologia crític-jurídica a través de la qual el doctorand partint de documents jurídics i històrics, així com diverses fonts doctrinals, ha pretès verificar la seva teoria inicial, procedint a tal efecte, al buidatge de diferents biblioteques i centres de documentació.

---

¹.- BOBBIO, N.;MATTEUCCI, N.; PASQUINO, G.: *Diccionario de Política*, Siglo XXI Editores, Mexico, 1981, pp. 655-658.

En quant a l'estructura del treball d'investigació s'ha configurat en cinc capítols, atenent als criteris de sistematització adequats per a un treball d'aquesta naturalesa. El primer d'ells es dedica a l'evolució històrica de la formació d'Europa a l'Edat Mitjana, es parteix d'aquella important etapa perquè va donar pas no només al continent tal com ho coneixem, sinó que també es van adquirir certs indicis intrínsecament europeus: incipients llibertats individuals, limitades inicialment a la burgesia; la propietat, o la creació de les ciutats. A més, les lluites internes com la Guerra dels Cent Anys van influir en els llaços polítics, que en aquella època es cristal·litzaven bàsicament en matrimonis entre diferents membres de cases dinàstiques. Un altre esdeveniment de rellevància varen ser les Croades que van beneficiar l'expansió del poder europeu més enllà de les seves fronteres. L'Europa Cristiana va arribar a fundar el Regne de Jerusalem. El capítol es divideix en dos parts una de caràcter històric i una altra sobre qüestions polítiques i socials.

El capítol dos continua el marc conceptual i històric des de l'evolució de les diferents estructures socials i polítiques a Europa occidental durant l'Edat Mitjana, la creació dels Estats moderns, l'expansió d'Europa pel món i el descobriment d'Amèrica, les revolucions del segle XIX, els nacionalismes i les dos Guerres Mundials, així com les conseqüències per al declivi d'Europa. Però al mateix temps són objecte d'anàlisi la progressiva construcció teòrica i conceptual d'Europa i de la necessitat de la seva unió precisament per a fer front al seu indiscutible i constatable declivi. D'aquesta manera s'analitza la idea d'Europa als temps moderns, les construccions teòriques d'Europa i europeisme en els idealistes del segle XIX i principis del XX, per a passar als federalistes i arribar fins les portes de l'inici del procés d'integració europea als anys cinquanta del passat segle.

El tercer capítol aborda tant les consecutives crisis internes del projecte europeu com els impulsos d'aquest. En altres paraules, ens trobem davant una idea en moviment i constant desenvolupament que ha patit revessos, però que manté el

seu objectiu primordial basat en la idea-força de l'integració. El capítol es projecta en tres parts: a la primera s'analitza les diferents crisis polítiques des de De Gaulle fins el Compromís de Luxemburg; la segona està dedicada als avenços jurídics a través dels diferents tractats: Acta Única Europea, Tractat de Maastricht, Tractat d'Amsterdam, i el Tractat de Niza. La última tracta assumptes d'importància que han configurat la singularitat de l'organització europea: la política exterior i de seguretat comú, la unió econòmica i monetària, i finalment, l'espai Schengen.

El quart capítol es centra en l'anàlisi del Tractat de Lisboa, el seu gènesi des del fracàs del projecte de Constitució Europea i els seus elements principals. A tal efecte el capítol es divideix en dues parts: a la primera s'analitza la qüestió de saber si ens trobem davant de l'inici d'una nova etapa o es tracta d'un simple continuïsm respecte les etapes anteriors. A tal efecte s'estudien les principals novetats que aporta el Tractat de Lisboa des de la perspectiva de la naturalesa jurídica de la Unió Europea i la seva personalitat, la dimensió institucional de les reformes operades pel Tractat, o el context de crisi econòmica que ha acompanyat la seva entrada en vigor i posterior desenvolupament. La segona part d'aquest quart capítol es dedica a l'anàlisi específic d'algunes de les matèries més rellevants introduïdes o modificades pel Tractat: des de la protecció dels drets humans i llibertats fonamentals, fins l'estudi de diferents àmbits i sectors de l'acció exterior de la Unió Europea: la política comercial comú, la política de cooperació al desenvolupament, la Política exterior i de Seguretat Comú (PESC) o la Política Comú de Seguretat i Defensa (PCSD).

Finalment, el cinquè i últim capítol es dedica a l'anàlisi de determinats àmbits específics d'actuació de les relacions exteriors de la Unió Europea. A tal efecte, s'han triat quatre àmbits diferents, tres geogràfics i un altre transversal. L'elecció dels tres àmbits geogràfics obeeix a l'interès específic que té la Unió per raons de proximitat però també estratègiques, de seguretat clàssica o energètica, com el Mediterrani o Rússia, o d'una altra naturalesa més econòmica i de projecció

futura com Amèrica Llatina. En el cas de l'àmbit de caràcter transversal, s'ha cregut convenient analitzar l'aportació de la Unió Europea a la pau i seguretat internacional a escala global, principalment a través de la seva participació a la gestió de crisis internacionals, i la seva contribució a la seguretat mundial en col·laboració amb les Nacions Unides.

CAPÍTOL I: EL MARC CONCEPTUAL: EUROPA I L'EUROPEISME A TRAVES DE LA HISTÒRIA (I)

I.- Edat Mitjana: elements històrics

1.- El concepte de Europa en l'Edat Mitjana: breu introducció

El nom d'Europa, al marge de la mitologia grega² i d'altres factors com l'efecte de cohesió social que va produir el cristianisme a l'occident europeu³, havia passat quasi desapercbut en els textos medievals. Dante Alighieri en la seva obra "De Monarchia"⁴ escrita a començament del segle XIV, reclamava l'existència d'una monarquia universal, en la que la funció principal fos l'exercici de l'arbitratge, davant de les diferències dels sobirans i rebutjant l'idea de que l'Església tingués poders temporals. La paradoxa de l'obra de Dante fou que, al mateix temps que establia la diferència entre lo espiritual i lo temporal, articulava la primera manifestació d'una unió federal de nacions sota la protecció romana.

Contemporani de Dante fou Dubois⁵, autor d'una obra sobre el "Abreujament de les Guerres i dels Processos", per a qui la "República Cristiana" era una espècie de Confederació de Nacions absolutament independent en lo temporal, que deurien estar baix la direcció d'un Concili en el que el Papa tingués la direcció de

---

².- Sobre aquesta qüestió, *vid.* SAMANIEGO BONEU, M.: "Antecedentes del proceso de integración europea. La idea de Europa hasta 1950", en BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B. (Coords.): *Tratado de Derecho y Políticas de la Unión Europea. Tomo I. Desarrollo histórico y caracteres básicos de la Unión Europea. Naturaleza, valores, principios y competencias*, Aranzadi-Thomson Reuters, Cizur Menor, 2009, pp. 18-20. Com afirma Le Goff, Europa va entrar a la historia per la porta de la mitologia. LE GOFF, J.: *La vieille Europe et la nôtre*, Seuil, Paris, 1994, p. 8.

³.- Cfr. GUTIÉRREZ CONTRERAS, F.: *Europa: historia de una idea*, Salvat, Pamplona, 1987, p. 17.

⁴.- ALIGHIERI, D.: *De Monarchia: nouva versione con un esame esplicativo*, Prato: La Tipografia, 1921.

⁵.- DUBOIS, P.: *De recuperatione Terre Sancte. Traité de politique générale (1306)*, publicat d'acord amb el manuscrit del Vaticà, edició de Charles-Victor Langlois, París, 1981.

jutge suprem sobre els Prínceps, i en el conjunt del qual sistema l'arbitratge seria la institució primordial per al manteniment de la pau.

La conquesta de Constantinoble per part dels turcs en 1453 va significar una altra gran ruptura per a l'espai històric europeu i que va donar origen a l'Imperi Bizantí. Eneas Silvio Piccolomini, gran humanista, situat al tron pontifici amb el títol de Pius II, en el seu al·legat en defensa de la cristiandat contra els turcs, diu: “De Constantinopolitana clade de bello contra turcos congregandi”, identifica a Europa com la nostra pàtria, com la nostra casa⁶. “Nunc vero in Europa, id est, in patria, in domo propria, in sede nostra, percusa caesique súmmum” en la famosa carta a Mohamed II estableix l'equivalència d'Europa amb la Cristiandat i als europeus amb els cristians.

A 1463, el rei de Bohèmia, Georges de Podiebrad, presentava un “Tractat d'Aliance i Confederació”⁷ per a resistir als turcs, el dit “Tractat” era enviat a Lluís XI de França, a Maties Corvino, rei d'Hongria, a Casimir IV de Polònia i a la República de Venècia, i en realitat, no era més que un projecte de reconstruir la unitat d'Europa, proposant la celebració a Basilea d'un congrés d'aquesta “Universitas” i suggerint la creació d'una Assemblea que votés per majoria simple, una Cort de Justícia, un exèrcit comú i un pressupost confederal. Aquest projecte no va tenir resposta.

2.- La instauració de l'Imperi

Des de Lluís el Germànic, sobirà de Alemanya pel Tractat de Verdún (843), el país apareix dividit en els quatre antics comtats de Saxonia, Franconia, Suàbia i

---

⁶.- GINZO FERNÁNDEZ, A.: “Eneas Silvio Piccolomini (Pío II) y su concepción de Europa”, *Anales del Seminario de Historia de la Filosofía*, vol. 28, 2011, pp. 71-1000.

⁷.- MITRE FERNANDEZ, E.: “Entre el diálogo y el belicismo: dos actitudes ante el turco desde el Occidente a fines del Medievo”, *Hispania Sacra*, LXII, 126, juliol-desembre, 2010, pp. 513-538. REBOLLO ESPINOSO, M.J.: “The role of education and search for the European unity: the illustrated and romantic “perpetual peace” projects”, *Educação*, ano XXIX, núm. 2 (59), pp. 303-327.

Baviera, que formen veritables Estats amb individualitat ètnica, dialectal i jurídica. A l'Est dels quatre Estats es trobaven les "marques", antics districtes protectors de les fronteres de Germania, de gran importància per al futur del país. "Nordmark" o Saxonia septentrional, "Marca de Meissen" o Saxonia oriental. Marca de l'Est o Turingia, Caintia i l'Osterland, la futura Àustria. I més a l'Est, el "Slaveland" la terra dels eslaus. Al Sud-est, tancant el pas al Danubi, ocupant la Europa central, el temible poble hongarès.

Consumada definitivament la tripartició de l'Imperi, després de la seva efímera restauració per Carles el Gras, Alemanya va tenir amb Arnulfo (896-899), un rei que va rebre a més la teòrica dignitat imperial. Però el poder no l'exercia ell, sinó els ducs dels estats mencionats. La monarquia es regia per l'antiga costum germànica d'elecció entre els membres de la família reial o principal, per dret de sang.

Arnulfo de Baviera, obté el tron i es fa coronar Emperador pel Papa Formoso a Roma (896), lligant definitivament el concepte de l'Imperi a Alemanya. La dignitat reial, a pesar de tot, anirà recuperant les seves atribucions i la seva força: la unitat alemanya que semblava perduda serà salvada. Durant el regnat del fill de Arnulfo, Lluï el Nen (899-911), en el que la pressió hongaresa es va accentuar i arribà a destruir Moravia, s'inicia la preponderància de Saxònia, que amb el seu duc Otó l'Il·lustre, adquireix gran brillantor i apareix com el vertader centre de Alemanya en el regnat següent de Conrad I de Franconia (911-918).

El feudalisme ha madurat mentre tant i la influència dels bisbes es fa cada vegada més patent. A la mort de Conrad fou elegit rei el duc "saxó" Enric el Caçador (919-936), triomfant així la idea electiva en la monarquia germànica. Enric és el veritable fundador del "Reich", l'unificador del regne respecte a les seves parts, el que incorpora també la Lorena contra Carles el Ximple de França. En el seu temps es va usar per primera vegada la paraula "Deutsche", alemany, per a tot el poble. Ha estat comparat a Pipino el Breu, el fundador de la dinastia carolíngia,

del mateix modo que el seu fill Otó ho ha fet a Carlemany, fill d'aquell, restauradors ambdós de l'Imperi romà d'Occident.

Prova de la força de la Casa de Saxonia i de la rehabilitació del poder reial per Enric I, fou l'elecció com a rei del fill d'aquest i de Santa Matilde, Otó I (936-973). Els prínceps i senyors el van reconèixer a Aquisgran, i a les festes que van seguir el jurament hi assistiren els ducs de Lorena, Franconia i Suàbia. Reduït per la força el duc de Baviera, Arnulfo, va col·locar en aquell lloc, al germà d'aquest, Bertoldo. I en els ducats, apart de lligar als ducs al poder central, va establir un funcionari reial, el comte palatí, enfortint així la unitat del Reich. Inspirant-se en Carlemany, procurà fer del clergat un instrument fidel al monarca; col·locà en els bisbats i en les abadies, parents, amics o protegits, formant veritables principats feudals eclesiàstics, que tenien sobre els laics l'avantatge per al sobirà de que a la seva mort, el successor el tornava a nomenar el monarca. Otó mateix deia que el clergat tenia els fonaments del seu poder.

Pel contrari, no va saber sostrair l'ambient de la seva època d'afavorir els petits senyors contra els grans, a l'objecte de tenir una noblesa addicta, amb lo que contribuï al desenvolupament del feudalisme. Va intervenir en el regne de Borgonya, integrat pels antics Estats de Borgonya, Provença i part de Suïssa, que passa a ser protectorat alemany. Eren els "hongaresos" el terror de Europa, impotent davant de la seva força. Havien devastat el Nord de Itàlia, arribant a amenaçar a Roma i al mateix temps a Alemanya, aconseguint ocupar Verdún, que fou cremada. És cert que Enric I els havia vençut, però des de l'any 933 van endurir les seves aventures, tornant a devastar tota Itàlia, Alemanya i l'Est de França. En aquestes circumstàncies, Otó I obtingué la victòria de Lechfeld en el 955, que va posar fi al perill "hongarès" a Europa i contribuï a fixar aquest poble guerrer en la plana Danubiana que habitava. L'Occident, per a que pogués respirar tranquil, Otó apareixia com el seu salvador, com el primer sobirà de Europa. Alemanya, abans esmicolada, se col·locava al capdavant d'Occident, ocupant el centre de l'antic Imperi carolingi, que Otó I restaurà.

El monarca alemany havia intervingut en els assumptes de Itàlia, sol·licitat per la reina vídua de Llombarda, Adelaida,, a la mort del seu espòs Lotari. L'administrador del regne, Berenguer d'Ivrea, volia obligar a Adelaida a casar-se amb el seu fill, Adalbert. Tancada en un castell, la reina vídua demanà auxili a Otó I, que va dominar als "llombards" i es va casar amb ella. Després, els problemes interns del seu regne i el perill "hongarès" obligaven a Otó a reconèixer a Berenguer d'Ivrea, com a rei tributari de Lombardia. Aquest atacà els territoris pontificis i llavors el Papa, Joan XII sol·licità l'ajut de Otó, el qual a l'any 961 va tornar a Itàlia, proclamant-se rei d'aquest país a Pavia i rebent a continuació de mans del Pontífex la corona imperial (962), reunint així les tres corones: la de Alemanya de plata, la de Itàlia de ferro i la de l'Imperi d'or.

Otó confirmà al Papa les donacions anteriors del poder temporal i les rendes, però els Papes no podien ser consagrats, sense previ jurament de fidelitat a l'Emperador. Els Pontífex quedaven convertits en vassalls de l'Imperi: el cas de Carlemany tornava a repetir-se. En realitat no es tracta del Sacre Romà Imperi de la nació germànica, creació del segle XV, sinó senzillament de la restauració de l'Imperi romà. I la prova es que Otó adopti, com els seus predecessors, el títol de "Imperator Augustus", es a dir, de cap de l'Imperi romà. L'única diferència és que ara la corona imperial la posseeix el sobirà més fort de Europa, capaç de fer valer els seus drets.

Per això, el repenedit Joan XII del pas donat d'aliar-se amb Berenguer i Adalbert d'Ivrea, Otó tornà a Itàlia i amb ma dura el deposà i va fer elegir a un dels seus partidaris, Lleó VIII (963). L'Imperi no era com abans, una teoria sinó una realitat, perquè responia a una necessitat del poder reial a Alemanya. Otó, el qual poder es recolzava en el feudalisme eclesiàstic alemany, necessitava dominar a Itàlia, per a dominar a Roma. Per això, va subjectar als "llombards" del Sud d'Itàlia, entrant així en contacte amb els bizantins, el qual Emperador, Joan Tzimiscés, com havia succeït amb Carlemany, va menysprear, en un principi, al nou Emperador d'Occident, però acabà reconeixent-lo i enviant-li una

“porfirogènita”, la Bella Teòfanès, filla de Romano II, com esposa per al seu fill Otó II. Com Carlemany, Otó I és el sobirà indiscutible i reconegut de l'Occident. A les Assemblees públiques que torna a reunir, no sols acudeixen els súbdits del seu Imperi, sinó els monarques estrangers com els de França i de Borgonya, i els sobirans bàrbars, com els de Dinamarca, Hongria i Bulgària.

El seu fill, Otó II, a qui havia preparat la successió imperial fent que el Papa el coronés, comença a regnar als divuit anys d'edat, assessorat per la seva esposa Teòfanès i pels alts dignataris eclesiàstics. Els problemes de govern, en estat latent durant el temps de Otó I, car aquest amb la seva energia va saber ofegar, apareixen ara a la llum del dia: així el feudalisme i l'enemistat de Itàlia, les dificultats a Alemanya i a Itàlia. A tot això s'hi afegeix les pressions exteriors: els “eslaus” i els “danesos”. Solucionats com va poder aquests inconvenients, Otó II intentà finir la conquesta de Itàlia, es a dir, expulsar d'ella a bizantins i musulmans, els quals aliats, foren vençuts, però després derrotat i fet presoner. Poc temps més tard, moria a Roma, deixant un fill de tres anys, Otó III.

Fins a l'any 995 van exercir la regència la seva mare Teòfanès i la seva àvia, Adelaida, però durant ella la alta noblesa, dirigida per Enric de Baviera, mostra que el feudalisme no havia renunciat als seus drets; encara va aparèixer amb més gravetat el desenvolupament del feudalisme eclesiàstic. Així estava clar, que de triomfar la força feudal sobre la reialesa en Alemanya, seria l'Església la triomfadora. Per això, la monarquia germànica si volia conservar l'autoritat sobre l'Església alemanya, suport pel caràcter especial del feudalisme alemany de la reialesa contra els grans senyors laics, no tenia més remei que dominar al Papat. En definitiva, era aquella la realitat íntima de l'Imperi des de Otó I. Culte, piadós, educat per Gerbert de Reims, Otó III se sentí atret per Itàlia, fonament del seu Imperi. I es va instal·lar a Roma, com un vertader emperador romà en el seu palau del Aventino, on somnia amb l'Imperi Universal.

La unió de la corona imperial i de la tiara pontifícia va semblar una realitat, al fer Papa al seu nebot Gregori V, que fou el que el coronà emperador. A la mort de Gregori V, elevà al Papat al seu mestre Gerbert, que va prendre el nom de Silvestre II. L'organització d'Occident, a lo Carlemany o a lo de Otó I, semblava un fet cert. Però, a pesar d'aquelles aparences, existien altres realitats més palpables, i eren el desconhort de Alemanya, on les intrigues eclesiàstiques presagiaven futurs mals: el desconcert de Itàlia que estava lluny d'haver set assimilada a l'Imperi; la mateixa actitud de Bizanci; la força cada vegada major dels "eslaus" cristianitzats i la creació del regne de Hongria per Sant Esteve. Era, en una paraula, el mil·lenni europeu tot que es transformava a l' apropiar-se la data crucial de l'any 1000.

I en aquestes circumstàncies, a l'edat de 22 anys, abandonat de tots, Otó III, per la gracia de Déu, Emperador August dels romans, va morir en el monestir de Monte Soracle, sense deixar descendència directa. Fou elegit rei el duc de Baviera, Enric II el Sant, (1002-1024) intervenint per primera vegada en l'elecció els senyors eclesiàstics. El rei, afeccionat a les coses de l'Església, col·laborà en la necessària reforma de la mateixa, però no deixà de seguir la política tradicional alemanya d'afavorir el feudalisme eclesiàstic contra el laic, que ara sense el fre otonià no cessa de donar mostres del seu poder. A Itàlia, els enemics de l'Imperi, proclamaren rei a Alduino d'Ivrea, mentre que el Papa era dominat per l'aristocràcia romana. Per això, a pesar de l'estat de Alemanya, Enric es va dirigir a Itàlia, tenint que limitar-se a ser coronat rei de Romans i rei de Lombardia, no rebent la corona imperial fins més tard (1014) de mans de Benedicte VIII, amb qui entra en contacte per a estendre la reforma cluniacena.

Perquè a Itàlia les coses havien canviat, on creix una vida popular, urbana, amb ciutats organitzades en veritables repúbliques o altres formes i que tendeixen al seu propi govern i no accepten la jerarquia establerta -guerres contra els "polonesos", el qual rei, Boleslao, intenta formar un gran imperi "eslau" i lluità contra els bizantins en el Sud de Itàlia, van completar l'activitat d'aquest

monarca, en el qual regnat, la decadència imperial apareix ben visible. Amb ell s'extingeix la dinastia saxona que va inaugurar Enric I. Alemanya sense haver pogut assimilar a Itàlia, quedava reduïda a si mateixa, mentre que a Orient, Basile Bulgarotóctonos havia acabat, després de vint anys de guerres, amb el terrible perill que amenaçava a l'Imperi secular que era Bizanci.

3.- Les Croades

Són les expedicions dels cristians d'Occident, sota el patrocini de l'Església, contra l'Islam i, més concretament, per a lliurar el Sant Sepulcre de mans dels infidels o per a defensar des de la seva creació, el regne cristià de Jerusalem⁸. Aquestes empreses guerreres ocupen des del final del segle XI al final del segle XIII. Foren nombroses, encara que es redueixen a vuit les més notables. Tenen caràcter general o nacional. En definitiva, totes són continuació o seqüela de la primera, es a dir, que s'originen del fet de la defensa del regne de Jerusalem.

L'esperit aventurer i guerrer dels "normands", convertits a la fe de Crist, donà un fruit esplèndid a l'arravatar el Sud de Itàlia i Sicília als musulmans. De seguida, seria realitat el regne "normand" de les Dos Silícies, de tanta transcendència política, econòmica i cultural, vassall, a més, de la Santa Seu. Per això, el Mediterrani es converteix en un mar cristià, de tal forma que, quan en el segle XII, els musulmans facin desaparèixer pràcticament el domini cristià de l'Orient, els cristians continuaran l'ofensiva, perquè són els amos del mar llatí, perquè tenen en el seu poder les bases i les escales del mateix: Sardenya, conquerida a 1022, Còrsega a 1031, Sicília 1058-1090. Endebades la pirateria musulmana, des de les Balears i les costes marroquines, assota sense parar als cristians. En la lluita dels mediterranis occidentals, s'han anat practicant en la Croada.

---

⁸- LOSTE RODRIGUEZ, M.A.: *Las cruzadas*, Anaya, Madrid, 1990. LEHMANN, J.: *Las cruzadas*, Martinez Roca, Barcelona, 1989. ZABOROV, M.: *Historia de las cruzadas*, Akal, Madrid, 1979.

Europa va fer un esforç i sortí definitivament de la pendent per la que lliscava des de feia segles; esforç doble, moral i material. L'Església es redimeix dels abusos en la seva disciplina i intenta lliurar-se també de la subjecció dels Emperadors. El món laic veu millors temps també: la població augmenta, sobra gent, inclús. Sobren cavallers que busquen fortuna; sobren humils en els feus. Europa és forta i està ben armada. El Papa Urbà II amb clara visió de les possibilitats europees, declara l'ofensiva oficial de la Cristiandat contra l'Islam, fent realitat el somni de la Europa d'aquell temps.

Amb l'establiment dels turcs seldyúcides canvien les coses i les comunitats cristianes, organitzades a l'entorn del Sant Sepulcre, i els pelegrins troben greus dificultats. L'assumpte transcendeix a la Europa cristiana, de tal manera, que els pelegrins van ara en grups armats, capaços de defensar-se. Urbà II va considerar el moment favorable i en el Concili de Clermont (1095) va predicar que el Sant Sepulcre estava en perill i va demanar amb entusiasme l'ajut de tots. Per primera vegada, les masses populars de l'Edat Mitjana senten una commoció unànime, que és comuna als grans i als humils. Sense esperar l'expedició dels grans, Pere, l'ermità, amb la seva paraula màgica, predicà pels burgs i al camp la Croada als humils. I així les masses populars electritzades, les de França com les d'Alemanya, sota la direcció de l'arquebisbe Gunteri i el sacerdot Gottschalk, s'uneixen a Alemanya en un nombre immens de divuit mil persones. Son camperols aventurers, captaires il·luminats. En desordre, van camí de Constantinoble. Al Sud de Alemanya comencen els primers aldarulls.

Les víctimes foren els jueus. Des d'allí, per Hongria i Bulgària arriben a Constantinoble, on l'Emperador els envia a l'Àsia Menor. A Nicea van atacar als turcs seldyúcides i aquests els van destrossar. Pere va tornar amb els supervivents a Constantinoble, impotent davant de la indisciplina que va motivar el desastre. Aquestes notícies van refredar els ànims dels que es preparaven a partir, degudament organitzats. El Papa encarregà la direcció espiritual de l'expedició al bisbe de Puy, Ademar de Monteil. La data de partença es va fixar pel 15 d'agost

de 1096. Mentrestant, els enviats pontificis tractaven amb les ciutats marítimes italianes, a fi de que els proporcionessin vaixells per anar-hi per mar. El punt de reunió de tots es fixà a Constantinoble per a finals de 1096.

El feudalisme des del primer moment es va adherir amb ardor a l'empresa patrocinada pel Papa. Els senyors es mostraren disposats a fer el vot baix el jurament, que representava portar la divisa de croat, la creu roja de tela sobre el pit. I el feudalisme, sense pensar que les Croades donarien un cop mortal al seu sistema, que, amb el moviment burgés i la monarquia, contribuiran a la seva dissolució, concorre en marxa amb els seus guerrers, Al considerar aquell moviment se compren la unitat ferrenca de la Cristiandat, obra del Papat. En efecte, en els primers moments es va notar un augment considerable de preu en tots els béns mobles, en els productes alimentaris i manufacturats, mentre que la terra baixava de valor i no trobava compradors. Perquè en aquella primera Croada és l'estímul religiós l'únic realment que compta, juntament amb l'esperit d'aventura, de botí, amb l'atracció d'aquell Orient fantàstic i bíblic, i, sobretot, amb l'esperit guerrer feudal. Prohibida la guerra en terres cristianes, els guerrers feudals poden realitzar-la a plaer contra els musulmans. Dirigida per l'Església, el feudalisme al complet espera la sortida contra l'Islam.

Al capdavant va el llegat del Papa, Ademar. Es divideixen per nacions, formant quatre grups o exèrcits, constituïts pels nobles amb els seus vassalls, comandats pels principals senyors, ja que els reis estan excomunicats. Els bizantins temen a aquests "bàrbars". L'Emperador els envia tot seguit a l'Àsia Menor, tement la violència a Constantinoble. Abans de partir, va aconseguir dels senyors que li prestessin jurament de fidelitat, es a dir, que els investiria de les terres que guanyessin als turcs. A canvi, els assegurava l'aprovisionament.

La campanya fou molt ràpida. D'acord amb l'Emperador bizantí van posar setge a Nicea i van vèncer als turcs a Dorilea. Prenen Antioquia, on queden assetjats,

però aconseguïen aixecar el setge. Per fi arriben a Jerusalem que prenen als “fatimites” de Egipte, saquejant la ciutat.

Les victòries de les Croades tenen la seva explicació en l'entusiasme de la causa, per l'estat de l'Orient, per ser els turcs dominadors de cristians, que reben als croats amb alegria i perquè la mateixa Croada afavorí la discòrdia entre els “fatimites” de Egipte i el Califat de Bagdad. L'ocupació de Jerusalem va produir una alegria immensa a l'Occident. Es considerà el fet com la victòria definitiva sobre l'Islam. El Papa Urbà va morir pocs dies abans de que arribés la notícia (1099), com també havia mort el llegat Ademar, succeït pel cardenal Daimbert.

Després de la seva victòria, els croats van fundar el regne de Jerusalem, el qual govern van oferir al noble francès Godofred de Buillon, que va rebutjar portar la corona reial on Crist l'havia portat d'espines, declarant-se sols “Protector del Sant Sepulcre. A la seva mort, el seu germà Balduino fou proclamat rei i va regnar fins a 1118, sent així, en realitat, el fundador del regne. Comprenia aquest Palestina i eren feudataris seus: el comtat de Edesa, que es va entregar a Balduino de Flandes, el Principat de Antioquia, que fou concedit a Bahermundo, el comtat de Trípoli, que fou atorgat a Raimon de Tolosa. Es va implantar el sistema feudal occidental de tipus francès, que adquireix al trasplantar-lo més rigor que en el mateix Occident.

El poder del rei de Jerusalem sobre els principats independents era molt limitat. Els vassalls, dins del regne, no tenien obligació de prestar el servei militar més d'un any, i si el sobirà portava la lluita fora de les fronteres, podia negar-se a seguir-lo. Per al manteniment del regne de Jerusalem era necessari dominar no sols les places fortes de l'interior, sinó les ciutats marítimes. Per això se necessitaven naus que els guerrers no tenien. Les ciutats costeres del Mediterrani les aportaran: Pisa, Gènova, Venècia, Marsella, Barcelona. Aquestes ciutats cristianes i els mercaders que van contribuir a l'empresa, exigiren avantatges comercials: concessió de pòsits i magatzems en els ports; privilegi de duanes;

exempció de tributs. Apart de tot això hi ha el guany en el “transport dels croats”, especialment per part de Venècia. El comerç amb l’Orient és actiu i ara directe d’orientals a cristians. No tardarà l’interès comercial en ser molt intens en les futures Croades, encara que mai aquest interès sigui el primordial en aquestes empreses.

A l’objecte de tenir cura dels pelegrins malalts, alguns cavallers francesos, després de l’ocupació de Jerusalem, van acordar formar una orde religiosa destinada als serveis del pobres i del malalts, fundant tot seguit un hospital. Es van comprometre a viure pobrament i de la caritat, creant l’Orde de l’Hospital de Jerusalem o de Sant Joan. Els prínceps cristians de Síria van permetre als Hospitalaris aixecar castells al camp i cases fortificades a les ciutats. A Europa van tenir béns immensos. En el segle XIII posseïen unes dinou mil cases, cada una d’elles amb el seu comanador i els seus cavallers. Feien els tres vots ordinaris: pobresa, castedat i obediència. Eren religiosos i cavallers i no admetien més que nobles. Governava la Orde el Capítol General, es a dir, l’Assemblea de dignataris i comanadors dels convents. Portaven una armadura i sobre d’ella el mantell negre amb creu blanca. El cap suprem era el Gran Maestre.

Més endavant van canviar de caràcter i es convertí en una Orde de guerrers que es comprometien a lluitar contra els infidels. Sols admetia en el seu sí als nobles o als bastards dels prínceps. Amb anterioritat a la transformació dels hospitalaris, un grup d’aquests, a 1118, va formar una altra Orde a l’objecte d’acompanyar i defensar als pelegrins en la ruta a Terra Santa. El rei Balduino els va cedir una part del seu palau, el “Temple”, d’on van prendre el nom de “pobres germans del Temple de Jerusalem”⁹. La Orde fou aprovada en el Concili de Troyes de 1128 i Sant Bernat els va protegir i els va ajudar a redactar la regla, que va tenir com a model la del Císter. De influència cistercenca és també el mantell blanc dels Templers i la creu que ostentaven era roja. Feien els tres vots dels monjos i es dividien en cavallers, “sergents” i clergues. Els primers eren nobles i els únics

---

⁹.- LE GOFF, J.: *La civilización del Occidente medieval*, Paidós, Madrid, 1999, pp. 43-46 i 55.

que podien regir un convent. Els segons eren burgesos rics que havien cedit els seus béns a l'Orde, en la que servien d'escuders o intendents. Els tercers servien de capellans i depenien del Gran Mestre. Els "freires" templers tenien jurisdicció independent de l'episcopal estaven sotmesos darrerament al Papa¹⁰. Els monarques van donar als templers béns immensos. Comptaven amb deu mil cases, una marina i bancs. La seva riquesa era tan gran que fins i tot van intentar comprar l'illa de Xipre.

La desunió dels turcs, que facilità l'èxit de la primera Croada desapareix per un moment i el sultà Zeuqui ocupa Edesa i el seu principat i amenaça Jerusalem. El fet produeix gran emoció a Europa. Sant Bernat, abat de Clairvalls, predica la Segona Croada. Ara els caps són l'Emperador de Alemanya, Conrad III i el rei de França, Lluís VII i el futur Frederic I. L'exèrcit croat el formen uns 150.000 homes. Posen setge inútilment a Damasc i se'n tornen per un fracàs absolut a l'aliar-se l'emir de Damasc amb el sultà Zeuqui.

Saladino, general del sultà Noradino, aventurer i creient fanàtic, va llençar a l'Islam contra els Estats cristians, predicant la "Jihad", es a dir, la Guerra Santa musulmana contra la Croada cristiana. El rei de Jerusalem, Guido de Lusician, fou vençut a Tiberiades, que fa possible que Saladino posi setge a Jerusalem. A l'Occident es va creure que s'imposava una Tercera Croada. Tot just elegit Gregori VIII va dirigir la convocatòria de la Croada primer a l'Emperador Frederic Barbarroja i de seguida als demés pobles. L'Emperador revifa la Dreta que es coneix amb el nom de "Hoflage Iesu Christi" i declara que pensa anar personalment a la Croada. L'organització de la Croada per Frederic Barbarroja fou perfecta, gracies a l'entusiasme i al talent organitzadors del gran Emperador. Travessada Europa s'internen per Àsia i derroten a Saladino. A Silícia, aquest home fort, Frederic, a pesar dels seus setanta anys, va voler banyar-se a les aigües fredes del riu Sebej i va morir víctima d'una congestió pulmonar. El seu exèrcit es disgregà. El seu fill, Frederic de Suabia, amb algunes forces es reuneix

---

¹⁰.- BORONAT, I.: *Les grans Croades medievals*, Claret, Barcelona, 1992, pp. 58, 99 i 167.

amb el rei anglès Ricard Cor de Lleó i amb el francès Felip II August, i mor tot seguit. Malgrat que Ricard derrota a Saladino, Ricard no pot ocupar Jerusalem; s'arriba a la firma d'una treva de tres anys, segons la qual els cristians, en petits grups i desarmats podran visitar el Sant Sepulcre. En realitat era una derrota moral; se pactava amb l'Islam i no es recuperà Jerusalem.

Sis anys després de l'acord entre Saladino i Ricard, ocupa el lloc pontifici el Papa Inocenci III, que intentarà impulsar la lluita contra l'Islam; fent predicar una Quarta Croada, una Croada de cavallers i de gent modesta, dirigida per alguns barons imbuïts d'esperit aventurer. El Papa ha elegit com a cap de l'expedició a Teobald de Xampanya, el qual devia dirigir-se contra Egipte, principal enemic de la fe. Molts foren els que van desistir d'aquest objectiu, preferint anar al tradicional i directe de Síria. Sent una empresa marítima feien falta les naus. Pisa i Gènova no es van prestar als designis pontificis. El tracte es va fer amb Venècia, que, precisament tenia pactes firmats amb els "fatimites". Però com que el negoci era de molt volum acceptà el transport. Venècia se comprometia a transportar 20.000 homes i 4.500 cavalls i a mantenir-los durant un any. El cost seria de 85.000 marcs de plata, a pagar en 1201 i 1202. Mort prematurament Teobald de Xampanya, fou substituït per Bonifaci de Monferrato i Balduino de Flandes.

Embarcats els croats, el Dux de Venècia, Enric Dàndolo, va anul·lar l'autoritat de Bonifaci i portà l'exèrcit a Zara, la qual possessió interessava als venecians per motius mercantils. Per una part, la influència pertorbadora de l'Emperador de Alemanya, Felip de Suabia, excomunicat, casat amb Irene, la filla del destronat i cegat Emperador de Bizanci, Isaac el Angel, suplantat per Aleix III, i per una altra, el fet de que molts croats, per compte propi, s'havien dirigit directament a Síria, amb tot lo qual el preu establert amb Venècia, no havia set assolit, fa que els croats queden, de fet, a mercè de Venècia.

Inocenci III, que havia excomunicat als venecians per la desviació interessada de Zara, es negà a acceptar la proposició del fill de Isaac, Aleix, de restablir en el tron al seu pare, d'acord amb Felip de Suàbia i el seu cunyat Bonifaci de Monferrato, cap de la Croada, a qui s'oferia l'illa de Creta. Mentrestant els croats arriben a Corfú on es firma el Pacte de Corfú, en el que les parts es posen d'acord en el sentit de que, des de Constantinoble, els croats van directament a Jerusalem, sense atacar abans a Egipte. En definitiva, triomfava Venècia i la política de Felip de Suàbia. Aleix, el pretendent, pagaria les despeses de l'empresa i Venècia recobriria el monopoli comercial que tenia a Bizanci i que Aleix III havia anul·lat concedint-lo als genovesos. Els bizantins no paguen i la situació se complica amb una revolució a Bizanci. Aleix Ducas el Cellajunt, assassina a Aleix IV, el qual pare, el cec Isaac, mor de dolor.

Davant del rumor de que Aleix V, el Cellajunt, intentava cremar les naus dels croats, aquests l'obligaren a fugir. Teodor Lascaris es va fer coronar llavors, però els croats el van expulsar i es van apoderar de la ciutat del Bòsfor, que van saquejar implacablement, fundant "l'Imperi llatí de Constantinoble". Així va acabar aquella Croada de intrigues i interessos polítics i mercantils, la qual direcció escapà de les mans del Papat. Va ser el Papa Inocenci III en el Concili de Letrán (1215), qui va declarar en la seva primera sessió que era vergonya de la Cristiandat tenir en mans dels infidels el territori de Terra Santa i va reclamar als reis, als prínceps i als pobles que prenguessin les armes per lliurar la batalla de Déu. Allí mateix, s'aprovà un decret en el que s'obligava a Europa a participar en la Croada. Es va projectar per l'estiu següent, dictant el Papa una treva o pau de quatre anys a fi de que el món cristià pogués prendre part en l'empresa. La clerecia devia concedir per a la Croada la vigèsima part de les seves rendes i el Papa i els cardenals, la dècima. Inocenci III morí prematurament a l'any següent. El seu successor, l'ancià Honori III continuà la idea i la predicació¹¹.

---

¹¹.- PHILIPS, S.R.S.: *La expansión medieval de Europa*, Fondo Cultura, Mèxico, 1994, p. 45.

Per fi, els croats es posaren en marxa per grups. Els caps eren Joan de Brienne, rei de Jerusalem, sense Jerusalem; el cardenal espanyol Pelai, llegat pontifici i el duc Leopold VI de Àustria. En les operacions preliminars s'esgotaren les energies i Andreu II de Hongria va abandonar l'empresa. La resta de les tropes hongareses i alemanyes, els principats cristians de Síria i les milícies de les ordes militars, van assetjar Damietta, la clau de Egipte. La formidable plaça fou presa, però aquell fet afortunat no canvià l'estat de coses de l'Orient cristià. Nou fracàs de la Quinta Croada.

Contra la voluntat del Papa Gregori IX, que no volia que un Emperador excomunicat dirigís una Croada, Frederic II casat amb Isabel, filla de Joan de Brienne, rei de Jerusalem, es va obstinar en dirigir la Sexta Croada. Al davant de forces alemanyes, amb la contribució de genovesos i pisans es va embarcar al juny de 1228. A finals de l'estiu va arribar a Terra Santa. Una vegada arribat allí, usà més de la diplomàcia que de les armes, seguint una política, que si era poc edificant des del punt de vista de la idea de Croada, era certament realista amb vistes a la solució del problema d'Orient.

A 1229 va acordar amb el Sultà de El Caire, Malek-el-Kumel, una treva de deu anys. Els cristians es quedaven amb Jerusalem, Belem, Nazaret i altres llocs que asseguraven la comunicació amb Tolemaida. Jerusalem quedava així neutralitzada: una ciutat santa per als cristians, però els musulmans tenen en ella també les seves mesquites. Aquesta tolerància en el segle XIII era un anacronisme i aquell oportunisme no deixà de provocar escàndol en la Cristiandat. El Pontífex el va aprovar, Frederic II, Emperador, rei de Jerusalem, entrava amb gran solemnitat a la ciutat: Joan de Brienne, el ex rei de Jerusalem, el qual lloc ocupava el seu gendre Frederic, va obtenir el tron de Constantinoble per mort de Robert de Courtenay. El domini llatí quedà de fet reduït a la capital.

A l'Orient, la prova de la visió realista de Frederic II la van donar els fets que van seguir clars a la partida del rei, deguts al canvi de política. El Papa Inocenci

IV no accepta ara el condomini de Jerusalem, inclinant-se per la idea dels venecians d'atacar el poder del Sultà de Egipte, contra lo establert en 1229. El Papa va oposar el rei Enric de Xipre a Frederic II, que suposava trencar la pau interna de Jerusalem. Aprofitant aquelles circumstàncies, el Sultà Eyub va cridar als turcs kharismios i va ocupar Jerusalem, la ciutat santa, derrotant als cristians en retirada a Gaza.

Per altra part, Balduino II, successor del seu sogre Jean de Brienne a Constantinoble, visità a Sant Lluís, rei de França, sol·licitant ajut per a l'Imperi llatí. Inocenci IV va proposar en el Concili de Lyó (1245), l'organització d'una Setena Croada per a recobrar Jerusalem. El feudalisme, no obstant, se desinteressava ja de la Croada, la qual idea pertanyia al passat cada vegada més. Alemanya no escolta al Papa, ni tampoc les ciutats italianes, que, d'acord amb la dominació musulmana, no desitgen alterar l'estat de coses. Les mateixes Ordes militars, els Templers sobretot, estan més interessats en qüestions materials que en les espirituals. Que aquella tolerància de Frederic era una visió realista ho provà el dèbil eco de la convocatòria de Inocenci IV. Sols el rei de França, Lluís IX, el va escoltar i feu vot de croat. L'empresa es projectà amb el primitiu programa de la Quarta Croada: atac a Egipte abans de fer-ho a Jerusalem. El rei sant al front de cent vint grans naus i mil sis centes petites va desembarcar a Damietta, que van ocupar sense lluita. El Sultà va fer proposicions de pau, que Lluís IX no acceptà. Part de les tropes, comandades per Robert de Artois, germà del rei, foren derrotades. Robert morí i Sant Lluís va caure presoner i tot l'exèrcit es va rendir. Un desastre total. El nou Sultà va pactar amb Sant Lluís la llibertat dels captius i la del rei, a canvi d'un milió d'escuts.

L'Imperi llatí de Constantinoble, creació artificial de la Quarta Croada havia acabat la seva existència. L'esforç definitiu l'intentà de nou Sant Lluís, liquidats els problemes externs i interns del seu regne, en una altra empresa personal, en la qual realització va topat amb la fredor de la majoria. En 1270 van sortir els croats d'Aigües-Mortes. Acompanyaven al rei els seus tres fills, els seus germans, el

seu gendre i la seva filla, els reis de Navarra i els comtes de Artois, Bretanya i Flandes, Per pressió de Carles d'Anjou, la Croada es va desviar cap a Tunísia, on la pesta va acabar amb les forces del rei sant. Lluís IX i un dels seus fills van morir i la resta de l'expedició tornà a França. Després de la de Sant Lluís no sortirà cap més expedició¹².

4.- El Renaixement medieval

El segle XII, segle de la doble evolució municipal i espiritual, supera una etapa important d'aquest Renaixement que significa un enyorament constant de la Antiguitat. En lo social queda fixat el Municipi: la ciutat urbana. En la cultura es dóna l'aportació de la ciència dels països musulmans, que en el nou ambient ciutadà produeix una transcendental revolució en el món de l'esperit. Els punts essencials del moviment seran la filosofia grega i el Dret romà: la primera, modificarà el pensament i penetrarà en la teologia cristiana; el segon, canviarà el concepte polític europeu. Aquests seran els fruits d'aquesta segona etapa del Renaixement medieval.

Però aquestes aportacions del segle XII no haguessin pogut produir el moviment renaixentista en l'ambient vulgaritzat i sotragat dels centres excel·lents de l'època eminentment feudal; les escoles monàstiques, la qual finalitat era formar bons monjos. Ara, en el segle XII, aquestes escoles son un anacronisme, vegeten com poden en el seu aïllament rural, per anar a raure fidels al seu conservadorisme, obstinades a no incorporar-se al nou moviment. En el segle següent, les ordes mendicants, en canvi, s'uniran a ell i aniran a engrossir el fruit de les escoles episcopals: les Universitats.

Perquè el moviment renaixentista fou possible gràcies a aquestes escoles episcopals, en aquest sentit més modernes que les monàstiques, encara que cronològicament van ser contemporànies. Si aquelles foren un producte legítim

---

¹².- PUMAGALLI, V.: *La vida en la Edad Media*, Nerea, Madrid, 1999, pp. 33-64.

de la societat feudal, aquestes, ho foren de l'ambient urbà i per això van adquirir el dinamisme que faltà als centre monàstics. De manera semblant, també les escoles catedralícies segueixen el mateix desplaçament geogràfic que la nova economia i els moviments socials. La llibertat de la ciutat inoculada en les escoles episcopals, possibilitarà als alumnes, sinó laics almenys seculars, la lliure elecció dels seus mestres. En el nou ambient urbà, les antigues escoles catedralícies, transformen el seu esperit i el sentit corporatiu ciutadà produirà en el segle XIII, la corporació de l'estudi, la corporació de les escoles: la Universitat.

De la rutina dels segles anteriors s'escapen les escoles episcopals. Continuarà en elles l'enciclopedisme antic, però dins d'ell, s'inicia una tendència a la especialització. Orleans i Tours serà especialment escoles de Gramàtica i Retòrica, Bolonya de Dret, Paris de Dialèctica, Lògica i Teologia, Montpellier de Medicina. Així en les escoles episcopals la cultura se secularitza i s'especialitza: la transcendència d'aquest fet en el futur serà immensa.

Si de la Dialèctica neix la Filosofia medieval, si Paris durant el segle XII es converteix, per la tendència a la especialització en les escoles, en un gran focus d'activitat filosòfica, teològica, de la Retòrica, sortí l'estudi del Dret i Bolonya es converteix des del segle XII en el gran centre d'estudis jurídics de l'Occident. Bolonya no deixà mai de tenir les seves escoles de Retòrica. S'estudiava en elles, concretament en les municipals, el Dret civil, una amalgama de diversos sistemes compostos en diferents èpoques, que englobava el Dret civil fins a Justinià, els codis Gregorià del segle III, Hermogenià del segle IV, Teodosià del segle V i certs codis bàrbars superposats. Irnerio va introduir en aquella escola l'estudi integral del "Corpus Iuris Civilis de Justinià, emprant per al seu estudi, el mètode de la glosa, afegint al comentari del text anotacions interlineals o marginals. Irnerio i els glossadors van crear així el Dret civil científic, dinàmic. Des de finals del segle XV la jurisprudència de Bolonya serà la nostra, de la mateixa manera que la Teologia de Paris serà la de tot l'Occident.

Fou Bolonya també en aquella mateixa època, la creadora de l'estudi científic del Dret Canònic, de la llei de l'Església, el qual conjunt fins llavors o "ius antiquum", fou substituït pel Decret de Graciano. Graciano ve a representar pel Dret Canònic, lo que Innerio per al civil. Els "decretistes" bolonyesos no foren menys famosos que els legistes. En el segle XIII Sant Ramón de Penyafort compilarà les adicions al Decret: les "Decretals" i les "Extra". Seguiran les adicions de Bonifaci VIII, les "Clementines" i les "Extravaganto", que refoses pel Concili de Trento, formen el Decret de l'Església moderna.

Durant el segle XII algunes ciutats del Llenguadoc, en particular Montpeller, van veure crear-se en elles centre d'estudi, el qual desenvolupament és paral·lel a la prosperitat comercial de la ciutat. El Llenguadoc també, des del segle VIII era terra d'hospicis i hospitals, a càrrec dels monestirs. En el segle XII se fundà a Montpeller l'Hospital de l'Esperit Sant, del que surt una orde, la del Esperit Sant, que Inocenci III confirmà al 1118 i que en l'any 1300 comptava amb 400 hospitals, dels quals 120 es trobaven a Espanya.

Es tracta aquí, no obstant, d'escoles com les de Paris i Bolonya, que no constituïen una corporació, una "Universitat". Això és fruit del segle següent, del segle XIII. La fundació de la Universitat de Paris es degué a una qüestió entre el bisbe i el canceller, de qui depenien les escoles i els mestres, sobre el monopoli de l'expedició dels títols, que cada una de les parts volia per a sí. A l'any 1200, mestres i alumnes de les escoles de Paris, es van reunir en corporació, que va ser reconeguda pel Papa Inocenci III i el rei Felip August, col·locant-la baix la jurisdicció eclesiàstica, en 1215 del llegat pontifici Robert de Courçon, que donaria al "Studium " els primers estatuts. La Universitat de Paris és una associació de mestres i alumnes reunits per nacions i que aviat amb les seves Facultats: Arts, Teologia, Dret i Medicina. Prendrà revolada. La Universitat, com el Municipi, és així privilegiada amb jurisdicció i elements de govern propis; com a les ciutats, la representa el seu procurador.

L'Església havia establert la Inquisició per defensar la fe. Seguint aquesta mateixa norma, l'Església controla el pensament, els estudis, la Universitat, màxim tenint en compte que en les escoles del segle XII, el desordre en les creences havia set un fet. La Universitat eclesiàstica, els seus membres, mestres i alumnes, son clergues, encara que no tots ordenats. La jurisdicció universitària es eclesiàstica. La Universitat és la corporació de l'esperit i com tal es una força moral i espiritual cristiana, un element de l'Església Universal. Els Papes, puix, conscients de la importància i la força de les noves corporacions, porten a cap aquella política ajudats aquí també, com en la lluita contra la heretgia, per aquells mendicants franciscans i dominics.

Com els Papes, els reis tenen interès en protegir i per dominar-les a les noves corporacions. L'interès reial és, no obstant, d'ordre econòmic-polític, en relació a la importància que per als seus respectius països tenen les Universitats. Per això el paper de l'Església és infinitivament superior al dels reis, malgrat que els reis siguin els fundadors de molts "Studia". La Universitat de Paris va néixer de les escoles de la seva catedral i la de Bolonya va tenir un origen triple: l'escola episcopal va contribuir a l'estudi de les Arts, l'escoles municipals al del Dret civil, les monàstiques al del Dret canònic. Els juristes bolonyesos foren consultats per Frederic Barbarroja en l'Assemblea de Roncaglia. L'Emperador concedí als estudiants jurisdicció escolar i eclesiàstica. Els mestres, que depenien del Municipi, tenien la jurisdicció de la ciutat; el Papa intervé, també, però sent el Dret civil el nucli principal dels estudis, no té la seva intervenció la mateixa força que a Paris. Els mestres tenen la seva corporació directament dependent del Municipi. Els estudiants tenen la seva, independent i molt aviat enemiga de la dels mestres, molt més potent també.

Des de principis del segle XIII, l'Occident tenia dos centres d'estudi: Paris i Bolonya, amb personalitat jurídica, i des de mitjans de segle, amb les seves cartes constitutives respectives. Els europeus s'afecten a l'estudi, als llibres, a la discussió: per això abans de finalitzar el segle, Europa posseïa una dotzena de

nous “Studia”. El més antic d’ells és el de Oxford, en el qual el canceller, més que representant del bisbe, ho és del “Studium”. La “Oxonialis Universitas”, té una personalitat molt marcada en el terreny científic. La seva especialitat, com a Paris, és la Teologia, però de tendència tradicionalista, sense la influència immediata de l’aristotelisme, posant al seu servei l’estudi de les Matemàtiques i la Física. El “quadríviem” té aquí molta major importància que a Paris preparant l’empirisme de Guillem d’Occam que acabaria triomfant en el tomisme, àdhuc en la mateixa Universitat de Paris. L’emigració dels elements de Oxford a principis de segle va donar naixement al “Studium” de Cambridge, la qual carta orgànica és, no obstant, de l’any 1318.

Durant la primera meitat del segle XIII apareixen a Itàlia una sèrie de Universitats del tipus de la de Bolonya. De totes elles, la més important i duradora fou la de Pàdua, nascuda a 1222, per emigració d’elements bolonyesos. Del mateix segle son les de Roma, Siena i Pavia, encara que el seu gran desenvolupament és dels segles XIV i XV. Les Universitats citades eren establiments “ex consuetudine”. Des de 1215 comencen les fundacions pontifícies i reials, que ho son “ex privilegio”, i que pro-ven l’augment de la població universitària occidental. D’origen pontifici és la Universitat de Tolosa, en temps de Honori III, degut al desig dels Papes de posseir en ple país albigent, un centre d’estudis que ells volien com a model i que va pagar l’heresiarca arrepenit comte de Tolosa. La primera Universitat espanyola fou la de Salamanca, deguda al rei Ferran III i que Alfons X engrandí, primera en l’ordre cronològic, en lo complet dels seus estudis i en la fama universal que va adquirir de seguida. A Castella li segueixen la de Valladolid, Sevilla i Alcalà. Al regne d’Aragó, apart de Montpeller, el primer “Studium Generale”, fou el de Lleida¹³, que fundà Jaume II en 1300, li segueixen Perpinyà i Osca, en 1350 i 1352, respectivament.

---

¹³.- Vid. al efecte *700 aniversari de la Universitat de Lleida 1297-1300/1997-2000*. Universitat de Lleida, 1996.

5.- Assaig anglès de formació d'un gran bloc a Occident

L'anomenada Guerra dels Cent Anys (1337-1453)¹⁴ és un conflicte entre França i Anglaterra, que podria semblar un disputa dinàstica, però, en realitat, es tracta d'un intent de dominació anglesa a França. En estendre's, es convertí en un veritable conflicte europeu amb un camp d'acció a la vegada polític, social, econòmic i moral.

Des del triomf de Felip IV sobre el Papat, França s'havia convertit en la primera potència europea. El poder reial era fort i adequava la pau i l'ordre. No obstant, la monarquia francesa no posseïa una hisenda ordenada, ni un exèrcit suficient, ni una organització estatal com l'anglesa. El rei convocava amb freqüència assemblees dels estaments, però ni aquestes assemblees tenien atribucions fixes, ni eren una institució regular. Els països del Llenguadoc reunien els seus Estats Generals per separat dels del Nord i àdhuc algunes províncies d'aquest últim tenien els seus Estats Provincials.

A Anglaterra la situació no era massa diferent. Amb un nivell cultural inferior, políticament comptava amb un sistema més madur. El Parlament, cos únic, limitava el poder reial i intervenia en la política estrangera. Les lluites per a la consecució i consolidació d'aquesta institució, havien format una consciència nacional de la que mancava França, Anglaterra, que mai havia set feudalitzada del tot, no tenia en el seu terrer les arrels profundes que aquest sistema social havia deixat a França. L'esperit de la cavalleria, que els Papes van saber utilitzar en benefici de les Croades, saturava, llavors com abans, l'ambient de l'Occident, amb la diferència de que ara, passada l'època d'aquelles grans empreses, queda

---

¹⁴.- MITRE FERNANDEZ, E.: "La guerra de los cien años: primer conflicto global en el espacio europeo", *Clío & Crímen: Revista del Centro de Historia de Durango*, núm. 6, 2009, (Ejemplar dedicado a : "Guerra y violencia en la Edad Media"), pp. 15-35. ROGERS, C.J.: "La época de la Guerra de los Cien Años", en KEEN, M.: *Historia de la guerra en la Edad Media*, 2005, pp. 179-210. PERROY E.; FACI LACASTA, F.J.: *La Guerra de los 100 años*, Akal, 1982.

reduït a egoïsmes i ambicions personals guerrear on fos i com fos era l'ideal de la cavalleria.

El Tractat de Paris de 1259, entre Lluís IX i Enric III col·locà ambdós regnes en una situació de paradoxa. Per les seves possessions de Guyena, el monarca anglès era vassall del rei de França. Felip IV va intentar apoderar-se del ducat, però Eduard I va complicar la qüestió amb Flandes. Bonifaci VIII, el Papa, es va interposar i restablí la pau en 1303, casant al futur Eduard II amb Isabel, filla de Felip IV. D'aquest matrimoni arrencava, per una ironia del destí, el pretext legal de la guerra.

Per dret, Flandes era un feu del rei de França. No obstant, des de Felip August, Flandes era, precisament, independent. Decidit a fer valer els seus drets, Felip IV intervingué en el Comtat. Anglaterra, que tenia a Flandes el mercat de les seves llanes i que s'enduia de Guyena els seus famosos vins i la sal, va veure amenaçada la seva vida econòmica. Les ciutats flamenques van formar una aliança amb els anglesos.

A la mort de Felip IV, Eduard II va pensar en fer valer els seus drets al tron francès. A França, no existia una llei fixa de transmissió de la corona. La situació del tres fills de Felip IV, mostrava que la noblesa exclouïa a les dones de la successió. A la mort de l'últim d'ells Carles IV a 1328, el problema canvià d'aspecte: el successor més pròxim per línia masculina era Felip de Valois, cosí del últims Capetos, fill de Carles i germà de Felip IV. Eduard III era, per la seva mare Isabel, nebot de Felip IV. A Anglaterra s'admetia que Isabel no pogués regnar a França, però s'afegia que podia transmetre al seu fill els seus drets al tron francès. Els nobles francesos, no obstant, proclamà rei a Felip VI de Valois. Eduard III, com senyor de Guyena, va acudir a Amiens a prestar homenatge de fidelitat al nou rei. Felip VI, convençut de que la missió d'un rei era ser cap de la cavalleria, conduí a la noblesa feudal francesa a la lluita. A requeriment del seu vassall el comte de Flandes, va lluitar contra els vilatans flamencs sollevats i els

va destrossar a Cassel. Des d'aquell moment, la burgesia flamenca serà francament antifrancesa.

Eduard va provocar la guerra. Fracassat a Flandes, on el cabdill popular Jacob d'Artevelde moria en la insurrecció, la lluita se lliurà en altre camp: Eduard III va destrossar la marina francesa a San Luys i va començar a devastar França per mar, arribant fins a les portes de Paris. Va posar setge a Calais, que es va rendir per la fam. Va aconseguir també una pau victoriosa a Escòcia, aliada dels francesos. Esgotats els recursos i davant de la terrible pesta de 1348, el rei anglès concertà una treva, que va aplaçar les hostilitats durant uns anys. Abans de finir el seu regnat, en 1349, el territori francès va augmentar amb el Delfinat, el qual comte va llegar el seu país a França.

A les devastacions angleses, s'afegien les de les companyies mercenàries. El Tercer Estat havia esgotat la seva paciència i imposà com a condició per a atorgar el subsidi, que aquest fos administrat pels seus propis oficials. En 1357, Paris, ànima del moviment de protesta contra la política dels Valois, se sollevà comandada pel prebost dels mercaders, Esteve Marcel. Els consellers del rei Joan el Bo foren assassinats davant del Delfí, l'hereu de la corona. En aquesta situació, els camperols del Nest de França, "les bons Jacques", desesperats per les càrregues i els impostos, abusos de la noblesa i robatoris dels mercenaris, a exemple dels burgesos parisencs, en 1358 es van solleva en una formidable insurrecció, la "Jacquerie". El revoltats camperols mataren i incendiaren a plaer durant tres setmanes, fins que els nobles, reunits per Carles de Navarra, van dominar la revolta, imposant als vençuts terribles càstigs. La victòria de la noblesa en el camp va influir en la situació de Paris. Abandonats els sollevats per Carles de Navarra i assassinat Esteve Marcel, el Delfí pogué entrar de nou en la capital.

Per la seva part, Eduard III, sense mitjans per a obtenir avantatges més decisius, es conformà amb la pau de Bretigny (1360), per la que la major part del ducat de

Aquitania i la plaça de Calais quedaven per a Anglaterra. La falsa situació en que es trobaven França i Anglaterra des del segle XI quedava liquidada. França estava ara repartida entre dos sobiraniaes. Per la llibertat del rei Joan i per la renúncia del monarca anglès als seus drets al tron de França es van pagar tres milions de ducats. Fins al pagament del rescat, un dels fills del rei francès restaria presoner com a hostatge. A l'evadir-se aquest, el rei tornà a la captivitat. I allí a Londres, va morir després d'haver entregat al seu fill segon Felip, el ducat de Borgonya. Felip, al casar-se amb l'hereva de Flandes, establí els fonaments de la futura dinastia borgonyesa.

Carles V el Prudent era l'home providencial que França necessitava. Home d'estudi i de treball, el malaltís monarca va saber rodejar-se de consellers com Joan i Guillem de Dormans, Pere d'Orgemont i el seu secretari Bureau de la Rivière. Per a lliurar-se de les "Companyies Blanques", que devastaven el país, es recolzà en un desconegut cavaller bretó, Bertrand du Guesclin, que se les emportà a Castella a lluitar a favor del pretendent Enric, mentre que el rei Pere estava recolzat pel anglès "Princep Negre". Carles V preparà la torna de França. El país entrà aviat en franca convalescència baix aquest govern. En 1369 va recomençar la guerra. Dirigits els exèrcits francesos per Du Guesclin, amb la col·laboració de la marina castellana, baix la direcció de Joan de Vienne que va vèncer als anglesos a la Rochelle, el rei de Anglaterra va perdre els seus territoris conquerits, inclús la Bretanya. Quan a 1375 es pactà la Treva, al monarca anglès no li quedaven més que Baiona, Bordeus, Brest, Cherburg i Calais. En els setze anys del seu regnat, Carles V havia aixecat a França. Carles VI, que li succeí era menor d'edat.

El rei anglès Eduard III es va desinteressar del govern. El Princep de Gales havia mort. El país travessava una dura crisi econòmica, tant en el camp com en les ciutats, a conseqüència de la guerra i de la pesta. L'ingrés principal, l'impost sobre la llana, disminuïa. El duc de Lancaster s'apoderà del govern, recolzant a

Wycliff contra Roma i als mendicants contra l'elecció secular. A 1377 va morir Eduard III, deixant la corona al fill del Príncep de Gales, Ricard II, menor d'edat. Amb dificultats internes semblants, ambdós regnes amb monarques menors, van viure un llarg període de pau, a pesar de no haver concertat cap tractat. A Anglaterra, a la mort de Eduard III, la corona recau també en un menor, en el fill del difunt Príncep Negre, a Ricard II. Com a França baix Carles VI, els oncles del rei, amb Joan de Gant, duc de Lancaster, assaltaren el poder. El Parlament era impotent i la misèria i els impostos augmentaven. Una revolta de camperols de condició servil dels comtats orientals manifesta el desordre intern. La revolta presenta caràcter de tragèdia. L'exemple s'estengué a les classes baixes de algunes ciutats que van arribar a apoderar-se de Londres per sorpresa. El jove rei va dominar la situació: el cap dels revoltats, Wat Tyler fou decapitat i les masses foren amansides amb hipòcrites promeses. Poc a poc la servitud va desaparèixer de la gent agrària. Joan de Lancaster marxà a Castella per a fer valer els seus drets a aquell tron. Ricard com Carles van intentar governar pel seu compte. L'oposició nobiliària, dirigida en el Parlament, pel duc de Gloucester, germà del de Lancaster, va impedir que el rei realitzés el seu propòsit. En la lluita va caure el duc de Gloucester, però acabà amb la deposició del monarca que va morir a la presó.

El Parlament proclamà rei de Anglaterra a Enric IV de Lancaster, fill de Joan. El nou rei tenia un gran sentit pràctic. Va tenir que satisfer als seus partidaris del Parlament; també a l'alta clerecia, perseguint als "loldos". Rei i Parlament governaren junts, donant lloc a lo que s'ha anomenat "experiment lancasterià". En contrast amb la francòfila de Ricard II, la guerra de França formava part del seu programa. Prèviament va tenir que imposar la pacificació interior, Amb gran habilitat va saber esquivar els perills interns: revoltes dels partidaris de Ricard II, insurrecció de Gales, guerra contra Escòcia, lluites religioses, repressió dels "loldos". A 1413 va morir el rei, però el seu successor, lliure d'aquests problemes, va poder continuar la política de conquesta de Eduard III.

Enric V, molt hàbil, aprofità les lluites entre els borgonyons i armanyacs per a iniciar a 1415, el segon període de la guerra. Aquest mateix any, els arquers anglesos, com abans a Crecy, van desfer a Azincourt l'exèrcit francès. Després d'aquesta victòria, els borgonyesos se van aliar obertament amb Enric V. Enmig d'aquest estat de coses, Felip el Bo, nou duc de Borgonya, i la reina Isabel van portar al dement Carles VI a firmar el vergonyós Tractat de Troyes (1420), pel que reconeixia a Enric V hereu i regent de França, desheretant en conseqüència al Delfí i donant al rei anglès per esposa a la seva filla Caterina. La lluita semblava que s'havia acabat per sempre: França quedava unida a Anglaterra baix el poder dels Lancáster. Els Valois finien amb ells la independència de França. ¿Formarien realment França i Anglaterra un gran bloc occidental, que dominaria a Europa? ¿Seria en benefici de Anglaterra o de França? En tot cas, de moment, els anglesos havien guanyat la partida. Enric V fou reconegut pels Estats Generals.

Dos anys després morien Enric V i Carles VI. Segons el Tractat de Troyes, la corona corresponia a Enric VI, fill i successor de Enric V, baix la regència del duc de Bedford germà del rei difunt. No obstant, gran part del país estava per conquerir. Fins a Orleans la conquesta fou fàcil, però aquesta ciutat, clau de la línia del Loira, resistí la força dels angloborgonyesos. El Sud del Loira, amenaçat per la base anglesa de Guyena, era fidel al Delfí que havia set proclamat rei amb el nom de Carles VII. El rei no va fer res per a socórrer a l'assetjada Orleans. En aquells moments tan crítics va sorgir Joana de Arc. En els moments d'angoixa suprema del setge de Orleans, Joana de setze anys, va tenir la fe en la victòria i obtingué salvar la ciutat i expulsar de França als anglesos. El misticisme de Joana va convèncer al rei i al poble, de tal modo, que el rei li va confiar un exèrcit que va aixecar el setge de Orleans i va derrotar als anglesos a Patay i de seguida, Carles VII va ser coronat per la seva ma a Reims. Els èxits de Joana havien finit: Fou processada com a bruixa i heretge i fou condemnada a la foguera.

La seva mort no va alterar el curs dels esdeveniments. Felip de Borgonya va firmar amb Carles VII el Tractat de Arras (1435), pel que passaven al seu poder el Artois i la Picardia, quedant a més dispensat de l'homenatge que devia al rei de França. El mateix any, els anglesos perdien al seu cap, lord Bedford. La situació empitjorava per moments per a Anglaterra: Paris va obrir les seves portes a Carles VII (1437). A 1444 es va firmar una treva de nou anys. A Anglaterra li quedava sols Normandia i la costa de Guyena; França estava desfeta i esgotada. A 1449, els anglesos van trencar la treva. En quatre anys van perdre Normandia i la Guyena, tan sols Calais va quedar en el seu poder. I així, sense cap tractat de pau, va acabar la guerra dels Cent Anys¹⁵.

II.- Edat Mitjana: Elements socials i polítics

1.- L'organització política i social en la Europa Medieval

A.- El sistema del feudalisme

El feudalisme¹⁶, règim que es constitueix definitivament a l'Occident durant el segle X, té com a principi la divisió de les funcions socials. Aquest fet, realitat de tota una època a l'Occident, és, per una part, herència de l'Antiguitat, i, per una altra, resultat de les circumstàncies polítiques internes i externes de Europa, especialment des del segle VIII. En aquest sentit, el feudalisme és una conseqüència natural i lògica del passat; és una institució de solidaritat contra l'anarquia i d'ordre contra el desordre; el contracte feudalista és una forma insubstituïble del contracte social.

Des del punt de vista polític, el feudalisme s'origina fatalment al desaparèixer la trama central de Roma, la idea d'Estat personificat en el sobirà, conseqüència del

---

¹⁵.- BROOKE, C.: *El florecimiento de la Europa medieval*, Labor, Barcelona, 1968, pp. 38, 45-46.

¹⁶.- IRADIEL P.: *Las claves del feudalismo, 860-1500*, Editorial Planeta, 1991. GUERREAU, A.: "El concepto de feudalismo: génesis, evolución y significación actual", en ESTEPA DIEZ, C.; PLACIDO SUAREZ, D. (Coords): *Transiciones en la antigüedad y feudalismo*, 1998.

successos derivats de la desmembrament de l'imperi carolingi. El senyor que usa i abusa del poder que li havia concedit el sobirà i que l'usurpa, no fa més que omplir el buit social que ha deixat la reialesa, en la que l'abandó de l'Estat ha deixat a la societat. I és natural que aquests senyors justifiquin la seva autoritat, el seu poder polític i social, substituint a l'Estat, en l'única riquesa existent de fet: en la terra.

Per altra part, l'essència mateixa del feudalisme és molt antiga: el vassall o l'home, és en el fons lo mateix que el client d'un home lliure, d'un senyor. I a aquesta clientela de l'antiguitat s'ajunta el principi de fidelitat per jurament germànic, que va produir la institució de les "antrustiones". En el vassallatge carolingi, el vassall jura fidelitat al senyor amb el gest simbòlic d'ajuntar les mans, ratificació d'un acte que és un contracte privat. Aquesta pràctica es generalitza a partir del temps de Carlemany. El rei invita als vassalls a agrupar-se a l'entorn del seu senyor en cas de guerra, a fi de facilitar la mobilització. A mesura que el poder central s'afebleix, el rei acudeix als senyors com intermediaris entre el sobirà i els súbdits que han entrat en vassallatge. En el segle X es deia a l'Occident, que "no existia cap home sense senyor". D'aquesta forma, el vassallatge es converteix en institució pública.

I arriba un moment en que, naufragat el poder reial, els vassalls obliden que aquells seus senyors no son més que funcionaris reials. Els reis, els "francs" molt especialment, no intenten reaccionar, sinó que, al contrari, segueixen la corrent i agrupen al seu entorn, als seus vassalls particulars, convertint-se en uns senyors feudals més, no sempre els més poderosos, deixant d'aparèixer com a monarques i presentant-se com "senyors de senyors", que és el títol que els juristes reivindiquen per a ells des del segle XI fins al renaixement del Dret romà i amb ell, el del concepte de l'Estat sobirà.

Eclipsada la idea d'Estat, fonament de la societat antiga, l'altre principi del sistema anterior, varia també profundament. La màxima feudal diu: "que no hi ha

senyor sense terra, ni terra sense senyor”. Les antigues terres comunals se transformen en propietat senyorial, amb algunes excepcions a Suïssa, Alemanya i Irlanda, supervivència de l'antiga propietat col·lectiva. La petita propietat desapareix ara pràcticament del tot a França, Anglaterra i Holanda, i en part en els demés països, particularment a Alemanya, on la menor força del feudalisme implica la conservació de les antigues formes comunals, depenent els petits propietaris lliures del rei.

També a Espanya, en les “behetries”, els camperols poden canviar d'amo, quelcom semblant passa a Itàlia. Però, en general, la propietat feudal elimina la petita propietat. De fet, en el segle XII, no existeix més que la gran propietat laica o eclesiàstica, sent precisament l'acapament de la propietat el factor econòmic més característic del règim feudal. En relació a la propietat reial, al quedar convertits els reis en uns senyors feudals més, encara que teòricament ocupin el vèrtex de la piràmide jeràrquica del nou règim, els seus dominis tenen caràcter feudal i en els se sosté la força social dels monarques. Hi va haver reis rics i poderosos com els “anglesos, els “normands” de les Dos Silícies, els alemanys o els de Castella i Lleó, però hi va haver d'altres, en canvi, de fortuna molt reduïda, com els francesos¹⁷.

El primer terratinent fou l'Església per les donacions, per la usurpació dels dominis reials, per les adquisicions i pel treball de talla i la conseqüent conversió dels boscos en terres de cultiu. El segon, la noblesa laica, amb els seus feus. Aquest resultat no és sinó la conseqüència natural del desenvolupament polític de les condicions econòmiques en que va viure la Europa occidental des de la transformació que provoca la desaparició del comerç i de la riquesa moble, per les invasions “àrabs” en el Mediterrani en el segle VIII, agreujada per les “normandes” del segle següent. Al no poder-se pagar en moneda, es paga en terra. Les terres de cultiu se divideixen en parcel·les, que el senyor que les

---

¹⁷.- VERNET, J.: *Lo que Europa debe al Islam de España*, Acantilado, Madrid, 1999, pp. 250-255.

administra cedeix en usdefruit als camperols, per mitjà d'un contracte. "Precari" i "emfiteusi" son graus d'aquest sistema, encara que la terra així concedida no tarda en convertir-se en hereditària.

El mateix fenomen es dona en el pagament dels serveis públics dels funcionaris per part del rei, rebent aquells d'aquest terres en usdefruit, en comptes de numerari. La concessió de terres en usdefruit a un funcionari per les seves funcions o serveis, en particular el militar a cavall -"honors"-, com a paga d'aquells, és el benefici -"beneficium". I quan vassallatge i benefici se combinen, apareix el feu - "feodum"- i no es concep un "vassall" sense " benefici" o a l'inrevés. Els antics funcionaris del rei se transformaran en senyors feudals vassalls seus.

L'Estat, destrossat en feus, queda reduït a una idea sense palpable realitat. Aquesta absorció de la propietat per part dels "seniores" - senyors-, que sols deuen fidelitat al rei en el cas de vassallatge, implica l'absorció de les funcions públiques, formant-se així la piràmide feudal, en la que no existeixen llaços de subjecció a l'Estat, sinó les obligacions d'home a home, que senyala el contracte feudal, ratificades pel jurament. Punt essencial en aquesta organització és el castell, element de diferenciació també, fins a l'extrem de constituir una classe apart els senyors "castellans", és a dir, els que posseeixen un castell, lloc insubstituïble de refugi per a la gent de la comarca, cavallers o serfs, en aquells temps de tanta inseguretat.

Per a ser vassall i rebre un feu havia de ser cavaller. L'acte pel qual s'instituïa un cavaller era la "investidura". Els nobles posseïen la institució de la "cavalleria" feudal per excel·lència. Els joves, després d'haver prestat servei com patge o escuder d'un senyor, rebien als divuit anys les armes de mans d'un cavaller armat, el seu padrí. L'Església va procurar suavitzar els instints guerrers dels nobles intervenint en la institució i així, des de finals del segle X, comença a veure's la influència religiosa en la investidura, en la benedicció del cavaller. A

partir d'aquest moment, la influència augmenta fins el punt de ser nomenat l'acte de "sacrament". I als deures de caràcter militar s'afegeixen els morals, arribant-se al segle XIII, a la forma definitiva i madura de la institució en el seu doble contingut. Consisteix la cerimònia en un bany de purificació, seguit de la vetlla de les armes i a l'assistència a la missa, on se santifica l'espasa. El padrí arma després al jove, entregant-li l'espasa, els esperons, l'armadura, l'escut i la llança i donant-li la simbòlica abraçada. A continuació el nou armat cavaller, per a demostrar les seves aptituds militars, muntava a cavall i investia un ninot. La investidura era l'acte més solemne de la vida d'un cavaller, i la cerimònia donava lloc a grans festes en el castell on se celebrava.

Una vegada investit, el cavaller podia ser vassall d'un senyor, és a dir, podia posar-se al servei d'un altre senyor i rebre, a canvi d'això el feu. S'estableix així un contracte entre ambdues parts, en teoria de caràcter vitalici, en la pràctica, hereditari. Aquest contracte es renova a la mort del senyor, amb el seu hereu "relevorum". Prèviament el vassall prestava "homenatge" al seu senyor, és a dir, es declarava vassall, home del seu senyor "dominus" per jurament, posant-se desarmat i agenollat davant d'ell, ajuntant les mans. Per l'homenatge i el contracte, senyor i vassall queden lligats per mutus deures i drets.

Els deures del vassall consisteixen en l'ajuda" i el "consell", o sigui, per la primera, acudir al compliment del servei militar, i pel segon, l'assistència als tribunals del senyor, ja que la feblesa del poder reial ha portat al senyor a fer de jutge, en els seus dominis. A aquests deures de caràcter personal hi ha que afegir els que emanen del caràcter d'usdefruit, en el que el vassall té el feu, com el de conservar-lo en bon estat. A més, com hereu de l'Estat anterior, el senyor exerceix, en el nou règim, drets estatals que converteix en una sèrie de monopolis, com el de moldre el gra, el de forn, el de venda, sobretot de vi. La mateixa procedència té, apart del dret de justícia indicat, el d'encunyació de moneda i els fiscals (de portes, mercat, sobre la carn, etc.), així com el d'allotjament per a ell i el seu seguici. Més difuses eren les obligacions del

senyor respecte al seu vassall, que consistien en protecció, consell i justícia. L'incompliment d'aquestes obligacions que aquell contracte d'assistència mútua implica, comporta la rescissió del mateix: si falta el vassall, el seu senyor li confisca el feu i si la "felonia" és del senyor, el vassall conserva el feu, però deslligat de les seves obligacions, podent prestar homenatge a un altre senyor.

El règim així establert va conservar poc temps la seva puresa i ja en el mateix segle XI s'inicià el procés de la seva deformació. Així apareixen obligacions noves, que son prestacions de caràcter personal com els "mals usos": de "pernada", de "cugucia" "d'arsendi" i continuant amb les aportacions obligades en numerari en els quatre casos clàssics: d'alliberament del senyor o del seu primogènit presoners, investidura d'aquest últim, casament de la filla gran i croada del senyor, que acaben fent-se fixes, compensant-se en numerari, com tants altres serveis, àdhuc el militar.

B.- La propietat i la seva gent

Les grans propietats, les dels prínceps, bisbes, abats i nobles de primer grau, integrades per extensions a vegades immenses, comprenien la terra del senyor i els feus dels vassalls, deslligats d'aquella. A la vegada, la terra del senyor tenia dos parts desiguals: la que el senyor es reservava i la que cedia en explotació als camperols o serfs. La primera, que solia comprendre la tercera part de la terra senyorial, la explotava directament el senyor, per mitjà dels seus serfs, que la treballaven, en general, gratuïtament en qualitat d'obligació. La segona, la cedia en arrendament als serfs mitjançant una renda fixa, en lots o parcel·les, i en realitat aquest fet representa un fraccionament més, però així com per a procurar-se vassalls estaven els guerrers i el senyor cedia a un cavaller un feu; preferia, no obstant, per raons econòmiques, cedí en cultiu aquella part de les seves terres pròpies per a obtenir entrades productives. Els boscos, els prats i les landes, antigues terres comunals, constitueixen propietat indivisa del senyor i aquest concedeix el seu us als seus homes, a base de compensacions materials.

Administra els fons de importància un administrador “bayle” “maire” o “maior”, successor de l'antic “villicus”, que estava al front de les “villae” romanes. Per damunt d'ell, en el gran feu, està el “prebost”, que es converteix a vegades, en veritable senyor feudal. En les grans propietats i en els dominis reials, a França existeix encara una categoria superior, el “bailli” o “senescal” que compleix funcions de supervisor de l'administració.

En els dominis eclesiàstics, l'administració es més directa i amb això s'eviten els abusos dels agents senyorials, que feien més dura encara la condició dels pagesos. Precisament, contra aquests abusos, el poder reial, en els països en que ha tornat a adquirir força, com a França des del segle XIII, intervindrà en els feus recollint els oficials reials les queixes contra els agents senyorials. Per això, els serfs eclesiàstics i els dels dominis reials, foren sempre els de millor condició.

Els mateixos factors político-socials que van conduir a les terres laiques al feudalisme, actuen en les eclesiàstiques. Per això en tots els països de l'Occident, en particular a Alemanya, juntament als feus laics existeixen els eclesiàstics. Així l'alt clergat s'introdueix en els quadres feudals, entrant bisbes i abats en l'engranatge feudal, amb la diferència de que no compareixen personalment davant del tribunal laic, sinó representats per un procurador. Això dona lloc a una situació extraordinàriament complexa i delicada. Per una part, bisbes i abats es converteixen en veritables senyors feudals, per una altra, l'ambició dels senyors produeix el fenomen dels “abats laics”, és a dir, nobles que a fi de gaudir dels béns temporals dels dominis eclesiàstics –esglésies i monestirs- s'apoderen dels alts càrrecs de l'Església, cobrant les seves rendes i encarregant a un sacerdot les funcions eclesiàstiques.

Entre els béns laics i eclesiàstics existia una diferència important. En aquells, el senyor tenia una existència permanent en ells i els transmetia per herència, mentre que al faltar aquestes condicions en els feus eclesiàstics, s'arriba a la conclusió de que el senyor en ells no és el bisbe o l'abat, sinó el capítol o la

comunitat, es a dir, que són “senyors col·lectius”. És el mateix principi que s’aplicava en les terres que tenien varis senyors i el que va imperar en el segle XII en les comunitats municipals, els que, per raó de la possessió de terres, se van introduir en la jerarquia feudal, a pesar de ser l’antítesi del feudalisme.

Els nobles constitueixen la minoria social que acapara la terra, però que no la treballa. La massa immensa de la població agrícola són els pagesos, dependents dels senyors, sense el dret a la propietat, instruments de treball, amb valor econòmic, però no social. En aquesta massa hi ha dos grans categories: uns lliures o semillliures, els “vilatans”; altres servils, els “serfs”. És Anglaterra l’únic país en que, per la conquesta “normanda”, no presenta aquestes característiques i allí els camperols tenien tots la condició de “serfs”. Els “vilatans”, en canvi, són teòricament lliures i cultiven la terra per mitjà d’un contracte. En la pràctica, no poden abandonar la terra sense consentiment del propietat i, a pesar del seu contracte d’arrendament, sent la seva condició social, en realitat, semblant a la dels serfs. Tenen l’usdefruit de la terra, pel que paguen un cens o renda fixa al senyor.

Sense llibertat personal teòrica ni pràctica, de condició servil, els “serfs” constitueixen la gran massa de la població agrària feudal, adscrits a la terra que treballen en nom del senyor. El “serf” es transfereix amb la terra i es troba a mercè del seu senyor, “ad misericordiam domini”, subjecte a totes les càrregues que aquest vulgui imposar-li. Paga l’impost personal o “capitació” (capitalis census), signe de la seva servitud i es deu en tot i per a tot al seu senyor i té obligació de treballar les seves terres, transportar els seus productes, edificar i conservar les construccions del senyor, els ponts i els camins, defensar el seu castell. Està subjecte a les costums, als impostos ordinaris i extraordinaris i deu servei militar al senyor, integrant la infanteria, classe de soldats sense eficàcia ni esperit, qualificats de plebs desarmada, ja que el soldat és el “miles” i el cavaller el noble.

En aquesta massa hi havia diferents classes o categories: els serfs domèstics “vernaculi” i els serfs artesans, “operari”, que viuen en la casa del senyor com a criats u obrers i els serfs pagesos, “familia”, adscrits a la terra en la que viuen amb la seva família, en la cabanya la seva vida miserable i dura¹⁸. Com els “vilatans”, els de millor condició, son els que viuen en les terres reials i eclesiàstiques, els “realengos” i “ abadengos”. En aquesta classe es van amalgamar des del segle X, per una part, els antics camperols lliures, “hospites”, “libertos”, que la inseguretats dels temps van col·locar baix la protecció del senyor, i, per una altra, els antics esclaus, ascendint, gràcies a la influència de l'Església, a una categoria més humana o quan menys, més digna. Existència dura i sense esperança la d' aquesta gent, baix l'arbitri del senyor, amb els seus usos i abusos, tenint que sofrir les plagues naturals del camp i les dels temps mitjans, la fam i la pesta i les específiques feudals; les guerres privades i el bandidatge senyorial, més els abusos dels funcionaris, dels ministerials del senyor.

A vegades la desesperació de la misèria conduïda al sollevament col·lectiu, rebel·lions locals, sense cap programa, en els que el saqueig i l'assassinat eren l'expressió de la passió i de l'odi, i que acabaven amb la victòria del senyor i la venjança conseqüent¹⁹. No obstant, pausadament, a mesura que les necessitats de la colonització agrícola es van fer imperioses, els nobles van comprendre la importància de millorar el sistema d'explotació del camp i del règim administratiu de la terra. Les càrregues, des del segle XII tendeixen a fer-se fixes; els serfs poden tenir béns mobles i bestiar, diners i fruits de la terra, pugnans adquirir riquesa amb el seu treball. L'Església va tenir, al pactar la direcció en bona part de la colonització agrícola i per la seva influència moral, participació notable en aquella evolució. Però el factor mes decisiu, en aquest sentit, fou la transformació econòmica, el món nou de la burgesia, que es forma a Europa; la ciutat influirà visiblement amb el temps en la condició de les classes rurals.

---

¹⁸.- TODAY, C.: *Coerción, capital y los Estados europeos 990-1990*, Alianza, Madrid, 1992, pp. 870-911.

¹⁹.- POLY, J.: *El cambio feudal (siglo XII)*, Labor, Barcelona, 1983, pp. 13,31,65,127 i 290.

Car, amb tots els seus grans defectes, el feudalisme representa l'únic sistema de protecció possible del seu temps, del mateix modo que és a pesar de la seva anarquia, l'única forma possible d'ordre contra el desordre. Precisament la seguretat que representà contra la inseguretat anterior, fou un dels motius del seu origen. Per a les classes servils, el règim feudal tingué els seus avantatges, en aquesta època turbulenta i dura. Va absorbir definitivament la resta de l'esclavitud i assegurà el pa i el treball.

2.- La democràcia medieval i les llibertats civils a Europa

A.- La independència de les ciutats: la revolució urbana

La inseguretat occidental per causa de les diverses invasions va provocar el feudalisme i com a última reacció el corporativisme, l'esperit d'associació de l'Edat Mitja²⁰, una arma desconeguda i única contra l'estructura abusiva del feudalisme. Els no privilegiats s'uneixen i es conjuren per a obtenir llibertats i estatuts, per adquirir condició també de privilegiats. Si el dret privat absorbeix el públic, fins considerar la cosa pública propietat particular, si els privilegis es cedien o es venien, ¿per què no aspirar a ells? D'aquests fets neix, espontàniament, en els humils la necessitat de l'agrupació, és a dir, l'esperit de corporació o associació.

Confraries, gremis, municipis no son més que exemples d'aquest mateix esperit; corporacions amb personalitat jurídica, emanades de la concessió de drets de part de qui els posseeix: feudalisme i l'Església. La corporació medieval, tingui la forma que tingui, té un mateix nom: "Universitas". "Universitas civium", de ciutadans, és el municipi; "Universitas magistrorum et scholarum", de mestres i estudiants, és l'Estudi o Universitat pròpiament dita. I encara que, en el fons, la

---

²⁰.- HILTON, R.H.: *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988. ESTEPA DIEZ, C.: "Las transformaciones sociales en la periferia del mundo romano: ¿una nueva formación del feudalismo?" a ESTEPA DIEZ, C.; PLACIDO SUAREZ, D. (Coords.): *Transiciones en la antigüedad y feudalismo*, 1998, pp. 53-68.

corporació, pel fet de posseir una Carta en la que consten els drets adquirits, sigui un privilegiat més i per això part integrant del sistema feudal, es converteix, per raó de la seva existència, del seu esperit i de les seves necessitats, en força disgregadora del feudalisme. Seguint per aquest camí lògic, les Corporacions i la Monarquia convergiran i juntes, transformaran el sistema present, creant un món nou: el seu.

Desaparegut de fet el comerç a Occident, des de la ruptura de la unitat mediterrània amb l'avenç musulmà dels segles VII -VIII, el món mercantil va continuar en l'Imperi Bizantí i en les ciutats amb ell relacionades, com Venècia i les del Sud de Itàlia. L'augment de la població que se nota a Europa des del segle X, fa que la gent que sobra al camp, l'abandoni i es busqui la vida per un altre cantó: son els serfs que s'ofereixen com soldats en els exèrcits, com mariners o estibadors als ports, com ajudants dels pelegrins, com segadors nòmades; son els captaires que demanen la caritat, son els rodamón, son els que transportant i adquirint mercaderies, faran, ajuntant-se, una pràctica del transport i del comerç i es convertiran en "mercatores", en mercaders. Aquests homes que no tardaran en adquirir riquesa, fent-se nous rics, des d'un principi apareixen units en companyies de caràcter religiós, però que son veritables societats d'asserança mutual, de defensa i de gestió al mateix temps. Sense elles, el comerç no hagués set possible. Els seus membres trobaven en elles, el capital necessari per a les empreses mercantils, trobaven la possibilitat de la pràctica mercantil en aquells temps, en que per al transport se necessitaven caravanes o marines armades. Associació volia dir també disciplina i reglamentació. El gran comerç, el comerç a distància, va poder tornar de nou a la Europa occidental.

A l'hivern, aquells primitius mercaders no podien viatjar, degut al mal estat dels camins, als ports de les muntanyes tancats per la neu i als temporals en el mar. Per això, hivernaven en els llocs situats en les comunicacions naturals. Aquests no podien ser d'altres, en un principi, que les ciutats episcopals i els burgs existents. Així, des del segle X se formen i augmenten contínuament aquelles

colònies de mercaders. Els establiments van tenir lloc ja dins dels recintes fortificats, darrere de la muralla, o més generalment a extramurs, construint ells un recinte. Aquest barri s'anomena la "urbs mercatorum", el barri dels mercaders a les ciutats, el "foris burgus", el barri extramurs o "novus burgus", el burg nou, en els burgs. A Anglaterra i a Flandes s'anomena "portus", és a dir, factoria, al dipòsit de mercaderies. Juntament a alguns monestirs importants, reformaren també barris semblants.

El "foris burgus" no tardarà en igualar i després en superar en extensió i en importància al "vetus burgus", el burg antic, quedant en alguns llocs, en el segle XII, presonera l'antiga fortalesa de l'eixample mercantil. El centre del "novus burgus" era el mercat enmig del barri o a la vora del riu, al qual afluien els carrers del suburbi comercial, que té la seva muralla, ja que l'antiga ha quedat dintre de la nova urbanització, sent destruïda per inútil. Els habitants del "novus burgus" s'anomenen "burgenses", burgesos, en contraposició als "castrenses", habitants del "vetus burgus" o antic castell. Els burgesos es componen dels mercaders o comerciants i dels seus auxiliars en el transport i comerç i aviat en la indústria que amb el comerç, s'estableix en els barris mercantils, formant aquells l'aristocràcia mercantil i aquests la massa obrera, que no tardarà en provocar els primers conflictes socials. La noblesa feudal queda així materialment expulsada del seu antic recinte i se retira a les seves possessions del camp. Al Sud de Europa, bona part d'ella continua vivint en les ciutats, vivint de les rendes dels seus dominis i barrejant-se en els nous negocis, especialment a Itàlia.

Mai a la Història s'ha donat un contrast tan marcat entre la ciutat i el camp, com en aquells segles. Juntament al camp, amb la seva organització agrària feudal, viu el nou món ciutadà. Amb les seves activitats mercantils i fabrils i les seves institucions típicament urbanes. Son dos sistemes oposats i naturalment rivals, dos mons juxtaposats, que no tardaran en lluitar a mort per la seva mateixa existència; la victòria serà del món nou i Europa i la seva vida canviaran d'aspecte. Tanmateix, en un principi la lluita no té aquest caràcter. Lluiten els

burgesos contra el feudalisme per a obtenir dels senyors les condicions indispensables per a la seva pròpia existència. Negava el règim feudal a la burgesia la llibertat civil i comercial. Necessiten, en primer lloc, la terra, el sòl on viuen i treballen i el necessiten lliure de les càrregues i serveis senyorials, incompatibles amb les seves activitats. Necessiten els mercaders tenir condició d' homes lliures, no servil, indispensable per a la seva vida dins i fora de la seva ciutat. La possessió de la terra lliure i la seva llibertat personal integren les primeres reivindicacions burgeses. El senyor pot vendre una i altra i ho fa amb freqüència, ja que amb això obtenia una compensació econòmica.

També demanaven els burgesos una jurisdicció especial, un "ius mercatorum" ja que la feudal era incompatible amb la pràctica mercantil. Reclama també la "pax villae", la pau de la ciutat, és a dir, una legislació penal que garanteixi l'ordre i la seguretat necessàries per a la vida econòmica. Sol·liciten, per últim, el dret del propi govern, de la seva administració. En una paraula, la burgesia aspira amb les seves confraries, a ser reconeguda com "universitas", com a corporació jurídica dins del món feudal. Els senyors feudals van accedir quasi sempre, a les aspiracions burgeses, encara que sentint cap aquella gent un menyspreu absolut.

L' Església, que havia condemnat les pràctiques mercantils com perilloses per a la salvació de l'ànima, perquè portaven a l'home a l'ambició material, a l'avarícia, a la usura i a un enriquiment perniciosos, va tenir en els seus bisbes un quadre d'enemics declarats, conscients del perill que per a la societat existent representaven els nouvinguts a ella, i es disposà a no cedir i a defensar els seus drets: els canonistes de l'època, més que els cronistes feudals, ens parlen amb menyspreu i rancor d'aquells fills del no res que aspiren a aconseguir, per diner o per la força, privilegis que puguin igualar-los als seus senyors. Era lenta aquella evolució en els senyors laics, i tancada en la majoria dels eclesiàstics i els burgesos la precipiten recurrent a la violència, a la revolució. Comença aquesta en el Nord de Itàlia contra els bisbes, senyors de les ciutats, nomenats pel Emperador i es barreja a la corrent anti-imperial i reformista dels "patarinos".

Abans de finalitzar el segle XII, moltes ciutats van copsar a tenir els seus “cònsols”, o sigui els magistrats encarregats de l’administració de la ciutat, elegits per un any, representació de la nova forma de municipi, de la “commune civitatis”. De Itàlia passà el moviment contra el poder senyorial a Provença, on Marsella obtingué també el “consolat”. Quan al mateix temps, el “communio”, el municipi, se declara a Flandes i en el Nord de França, sent també aquí les ciutats episcopals les primeres en ser teatre de la revolució, inaugurant Cambrai la sèrie en 1077. No obstant, en el Nord de França son moltes les ciutats que aconseguen les seves llibertats de manera pacífica, especialment en els burgs laics, com succeeix també a Flandes.

La segona fase del moviment correspon al segle XII. Mercaders i artesans, fortament units en els “communio”, intenten ampliar les llibertats aconseguides durant el segle anterior. Com abans, els burgesos aprofiten la crisi econòmica de la noblesa per a comprar als senyors les cartes de llibertat. Altres, les concedeixen voluntàriament per a que, a l’augmentar la burgesia, la seva força productiva, ells poguessin tenir més ingressos. En aquesta època, la burgesia amb la seva confraria i el seu president o degà, va omplint les funcions que després exerciran els magistrats municipals. Però, com en l’etapa anterior, moltes ciutats van tenir que recórrer a la violència, tant a la Lombardia i Toscana, com en la Provença com en el Langüedoc, a Lleó i Galícia, a França, a Flandes o en el Ring, adquirint de vegades la lluita aspectes de inusitada ferocitat, com, per exemple, a Lyon.

El Municipi, respecta al seu senyor, quan aquest existeix, obligacions semblants a les que lligaven als vassalls als seus senyors. El sobirà o senyor prometia respectar i defensar els privilegis de la ciutat. El Municipi devia al seu sobirà l’homenatge, ajuda financera i servei militar, convertint-se aquest últim en un impost de guerra des del segle XIII. Els burgesos no solen ser gent afeccionada ni disposta per a la guerra. El mateix símbol de les llibertats municipals és un

símbol de pau i la creu. A mesura que el poder reial s'estén sobre el feudal, aquelles obligacions passen al nou senyor, al monarca.

La Monarquia durant la primera fase adopta una actitud dubtosa. Però no tarden els reis en comprendre que els municipis representen, com el mateix poder reial, una força antifeudal, encara que com ells, estiguin dins del sistema feudal. Si en un principi van contemplar amb recel l'espectacle de la rebel·lia burgesa contra els seus senyors, les afavoreixen de seguida ja des del començament de la segona fase. I de la mateixa manera, que els Papes se recolzen en els "patarinos lombards", en la seva lluita contra l'Emperador, els "capetos" protegeixen als municipis. Se serveixen d'ells en la seva lluita contra el feudalisme i s'arriba – seguint la teoria dels juristes que afirmaven que la burgesia era el puntal més ferm de la corona – a una sòlida aliança entre Monarquia i Municipis, que apareix clara des de finals del segle XII. Aquesta aliança és menys visible en aquells regnes, com en la Corona de Aragó, o a Anglaterra, on ciutats i noblesa formen causa comuna contra la reialesa. Els reis, en tot cas, confirmen les cartes i garanteixen el seu compliment, fet que, si suavitza la violència, constituí un llaç d'unió entre la burgesia i la reialesa. I aquesta aliança entre els reis i els seus pobles, donarà al feudalisme uns cops de tal potència que el deixarà esmorteït.

El Municipi com "universitas" posseeix una personalitat jurídica. El acta en que consten els drets adquirits, emanats de la concessió de l'autoritat senyorial, és la "carta" o "fur", que constitueix un pacte col·lectiu. Està clar que en ella no consta més que aquells drets que poden donar origen a diferències o litigis, no el seu conjunt, però no deixen de contenir l'essència de les llibertats municipals. Les llibertats que la carta representa constitueixen un conjunt de privilegis destinats a estimular la producció i el comerç. Aquesta i no altra fou la finalitat de la revolució municipal, que no tingué mai un programa de caràcter polític, sinó

aspiracions concretes de caràcter econòmic. Formen les ciutats senyorius col·lectius com els monestirs²¹.

B.- Llibertat i privilegis de la burgesia

Les necessitats i les tendències de la burgesia eren tan incompatibles amb els òrgans tradicionals de la Europa occidental, que van trobar, des d'un principi, furiosa resistència. Estaven en pugna amb el conjunt d'interessos i de idees d'una societat dominada, des del punt de vista material, pels posseïdors dels latifundis, i, des del punt de vista espiritual, per l'Església, la qual aversió pel comerç era invencible. Com sempre, aquells a qui beneficiava l'estat de coses establert s'esforçaven en defensar-lo, no sols perquè garantia els seus interessos, sinó perquè, a més, els semblava indispensable per a la consecució de l'ordre social.

Enfront a aquesta societat, la burgesia està lluny d'assumir una actitud revolucionària. No protesta ni contra l'autoritat dels prínceps territorials, ni contra els privilegis de la noblesa, ni contra l'Església, fins i tot professar la moral ascètica d'aquesta, que, no obstant, contradiu tan clarament el seu gènere de vida. L'únic que tracta és de conquerir el seu lloc i les seves reivindicacions no superen els límits de les seves necessitats més prioritàries. Entre aquestes, la més important és la necessitat de llibertat. Sense llibertat, és a dir, sense la facultat de traslladar-se d'un lloc a altre, de firmar contractes, de disposar dels seus béns: facultat el qual exercici exclou la servitud. Si es reclama tal llibertat és, puix, únicament pels avantatges que suposa. Res hi ha més aliè a l'esperit dels burgesos que el considerar-la com un dret natural, o sigui, un dret útil. Molts, la posseeixen de fet: son tots els immigrants que van venir de massa lluny per a que es pugui conèixer qui fou el seu senyor i a quins se considerava forçosament com lliures, encara que haguessin nascut de pares que no ho fossin, ja que la servitud no pot presumir-se. Però el fet tendeix fatalment a convertir-se en dret.

---

²¹.- SUÁREZ FERNÁNDEZ, L.: *Historia Social y Económica de la Edad Media*, Espasa-Calpe, Madrid, 1969, pp. 126,128, 164, 167 i 237.

La llibertat es converteix en condició jurídica de la burgesia, a tal grau, que no és sols un privilegi personal, sinó un privilegi territorial inherent al solar urbà en la mateixa norma que la servitud és inherent al solar senyorial. És suficient per a gaudir de tal privilegi, haver residit un any i un dia en el recinte del burg o de la vila; així, de bon grat o per la força, les viles i ciutats adquireixen o obtenint, unes des del principi, altres en el transcurs del segle XII, les constitucions municipals que imposava el gènere de vida dels seus habitants. Dites constitucions van néixer en els “nous burgs”, en els “portus”, on s’aglomeraven els mercaders i els artesans, i es desenvoluparen amb tanta rapidesa que es van imposar aviat a la població dels “burgs vells” i de les “ciutats”, els quals antics recintes que vorejaven per tots cantons els barris nous, s’enderrocaren juntament amb el primitiu dret. D’aquí endavant, tots els que resideixen en l’interior de la muralla urbana, amb l’única excepció del clergat, participen dels privilegis de la burgesia.

El que caracteritza essencialment a aquesta és, en efecte, que constituís una classe privilegiada enmig de la resta de la població. Des d’aquest punt de vista, la vila de l’Edat Mitja ofereix un contrast manifest amb la ciutat antiga o amb la del nostre temps, car, aquestes es distingeixen per la densitat dels seus habitants i per la complexitat de la seva administració. Al marge d’això, res especial hi ha ni en el dret públic ni en el privat, en la situació que els seus habitants ocupen en l’Estat. El burgés medieval, pel contrari, és un home que és diferent qualitativament de tots els que viuen fora del recinte municipal. Tan aviat com s’han obert les portes i el fossar, es penetra en un altre món, en un altre domini del dret.

Però si la llibertat és la primera necessitat dels burgesos, en tingueren moltes altres. El dret tradicional amb el seu procediment completament formalista, amb les seves ordalies, els seus drets judicials, els seus jutges escollits entre la població rural i que coneixien exclusivament el dret consuetudinari, que s’havia elaborat poc a poc per a reglamentar les relacions dels homes que vivien del

treball o de la propietat de la terra, no és suficient per a una població, la qual existència depèn del comerç i de l'exercici d'algun ofici. Necessita un dret més expeditiu, instruments de prova més ràpids i més independents de l'atzar, i, per fi, jutges iniciats en les ocupacions professionals de les persones sotmeses a la seva jurisdicció, capaces de resoldre els seus conflictes amb coneixement de causa.

Des dels principis del segle XI, es creà, davant de la pressió de les circumstàncies un "ius mercatorum", és a dir, un dret mercantil embrionari. Consistia en un conjunt d'usos sorgits de la pràctica, una espècie de dret consuetudinari internacional, que els mercaders aplicaven entre ells en les seves transaccions. Com que mancava de sanció legal, era impossible advocar-lo davant de les jurisdiccions existents. Per això, els mercaders es van posar d'acord, per a elegir entre ells uns àrbitres que tinguessin la competència necessària per a comprendre i resoldre els seus litigis.

Poc després, aquesta jurisdicció ocasional es converteix en jurisdicció permanent, reconeguda pel poder públic. A principis del segle XII es comença a suprimir el dol judicial, i es tolera en la majoria dels "burgs" i de les "viles", la institució dels regidors locals, que s'escollien entre els burgesos i que eren els únics competents per a jutjar-los. Tant a Itàlia com a França, Alemanya i Anglaterra, les "viles" obtenien l'autonomia judicial que feia d'elles unes illes jurídiques, independents del dret consuetudinari territorial. A la seva autonomia judicial, correspon la seva autonomia administrativa, car, la formació de les aglomeracions humanes va implicar nombrosos treballs d'instal·lació i de defensa als que devien proveir elles mateixes, ja que les autoritats tradicionals no tenien ni els mitjans ni el desig d'ajudar-les. El fet de que les burgesies hagin assolit establir, per la seva sola iniciativa, l'organització municipal, els quals objectius apareixen per primera vegada en el segle XI i ja en el segle XII posseeix els seus òrgans essencials, demostra ben a les clares la seva energia i esperit innovador.

Per a cobrir les despeses exigides per la necessitat permanent de fortificar-se, puix els mercaders i les seves mercaderies eren una presa massa cobejada, per a que no s'imposarà la voluntat de posar-les a bon segur dels saquejadors, protegint-les amb una sòlida muralla, lo que va suposar crear uns recursos adequats. És evident que qui millor estava per a proporcionar-los era la burgesia, com que estaven interessats per igual en la defensa comuna tots els seus membres, van tenir per igual l'obligació de contribuir a les despeses i així la quota de cada u és calculada proporcionalment, i això constitueix una gran novetat. Efectivament, vingué a substituir al tribut senyorial, arbitrari i percebut en l'interès exclusiu del senyor, una prestació relacionada amb les possibilitats dels contribuents i que tenia per objecte la utilitat general, de tal modo, que l'impost recobrarà la seva naturalesa pública, que havia perdut durant l'època feudal.

Per a establir i percebre l'impost, lo mateix que per a satisfer necessitats, el qual nombre anava creixent a mesura que augmentava la població urbana – construcció de ports, mercats, ponts i esglésies parroquials, reglamentació de l'exacció d'un ofici, vigilància dels aliments, etc.- fou precís, des d'un principi elegir o deixar instal·lar-se un consell de magistrats, que s'anomenaren a França, a Itàlia i a Catalunya, “cònsols jurats”. Als segles següents es convertiren a tot arreu, en una institució ratificada pels poders públics i inherent a qualsevol intervenció municipal²². Després de la independència de les ciutats, les llibertats urbanes queden reduïdes.

D'acord amb la tipologia de Max Weber, existien una sèrie de “societats tancades” especial en la Edat Mitja europea. Aquestes ciutats eren exclusivistes i es negaven a tenir consideracions amb tot allò, que es trobava més enllà de les seves muralles. No hi ha res ni ningú que tingui sobre elles drets semblants al despotisme eficaç d'un representant de l'Estat. No deu de sorprendre, doncs, que

---

²².- PIRENNE, H.: *Historia Económica y Social de la Edad Media*, Fondo Cultura, Mèxico, 1959, pp. 33, 45-62.

els drets de ciutadania sols es concedien amb certa restricció, excepte quan a la ciutat li urgeix augmentar la seva població. Així, per exemple, en 1345, després de la pesta negra, Venècia accepta, sense posar condicions, com a ciutadans, a tots aquells que vulguin instal·lar-se a la ciutat.

En circumstàncies ordinàries, la Senyoria és menys generosa. Té dos tipus de ciutadania, una anomenada “de intus”, que sols permet ser “cittadini” de segona categoria; l'altra, és la ciutadania plena, anomenada “de intus et de extra”, gelosament controlada per una aristocràcia orgullosa de guardar i mantenir els seus privilegis. És precís quinze anys de residència a Venècia, per a tenir dret a ser ciutadà “de intus” i vint per a ser-ho “de intus et de extra”. A més, es distingeix entre “vells” i “nous ciutadans”, de tal modo, que en el segle XIV se precisa que sols els “vells” tenen dret a negociar amb els mercaders alemanys instal·lats a la ciutat.

Sent l'objecte de les llibertats el benestar i el profit dels seus membres, la “communitas” no admet la competència ni del camp veí ni d'altres ciutats, amb les que firma tractats d'amistat o aliança, o entra en guerra amb elles. Com a privilegiat dins del sistema feudal, el Municipi posseeix drets senyorials: pot adquirir dominis i infeudar-los, té dret de pau i de guerra, té segell propi; tant en l'interior com l'exterior la ciutat és, en realitat, un senyoriu col·lectiu i algunes d'elles es converteixen en vertaders Estats, en petites Repúbliques, amb òrgans adequats de guerra.

No totes les ciutats²³ adquireixen el mateix nombre de llibertats. En la consecució de les mateixes hi ha graus, tant en les d'ordre civil i econòmic, com en les polítiques. En les de grau inferior, el senyor se reserva el control per mitjà d'agents. En les de grau superior, l'autonomia adquirida és completa. Té la ciutat

---

²³.- RUBIO PEREZ, L.M.: “Sociedad y estructuras sociales. Los estamentos no privilegiados: oficios, ocupaciones y hegemonía del sector artesanal en los núcleos urbanos; la burguesía comercial; la burguesía maragata (la comunidad maragat...; haciendas, trajines, empeños y negocios; patrimonios, linajes y oligarquías...); la clase campesina”, en RUBIO PEREZ, L.M.: *La historia de León*, vol. 3, 1999, pp. 220-248.

el seu Tribunal i el seu Consell, que moltes vegades s'identifiquen, més nombrós és aquell, amb els seus presidents i els seus membres respectius. Foren els Consells oberts de Castella els primers que enviaren representants o procuradors a les Corts. En el segle XIII va suplantar l'Ajuntament o Consell municipal, “que podia lo que tot poble junt”. Els Tribunals tenien cura de l'aplicació del dret municipal, tenint el Consell d'Administració de tot el territori de la ciutat: el seu president és l'alcalde, conseller o paer en cap, “maire commundi”, “burgmeister” o “major”. Els seus acords formen una veritable legislació municipal.

El Municipi té cura de l'aprovisionament de la ciutat i de la reglamentació del comerç i de la indústria, intervenien els gremis. Implanta un sistema fiscal nou: el pagament amb relació a la fortuna o beneficis de cadascú, i té com a principi la proposta que uns s'ajudin als altres com germans. És cert que el patriotisme local provoca l'exclusivisme ferotge de les ciutats medievals, que consideraven com estrangers i enemics els camperols de les terres veïnes o als habitants de les ciutats pròximes, però gràcies a ell i a la caritat cristiana de l'Edat mitja, fou possible la crítica cultural i d'auxili social que en ells es va donar, com ho fou també la construcció de les catedrals gòtiques en les que s'unia l'amor a la pròpia ciutat amb l'amor a Déu.

C.- Les llibertats urbanes després de la independència de les ciutats

Des de molt aviat, una sèrie de grans ciutats lliures apareixen a Itàlia, el país més avançat d'Occident²⁴. De manera semblant passa als Països Baixos, els quals s'han qualificat de “segona Itàlia”. Venècia, Gènova, Florència, Milà, Gant, Bruges, són ja “ciutats” moderns, quan les monarquies segueixen sent encara medievals. Per darrere d'aquestes grans ciutats governades pels ducs, “dogos” o els cònsols, hi ha un gran nombre de ciutats de categories inferiors, però totes

---

²⁴.- PEREZ BALTASAR, M.D.: “Burguesía y urbanismo: evolución histórica del concepto de ciudad”, a ENCISO RECIO, L.M.(Coord.): *La burguesía española en la Edad Moderna*. Actas del Congreso Internacional celebrado en Madrid y Soria los días 16 a 18 de diciembre de 1991, vol. 3, 1996, pp. 1511-1526.

elles aconseguen, encara que havent de lluitar per això i en virtut de les “cartes pobles” atorgades, la seva administració, una hisenda, una justícia i un dret a les terres que posseeixen.

La plena llibertat és recompensa d’una prosperitat material que per sí sola permet a algunes ciutats la disposició d’assegurar-se, al mateix temps que la vida econòmica, la defensa exterior: són les anomenades ciutats-Estats. Tan sols unes poques assoliran aquest nivell, però totes van obtenir del comerç i de l’activitat dels seus gremis, el principi d’una certa independència, d’un dret a les llibertats particulars. En aquests nuclis privilegiats triomfa un primer capitalisme, gràcies al comerç internacional. Els gremis treballen al mateix temps, per al mercat local i per a un comerç llunyà. No hi ha dubte de que l’economia urbana sols va poder prosperar al desbordar àmpliament a l’economia local és el principi del domini dels “mercaders empresaris”, que abasteixen al mercat de matèries primeres i de treball i asseguren la venda dels productes manufacturats, convertint-se cada vegada més, els mestres dels gremis en assalariats. Els mercaders són els personatges del “popolo Grasso”. El poble pobre, el poble “feble”, se sollevà repetides vegades, però algunes inútilment: a Gant o a Florència, on esclatà en 1381, la violenta revolució dels “Ciampi”²⁵.

Aquestes lluites internes són ben significatives de les tensions socials, de la lluita de classes, existents en aquestes ciutats industrials. Especialment, perquè es va marcant progressions en l’oposició entre els mestres dels gremis i els oficials. Aquests, mantinguts al marge per la dificultat que representen les costoses “obres d’art”, que són les úniques que els permet l’ascens, van formar agrupacions i associacions, “logias”, de una ciutat a l’altra. Van constituir el primer proletariat obrer. En tot cas, aquest proletariat, quan és un “ciudadà”, i pel sol fet de ser-ho, és un privilegiat, almenys mentre dura la gran època de les ciutats independents o semi dependents

---

²⁵.- BRAUDEL, F.: *Las civilizaciones actuales*, Tecnos, Madrid, 1971, pp. 273-279.

En aquest garbuix de llibertats i en aquesta corrent antifeudal per excel·lència, cal destacar la influència del Dret romà que enalteix al príncep com autoritat única i suprema de l'Estat. En ell té la Monarquia el seu recolzament legal més sòlid. Els legistes empapats a Bolonya o a Orleans d'aquestes idees noves i antigues al mateix temps, seran els inspiradors de la política reial i els seus més fidels col·laboradors. La Monarquia, Emperador o reis, ressuscitaran amb tots els honors i amb la seva antiga força. Del Dret romà emanarà la llei i amb ell ressuscitarà també la idea d'Estat que el príncep representa i personifica. El feudalisme atacat en la seva pròpia essència, del mateix modo que la realitat econòmica i social que el Municipi representa forada la seva existència, i precipitarà la seva decadència, ferit de mort. El procés de desintegració dels elements de l'Estat que donaria naixement i vida al feudalisme acabarà, i la seva desaparició correrà paral·lela al procés invers de reintegració d'aquells elements que convergent en la Monarquia. El Dret romà és la seva vivificadora.

CAPITOL II: EL MARC CONCEPTUAL: EUROPA I L'EUROPEISME A TRAVES DE LA HISTÒRIA (II)

I.- L'evolució de les diferents estructures socials i polítiques a Europa occidental durant l'Edat Mitjana

1.- Ciutats i Estats. La unitat de Espanya

Acabada la Reconquesta a Aragó i Portugal, en la part que corresponia a aquests regnes i oblidada la vital empresa a Castella poc després de la mort del rei Ferran III, l'interès de la història política de la Península, durant els segles XIV i XV, es troba en la lluita sostinguda entre els diversos factors socials per assolir la direcció de l'Estat. En essència, és el mateix problema dels demés països, encara que les seves vicissituds siguin diferents i diverses també en els diferents regnes hispànics. La monarquia es va obrint pas sobre les forces feudals, sense preocupar-se sobre els mitjans, de manera clara a Portugal, on el problema no té la gravetat que a Castella o que a Aragó i la monarquia es recolzada lleialment pel poble. De forma menys clara apareix en la Corona aragonesa, on a la vegada es noten diverses modalitats en les seves diferents parts. Així a Aragó i València la noblesa i el braç popular van junts en la seva lluita contra la reialesa, mentre que a Catalunya les ciutats són el recolzament més ferm de la monarquia. Però en el segle XIV la noblesa està dominada i en el segle següent l'engranatge polític com les Corts, funciona normalment.

A Castella la reialesa travessa una intensa crisi, en la qual les lluites dinàstiques tenen el primer grau de responsabilitat. A pesar de que en aquest regne, el feudalisme va tenir un caràcter atenuat molt definit, al marge de la unitat territorial del regne castellà, la influència i el poder de la noblesa creixen al calor d'aquelles lluites i la seva riquesa augmenta, així com la seva participació en el Consell i en les intrigues de la Cort. A mesura que s'afebleix el poder reial, la indisciplina i l'individualisme nobiliari són majors. Així el regne viu en un estat

de guerra civil constant, latent o efectiva, que l'adhesió de les ciutats a la reialesa no fou suficientment eficaç per a evitar-la. Aquí, a més de les principals famílies nobles i magnats eclesiàstics, que, com a tot arreu, posseïa grans dominis i nombrosos vassalls, existien les tres Ordes religioses militars peculiars de Castella: la de Calatrava, la de Santiago i la de Alcántara que acumulen enorme riquesa i poder i els quals Mestres s'elegien entre els nobles més influents. Navarra, en aquesta època, des de la mort de Santx VII el Fort, queda fora de l'òrbita política hispànica, amb les seves dinasties franceses, que la introdueixen en el concert polític del país veí i veu implantades, sobretot amb Carles II d'Evreux, les institucions típicament franceses.

La intervenció del poble o tercer estat en el govern és molt primerenca i a ella no és aliena la necessitat de repoblar els territoris guanyats als sarraïns. Les Corts o Parlaments es remunten al segle XII, sent els primers de Espanya i també d'Europa les de Lleó de 1188, en temps de Alfons IX. A Castella, les de Sevilla de 1250, regnant Ferran III. Les formaven els tres braços: de la noblesa, del clergat i del poble pla ; "infanzones", i "rics-homes", alts dignataris eclesiàstics i els municipis de les ciutats i viles d'importància, representats pels seus "mandaderos" o "procuradors" A les Corts catalanes és el braç popular l'únic essencial, però el nombre de municipis representats va disminuint i l'autonomia dels mateixos queda escapçada també amb la introducció dels "corregidors" de nomenament reial, motivada per la corrupció del règim municipal. El rei fixava el lloc i la data de la reunió, a la qual apertura assistia i també, a vegades, a la seva clausura.. El vot de les Corts era obligatori per a l'establiment dels impostos; encara que no ho era per a la promulgació de les lleis, de manera que la intervenció de l'assemblea sols podia realitzar-se pel dret de petició i per l'amenaça de la negativa econòmica.

Les Corts portugueses tenien anàlogues característiques. En canvi, els Estats de la Corona d'Aragó presenten algunes diferències²⁶. En primer lloc, cada un d'ells tenia Corts o Parlament propis, encara que existien reunions comunes. En segon lloc, aquí son quatre i no tres els braços: "rics-homes", cavallers, clergat i procuradors, ja que el de la noblesa formava dos i el seu predomini era molt més feixuc que a Castella. En tercer lloc, els poders de les assemblees eren molt més amplis que els de les castellanes, en particular des de la creació de tots els Estats de la "Diputació General", nascuda a Catalunya, que era una junta o comissió permanent de les Corts, encarregada des de 1412, de cobrar l'impost i vetllar pel compliment de les promeses reials. Aragó posseïa una magistratura especial, el "Justicia", que prèviament promulgava les sentències dictades per la Cúria reial²⁷, amb funcions judicials des de 1266 i que adquireix tota la seva importància, després del triomf de la reialesa sobre la "Unión", com a jutge dels nobles i de contrafur, encara que en realitat molt rarament va poder oposar-se a l'autoritat reial, en augment des de aleshores.

2.- El sistema constitucional de Anglaterra

El tron que Enric IV havia conquerit i que deixà ben consolidat al seu fill Enric V, va fer que aquest donés a la corona un enorme prestigi en el nou concert europeu. Enric V, rei de Anglaterra i de França, va morir creient que la seva obra seria sòlida i que el seu fill podria regnar en ambdós països i dominar Europa.

Però Enric VI, menor a l'entrar a regnar, feble de cos i ànima, va perdre la glòria i els territoris conquerits en terres franceses. Els nobles havien tret gran profit de

---

²⁶.- Cfr. BELENGUER CEBRIÀ, E.; GARÍN LLOMBART, F.V. (Eds.): *La Corona de Aragón, siglos XII-XVIII*, Madrid, Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 2006; SARASA SÁNCHEZ, E.: *La Corona de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Caja de Ahorros de la Inmaculada, 2000; SESMA MUÑOZ, J.A.: *La Corona de Aragón*, Zaragoza, CAI (Colección Mariano de Pano y Ruata, 18), 2000; UBIETO ARTETA, Antonio, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Anubar (Historia de Aragón), Zaragoza, 1987.

²⁷.- Cfr. SAVALL y DRONDA, P.; PENÉN y DEBESA, S.: *Fueros, Observancias y Actos de Corte del Reyno de Aragón. Tomo I: Fueros* (1866). Copia digital, El Justicia de Aragón y IberCaja, Zaragoza 2002; DANVILA y COLLADO, M.: *Las libertades de Aragón: ensayo histórico, jurídico y político*, Imprenta de Fontanet; 1881; TOMÁS Y VALIENTE, F.: [1976-1994]. *La tortura judicial en España* (2ª edición). Crítica, Barcelona, 2000.

la guerra amb França i amb els seus beneficis havien concentrat la propietat en les seves mans . Mitja dotzena de famílies posseïen, no sols grans territoris, sinó, de fet, el govern del país. La noblesa de segon ordre, abans lligada a la corona, ara s'agrupa a l'entorn d'aquelles. Amb la desaparició de la servitud, la mà d'obra en el camp es va fer escassa i cara. La indústria tèxtil, iniciada per Eduard III, havia rebut un fort cop amb el Tractat de Arràs (1435) i el comerç es refeia de la pèrdua de la Guyena.. Els bisbes anglesos es van sentir més inclinats a barrejar-se en la política que a defensar els interessos de l'Església. Els monestirs es despoblaven.

La dinastia es va fer impopular. Van desaparèixer els puntals dels Lancaster: Bedford, Beaufort i Gloucester. Abans de que s'acabés la Guerra dels Cent Anys, esclatà la guerra civil. I Enric VI, que devia haver regnat a Anglaterra i França va tenir un destí molt diferent al que el seu pare pogués haver pensat. Es discutia inclús la legitimitat de la dinastia. Mentre s'enfonsava en el descrèdit, Enric VI, ajudat per la seva impopular esposa Margarida d'Anjou i el seu favorit el comte de Suffolk, creixia considerablement el prestigi del duc de York, Ricard, nét per línia materna de Eduard III. Ricard va obtenir del Parlament, amb el títol de "Protector i defensor del regne", la regència del monarca incapacitat. Tornat al tron el rei, el duc de York fou allunyat. Llavors va decidir liquidar la qüestió per les armes. Era la guerra civil, amb totes les seves conseqüències. El país quedà dividit en dos bàndols, son dos dinasties que lluiten ferotgement, cada qual amb el seu distintiu: la Rosa blanca de York i la Rosa vermella de Lancaster.

Més nombrós el partit de York, va vèncer a San Albano, sent de nou derrotat i fet presoner el rei en 1460. Però la reina Margarida reuní des de Escòcia als seus partidaris i aconseguí aquell mateix any derrotar a Ricard a Wakefield, que morí en la lluita. El seu fill, Eduard, va ocupar el seu lloc amb tant d'èxit que aixafà l'exèrcit reial a Towton. Enric VI va ser tancat a la Torre de Londres i Margarida va poder fugir.. Eduard de York fou proclamat rei. Eduard IV, va començar a regnar, però el comte de Warwick, a la qual ajuda devia el tron, va portar el

govern. Margarida va obtenir l'ajut de Lluís XI de França. Carles el Temerari, amo de Borgonya, es va casar amb Margarida de York, germana de Eduard IV. Reunit el rei amb Warwick, aquest es passà al bàndol de Lancaster i retornà al tron a Enric VI. Eduard s'embarcà. Ajudat per Carles el Temerari, Eduard tornà a Anglaterra i destrossà als Lancaster a Barnet, on Warwick va perdre la vida. Eduard retornà al tron. Margarida fou derrotada i feta presonera i també van caure Enric VI i el Príncep de Gales. Ambdós foren assassinats i Margarida fou rescatada pel rei de França. Eduard assegurà així el tron, però no va poder fer el mateix per als seus fills. Mort Eduard IV, el seu germà Ricard, nomenat "Protector", va fer assassinar els seus dos nebots. El Gran Consell li oferí la corona.

El doble crim de Ricard III, reanimà la lluita amb els partidaris dels Lancaster. A falta de membres d'aquesta família, els lancasterians van oferir la corona a un llunyà parent del Lancaster, el duc de Richmond, Enric Tudor, que des de França on s'havia refugiat passà a Gales i derrotà a Ricard a Borworth, on aquest trobà la mort. El duc de Richmond, proclamat Enric VII, fundador de la dinastia dels Tudor, es casà amb Isabel, filla de Eduard IV i únic supervivent dels York. Les dos faccions rivals van quedar unides. Enric VII, recolzant-se en la burgesia, va restablir l'ordre en l'interior i la noblesa perd força. El Parlament va quedar reduït a l'ombra de lo que havia estat.

3.- Itàlia i la seva falta de constitucionalisme

Tres elements lluiten a Itàlia entre sí durant l'època feudal: l'Imperi, el Papat i el Feudalisme. En el segle XI, apareix un quart element que constituirà la força efectiva del país: les ciutats, que afavorides per aquells i per la lluita, es converteixen aviat, les del Nord especialment, en veritables Estats, a l'aconseguir les seves llibertats polítiques en la pugna contra l'Imperi adquireixen amb la seva riquesa, fruit de les seves activitats mercantils, un immens poder contra el que s'estavellen els restants poders.

Aquest fet sorprenent en aquella nació mancada d'unitat, reduïda a una expressió geogràfica des de l'entrada dels "lombards", produeix un fraccionament infinit que no aconsegueixen detenir els esforços d'unificació del segle XIII, perquè a Itàlia per damunt de l'esperit col·lectiu que han produït les ciutats o la unió o lligues de les mateixes, pesa més l'individualisme, el sufocant localisme urbà.

Els reis "normands" van donar a Sicília una organització d'un poder central fort. Extingida aquesta dinastia "normanda", Frederic II Hohenstauffen domina el feudalisme i dona al regne la Constitució d'Amalfi (1231), en la que l'eix és el poder reial, amb una organització estatal, política, i financera basada en el Dret romà. En possessió de la Itàlia del Nord, després de la seva victòria sobre la Lliga "lombarda" a Cortenuova, intentà implantar en ella el sistema de Sicília, és a dir, una monarquia forta que acabi per a sempre amb les autonomies municipals i amb el fraccionament. Com al Sud, imposa la divisió administrativa amb les autoritats reials per damunt de les locals. Però l'intent de Frederic no passa de ser un somni. Quan aquest s'efuma, el localisme municipal rebrota amb més força que mai, i amb ell les passions, les revolucions, els desterraments i les execucions, fins el punt de fer-se a Itàlia la vida impossible. Fugint d'aquest foc i per la pressió francesa, els Papes se traslladen a Avinyó. La gent reclama remei al mal, una autoritat. I aquesta es presenta en forma de tirania²⁸.

Carles de Anjou fa també un assaig d'unificació. El Papat llença a aquest ambicions sobre Nàpols per acabar amb els Hohenstauffen. La idea del germà de Sant Lluís, Carles de Anjou, hereu de Provença pel seu matrimoni amb Beatriu, germana de les reines de Anglaterra i de França, és la creació d'un vast Estat mediterrani. La primera part del seu somni la veu realitzada després de les seves victòries sobre Manfred a Benevento i sobre Conradino a Tagliacozzo (1268). Domina a Roma i estén la seva política autoritària per la Itàlia del Centre i la del Nord. Porta la seva ambició pel Mediterrani oriental fins a Bizanci. Però després del pròleg de les "Vigilies Sicilianes" (1282), Pere III de Aragó, talla les seves

---

²⁸.- Cfr. LADERO QUESADA, M.A.: *Historia Universal. Edad Media 2*, Vicens-Vives, 1987.

il·lusions en benefici propi i al prendre-li Sicília deixa als angevins reduïts al regne de Nàpols.

D'aquesta manera, en el segle XIV el panorama italià canvia d'aspecte. Els tirans, senyors i també aventurers s'instal·len en el poder en moltes ciutats, formant vertaderes dinasties locals. Així els Polenta de Ràvena, els Manfredi de Faenza i Imola, els Malatesta de Rímini, els Ordelauffi de Forlì, els Este de Ferrara, els Gonzaga de Mantua, els Della Escala de Verona, els Della Torre i els Visconti de Milà. Aquestes ciutats del Nord de Itàlia posseeixen una riquesa que augmenta de dia en dia. Continua la lluita entre elles i les Lligues es formen i es desfan sense parar, sense que hi hagi possibilitat d'arribar a un equilibri estable. Fracassa l'intent de formació de grans Estats pels mateixos motius particularistes, que son comuns als dels governs tirànics, com a Milà i Verona, i als dels governs col·lectius com les repúbliques de Florència o Pisa.

La vida interna de cada ciutat es troba sotragada per una sèrie de moviments desordenats i ininterromputs, les quals característiques son idèntiques en tots ells. El poble intenta sotmetre a la noblesa : les classes inferiors procuren arravatar el poder als privilegiats. El govern pertany encara en quasi totes les ciutats a la noblesa, com supervivència feudal recolzada més que en la seva riquesa, que superen certs ciutadans de les classes mercantils, en la força militar dels palaus fortificats, situats en l'interior de les ciutats. Aquest poder se'l disputen les classes mercantils i industrials, netament urbanes, organitzades en gremis, que van imposant el govern del poble per mitjà dels seus magistrats.

En aquestes lluites, el poble apareix dividit en ciutadans enriquits, el "popolo grasso", i els ciutadans que no posseeixen més fortuna que el seu treball, el "popolo minuto". Els primers estan agrupats en les "Arts majors", els segons en les "Arts menors". Per davall de ambdós classes estan encara altres més humils, que no formen part dels gremis i que no tenen drets polítics, i els camperols. Aquests desheretats del govern tracten d'obrir-se camí en ell. Si bé la idea

imperial es va esfumar, en canvi, el Papat és l'únic poder que, amb grans esforços, aconsegueix imposar-se i assoleix posar una mica d'ordre en la Itàlia central. En les ciutats, els interessos de classes es combinen amb la política general, amb l'adhesió a l'Emperador o al Papa. Però, tot és un engany: "gibelins" i "güelfos" són postures que oculten ambicions localistes més que partits polítics d'una ideologia determinada.

A la Lombardia, la decadència del règim municipal des de finals del segle XIII condueix a l'aparició dels tirans, que lluiten entre sí per l'ampliació del territori de la seva ciutat respectiva. Milà amb Matteo Visconti posseeix extensos dominis. Verona estava regida per Caugrande Della Scala, el protector del Dante. Ambdós tirans van lluitar contra el Papa i contra els francesos. A 1322, Galeazzo heretà la tirania milanesa del seu pare i Milà no tardà gaire en dominar des dels Alps fins als Apeninos . Per la seva part, Martino Della Scala intentà formar un regne lombard des del nucli de Verona.. En efecte, per uns moments, governà des del Piave fins a la Toscana, però en 1339 una Lliga acabà amb el seu poder. Van quedar així: en el centre de Lombardia, Milà amb el seu gran poder; a l'Est, Verona que es dedicà a una política continental, substituint les ambicions dels Escalígeros veronesos i a l'Oest el Piemonte, amb un règim feudal quasi enemic a Itàlia.

Tirans i repúbliques feien la guerra a base de mercenaris, la qual superioritat militar respecte al soldat improvisat era evident. Aquestes bandes, semblants a les companyies de la Guerra dels Cent Anys eren dirigides per un capità, el "condottiere" i estaven formades per soldats de nacionalitats molt diverses. Es llogaven, degudament organitzades, al que millor pagava. I quan sobrevenia la pau es dedicaven a la rapinya per compte propi, augmentant el desordre públic. El lucratiu negoci de la guerra, fou, doncs, nacionalitzat pels italians. "Condottiere" hi hagué, com Sforza, que arribaren a obtenir el títol de duc. Juntament a les senyories llombardes, tres ciutats eminentment mercantils, aconseguiren formar veritables Estats: les repúbliques de Gènova, Venècia i

Florència. Aliada a Florència, Gènova aconsegueix arribar al cim al vèncer a la seva rival Pisa i arravatar-li Còrsega i els establiments de Sardenya on la conquesta de l'illa pels aragonesos donà motiu a un veritable dol entre Gènova i Aragó. La lluita interna adquireix aquí caràcter de gran violència, sense que la creació del "dogo", suprem magistrat, elegit entre els comerciants més rics, pugui acabar amb aquell mal endèmic.

La guerra amb Venècia pel monopoli del comerç en el Mediterrani oriental, és a mort. Al 1298, Gènova va vèncer als venecians, i en 1378, l'almirall Doria va estar a punt d'apoderar-se de la ciutat dels canals, després de desfer l'esquadra veneciana. Però en el contraatac, Venècia va guanyar la partida i Gènova va perdre per a sempre l'hegemonia. Els genovesos, comerciants nats, eren incapaços de governar-se a sí mateixos: de 1390 a 1411 acceptaren la sobirania del rei de França i després la dels Visconti de Milà. La política fou la causa de la ruïna d'aquella gran ciutat de la Liguria.

El monopoli del comerç amb l'Imperi bizantí durant la dominació llatina, havia augmentat la immensa riquesa que Venècia acumulava ja en segles anteriors. La ciutat de l'Adriàtic posseïa, a més, un vast imperi colonial integrat per posicions estratègiques en la ruta del comerç de Llevant. Els competidors més terribles dels venecians eren els genovesos. La ruïna dels Estats llatins de Síria i la restauració de l'Imperi grec, fou un cop mortal per a Venècia i un avantatge per a la seva rival Gènova, aliada dels bizantins, i aquí el govern grec concedí grans privilegis i el monopoli del comerç del Mar Negre. És l'època de l'esplendor de Gènova més fort que el de Venècia. Però, mentre en la ciutat de la Liguria, les lluites polítiques enfonsaven la seva prosperitat, era Venècia l'única ciutat que es salvarà de l'anarquia italiana i aconseguirà des de molt aviat un equilibri intern estable, que justifica el títol de "Serenissima República". Durant l'època de l'avantatge de Gènova, el poder és va anar concentrant cada vegada més en mans de l'oligarquia dels mercaders més rics, que van saber evitar, al mateix temps, les

malvestats populars i les usurpacions del “Dux”, magistrat suprem, d’elecció vitalícia.

El poder executiu l’exercia el “Consell Menor”, que assistia al “Dux” i amb ell formava la Senyoria. El poder sobirà competia al “Gran Consell”, format per la noblesa de la ciutat amb les comissions sortides del seu sí: la “Quarantia” i el Senat, aquest últim encarregat de la hisenda i la política estrangera. Els “Dux” que aspiraven a l’absorció del poder, van veure la seva autoritat reduïda al comandament militar. Dos reformes constitucionals acabaven de fixar aquella estabilitat, fent inquebrantable el poder de l’aristocràcia. Des de 1297, el “Gran Consell” quedà limitat a les dos-centes famílies més poderoses, inscrites en el “Llibre d’Or”. En 1310 es va crear la “Comissió dels Deu” amb atribucions judicials sense precedents, instrument sense igual per assegurar el monopoli del poder per aquelles famílies privilegiades, que van saber governar pensant en el bé comú i en la prosperitat de la ciutat-república.

La indústria tèxtil i la indústria del diner van fer rica a Florència, que durant el segle XIV, aconsegueix una situació de predomini a Toscana. El règim municipal s’estableix en ella més tard que en les ciutats del Nord, i la seva decadència comença en ella també més tard²⁹. A principis del segle XIV encara és creixent. A mitjans del segle, el poder passa de la noblesa urbana a la rica burgesia agrupada en les “Arts Majors” que, amb el seu “capità del poble” governaven junt al tradicional “podestà”. La “Senyoria” la constituïen els sis “priors de les Arts” majors i menors. Impera a Florència, no obstant, la facció, que intenta imposar-se als seus adversaris, valent-se de tots els mitjans. Lluiten els “Blancs”, gibelins, contra els “Negres”, güelfos. Endebades, el duc de Atenes, Gualterio de Brienne intentà imposar la tirania; no durà més d’un any.

Torna la oligarquia de les “Arts Majors”, però la plebs obrera se solleva contra ella. Els “Ciampi”, els artesans triomfaren en 1379, mitjançant una revolució i

---

²⁹.- Cfr. PIRENNE, H.: *Las ciudades en la Edad Media*, Alianza, Madrid, 1994.

van implantar la dictadura del proletariat, que no va finir fins 1382, en que el poder tornà a mans dels banquers i dels grans merders de “Calimata”, règim que es mantingué durant mig segle dirigit pels Albizzi, reacció aristocràtica, que no és més que el pròleg del govern dels Mèdicis. Florència, orgullosa del sentit de república havia deixat de ser-ho.

Entre la Itàlia del Nord i el regne de Nàpols es trobaven els Estats Pontificis, que no posseïen una unitat suficient i que a més del Patrimoni de Sant Pere, compren la Campania, el ducat de Spoleto, la Marca de Ancona, la Romanya i Bolonya. En ells, la situació semblava a la dels demés Estats de Itàlia. Els Papes no havien exercit una autoritat suficient ment forta, circumstància que aprofitava la noblesa per als seus fins particulars, creant un desordre que influeix no poc en el trasllat dels Papes a Avinyó.

Després de la humiliació de Bonifaci VIII a Agnani (1303) i amb la submissió del Pontificat a la tutela del rei de França, els Papes perden gran part del seu prestigi polític i el Papat deixa de ser un factor decisiu en la política italiana, Roma, òrfena dels Papes, deixa de ser la Ciutat Eterna. Ella com els demés territoris pontificis, és víctima de les intrigues nobiliàries. A fi de restablir l'ordre, els Papes de Avinyó se recolzen en els Angevins però aquests fracassen en el seu intent. Venècia i Milà estenen, per un moment, els seus dominis pels Estats Pontificis.

L'anarquia general dels Estats Pontificis va afavorir la tornada dels Papes al Vaticà. El cardenal Albornoz, antic arquebisbe de Toledo, els preparà el camí. En 1353, Inocenci VI el va nomenar llegat a Itàlia. Sense recursos, quasi una per una, començant per Roma i Rimini, anà restituint a l'autoritat papal les ciutats del Patrimoni, promulgant també les famoses “Constitucions egidianes”, per les que, en definitiva, se regirien els Estats Pontificis fins a 1816. L'obra del geni del cardenal Albornoz i els precés de persones de indiscutible grandesa moral, entre les quals destaca Santa Caterina de Siena, van animar als Papes a tornar a Roma.

Urbà V es va decidir a fer-ho, però va tenir que retornar a Avinyó. En canvi, Gregori XI va poder instal·lar-se definitivament a Roma en el 1376. Roma, al tornar a acollir als Papes, ja era altra vegada Roma³⁰.

II.- Les transformacions religioses, polítiques i econòmic-socials a l'Europa medieval

1.- La crisi de l'Església i el Cisma d'Occident

A la mort de Benedicte XI (1304) la monarquia francesa va aconseguir una nova victòria sobre el Papat, al ser elegit, sota la seva pressió, l'arquebisbe de Bordeus, que prengué el nom de Climent V. Coronat a Lyon, decidí, a la vista de l'estat polític de Roma, instal·lar-se provisionalment a Avinyó, possessió de la Casa de Anjou. La nova realitat del Papat era: un Pontífex francès, envoltat de cardenals fets a mida del rei de França, instal·lat en terres que eren de França. La victòria capeta sobre la Santa Seu no podia ser major: la "Captivitat de Babilònia" havia començat. De la defensa de la teocràcia, realitzada per Bonifaci VIII, al Papat de Climent V, presoner de la monarquia vencedora, hi havia tot un món de distància. L'era del domini monàrquic a Europa s'havia iniciat.

En aquestes circumstàncies, el retrocés del Papat davant de la monarquia francesa adquireix característiques tan exagerades que eclipsa el seu prestigi, amb agreujament evident dels mals de l'Església. Climent V va aconseguir donar per tancat l'escandalós procés contra la memòria de Bonifaci VIII, obert per Nogaret i Felip IV, però, en canvi, va cedir en tot el procés, en l'ofensiva que el rei de França i els seus legistes van emprendre contra els Templers i que va acabar amb la supressió de la Orde per una butlla pontifici i la mort a la foguera del seu Gran Mestre, Jacques de Molay, més la requisita conseqüent dels immensos béns del Temple per la corona francesa. La condemna sortí del Concili de Vienne (1311), on Climent V, dòcil instrument del rei francès, accedí a la seva

---

³⁰.- PIRENNE, H.: *Historia Económica y Social de la Edad Media*, op. cit. 21, 45, 47.

voluntat. Els decrets d'aquell concili, ampliat pel Papa, foren publicats en el "Corpus iuris canonici", en el qual les seves decisions es van agrupar baix el nom de "Clementines".

Els Papes francesos es succeeixen, conseqüència lògica de la majoria francesa en el Conclave. Francès fou Joan XXII, l'enemic de Lluís de Baviera, que afiança la instal·lació del Papat a Avinyò tant com va augmentar el nepotisme. Francesos son també Benedicte XII, que decidí la tornada a Roma, però no la va realitzar, i Climent VI, que restablí la pau entre la Santa Seu i l'Imperi i qui al comprar la ciutat de Avinyò a Joana de Nàpols, sembla indicar que serà aquesta la residència definitiva del Papat.

Però, a pesar dels desigms d'aquells Pontífex, el retorn a Roma es preparava. Com ja hem dit abans, el principal valedor fou el cardenal espanyol Climent de Albornoz. Amb el seu geni militar pacificà els Estats Pontificis, imposant en ells l'autoritat papal; amb el seu geni polític, aplicarà les "Constituciones egidianes", per les que es van regir aquells Estats, deixant al Papat la via lliure per a la seva tornada a Roma.

Per això, Urbà V, l'únic Papa de Avinyò canonitzat, torna a Roma, on, no obstant, no assoleix restar més de dos anys. Retorn prematur que Gregori XI, podria realitzar definitivament, contra la voluntat del rei de França, però accedint als forts desitjos de Santa Caterina de Siena. Roma, després d'un lapsus de seixanta vuit anys, tornava a ser la seu del Papat, la Ciutat Eterna, i ja no deixarà mai de ser la capital del Cristianisme.

Quan les sectes herètiques dirigien els seus més violents atacs al Papat i a l'Església, i en comptes de realitzar-se els desitjos de reforma, es va produir el Gran Cisma d'Occident, que, a més de disminuir l'autoritat ja disminuïda del Papat, trenca la unitat de l'Església Catòlica. El fidels van viure durant vint-i-nou anys sense saber qui era el veritable vicari de Crist. El desprestigi del Papat

augmentà el poder de les Esglésies nacionals, del mateix modo que la feblesa de la idea monàrquica pontifical produí el triomf de la idea conciliar en el govern de l'Església, que vindrà a ser, més que una forma republicana, una monarquia de tipus constitucional i federal.

A la mort de Gregori XI (1378), el Conclave va elegir un Papa italià Urbà VI, que no va tardar gens en barallar-se amb el Sacre Col·legi. Els cardenals reunits a Agnani declararen que l'elecció era nul·la, elegint un Papa francès, Climent VII. El Cisma era una realitat. La gravetat del fet en aquell moment psicològic de Europa era evident i la política va venir a complicar-la, perquè eren les nacionalitats els factors del nou mapa europeu. França i les seves amigues Savoia, Escòcia, Aragó i Castella eren clementistes. Anglaterra, Alemanya, Portugal, Hongria, Flandes, els països nòrdics, i naturalment, Itàlia, eren urbanistes. Havia dos Papes, dos capitals de l'orbe cristià, Roma i Avinyò, dos Conclaves i dos Curies, que nomenaven els seus respectius membres.

Mort Urbà VI, fou elegit Bonifaci IX. La confusió augmentà, i amb ella arrelà la idea, proposada ja al principi del Cisma, per les Universitats de Paris i Tolosa, de sotmetre el cas a l'arbitratge d'un Concili. A 1391, patrocinà de manera definitiva aquesta idea la Universitat parisenca, en les persones dels seus membres Pere d'Ailly i Joan Gerson. Mort Climent VII (1374), el nou Papa de Avinyò, l'aragonès Pere de Luna, Benedicte XIII, que havia acceptat prèviament la idea, la va rebutjar després. Llavors, l'Assemblea del clergat francès reunida a 1398, a instigació de la Universitat de Paris, retirà l'obediència a Benedicte XIII, exemple que van seguir alguns països. En aquesta situació, va morir el Papa de Roma, Bonifaci IX.

El moment era propici per a la solució del Cisma per la "via de cessió", però Benedicte XIII no va voler abdicar. A Roma elegiren a Inocenci VII, i, a la seva mort, a Gregori XII. Tots els esforços realitzats per a que ambdós Papes arribessin a un acord resultaren fallits. Per altra banda, el fracàs, per falta

d'assistència, dels Concilis convocats per Benedicte XIII i Gregori XII van demostrar l'anormal situació de l'Església: dos Pontífex sense cardenals contra els cardenals sense Pontífex. Fracassada l'abdicació, fracassat l'acord entre els dos Papes, els cardenals en contacte amb les Universitats de Paris i de Bolonya, convocaren el Concili de Pisa (1409), que, prèvia la deposició dels dos Papes, elegí a Alexandre V. Amb això, el Cisma de bicèfal es converteix en tricèfal: el mal, en comptes de desaparèixer, se complica. Per Alexandre V, és a dir, pel Concili i per les Universitats es declararen a favor França, Anglaterra, Portugal i part de Alemanya i de Itàlia. Per Gregori XII, Nàpols, Hongria, Polònia i part de Alemanya. Per Benedicte XIII, Aragó, Castella, Escòcia i els comtes de Armagnac i de Foix. Mort Alexandre V fou elegit Joan XXIII, el qual obrant amb energia obligà a Gregori XII a refugiar-se a Nàpols i a Benedicte XIII a Aragó.

A pesar de lo contraproductiu del seu resultat, el Concili de Pisa representa el primer triomf de la doctrina conciliar, que transferia al Concili ecumènic les atribucions essencials dels Papes. En cas de que els Pontífex s'oposessin al Concili o no acatessin les seves decisions, els prínceps devien actuar contra ells, com a defensors de l'Església. El perill d'aquesta pràctica es va veure clar de seguida i les Ordenances de 1408 de l'Església gal·licana, al atribuir al rei la seva intervenció en els assumptes eclesiàstics, li atorgaven la jurisdicció que el Concili havia pres al Papa. El triomf de Pisa era també, doncs, el de les Esglésies nacionals, força disgregadora, i el de la monarquia, força política i econòmicament oposada al centralisme i a l'absolutisme pontifici.

A iniciativa de l'Emperador Segismond es reuní el gran Concili de Constanza (1414-1418), decidit a acabar amb el Cisma. El va presidir el Papa conciliar Joan XXIII. Van acudir, a més dels divuit mil membres, delegats de Gregori XII i de Benedicte. L'orientació de la magna Assemblea la dirigí Pere d'Ailly, el cardenal Zobarella i Joan Gerson. El Concili va deposar a Joan XXIII, el que protestà de la decisió endebades. Gregori XII presentà la seva renúncia i fou nomenat cardenal de Porto i degà del Sacre Col·legi. Benedicte XIII es va refugiar a Peníscola,

sense donar el seu braç a tòrcer i allí va morir. En aquelles circumstàncies es reuní el Conclave i d'ell sortí elegit Otó Colonna, que va prendre el nom de Martí V (1417-1431). Segismund va rebre del nou Papa la Rosa d'Or, distinció als protectors de la Santa Seu: indubtablement la tenia ben merescuda. El Concili s'havia acabat.

Però el Concili tenia per missió, no solament acabar amb el Cisma, sinó també restablir la unitat de la fe i procurar la reforma de l'Església. Per això feu comparèixer a Joan Huss, a qui jutjà, el mateix que a Jerònim de Praga. Ambdós foren condemnats per heretges i cremats, sense que per això acabés l'heretgia. Quant a la reforma de l'Església, malgrat la seva urgència, va quedar pendent per a Concilis següents. Així, després de haver-la sol·licitant tant, el Concili no fou capaç de realitzar-la en els tres anys que estigué reunit. En canvi, el Concili proclamà la superioritat de l'Assemblea sobre el Papa i la periodicitat de les reunions de la mateixa. L'Església es governaria per una monarquia de tipus constitucional, federal, de tendència parlamentaria, amb poder legislatiu, quedant-li al Pontífex solament el poder executiu.

Martí, no obstant, no va aprovar aquella constitució. S'avingué a la periodicitat de les reunions conciliars, però en 1418 proclamà la superioritat del Papa sobre l'Assemblea. A 1423, obrí les sessions del Concili de Pavia que, per la pesta, foren traslladades a Siena. El programa de l'Assemblea era llarg i comprenia la reforma de l'Església però, en realitat, l'únic que en definitiva es va acordar fou la data del pròxim Concili, que deuria reunir-se a Basilea. El règim parlamentari conciliar, apart d'haver posat fi al Cisma se caracteritzava per la seva ineficàcia. A pesar de la resistència del Papa, el Concili de Basilea inaugurà les seves sessions a 1431 i no les va clausurar fins a 1449, després de haver estat transferit a Lausana. A 1432 morí Martí V i el seu successor, Eugeni IV, va aconseguir amb la seva energia i la seva constància el triomf definitiu del principi monàrquic en el govern de l'Església. La lluita fou dura i en l'Assemblea es van reflectir de seguida les tendències nacionals de la nova Europa, amb els seus principis per

davant. Tres eren els problemes que tenia de resoldre el Concili: la pau amb els hussites, la unió amb l'Església grega i la reforma de l'Església. Cesarini, el llegat pontifici, presidí les sessions. Eugeni IV acceptà amb entusiasme la unió amb els grecs, els quals estaven amb gran necessitat d'ajuda contra els turcs i tot feia creure que ho acceptarien de bon grat. Mentre el Concili firmava la pau amb els hussites, el Papa negociava secretament amb els grecs, esperant tenir un èxit personal. Començada de seguida pel Concili la reforma de l'Església, Eugeni IV va traslladar l'Assemblea a Ferrara. La ruptura semblava certa i l'Emperador Segismund, que potser hauria pogut evitar-la, moria a 1437.

El Cisma esclatà. Havia dos Concilis enfrontats i rivals: el de Basilea i el nou de Ferrara amb Eugeni IV i Cesarini, que aviat fou traslladat a Florència, on els cardenals Cesarini i Besarion firmaven la fórmula d'unió de ambdues Esglésies. La unió fou més aparent que real. Els turcs, conqueridors de Constantinoble, l'anul·laren en realitat, continuant baix el seu pes la independència de l'ortodòxia grega. De fet, no obstant, consolida el poder i l'autoritat papals i queda clar que l'origen del poder pontifici procedeix directament de Déu, no de la comunitat dels fidels representats en el Concili. Les decisions de Basilea foren anul·lades.

A Basilea fou elegit Papa el duc de Savoia, que prengué el nom de Fèlix V. El nou cisma durà poc temps i el antipapa, al veure la superioritat que tenia sobre ell el Papa de Roma, abdicà la tiara en 1449. Eugeni IV havia mort a 1447 i havia set elegit Nicolau V (1447-1455). Després de l'abdicació de Fèlix V i reconegut pel Concili de Basilea, abans de la seva dissolució, se dedicà a enfortir el poder del Papat i a continuar la tendència monàrquica absolutista iniciada per Eugeni IV. L'era conciliar havia acabat. Nicolau V no va complir la seva promesa de convocar un nou Concili. L'ambient de la Cristiandat el recolzava: el parlamentarisme conciliar havia fracassat. I els canonistes i els frares mendicants advocaven pel enfortiment del Papat, que era tant com dir per al triomf definitiu de la tendència a la forma monàrquica absolutista en el govern de l'Església.

Entre els defensors d'aquesta tendència figuraven els espanyols Pere de Arévalo i el dominic Joan de Torquemada. Nicolau V va poder celebrar el jubileu de 1450, com indiscutible sobirà, amb la restauració de la unitat i la pau del món cristià. Martí V, Eugeni IV i Nicolau V havien posat especial cura en elegir persones idònies per als alts càrrecs i van reorganitzar al mateix temps els serveis de la Cúria i de la Cancelleria. El camí de la reforma de l'Església estava preparat. Per altra banda, la conveniència de fomentar l'equilibri entre els Estats es va anar imposant després de la conquesta de Constantinopla pels turcs l'any 1453. En efecte la confrontació cristiandat/islam va fer d'Europa una entitat més unida i autònoma del que havia estat mai fins aquell moment³¹.

2.- La transformació econòmica

Des de finals del segle XIII fins a principis del segle XV, l'expansió econòmica de la Europa occidental queda com estancada. Els progressos realitzats no continuen en la mateixa escala que abans. Així, els treballs de la talla dels boscos i dessecació de terres, que tan havien contribuït a l'alliberament de les classes rurals. Així la colonització més enllà del Elba, que quedà detinguda en les fronteres de Lituània i de Letònia. Així el desenvolupament de la indústria i del comerç. Així, la fundació de ciutats noves. Així, el moviment demogràfic, que és també estacionari... L'economia europea ha estat en un període de decadència, sinó d'estancament. El segle XIV és un daltabaix en el camí ascendent.

Es un segle de crisi industrial, el qual punt àlgid coincideix amb la crítica situació de la indústria tèxtil de Flandes i del Bramant, en la segona meitat del mateix segle. És un segle de crisi financera; a Itàlia, les entitats bancàries, que durant tant de temps havien dominat el comerç del diner, s'han trencat. El segle XIV contempla, així mateix, la decadència de les grans fires de la Xampanya. A què es deu tot això? Hi ha que tenir en compte, en primer lloc, les plagues d'aquest segle, independents de la voluntat humana: la fam terrible de 1315 a 1317, que

---

³¹.- TILLY, Ch.: *Las revoluciones europeas, 1492-1992*, Crítica, Barcelona, 1995, p. 43.

tants estralls causà entre la població, i la pesta negra, que des de 1347 a 1350 arravatà a Europa un terç de la seva població. Al costat d'aquesta catàstrofe estan les condicions polítiques; guerra dels Cent Anys, que arruïna a França i esgota a Anglaterra, anarquia política de Alemanya, lluites civils cròniques a Itàlia, lluites dinàstiques a Castella.

En el mateix marc territorial que abans i a pesar d'aquestes condicions desfavorables, continua intensa l'activitat comercial i industrial. Àdhuc en lo que es refereix al tràfic, la intensitat és creixent. El segle XIV és el de l'apogeu de la Lliga Hanseàtica, confederació de ciutats lliures, creada en el segle anterior per a protegir els seus comuns interessos comercials, que produí l'alliberament de Hamburg i Lübeck.

Lübeck substitueix a l'antiga metròpoli comercial alemanya, Colònia. La Hansa es manté potent gràcies al monopoli del comerç amb les regions esclaves i al transport dels seus productes a Anglaterra i als Països Baixos. El nucli principal de la seva acció era el Bàltic. En aquesta política trobà, no obstant, un perillós enemic en Valdemaro IV de Dinamarca, el que, després de restablir el poder reial en el seu regne contra els senyors feudals, intentà la unificació de Escandinàvia i la submissió de la Hansa. Els hanseàtics, aliats del rei Magnus de Suècia, es van veure obligats a firmar la pau de 1365, en la que Valdemaro els imposà la seva aliança. La guerra rebrotà dos anys més tard, en unió dels senyors del Holstein i del rei Albert III de Suècia. La Hansa comandada per Bruno Wasendorf van triomfar sobre Valdemaro. Els hanseàtics van entrar a Copenhage.

A Stralsund se firmà la pau (1370) per la que la Hansa va veure els seus privilegis ratificats i va obtenir nous avantatges, entre ells, el de llibertat de navegació i exempció de drets de duana. Així, involuntàriament, la Hansa, en aquest temps de decadència política, defensa a l'Imperi del perill de que els regnes escandinaus estenguessin el seu domini, per la vora meridional del Bàltic. La Hansa domina aquest mar i el del Nord. La seva seu principal, Lübeck, es

titula “Senyoria” i es compara a Roma, Venècia i Florència. Formen part de la Lliga les ciutats del Neva a l’Escalda. Posseeix, a més, factories permanents a Bergen, Londres i Bruges, punt de contacte aquest últim entre la navegació hanseàtica i la de les costes de l’Atlàntic i el Mediterrani.

Des de principis del segle XIV, en efecte, les galeres de Gènova i de Venècia travessen l’Estret de Gibraltar i arriben a Bruges, que serà, fins a la segona meitat del segle XV, en que es substituïda per Amberes, el gra centre internacional de transaccions mercantils de Europa. En aquell món dels negocis Itàlia té la primacia, en contrast amb l’anarquia política del país. Estat i economia son dos temes deslligats un de l’altre encara: Itàlia i Alemanya ho proven irrefutablement. Després d’haver reduït a un paper secundari als seus competidors provençals i catalans, els armadors italians adquireixen aquella indiscutible superioritat semblant amb la seva percepció, en la tècnica comercial del crèdit. Gènova i Venècia exerceixen el monopoli del treball entre Orient i Occident. Florència és el centre del comerç del diner de Europa. Els italians son els banquers dels Papes i els prestataris dels reis, dels prínceps i dels municipis. Però l’especulació arruïna a la majoria dels banquers florentins i venecians. I fins el segle següent, amb els Mèdics, no recupera la seva antiga prosperitat aquesta activitat particularment italiana, més concretament florentina.

La superioritat tècnica comercial i marítima italiana produí la decadència de les fires de la Xampanya, que la situació política de França precipita. El mar ofereix més seguretat a les galeres italianes que travessen l’Estret de Gibraltar i entren en el Atlàntic, arribant fins al Mar del Nord, fins a Bruges. Al costat d’aquest nou gran tràfic, que inauguren els armadors italians, hi ha un comerç i navegació de cabotatge, en el qual son competidors bordelesos, anglesos, portuguesos i espanyols del Nord.

El domini de la via comercial atlàntica se’l disputaven França i Anglaterra. Fou Eduard III el primer en tenir una visió clara de la seva importància. Contra

l'acció anglesa, Carles V de França aconseguí l'aportació de la marina castellana, per la seva aliança amb els Trastàmara. Però, a pesar d'aquestes lluites, els italians, els genovesos sobretot, utilitzen aquesta ruta, que segueixen també les naus catalanes.

La gran indústria d'exportació, la tèxtil, especialment augmenta la seva producció. Les ciutats industrials procuren ara més que abans encara aplicar la política de privilegi i monopoli, a fi d'evitar la competència. Vigilen intensament el camp, els flamencs especialment, per a que en ells no s'instal·lin tallers: la indústria deu continuar sent privilegi ciutadà. Havia que impedir també que aquella s'estengués a ciutats veïnes de segon ordre. Seguint la tradició del particularisme burgès, les ciutats de Flandes volen imposar al seu comte una política interessada, reclamant una autonomia que les hi assegurí l'hegemonia econòmica. Gant, Bruges i Iprès volen manar a Flandes. Anglaterra, que té en les ciutats tèxtils flamenques la principal sortida de les seves llanes, no pot consentir la política francesa del domini del comtat.

La guerra dels Cent Anys esclatà: per una part, està la política continental anglesa de protecció de la seva primera matèria d'exportació: la llana; per una altra, la política de domini de la via atlàntica, amb el comerç dels vins i la sal de Guyena, on els anglesos col·loquen part de les seves llanes. Eduard III sap on està el futur de Anglaterra. Al començar la guerra, les ciutats flamenques lluiten contra el seu comte, Lluís de Nevers, franca imatge de França. Durant alguns anys (1336-1345), Jacques d'Artavelde exerceix el govern de Flandes. Lluís de Nevers es nega a aliar-se amb els anglesos. El rei de Anglaterra, d'acord amb els grans comerciants londinencs, prohibeix l'exportació de la llana a Flandes i la indústria tèxtil flamenca queda paralitzada. Però la unió de les tres grans ciutats no pot ser duradora. El mateix particularisme que les porta a rebel·lar-se contra el

seu comte, els impedeix entendre's entre elles. Eduard III comença a aclimatar la indústria tèxtil a Anglaterra, fundant gremis de teixidors en les ciutats³².

3.- Els moviments socials del segle XIV

Com ja hem vist anteriorment, la vida urbana en aquest segle descansava sobre el comerç i la indústria i era natural que els directius d'aquestes activitats mercantils, fossen els que portaven les regnes del govern municipal. Durant els segles XII i XIII el patriciat mercantil vol la monopolítica, constituïen un govern de classe que porti la prosperitat i la riquesa a les ciutats i origini les maneres de vida urbana medieval. Però aquell monopoli tenia els seus defectes, el principal dels quals era l'acaparament dels beneficis en perjudici dels artesans. En les ciutats on aquests no formaven massa, el govern oligàrquic no es va veure amenaçat, però en els grans centres manufacturadors, la massa dels assalariats exigí la participació en el poder, arribant a intentar excloure del mateix als oligarques, els seus amos. La reforma que reclamen les masses obreres concorda també amb els interessos dels senyors territorials, amb el desig de destituir als orgullosos magistrats municipals, i amb la petita burgesia, gelosa del exclusivisme dels patricis.

La rebel·lió dels gremis contra el règim del patriciat va tenir així un doble caràcter social i polític : social, en el seu origen; polític, en la seva forma, més social que polític en definitiva, ja que en el moviment cada gremi reivindicà una part del poder, sense preocupar-se gran cosa dels gremis veïns : La unió gremial contra la oligarquia no existí més que en determinats moments. I tampoc s'estengué el moviment més enllà de les muralles de cada ciutat.

Esclatà en les ciutats que desenvolupaven la gran indústria d'exportació. En les que vivien del petit comerç i de la petita indústria, la constitució municipal continua conservant el caràcter plutocràtic, que resultava del govern de la classe

---

³².- RIU RIU, M.: *Baja Edad Media (s. XIII-XV)*. Instituto Galach, Barcelona, 1998.

comerciant. Venècia, per exemple, la ciutat més comercial del món, fou també la més aristocràtica en les seves institucions. Com en ella, les ciutats de la Hansa no presenten símptomes de rebel·lió. En aquestes, l'alta burgesia no formà tampoc una oligarquia tancada i egoista. Les ciutats angleses queden fora també de l'àrea d'agitació: la tutela del poder reial fou la barrera que va fer impossible la rebel·lió. El mateix succeïa a França, on les ciutats, a partir de finals del segle XIII, senten cada vegada amb més força l'autoritat dels agents reials, els "baillis" o senescals. Solament en els moments en que el poder central s'eclipsa, la petita burgesia o els artesans s'imposen encara que momentàniament, com succeí a París baix Esteve Marcel. El moviment esclatà i triomfà especialment en les grans ciutats industrials dels Països Baixos, de Itàlia i en algunes renanes, particularment Colònia³³.

A Flandes, la lluita contra els patricis començà a 1280. El comte va afavorir als rebels, contra els patricis. Aquests van obtenir l'ajut de Felip el Bell, apareixent així com enemics de la seva pàtria i aliats del seu major enemic: el rei de França, que intentà annexionar-se el comtat. Per la seva part, el comte Guido de Dompierre, es va aliar amb Eduard I de Anglaterra. A 1300, Felip IV va vèncer als flamencs, però l'arrogància dels vencedors, ocasionà el sollevament de 1302, inici d'un formidable moviment dels gremis contra els magistrats municipals protegits pel rei francès. Els artesans de Bruges van derrotar a l'exèrcit de Felip IV i així se'ls obriren les portes del govern municipal. Però per als artesans, la consecució del poder tenia, sobretot, una finalitat social.

D'aquest modo, van intentar resoldre aquest problema de manera revolucionària: molts d'ells tenien idees comunistes. La petita burgesia es va espantar davant de l'amenaça de la dictadura del proletariat. I es va unir als grans comerciants. S'arriba, d'aquesta forma a un compromís pel que s'intenta donar participació en el govern a cada un d'aquells tres grups. Però l'equilibri no podia ser estable i

---

³³.- SEIBIT, F. *Europa 1400. La crisis de la Baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, pp. 143-213.

durant tot el segle XIV, els artesans van recórrer a les armes per a monopolitzar el poder. Iprés, Gant i Bruges foren teatre d'un terrible lluita de classes, entre els desheretats de la fortuna i els que tenien quelcom que perdre. Però una cosa era acabar amb el govern del patriciat i una altra, era aconseguir l'independència econòmica, amb la que somniaven les masses proletàries.

La crisi de la indústria flamenca i el comunisme de molts artesans, entre els que es trobaven barrejats, com a Gant, els "lolars", eren motiu de presagi de la catàstrofe, baix el comandament de Felip de Artevelde; l'artesanat flamenc es llençà amb entusiasme a lluitar contra el comte de Flandes, la burgesia rica i el rei de França Carles VI. El proletariat de les grans ciutats europees contemplava el desenvolupament de la lluita amb molta passió. Però, la victòria de les armes franceses a Roosebeke (1382) acabà amb aquelles il·lusions i la massa obrera va perdre per a sempre la batalla.

Altres ciutats de Flandes, en les que no predominava una indústria determinada, no es va donar aquesta violència i els gremis van obtenir participació en el govern municipal, i inclús van arribar a acaparar-lo, com a Liege, a Utrecht i a Dinant i lo mateix pot dir-se de Colònia, a on s'estengué el moviment flamenc.

Itàlia, i sobretot Florència, va tenir conflictes similars. Però, els obrers tèxtils no van arribar, per una sèrie de circumstàncies, als mateixos resultats que els de Flandes. El "popolo grasso" era més fort que les oligarquies flamenques i va oposar major resistència. La lluita anava lligada a la disputa política entre "güelfos" i "gibelins" i al caràcter especial de la política interna de les ciutats italianes: a la facció. A Florència la rebel·lió dels artesans o "Ciampi", implantà la dictadura proletària. Però, com a Flandes, la petita burgesia espantada, es separà de les masses obreres, aconseguint el poder, que acabà tornant a l'alta burgesia, a les Arts o gremis majors. En 1382, el mateix any de la derrota dels artesans flamencs a Roosebeke, les noves Arts o gremis establerts pels artesans van ser dissolts. L'actuació del proletariat en el poder havia set tan catastròfica com a Flandes.

Estabilitzat el mercat per la crisi del segle, la producció s'estabilitza també. Els oficis se fan difícils. El càrrec de mestre tendeix a fer-se tancat, hereditari. Els oficials es converteixen en jornalers. L'aprenentatge s'allarga. El capital i el treball, abans units, entren en conflicte. Aprenents i oficials exterioritzen el seu problema. Les primeres vagues apareixen, se reclama augment de jornal i el govern dels gremis es posa junt als amos. Neixen a França els sindicats d'aprenents i oficials, els "campagnonnages", que s'estenen a Alemanya, les "Gesellenverbände". La seva finalitat es proporcionar treball als seus membres i defensar-los de l'egoisme patronal. Són organitzacions de lluita, a les que els amos responen amb aliances que a vegades s'estenen per diverses ciutats.

Els que intenten sumar, en alguns casos, als camperols a la seva protesta fracassen perquè l'esperit de la gent del camp és molt diferent. Contra ella es formà un bloc conservador integrat pels prínceps, la noblesa, els grans comerciants i els mestres artesans. En el segle XV se liquida definitivament el contenciós en perjudici del proletariat: el capitalisme ha sortit triomfant. Les condicions generals que tant van influir en la crisi industrial i comercial se reflecteixen també en el camp, la qual situació va empitjorar en el segle XIV, respecte a l'anterior. La manumissió havia finit amb el caràcter patriarcal dels senyors feudals, que es consideraven protectors de la gent dels seus dominis. Ara, encara que la servitud continua la lluita, en forma més o menys atenuada, els senyors se presenten com a simples propietaris de la terra. L'estancament de la colonització agrícola tanca al camperol la possibilitat d'emigrar i el deixa indefens davant l'explotació de l'amo de la terra. Els grans senyors, seguint l'exemple dels reis i del Papa, imposen impostos extraordinaris que els camperols, la majoria de la població de Europa, no poden pagar. La situació del camp empitjora per moments. Les guerres i la pesta ho devasten tot. La ma d'obra escasseja i és cara. Aquestes condicions i l'anarquia política, impulsen als camperols d'algunes regions de Europa a la revolta.

A Flandes, la rebel·lió fou provocada per la recaptació de les multes després de Courtrai, estant en contacte els camperols amb els revolucionaris de Bruges i de Ipres. El moviment contra la noblesa laica i eclesiàstica va adquirir aspectes de crueltat desconeguda. El comte de Flandes va demanar auxili al rei de França, Felip VI, qui derrotà als sollevats a Cassel. La repressió dels nobles fou extraordinària, tràgic colofó d'aquell intent de revolució social del camp flamenc, molt influït pel moviment revolucionari urbà. La seva duració demostra la força dels camperols de les regions marítimes de Flandes, ja que va durar de 1323 a 1328.

Més curta i menys profundament revolucionària fou la revolta camperola del Nord de França, del Beauvaianés, Picardia I Xampanya de l'any 1358, influïda pel exemple dels Burgesos parisencs: els impostos els ofegaven, els saquejadors els arruïnaven. La gent del camp, en un moviment de desesperació, es va solleva. És la insurrecció de la "Jacquerie", és la revolució dels "jacques" amb el seu acompanyament d'assassinats i incendis. La bogeria col·lectiva durà un mes.. Dominada la revolta, els nobles van imposar als rebels tal càstig, que durant molt de temps França va quedar lliure de moviments rurals. Una generació després, a l'any 1381, Anglaterra vivia una altra revolució agrària. Durant el segle XIII, la servitud havia desaparegut teòricament del camp anglès.

Els pagesos dels comtats orientals suportaven malament els seus restes. La vida s'havia encarat a conseqüència de les guerres. La pesta negra fou terrible a Anglaterra. La desesperació i la predicació dels "lolars" amb les seves doctrines socials d'un roig llampant, donaren a la revolta d'aquests camperols caràcter comunista. La fúria destructiva fou tan intensa, que en les poques setmanes que durà, va acabar amb no pocs castells i abadies i amb els seus habitants. Les forces reials i les de la noblesa van anorrear a aquells sanguinaris somniadors de la igualtat social. Poc després, no obstant, la mateixa ciutat de

Londres era víctima d'il·lusions semblants. El camp, aquesta vegada havia contagiats a la ciutat³⁴.

La política urbana d'un furiós proteccionisme intenta dominar el gran comerç tan pròsper en el segle XIV, a pesar de les circumstàncies polítiques adverses, del mateix modo que havia dominat la indústria. Els gremis, que havien guanyat la batalla als industrials urbans, volen completar la seva victòria, amb la derrota dels grans comerciants. La política gremial, des del govern dels municipis, va poder imposar a la indústria, la reglamentació que va voler i lo mateix succeí amb el comerç ciutadà interior. Però amb el de gran escala, les circumstàncies variaven. Aquest era molt més complex i constituïa, amb la seva circulació i el crèdit, una organització econòmica difícilment localitzable. Era, a més, exterior, interurbà, era domini del capitalisme.

Destruir-lo era deixar a les ciutats sense les primeres matèries industrials i alimentàries i matar l'exportació dels productes manufacturats en la ciutat. El capitalisme posseïa els transports, la navegació i tampoc els gremis tenien a tot arreu la força que tenien a Flandes, i al Rin. Per exemple, en el Sud de Alemanya, on mancaven de la tradició d'aquells, o a França o a Anglaterra, on el poder reial els impedí posar en pràctica el seu proteccionisme extrem, o a Itàlia, on el poder del capità era de tal volum, que li va permetre plantar cara valentament a les ambicions gremials. Contra la força del capital, els gremis implantaren un exclusivisme ferotge. Es tanquen en sí mateixos fins el punt de fer de la indústria local una espècie de privilegi patronal hereditari. Els oficials es converteixen en jornalers. Els aprenents s'eternitzen en l'aprenentatge. Neix la protesta contra els amos. Hi ha que preparar la supressió dels gremis.

Però, ¿com suprimir-los, si monopolitzen el poder municipal? Tenen els gremis, no obstant, tres enemics decidits: el gran comerç, les petites ciutats i el camp,

---

³⁴.- ROSEMER, W.: *Los campesinos en la Historia europea*, Crítica, Barcelona, 1993, pp. 266, 274.

privats aquests dos últims de la possibilitat de fabricació pel exclusivisme de les grans ciutats. Tanmateix, des de principis del segle XV, la indústria comença a sortir del recinte emmurallat de la ciutat per instal·lar-se al camp, protegida pel gran capital, que la manté; aquí no hi ha gremis ni reglaments: el tracte és directe entre el capitalista i l'obrer. Les indústries minaires escapen també, per la seva mateixa naturalesa, al control urbà. La victòria, encara que momentània, de l'artesanat urbà en les grans ciutats flamenques i a Florència, era una prova dura de la decadència del sistema antic. Els gremis no tenien força suficient per a convertir en realitat el somni de dominar el gran comerç, i el capitalisme, com havien dominat la indústria i el comerç urbans. Més tard, aquesta força la tindrà l'Estat, però les ciutats no poden amb aquell. El triomf serà del capitalisme, que vencerà a l'organització gremial.

Les grans companyies d'exportació, potents ja durant el segle XIV, creixen ara extraordinàriament. Posseeixen sucursals i representants en els principals països. L'exemple va partir de Itàlia i l'estengué al Sud de Alemanya, on, en contacte amb Venècia, es forma a 1380 a Ravensburg la "Societas Magna Alemaniae", amb representants en totes les ciutats importants de Europa, entre elles Barcelona, València i Saragossa. De semblant importància fou la constituïda a Lübeck per Hildebrando Vigrinchuren. Però son els italians els que tenen la primacia. A les empreses arruïnades per l'especulació durant el segle XIV, les substitueixen altres, entre elles, les dels Mèdicis de Florència, els majors banquers del món, Sarauzo a Venècia . S'implanta l'acceptació de la lletra de canvi, els protestos, en una paraula, es perfecciona el crèdit . El primer banc modern és la Casa de S. Giorgio", fundada a Gènova en 1407.

Els antics patricis de les ciutats, desposseïts del poder i desorientats per la nova corrent econòmica, es converteixen en rendistes. Els substitueixen els "nous rics", els capitalistes, els grans comerciants i banquers, als que la circulació i l'especulació han proporcionat fortunes immenses i amb elles, prestigi i poder. Els banquers italians foren, durant els segles XIII i XIV, els prestataris dels

monarques, juntament amb els jueus. Ara son especialment nacionals els que ajuden als seus respectius prínceps i augmenten les seves fortunes al seu costat.. Es dona així una veritable simbiosi entre prínceps i capitalistes; aquests banquers, armadors i grans comerciants, aconseguen del rei ajuda contra el proteccionisme municipal i la inseguretat i el desordre, que pertorben la circulació; aquells venen el seu tresor augmentat per les arts dels capitalistes, que s'enriqueixen al seu costat. La immoralitat i la manca d'escrúpols van unides per ambdues parts a aquests grassos negocis: en els capitalistes per acció; en els prínceps per omissió.

Reis i prínceps van afavorir al capitalisme per raons financeres, però els monarques, personificant, cada vegada més a l'Estat, es presenten com protectors del bé comú . Així, protegeixen també als petits comerciants contra els perills dels moviments socials, de caràcter més o menys comunista. Fins aleshores, els reis no havien intervingut directament en la vida econòmica dels països. Els municipis eren els únics que, en definitiva, legislaven i reglamentaven en matèria econòmica, i ho feren pensant en els seus interessos particulars i no en el general. Amb horitzons més elevats, englobant les economies urbanes en un embrió de Economia nacional, la Monarquia exerceix un cert control sobre la vida econòmica. La política econòmica reial, no és més que l'ampliació de la mateixa política municipal. El proteccionisme urbà conduirà al particularisme nacional. El intervencionisme nacional no existirà llavors. També per a l'economia hauran arribat altres temps.

III.- El Renaixement i l'Humanisme

En la seva accepció estricta i original designa els canvis espirituals que es van produir a l'Occident europeu, des de mitjans del segle XV, els quals posaren fi als temps medievals o Edat Mitjana. Però, en un sentit més ample, compren també els resultats de dita transformació en la ideologia i la cultura europees. Per això, l'època renaixentista coincideix amb el mateix període històric que abastarà

l'Edat Moderna, ja que aquesta edat viu dels principis econòmics, socials, polítics, ideològics, religiosos i culturals fixats pel Renaixement.

Com afirma Truyol Serra³⁵, Europa precisament per ser l'hereva de la Cristiandat medieval, constituïa una realitat diferent d'aquesta i a part nova. Era una realitat que havia sorgit com a conseqüència de la crisi del universalisme medieval que representaven el Papat i el Imperi. I precisament aquesta crisi que ja es manifesta a la baixa edat mitjana a partir del cisma d'Occident, es va agreujar amb el renaixement i amb la reforma, afavorint el pas de la Cristiandat a Europa.

Segons la concepció de Burckhard, el primer historiador que utilitza la paraula Renaixement, és la tornada al món clàssic a través dels models de l'Antiguitat. Aquest procés concebut com a reacció contra lo gòtic i lo medieval, s'hauria efectuat per complet en la societat italiana dels segles XIV i XV. En el XVI, la cultura renaixentista italiana, s'hauria difós per Europa a partir dels grans centres del Renaixement en la península.

Més modernament, hi ha que rectificar substancialment aquesta concepció. El Renaixement, com transformació dels factors històrics europeus té clars focus nordalpins. Des de finals del segle XII o principis del XIII, l'Occident europeu experimenta sensibles modificacions en els seus elements constitutius històrics. L'origen ha de buscar-se en la reconquesta precedent del Mediterrani per Europa. L'economia tendeix a adoptar formes capitalistes; en la societat comença a definir-se la nova classe sobre la que reposarà el Renaixement, la burgesia; la monarquia autoritària i nacional se va desempallegant dels seus caràcters medievals: feudalisme i patrimoni, en l'aspecte artístic: lo gòtic evoluciona de modo pausat cap a la conquesta de la línia, la perspectiva i la naturalesa. Aquesta base comuna ideològica de la Baixa Edat Mitjana té un focus director: la zona nord-occidental europea, des del Rin a les conques de Paris i Londres.

---

³⁵.- TRUYOL SERRA, A.: "L'expansion de la société internationale aux XIXe et XX siècles", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit international de La Haye*, t. 116, 1965-III, pp. 100-102.

En el segle XIII, l'hegemonia cultural de França sobre Europa sembla indiscutible . Les seves irradiacions s'estenen pel l'Occident europeu , incloent Itàlia i arribant a Viena en la seva marxa cap a l'Orient. Son manifestacions culturals prerrenaixentistes, no només perquè elles soles haurien originat el Renaixement amb tots els seus principals caràcters, sinó, a més, perquè en el mateix fons es reconeix la inclinació a la sabiduria i a l'art antic que per tant de temps s'havia considerat com definidora del Renaixement.

L'impuls general prerrenaixentista, amb formes originaries nordalpines va trobar en la Itàlia dels segles XIV i XV, terreny adobat per a potenciar-se al màxim. La prosperitat econòmica, la llibertat social, la disgregació política, la presència immediata de lo clàssic, la perduració d'un cert sentit ideològic vinculat a lo romà, foren factors que van contribuir a l'afirmació renaixentista de les corrents prerrenaixentistes baixmedievals. Fou a Itàlia on aquest complex cultural obtingué formes definides, en particular en l'aspecte artístic, estètic i ideològic, Especialment, fou en la península on s'efectuà la captura dels restes de l'Antiguitat mediterrània i s'elevaren els seus preceptes a normes exclusives de vida, enfront a lo medieval i a lo cristià. En una evolució que es pot rastrejar des del segle XIII, van apareixen els nous valors, arquetípics més tard del ple Renaixement: l'home i la natura.

Sobre ells es basa la nova cultura, en un canvi de gran transcendència. La individualitat humana, reconeguda primer en lliure joc de les passions i en la sentimentalització de la vida, s'afirma com centre escrutador de l'univers. La disgregació del món feudal, l'aparició del tipus de gran comerciant, les lluites municipals i l'actitud laica de la cavalleria baixamedieval van afavorir la presència de poderosos tipus humans. La lectura de les obres clàssiques donà l'exemple i les fórmules. Així nasqué un nou individu, que aspirava no a gaudir de la vida futura, sinó a fer-ho a la vida terrenal: la gloria, l'honor, la fama, les riqueses, l'amor, el poder. La secularització de la cultura en el Renaixement deriva d'aquesta transformació de valors. Fins llavors, el món havia set

interpretat per la Revelació, la Tradició i l'Autoritat. En el Renaixement l'home intenta explicar-ho per la seva raó. Aquesta possessió "subjectiva" és essencial en el renaixentista: de ella derivaran el racionalisme, l'esperit de crítica, el relativisme i tantes altres ideologies dels temps moderns.

Així mateix, des del segle XIII l'home descobreix els atractius del paisatge, en el XIV se multipliquen les construccions campestres, els jardins i les ascensions a llocs pintorescos. La Naturalesa arriba a través de lo subjectiu, però de rebot, l'home busca establir l'explicació dels seus fenòmens en lo que ell mateix observa. Aquesta rudimentària experimentació dels fets naturals, definida més tard com a principi bàsic de la ciència nova és l'origen de l'evolució científica i tècnica de cinc segles. Els viatges, la set d'aventures i les narracions geogràfiques es troben en relació recíproca amb el descobriment del valor de la naturalesa.

A mitjans del segle XV, la major part de la població europea viu al camp i del camp. Els centre urbans no son pas nombrosos, relativament, ja que no es deu oblidar que el Renaixement és en essència una cultura ciutadana. Des del segle XIII, l'organització feudal s'havia disgregat. La seguretat personal i col·lectiva, restablerta pel cessament de les invasions i pel creixement del poder de l'Estat, la introducció i desenvolupament de l'economia monetària i el nou paper que s'atribueix la monarquia, van arruïnar el règim feudal. Tanmateix, les seves formes van continuar imperant molt de temps en el camp europeu.

Fins fa poc temps es parlava de l'alliberament en aquesta època dels serfs de la gleba, però més modernament es diu que en la Europa de finals del segle XV, existeix un segon procés de servitud, exceptuant en línies generals a Anglaterra, el cercle de Borgonya, França, Castella, Portugal i Itàlia. Aquesta evolució correspon a una nova afirmació del poder de la noblesa, en sentit purament econòmic. El fenomen és molt clar a la Alemanya meridional i oriental, i àdhuc al Rhin, a Hongria i a Polònia. A Rússia, l'estat moscovita, per causes diferents,

inicia la política de transformació dels camperols lliures en serfs de la gleba. Caràcter diferent tenen els “rayas” cristians sotmesos a l'imperi turc, puix, per tractar-se de poblacions vençudes, tant els nobles com els serfs es troben sotmesos a la voluntat dels sultans o al neofeudalisme dels genízars, tropes de xoc de l' Islam.

La nova subjecció a la gleba dels camperols, correspon en els que romanen lliures, com arrendataris a curt o llarg termini – “farmers” a Anglaterra; “fermiers” i “metayers” a França; “solariegos “ a Castella ; “masovers” a Catalunya, a un agreujament de les càrregues senyoriales. A França s'inicia la constitució d'un proletariat agrícola, amb cap o escasses terres; a Anglaterra, el triomf del règim de cercats o “enclosures” produeix el mateix efecte, apareixent invasions d'individus sense feina. A tot arreu la intranquil·litat en el camp és evident, lo que se manifesta entre 1475 i 1525, en una sèrie d'aldarulls i sollevaments pagesos, “remenses” a Catalunya; “arme kuatz” a Suàbia³⁶.

La gran noblesa, que va perdre la seva preponderància política sobre la monarquia, en alguns països, continua sent un element important en la vida de les nacions, tant per les seves possessions com pels seus càrrecs i cultura. Els seus fills ocupen els oficis eclesiàstics de major categoria, els bisbats i les abadies, sense que aquesta vinculació respongui a un ideal religiós positiu, sinó a un simple mitjà d'assegurar-se l'existència, i encara assolir preeminència política prescindint dels interessos suprems de l'Església. En canvi, la petita noblesa, arruïnada per les transformacions econòmiques, es converteix en una classe social turbulenta en la que es troben ja sigui els grans descobridors, ja sigui els caps de les subversions polítiques i religioses de l'època: son els “hidalgos” espanyols, els “hobereaux” francesos, son els “Ritter” alemanys depositaris de les moltes tradicions del cavaller medieval. Només a Anglaterra el noble no

---

³⁶.- ELLIOT, J.M. *Revoluciones y rebeliones de la Europa Moderna*. Alianza, Madrid, 1999, pp. 127 i 148

rebutja les ocupacions mercantils i pot refer la seva fortuna en les empreses del capitalisme inicial³⁷.

A les ciutats, es desfà l'antiga comunitat d'interessos municipals. Tots els seus habitants continuen anomenant-se encara burgesos o ciutadans, però la diferenciació social ha obert escletxes profundes entre la classe superior – grans burgesos, ciutadans honrats, amb privilegis militars que l'equipara a la petita noblesa, i les inferiors – mercaders, artesans-. En línies generals, els primers es converteixen en un classe social de caràcter nacional forta per la seva riquesa, negocis o enllaços amb la noblesa de primera o segona categoria que somnia amb els seus blasons; en canvi, entre els segons, apareixen la petita burgesia, més o menys pròspera i els obrers subjectes al règim de les primeres empreses capitalistes (manufactures de seda i impremtes), encara no proletaris, però en potencia d'evolució ràpidament a aquesta condició.

La vida social es perfecciona, gràcies al refinament introduït en les costums pel Renaixement i l'educació renaixentista. Les corts dels grans prínceps constitueixen un món apart, amb la seva etiqueta, el seu luxe i els seus hàbits refinats. No obstant, tals principis es difonen poc a poc entre les classes nobles i burgeses, en el curs del segle XVI. El tipus que tots procuren tenir present és el del "cortesano", la qual educació li permet brillar en els exercicis corporals, els jocs d'intel·ligència, les diversions de palau i les campanyes de la guerra.

L'Estat renaixentista és l'Estat del príncep. Des del segle XIII la monarquia patrimonial, vivificada per les noves fórmules del Dret romà i les aspiracions de la burgesia, tendeix a convertir-se una monarquia autoritària i nacional. Per un cantó, els reis procuren la successiva integració dels territoris, més o menys afins per la seva llengua, història i geografia; per un altre, enforteixen la seva autoritat i la imposen als cossos privilegiats de la Edat Mitjana: noblesa, municipis,

---

³⁷- TILLY, CH.: *Las revoluciones europeas 1492-1992*, Crítica, Barcelona, 1995, pp. 23, 45, 80. TEMENTI, A.: *De las revueltas a las revoluciones*, Crítica, Barcelona, 1999, pp. 31, 79, 84

corporacions. L'evolució es consuma plenament en l'Occident europeu. Pel contrari, ni Alemanya ni Itàlia, les seus dels grans poders medievals, Imperi i Papat, no obtenen la formació de monarquies autoritàries nacionals. El poder es fragmenta en estats minúsculs, més de quatre cents a Alemanya i més de vint a Itàlia. Aquesta disgregació nacional constituïa per ambdós països un considerable desavantatge respecte als d'Occident, que suposa una durable decadència.

Car, és en aquesta península que es constitueixen els motllos de les monarquies modernes, que es formalitza el tipus i la política del príncep autoritari i absorbent. Les repúbliques derivades de la ruptura de l'hegemonia de Alemanya a Itàlia en el segle XIII, vivien en el XIV una existència agitada per lluites interiors i rivalitats exteriors. Plataforma excepcional per al desenvolupament de la tirania. De la massa de "condottieri" del Tres-cents, sorgeixen individus excepcionals que fundaran les dinasties del segle XV.

En tots els Estats italians, l'autoritat tendeix a concentrar-se en una sola mà, la dels Visconti a Milà o la dels Mèdicis a Florència. Per altra part, s'organitza el govern, s'estructura la burocràcia, se perfecciona la diplomàcia, se codifica el dret i neix l'exèrcit permanent. L'autoritat i fins de govern del príncep s'entenen de modo diferent als de l'Edat Mitja. La realització de l'ideal cristià i la cura dels súbdits son relegats a segon terme. Lo que importa és la gloria del príncep i el seu poder, realitzats mitjançant actes de fortalesa, encara que no siguin conformes a les normes morals. Maquiavelo defineix el nou estil de comandament a principis del segle XVI; teoria realista, que no es lo mateix que objectiva, en que lo individual predomina sobre lo col·lectiu, el llibertinatge sobre lo cristià. En la seva obra "El Príncipe", es va veure reflectida la seva visió d'Europa, monàrquica o republicana. Convé tenir present que tant la doctrina de l'equilibri europeu com les de l'arbitratge, tenen el seu origen a Maquiavel³⁸.

---

³⁸.- GUTIÉRREZ CONTRERAS, F.: *Europa: historia de una idea*, Salvat, Pamplona, 1987, p. 33.

Exèrcit permanent i capitalisme inicial se vinculen de modo íntim a la monarquia autoritària. Les despeses quantioses del nou Estat, en particular en matèria militar, sols es poden compensar pel foment de l'economia pública. D'aquí l'interès de les monarquies renaixentistes en procurar el desenvolupament econòmic dels seus països respectius. En quant al manteniment de les ordres de la reialesa, s'assoleix per la formació d'una jerarquia burocràtica i judicial, els caps de la qual ocupen els consells reials.

També reben més amples atribucions els funcionaris i delegats reials en els territoris i municipis. Tals son, en essència, els primitius òrgans de la unificació i centralització de l'Estat, meta somniada pels monarques del Renaixement. L'Humanisme és l'expressió de l'aspecte ideològic, literari i pedagògic del Renaixement. L'ideal de l'Humanisme és la formació humana a l'estil clàssic, concretament, al tipus ciceronià. L'afany per lo antic, per la perfecció i equilibri de les seves formes d'expressió, pel seu contingut ideològic i artístic, promou la recerca de textos clàssics, del mateix modo que entre les ruïnes es descobreixen els models de l'art de l'Antiguitat. Els manuscrits de la millor llatinitat son exhumats dels fons bibliogràfics i reverenciats com joies del més alt valor. És especialment significatiu per a la cultura occidental, l'assimilació de lo hel·lènic per l'Humanisme. Fins llavors, l'Occident de Europa havia begut les fonts gregues a través de la literatura llatina i les aportacions àrabs. Des de principis del XIV, entra de ple en contacte amb el món hel·lènic. El procés es vincula directament a Itàlia.

Els humanistes italians no només van aprendre a llegir els textos, sinó a criticar-los i separar d'ells lo cert de lo fals. Així van assolir una perspectiva històrica que fins aleshores havia faltat. El nou camí va tenir incalculables repercussions, i en primer lloc, planteja el relativisme en l'evolució humana, en l'espai i en el temps. De la nova posició del lector davant els textos, nasqué, per exemple, l'esperit de lliure interpretació de la Bíblia, i, per tant, una de les bases de la reforma protestant. Per altra banda, la lectura dels textos clàssics produí un

irrefrenable desig de imitació, no sols de l'aspecte formal, sinó de la intimitat del món pagà, del que ni els humanistes més ponderats es veien lliures.

De fet, el que s'està produint és el trànsit de la *Res publica christiana* a una pluralitat d'Estats sobirans, donat que la crisi de l'universalisme medieval va produir la creació de l'Estat modern, donant pas al principi paritari de poders iuxtaposats, cridats per definició a ser jurídicament iguals³⁹.

Carles V, apareix a partir de 1525 com la figura senyera de la Europa de la primera meitat del segle XVI, al representar l'ideal ecumènic i cosmopolita del Renaixement. El seu objectiu era mantenir la universalitat de l'església i del imperi, així com la defensa de la unitat del catolicisme, la qual cosa determinarà la successió de fets històrics de la vida d'Europa en aquest període⁴⁰.

Contra el que s'ha vingut afirmant amb freqüència, la Universitat va obrir les seves portes a l'Humanisme. No obstant, l'Humanisme és un fenomen cultural, no produït per la Universitat, que es va mantenir, en certa manera, apartat d'ella, precedint-la. Aquest fet és de suma importància, ja que la Universitat baixmedieval havia dirigit, encarrilat i promogut les corrents culturals. La nova cultura renaixentista viu fora dels seus quadres tradicionals. Els centres humanistes coincideixen amb les corts dels papes i dels prínceps italians: Florència, Roma i Nàpols són els tres focus de l'Humanisme del segle XV. En aquesta centúria es constitueix a Florència una Acadèmia, la de Ficino, primer assaig de les societats i acadèmies similars que dirigiran la cultura europea, fins a mitjans del segle XIX. No existeix en l'Humanisme italià una gran figura directiva. No obstant, abunden els noms dels intel·lectuals destacats: un Valla, a la cort de Alfons el Magnànim, a Nàpols; a la Florència medicea un Poggio, un Ficino i un Pico de la Mirandola; a Roma, un Eneas Silvio Piccolomini, Papa

---

³⁹.- Cfr. TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea. Análisis histórico-institucional con textos y documentos. I. Génesis y desarrollo de la Comunidad Europea (1951-1979)*, Tecnos, Madrid, 1999, pp. 19 i 20.

⁴⁰.- VICENS VIVES, J.: *Historia General Moderna*, Montaner y simón, Barcelona, 1942, p. 66.

Pius II⁴¹. Al costat hi ha que citar també a Victorino de Feltre, el pedagog de l'Humanisme. Un'altra figura destacada és Giambullari (1495-1555) autor d'una *Storia d'Europa*, que va ser la primera que recull l'evolució d'Europa com a conjunt i com a protagonista⁴².

Una gran figura destaca entre els humanistes europeus de principis del segle XVI, Desideri Erasme de Rotterdam. La seva influència és tan notable, que l'Humanisme pren una faceta particular, l'erasmisme, de irradiació especial a Alemanya. El seu ideal profund sembla basar-se en el creixement de l'Humanisme pel Papat i d'aquest per aquell. De activitat intel·lectual polifacètica, hàbil estilista i crític, de temperament didàctic, obrí profunda escletxa en les concepcions de la Catolicitat. Postulava un moralisme cristià basat en les Escriptures, la renovació cultural de les jerarquies eclesiàstiques i la supressió dels defectes mundans de l'Església. La seva ploma va ser mordaç i agressiva, despietada. Però sempre va conservar coma norma la llibertat de l'esperit humà enfront del cec determinisme dels reformadors religiosos.

Els nuclis humanistes a Alemanya es van establir al llarg del Rhin, en particular a Basilea. I Estrasburg i un altre grup fou el de Heidelberg. A Erfurt, el cercle de Muth va influir de modo intens, en la renovació dels estudis universitaris a Alemanya central. Al costat de Agrícola i Celtes, els principals humanistes alemanys foren Winpheling, el seu principal pedagog, i Brandt, crític mordaç a l'estil erasmista. Reuchlin es va distingir en l'estudi de la llengua hebraica. Melanchton, una de les intel·ligències preclares del futur grup evangelista.

El triomf de l'Humanisme als Països Baixos ve indicat per l'establiment del Col·legi Trilingüe de Lovaina a 1517, nascut entorn del cercle erasmista reunit a

---

⁴¹.- Que a mitjans del segle XV defensava amb una visió universalista i utòpica la unitat de la cristiandat en una casa comuna europea amb tres seus: Roma, Atenes i Jerusalem.

⁴².- Cfr. GAMBRA GUTIÉRREZ, A.; NAVALPOTRO SÁNCHEZ-PEINADO, J.M.: "Precursores de la unidad europea en el antiguo régimen", a ALVARADO PLANAS, J.; GÓMEZ SÁNCHEZ, Y.: *Enseñar la idea de Europa*, Editorial Universitaria Ramón Areces, Madrid, 2005, p. 199.

la ciutat. Anàleg èxit representa la fundació del Col·legi de França a 1530. En aquest país, la Sorbona s'havia mantingut molt hostil a les reclamacions dels humanistes, perquè tenia una ferma tradició que defensar. La monarquia va tenir que acollir el nou estudi de les llengües clàssiques, obrint per a ell un centre particular d'ensenyament. Entre els humanistes francesos de l'època hi ha que senyalar Lefevre de Etaples, i, especialment, Guillem Budé, de formidable erudició, encara superior a la del propi Erasmus.

Per fi, tenim que citar a l'espanyol Joan Lluís Vives, en contacte amb els intel·lectuals europeus a França, Brabant o Anglaterra. En aquesta persona, l'Humanisme assoleix grans perfeccionaments, sense perdre mai el lligam amb la base cristiana medieval. Aquesta és la característica genèrica de l'Humanisme; és timbre de gloria que brilla en la fundació de la Universitat d'Alcalà pel cardenal Cisneros, mentre que la de Salamanca es prepara per a la seva gran època cultural.

Sense cap mena de dubte, i a partir del Renaixement, els termes "Europa" i "europeu", es van anar generalitzant amb els escrits dels humanistes, amb referències a una entitat cultural i política, que s'anava allunyant de l'ús medieval que només li donava un sentit geogràfic. Per altra banda el procés de secularització del pensament i d'altres àmbits de l'activitat humana, va propiciar igualment l'evolució terminològica, reduint la noció de la "cristiandat" a l'àmbit religiós amb independència de la base geogràfica que ja sobrepassava els seus límits espacials tradicionals. Europa doncs es va constituir políticament com un conjunt d'Estats sobirans que un cop alliberats de la tutela exercida pel Papat i el Imperi, defensaran amb tota la seva força la recentment aconseguida independència plena⁴³.

Per altra banda la influència dels grans pensadors Maquiavel i Erasmus de Rotterdam es va deixar sentir des de mitjans del segle XV fins ben entrat el segle

---

⁴³.- Cfr. TRUYOL SERRA, A.: *La integració europea...*, op. cit., p. 20.

XVI. Centrada Europa en unes coordenades molt diferents a les de l'etapa medieval, es pot constatar la transició a una Europa més secularitzada i més articulada en corpus teòrics, especialment a partir de finals del segle XVI⁴⁴

IV.- La conquesta del món per Europa

1.- Les rutes del Mediterrani, Asia i Àfrica

Els grans descobriments geogràfics dels segles XV i XVI no coincideixen fortuïtament amb el canvi ideològic del Renaixement; pel contrari, es poden considerar com una de les facetes més destacades de la corrent renaixentista. El navegant, el descobridor i el conqueridor europeus de l'època posseeixen els trets cabals de l'home del Renaixement i afany d'empresa, risc i aventura, desig de lucre, aspiració a la fama i la glòria, voluntat de triomfar sobre lo desconegut, de truncar els estrets marcs medievals.

Les noves corrents econòmiques del Renaixement influeixen en el procés dels descobriments. A partir del segle XII, es registra en l'economia europea una modificació substancial. La conquesta del Mediterrani produeix la prosperitat comercial dels centres de la costa, i aquesta porta un nou estil en la conducció dels negocis, que es desenvoluparà paulatinament fins concretar-se, a principis del segle XVI, en lo que s'ha anomenat "capitalisme inicial". L'esperit capitalista, propi de l'home del Renaixement, supera també els marcs de les concepcions econòmiques del burgés medieval: treball per a satisfer les necessitats vitals, preu just i guany mínim. Pel contrari, el comerciant renaixentista busca satisfer les seves ambicions de lucre, mitjançant la universalització i racionalització de les seves activitats. Així, apareix l'empresa capitalista caracteritzada pel ús de la comptabilitat, la constitució de les firmes socials i la despersonalització i autonomia del negoci. El capital, com subjecte de

---

⁴⁴.- AHIJADO QUINTILLÁN, M.: *Historia de la unidad europea*, Pirámide, Madrid, 2000, pp. 118-120.

l'empresa, es constitueix no sols pel creixement dels guanys comercials, sinó també pel préstec, l'especulació, les rendes urbanes i rurals i l'explotació dels jaciments argentífers de la Europa central.

En línies generals, les dos grans rutes del comerç medieval havien estat: la del Mediterrani i la del Bàltic, Mar del Nord. Les rutes continentals van tenir un caràcter local o eren suplementaries d'aquelles. En la segona, les mercaderies objecte de tràfic eren, principalment, els cereals de l'Orient, les arengades i els draps de la Hansa i les llanes angleses. En el Mediterrani, s'exportaven des de Occident ferros i draps manufacturats i es rebien d'Orient els productes compresos en el qualificatiu global d'espècies (canyella, pebrot, girasol, clau, nou de cola) i a més, sucre, or, sederies i teixits. Aquest tràfic era deficitari per a Europa, ja que les mercaderies importades d'Orient tenien major valor. Els successius intermediaris àrabs i mamelucs encarien els preus dels productes que procedien de les Moluques i arribaven a Europa a través dels ports de la Índia, de la península aràbiga o la costa africana del Mar Roig, les caravanes de les estepes i els ports del Mediterrani oriental com Alexandria.

És per tant comprensible que, coincidint amb la informació de l'esperit d'aventura i lucre del Renaixement, els navegants europeus, pretengueren evitar tan molestos intermediaris per a gaudir plenament dels grassos beneficis del comerç de les espècies. Aquesta corrent, els quals precedents cal buscar-los a mitjans del segle XII, s'afirma en el transcurs del Quatre-cents. El refinament i el luxe introduïts pel Renaixement en les capes més elevades de la societat europea fan créixer paral·lelament la demanda dels productes del comerç oriental.

Tal va ser l'incentiu econòmic essencial dels grans descobriments al costat de l'històric psicològic ja citat. Però, per a que foren possibles, eren necessaris progressos tècnics simultanis en l'art de navegar. També la Baixa Edat Mitja preparà, en aquest sentit, el camí dels descobridors renaixentistes. Les navegacions pel Atlàntic, al objecte de relacionar pel Oceà les rutes del

Mediterrani i del Mar del Nord foren decisives. Perquè no bastaven els progressos obtinguts en el Mediterrani, com la brúixola, les cartes de navegar; era precís adquirir una mentalitat atlàntica de les navegacions en els grans espais marítims, en que la costa està sempre lluny. L'astrolabi i el lapidari foren aportacions científiques de gran utilitat per a la situació de les naus. Aquestes, per altra part, adoptaren formes i aparells més avançats, com la "carabela" portuguesa de mitjans del segle XV, l'instrument dels grans descobriments.

Foren els pobles de la Península Ibèrica, els primers en travessar les aigües de l'Atlàntic, en demanda dels països de les espècies; els que després van resultar ser els grans descobridors, exploradors i conqueridors del Ecumene. Aquest fet no es circumstancial: la seva situació geogràfica, el dinamisme promogut per la llarga lluita contra el Islam, la constitució de monarquies unificades, la seva llarga tradició marítima i l'esperit d'empresa i de Croada expliquen sobradament la seva primacia en l'exploració de les rutes oceàniques. També aquests mateixos factors expliquen l'anticipació cronològica dels descobriments portuguesos respecte als espanyols.

Aquestes exploracions havien rebut gran impuls a Portugal, gràcies a l'activitat del príncep Enric el Navegant (1400), el qual, des de la conquesta de Ceuta, en 1415, havia canalitzat les empreses exploradores portugueses cap a l'oceà. L'anomenada escola de Sagres va reunir als tècnics i científics de les navegacions oceàniques. Després d'un període de greus dificultats, ja que era precís vèncer els perills reals de la costa africana i els temors fantàstics d'un clima de foc, els portuguesos van doblar Cap Verd (1455), van descobrir l'arxipèlag d'aquest nom i arribaren a la incurvació del litoral africà a Serra Lleona (1462).

Des de 1402, les illes Canàries, conquerides pel francès Joan de Bethencourt, pertanyien a Castella; Madeira i les Açores a Portugal. La mort de Enric el Navegant va interrompre els programes fets en el periple africà. Joan II va refer

les empreses de descobriment, paralitzades des de la mort de Enric. Activà els viatges de reconeixement del golf de Guinea , que foren completats a 1484 per Dídac Cano , que arribà més enllà del Congo. Poc després, a 1486 , Bartomeu Diaz doblava el Cap de Bona Esperança. Per altra banda, a 1487, Covilhar visitava les regions de l'Orient Mitjà des de Egipte a la Índia, i d'aquí passava a Sofala i Abissínia , buscant el famós regne del Preste Joan, un dels tants mites que constituïren al·licients importants per als exploradors.

Els viatges dels portuguesos estaven pròxims a donar bons resultats; només calia soldar els punts assolits per Diaz i Covilhar, respectivament. A 1495, a causa de descobriment de noves terres per part dels espanyols a l'Occident de l'Atlàntic, la cort del nou sobirà, Manuel el Afortunat, decidí donar impuls definitiu al descobriment de la ruta a la Índia pel Sud-est. La expedició confiada a Vasco de Gama, va tenir ple èxit, ja que a 1498 arribava a Calicut, a la Índia, després d'haver doblat per segona vegada el Cap a 1497.

Fou precís organitzar i aprofitar els resultats de tan feliç viatge. En el periple africà , els portuguesos havien practicat el sistema de factories fortificades, com la de Sant Jordi de Mina, en el golf de Guinea. Després fou el principi seguit en la colonització de l'Índic (Sofala, Moçambique, Mombasa). Però, l'antagonisme del món àrab va fer necessària una política més activa: a l'exploració va succeir la conquesta. Els virreis Almeida i Alburquerque, entre 1505i 1515, establiren sòlidament les bases de l'imperi colonial portuguès des del golf de Ormuz a les Moluques. A 1510, les tropes de Alburquerque s'apoderaven de Malaca, d'on els portuguesos irradiaren fins a les Moluques i els Mars de la Xina.

2.- El descobriment d'Amèrica

Mites, realitats i errors es barregen en les concepcions que van presidir el descobriment de Amèrica, així com les biografies dels seus protagonistes, els Colón, els Cabot i els Vespucci, entre altres. Entre els mites, l'existència d'illes

fantàstiques en l'Oceà Atlàntic (Antília, Brasília, la font de l'eterna joventut, el Dorado, el país de les amazones, etc).

Medieval i antiguitat barrejats en narracions sorprenents com la de Joan de Maudeville. Entre les realitats, l'aprensió de l'esfericitat de la Terra, les notícies més o menys exactes dels nautes sobre l'existència de terres a Occident de l'Atlàntic. Entre els errors, la concepció humanista, derivada de la Geografia de Ptolomeu, de l'extensió desmesurada de les terres occidentals. Ailly, seguint a Ptolomeu, va reduir la distància entre Europa i les costes de Àsia visitades per Marc Polo en el segle XIII (Catay i Zipango), a 180 graus de longitud; Toscanelli, humanista florentí, a 130 graus a 1474. L'alemany Marti Behaim la reduïa, a 1452, a 120 graus. I encara intercalava diverses illes, entre les dos masses continentals, que farien fàcil assolir les Índies per Occident.

El descobriment d'Amèrica havia de produir-se a finals del segle XV. Era ja inevitable en 1480, quan els anglesos enviaren una expedició per a descobrir l'illa Brasília. També resultava previsible la troballa eventual del nou continent pels portuguesos. Un simple accident podia provocar-lo, com va passar en 1500, quan la marina de Cabral, en ruta cap a la Índia, fou desviada per una tempesta cap a la costa brasilenya.

Sabem molt poc de la vida del gran descobridor, Cistòfor Colom, d'origen italià, francès, català. Molt jove es troba a Lisboa, relacionat amb els nuclis marítims, en particular amb la família Perestrello. El contacte amb els cercles d'exploradors portuguesos, els seus viatges per l'Oceà cap a Anglaterra, la costa de Guinea, creen en ell l'esperit d'empresa i descobriment, la seva concepció, no sembla pas vincular-se a la dels humanistes, ni molt menys al famós projecte de Toscanelli de 1474. És molt més simple, ja que la seva instrucció geogràfica era bastant rudimentària. Es tracta de descobrir les terres situades més enllà de

l'Oceà, qui sap si trobades per algun nauta portuguès . Sols més tard, es confondria aquest projecte amb el pla de trobar la Índia per Occident ⁴⁵.

Segons sembla, els projectes i exigències de Colom foren rebutjats per la cort portuguesa, que, per altra part, tenia el seu futur ben fixat. A 1485 passà a Espanya per a oferir-los als Reis Catòlics. Va trobar recolzament entre els navegants del Sud-est andalús i certs membres de la cort reial. Després d'alguns anys de dilacions i discussions més o menys tècniques, els sobirans espanyols van accedir a recolzar l'expedició i van concedir a Colom les seves exorbitants pretensions, el que ha constituït un principal argument per a quants han cregut que el descobridor tenia coneixement cert del bon resultat de l'empresa. No obstant, en aquest i altres períodes de la seva vida hi ha que reconèixer la tenacitat, la fe cega i decisió inquebrantable que Colom posà en l'execució dels seus projectes.

La marina colombina, que havia sortit de Palos de Moguer el 3 d'agost de 1492, portada pels alisis, creuà l'Atlàntic en un temps de dos mesos i el 12 d'octubre arribava a la garlanda d'illes antillanes. Després de recórrer la costa septentrional de Cuba i d'Haití, la marina retornà a Espanya, amb el convenciment ple en l'ànim de l'almirall d'haver arribat a les terres orientals d'Àsia. Des d'aquest moment, el seu primitiu projecte se transforma en el del descobriment de la ruta a la Índia per l'Occident. La convicció colombina va tenir tant d'èxit a Espanya i a Europa, que va ser necessària una generació per a reaccionar en sentit oposat i admetre la crua realitat dels fets. De moment, la cort espanyola procura alentir els descobriments de Colom i limitar els de Portugal. En aquest últim sentit, res va arribar a un acord entre les dos nacions pel Tractat de Tordesillas (1494), a base de la butlla pontifícia atorgada per Alexandre VI a 1493 : el món quedava dividit en dos hemisferis per una meridiana traçada a 370 arribés a l'Occident de les illes

---

⁴⁵.- ARMILLAS, J.A.: «Descubrimiento y contactos con otros mundos», a FLORISTÁN, A. (Coord.): *Historia Moderna Universal*, Ariel, Barcelona, 2002.

de Cap Verd. L'hemisferi oriental se retornava a les exploracions dels portuguesos – que encara no havien arribat a la Índia - i l'occidental, a Espanya.

La definició d'Amèrica com a continent propi va tenir lloc de modo pausat per una sèrie ininterrompuda de circumstàncies. Primerament, el contacte directe dels portuguesos amb la Índia i el país de les espècies des de 1498, va servir de base general de referència per a tota classe de comparacions. En segon lloc, els restants viatges d'exploració de Colom i els anomenats “viatges menors” pel Carib no donaren els resultats esperats; aquelles terres no eren la Índia dels portuguesos i àrabs, a pesar de la impertorbable fe de l'almirall. Aquest en un segon viatge descobrí noves illes de les Antilles (Dominica, Guadalupe, Port Rico, Jamaica) i en un tercer, abordà les terres del continent americà, prop del golf de Paria i la desembocadura del Orinoco. A 1502, nova temptativa de Colom: va recórrer el litoral del golf de Darien, confonent-lo de nou, en la seva imaginació, amb les costes de la Xina i del Quersoneso d'Or. Anàlegs resultats van obtenir els viatges realitzats al llarg de Terra Firme per Ojeda, Nuño, Pinzón i Bastidas entre 1499 i 1500 .

Mentrestant, anglesos i portuguesos es llençaren també a la conquesta de la ruta d'Occident. A 1497, el venecià Joan Cabot, al servei de Anglaterra, abordava la costa de Amèrica del Nord, en un lloc entre Terranova i la península del Labrador. Poc després, a 1500, els germans Gaspar i Miquel Corterreal arribaven igualment a les costes septentrionals de Amèrica, cap als 50 graus de latitud Nord i ja no era possible dubtar per més temps .

Europa es trobava davant d'una gra massa continental considerable, un nou món. Es significatiu que un any més tard de la mort de Colom (1506), el cosmògraf alemany Waldsmüller, donant crèdit a unes superades narracions del navegant Americo Vespuccio, company de Ojeda a 1499 i al servei de Portugal, donés el nom de Amèrica a les noves terres descobertes a Occident. Aquesta hipòtesi trobà plena confirmació quan Núñez de Balboa, prosseguint les exploracions

hispaniques a Amèrica Central, iniciades per Colom a 1502, descobrí el mar del Sud, després de travessar l'istme de Panamà a 1513. Sense descurar l'exploració i conquesta de Amèrica, però admetent la realitat del fets, la cort espanyola va recolzar diversos intents per a trobar un pas a les Índies bordejant el Nou Món.

A 1519, el portuguès Ferran de Magallanes, que havia servit en la Índia sota Alburquerque, va oferir els seus serveis a la corona espanyola, per al descobriment de la ruta de les Índies pel Sud-oest. L'expedició va tenir ple èxit. A 1520, la marina de Magallanes, travessava l'estret del mateix nom i posava la proa al Pacífic. Pocs mesos després van arribar a les illes Marianes i poc després a les Filipines, en una de les quals Magallanes trobaria el seu fi. Reduïda a un mínim la tripulació, la nau "Victòria", comandada per Joan Sebastià Elcano, continuà el seu viatge cap a Occident, doblà el Cap de Bona Esperança i al setembre de 1522 va arribar a les costes espanyoles. Així es consumà el primer viatge de circumnavegació del planeta.

Conseqüència del viatge de Magallanes es provocaren nous antagonismes entre els portuguesos i els espanyols sobre les illes Moluques, ja que això era resultat de la imprecisió del límit fixat en l'acord de Tordesillas de 1494. Finalment, a 1529, Carles V, ocupat en la seva política europea, sacrificà els interessos de Espanya i renuncià a canvi d'una indemnització monetària, a tot el territori situat a l'Occident d'una línia traçada a 17graus a l'Est de les Moluques. No obstant, l'acord no fou complit íntegrament, ja que si bé els portuguesos van quedar com a propietaris de les illes de les Espècies, els espanyols no van renunciar a la conquesta de l'arxipèlag que molt aviat havia de ser batejat amb el nom de Filipines.

Aquestes van constituir l'atractiu fonamental de les expedicions hispaniques al Pacífic . En un primer moment, les marines d'exploració i conquesta reberen un gran impuls en el virreina de Nova Espanya, és a dir, des del Mèxic ja conquerit.. Villalobos, a 1542 donà nom a l'arxipèlag de les Carolines i Filipines. Legazpi

inicià la colonització, on fundà la ciutat de Manila. La navegació entre els ports de Mèxic i de Filipines va ser normalitzada per la troballa de “la vuelta de Poniente”, degut al pilot Urdaneta. D’aquestes navegacions resultaren els descobriments de Nova Guinea i l’illa del Rei. Des del virreinat del Perú, es van realitzar les exploracions que van descobrir les illes Marqueses, Santa Creu i Salomó, per Mendaña. Les illes Societat i Noves Hèbrides ho foren per Quirós.

Les guerres a escala europea s’iniciaran amb un sentit hegemònic que les noves relacions internacionals propiciaran. El poder monàrquic creixerà en el nou sistema d’Estats europeus, principalment quan a principis del segle XVI coincidiran Carles I a Espanya, Francesc I a França i Enric VIII a Anglaterra. Precisament a les aspiracions del monarca espanyol a l’imperi universal per herència dels Habsburg, oposarà França una política d’equilibri entre les potències europees que no impedirà l’enfrontament entre el rei francès i el poder creixent de l’emperador Carles V, enfrontament als que posaran fi els seus hereus després de la signatura del Tractat de Cateau-Cambrésis (1559)⁴⁶ Com afirma Antonio Truyol, la difusió del cristianisme fora d’Europa, i en particular al nou món que acabava de ser descobert, va tenir com a conseqüència que no es pogués mantenir la vinculació històrica que fins aleshores havia existit entre Cristiandat i Europa⁴⁷.

V.- L’ideal europeu en els temps moderns

Per a fer front al predomini dels Habsburg, el gran ministre d’Enric IV de França, Maximilian de Béthune, duc de Sully, va realitzar un projecte que ell va atribuir al propi monarca en les seves “Memòries”⁴⁸, el “Gran Dessen”⁴⁹ d’Enric IV, el

---

⁴⁶ - SAMANIEGO BONEU, M.: “Antecedentes del proceso de integración europea. La idea de Europa hasta 1950”, a BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B. (Coords.): *Tratado de Derecho y Políticas de la Unión Europea. Tomo I. Desarrollo histórico y caracteres básicos de la Unión Europea. Naturaleza, valores, principios y competencias*, Aranzadi-Thomson Reuters, Cizur Menor, 2009, pp. 28 i s.s.

⁴⁷.- TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea...*, op. cit., p. 19.

⁴⁸.- DE BETHUME, M. (duc de Sully): *Mémoires de Maximilien de Béthune, duc de Sully, ministre de Henri IV, mis en ordre, avec des remarques, par M.L.D.L.D.L.*, Nouvelle édition,

qual objectiu era el de construir una Europa configurada per quinze Estats, baix un Consell comú i sis Consell Provincials, amb poder per a prendre decisions executives, i, per tant, amb caràcter supranacional, limitant la sobirania del Estats. En les seves famoses “Memòries”, proposa la creació d’un “cos comú de República cristiana” sempre pacífica en sí mateixa, que estaria composta per tots els estats, regnes, repúbliques i senyories, que facin professió de fe cristiana a Europa”. A pesar del seu caràcter econòmic, el projecte exclou a dos països: Turquia, per albergar als “enemics de la llei” i ocupar Terra Santa, i Rússia, per trobar-se majoritàriament les seves terres a Àsia, incorporar a nacions paganes i professar un ritus cristià diferent a l’ europeu. La finalitat d’aquest projecte tan meticulós fou la d’aconseguir una pau duradora i un respecte mutu a l’esfera internacional europea⁵⁰.

El mecanisme destinat a segellar la pau entre els Estats associats és l’arbitratge internacional, administrat per un congrés de comissaris renovables cada tres anys i les quals funcions generals abasten l’anàlisi i la proposta de solucions per als assumptes corrents de la confederació. Dos condicions importants requereix la creació de la República cristiana: la “reorganització territorial d’alguns països a fi i efecte d’equilibrar les relacions intraeuropees i la defensa del principi de tolerància religiosa. La primera comporta a redefinir el mapa polític europeu, sobre la base de criteris de nacionalitat i relativa paritat en el poder militar, econòmic i territorial.

Abans de que el duc de Sully donés a conèixer el seu pla confederatiu, altres autors havien formulat uns propòsits similars. Recordem a Dante Pierre Dubois, Marsilio de Pàdua⁵¹ i Erasme de Rotterdam⁵², encara que en tots els casos, es

---

revue, corrigée & augmentée, avec des observations sur les remarques jointes auxdits mémoires, l’esprit de Sully & celui de Henri IV, Londres, 1779.

⁴⁹.- DE BETHUME, M. (duc de Sully): *Sully’s Grand Design of Henry IV*, Sweet and Maxwell Ltd., London, 1921.

⁵⁰.- Cfr. GUTIÉRREZ CONTRERAS, F.: *Europa: historia de una idea*, Salvat, Pamplona, 1987, pp. 42 i s.s.

⁵¹.- DE PADUA, M.: *El defensor de la paz*, Tecnos, 1989. BAYONA AZNAR, B.: “La paz en la obra de Marsilio de Padua”, *Contrastes: revista internacional de filosofía*, núm. 11, 2006, pp.

tractava de reviure la unitat cristiana de l'antic Imperi Romà. El pla del duc de Sully es refereix a una Europa diferent, els quals Estats acaben d'adquirir una clara supremacia en l'ordenament internacional.

La gran conflictivitat a l'Europa moderna explica l'intent sistemàtic de rellevants pensadors i personalitats per a buscar una armònica aproximació de pobles i cultures d'abast ecumènic i de nítida inspiració religiosa i humanitària⁵³. En aquesta línia es trobarien, entre d'altres, Joan Amós Comenio (1592-1670), teòleg i pedagog txec, William Penn (1644-1718), autor d'un pla de pacificació europea que no va tenir èxit i Godofredo Guillermo Leibniz (1645-1716), filòsof de sòlida preparació intel·lectual⁵⁴. Des d'aquesta concepció alguns pensadors i polítics d'origen divers van tractar de construir una Europa en la qual la pau fos l'eix de l'apropament polític i diplomàtic. Una pau basada en la força del dret i en l'arbitratge del dret internacional en els conflictes entre països europeus, i inclús entre aquests i les colònies. Pensem a l'efecte amb figures com les de Francisco de Vitòria o Francisco Suárez, precursors de la corrent d'entesa basada en el dret de gents.

L'idea de una pau ben establerta jurídicament va continuant rebent aportacions fins la segle XVIII. Exemples d'aquesta corren foren Hugo Grocio (1583-1645), autor del tractat *De jure belli et pacis* (1625), on va explicava la necessitat d'aconseguir la pau entre els prínceps cristians, basada en els límits de la guerra i en la raó natural i el judici universal dels pobles. En aquesta mateixa línia

---

44-63. VERDU BERGANZA, I.: "El pensamiento político en el siglo XIV: de Dante a Marsilio de Padua", en *Sociedad de Filosofía Medieval: Actas del II Congreso Nacional de Filosofía Medieval*, Zaragoza, 1996, pp. 523-534.

⁵².- CAYOTA, M.: "Els orígens de la democràcia cristiana" *Diàlegs: revista d'estudis polítics i socials*, vol. 7, núm. 26, 2004, pp. 25-56.

⁵³.- TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea...*, op. cit., Pp. 21 i s.s.

⁵⁴.- Sobre aquests pensadors vid. SAMANIEGO BONEU, M.: "Antecedentes del proceso de integración europea. La idea de Europa hasta 1950", a BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B. (Coords.): *Tratado de Derecho y Políticas...*, op. cit., pp. 31 i s.s.

iusnaturalista es situen Samuel Pufendorf (1632-1694), i posteriorment Christian Wolf (1679-1754) i Emeric de Vattel (1714-1767)⁵⁵.

L'idea d'organitzar la societat internacional es va modelar al llarg del segle XVIII en diversos projectes i declaracions, sent un dels més colpidors el "Projecte de Pau Perpetua"⁵⁶, escrit per Charles Irenée Castel, abat de Saint Pierre (1658-1743). En la seva obra proposa una "Unió Permanent i Perpetua" entre els sobirans cristians per assolir una pau inalterable a Europa. Va preveure que aquesta Societat Europea estaria composta per vint-i-quatre membres europeus i que les Càmeres reglamentarien les diferències en el domini comercial.

En la seva al·legació emocional, pretén veure als homes estimar-se i unir-se, en una dolça i pacífica societat de germans que viuen en eterna concòrdia, regits tots per les mateixes normes, encara que considera tal situació com una "felicitat inexistent"; tot plegat no l'acoquina en la seva pruija de provar de forma raonada, que és possible una pau perpetua i universal entre els pobles d'Europa. I observa que l'antiga unió dels pobles d'Europa ha complicat els seus interessos i els seus drets de diferent forma, però que els dits pobles tenen tants punts de contacte, que el menor moviment d'uns té forçosament que afectar als altres. Les seves divisions son funestes, precisament, per la intimitat de les seves relacions i les seves freqüents querelles tenen quasi la crueltat de les seves guerres civils.

Segons la Declaració Schuman, dissenyada en gran part per Jean Monnet, "Europa no es farà d'un cop ni en una obra de conjunt: es farà gracies a realitzacions concretes, que creïn en primer lloc una solidaritat de fet", sustentant el Projecte de l'Abat i el de la construcció europea, més de dos-cents anys

---

⁵⁵.- Cfr. TAVARES RIBEIRO, M.M.: *A ideia de Europa. Uma perspectiva histórica*, Quarteto, Coimbra, 2003, pp. 35 i s.s.,

⁵⁶.- DE CASTEL, C.I. (abbé de Saint-Pierre): *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, Fayard, Paris, 1986. NEBRERA GONZALEZ, M.: "De Europa y de la paz en Europa [Charles-Irenée Castel, Abbé de Saint-Pierre, Project pour rendre la paix perpétuelle en Europe (1712)]", *Revista de estudios políticos*, núm. 106, 1999, pp. 161-178.

després⁵⁷. Els filòsofs de la Il·lustració francesa van tenir ocasió per opinar abundantment sobre els projectes que anaven apareixent, destacant-se sobre tots ells, Jean Jacques Rousseau. Una de les seves primeres intervencions fou la publicació del “Extracte del Projecte de Pau Perpetua del M. Abat de Saint Pierre”⁵⁸, proposant que una federació de Prínceps podria mitjançar en les guerres i adoptant la mateixa solució d’establir una Dieta Permanent, composta per dinou membres, entre ells el Papa i Rússia.

Per mitjà de “El Contracte Social”⁵⁹, Rousseau li obre el pas a la democràcia. En aquesta, tots els membres reconeixen l’autoritat de la raó per a unir-se per una llei en comú, en un mateix cos polític, ja que la llei que obeeixen neix d’ells mateixos. Aquesta societat rep el nom de república i cada ciutadà viu d’acord amb tots. En aquest estat social son necessàries les regles de la conducta creades mitjançant la raó i la reflexió de la voluntat general, que s’encarrega de desenvolupar les lleis que regiran als homes en la vida civil. Segons Rousseau, és el poble, mitjançant la rectificació de la voluntat general, l’únic qualificat per establir les lleis que condicionen l’associació civil.

Tot govern legítim és republicà, i així, una república acull un govern designat a tenir com a finalitat l’interès públic guiat per la voluntat general. És per aquest motiu que Rousseau no descarta la possibilitat de la monarquia com un govern democràtic, ja que si els associats a la voluntat general poden convenir baix certes circumstàncies, la utilització d’un govern monàrquic o aristocràtic, llavors suposaria que accepten el bé comú.

---

⁵⁷.- Cfr. *Memòries de Jean Monnet. Arquitecte de la Unió Europea.*(Traducció de Josep Messa), Pagès editors, Lleida, 2010.

⁵⁸.- ROUSSEAU, J-J.: *Extrait du “Projet de paix perpétuelle”* du Monsieur l’abbé de Saint-Pierre, 1761.

⁵⁹.- ROUSSEAU, J-J.: *El contrato social*, (traducció de María José Villaverde), Círculo de Lectores, Barcelona, 2014.

Benjamí Constant va publicar “Del Esperit de Conquesta i de la Usurpació en les seves relacions amb la civilització europea”⁶⁰. Enfront a la conquesta per les armes o l’idea jacobina d’una nació centralitzada, Constant apareix com a precursor del federalisme modern i partidari d’una Europa unida en les seves diversitats, d’una unió pacífica de pobles.

El comte de Saint Simon⁶¹, juntament amb l’historiador Agustí Thierry, van publicar en 1814 l’obra titulada “De la reorganització de la Societat Europea”⁶², o de la necessitat i dels mitjans d’agrupar els pobles d’Europa en un sol cos, conservant cada u la seva independència nacional. És un llibre en el que es manifesta com el vertader precursor de la tendència institucionalista, que en segle XX portarà a realitzar els Tractats Comunitaris de la CECA i del Mercat Comú. Estableix un Parlament General per a tota Europa amb 240 membres i dos Càmeres -Comuns i Pares– segons el model britànic.

Com diu Antonio Truyol, si bé és cert que els arrels d’Europa arriben fins l’antigüetat grecoromana, passant per l’Edat Mitjana cristiana, no ho és menys que Europa, en tant que entitat històrica-cultural i política, pertany a la modernitat⁶³.

Ric en aportacions de diferent signe el segle XVIII, després de la desaparició de la “res publica christiana”, que havia mantingut l’equilibri polític en els segles precedents, va donar pas a noves estructures en el govern dels Estats moderns. Com ha senyalat Le Goff, en aquell clima de modernitat, la unitat cultural d’Europa no va deixar d’enriquir-se: el barroc i el despotisme il·lustrat apareixen

---

⁶⁰.- CONSTANT, B.: *De l’esprit de conquête et de l’usurpation dans leurs rapports avec la civilisation européenne*, Imprimerie Nationale, Paris, 1992.

⁶¹.- CARBONELL, C-O.: *L’Europe de Saint-Simon*, Imaginaire de l’Europe, Toulouse, 2001.

⁶².- DE COMTE, H. (Saint-Simon): *De la reorganización de la sociedad europea*, (traducció Blanca Navarro), Círculo de Bellas Artes, Madrid, 2011.

⁶³.- TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea...*, *op. cit.*, p. 19.

en l'Europa del segle XVIII, en el que la revolució francesa va provocar un prodigiós despertar d'Europa⁶⁴.

VI.- El segle XIX i les seves revolucions

Si ens endinsem a l'Europa revolucionària del segle XIX, hi ha que destacar l'impacte tan intens de la Revolució Francesa de 1789, que va portar definitivament dos grans principis: els Drets de l'Home i el Dret dels Pobles a disposar del seu destí. França va exportar a Europa i a tot el món la seva ideologia i els grans fruits dels principis revolucionaris, que van suposar la fi de l'Antic Règim i l'inici del món contemporani. La revolució francesa va trencar l'ordre existent i va provocar una forma diferent d'estar a Europa, amb la desaparició de l'antic règim tant en el pla polític, com social i econòmic i també cultural que havia configurat Europa fins llavors⁶⁵.

Napoleó modernitzarà i uniformitzarà l'estructura dels Estats europeus i codificarà els seus sistemes legislatius. Les Constitucions garantiran el principi d'igualtat davant la llei i el principi de la divisió de poders, que són les característiques del propi sistema democràtic. Napoleó ha deixat escrit que el que ell havia intentat era justament "fer de tots els pobles d'Europa un mateix poble", car, creia que l'únic equilibri possible per a Europa era l'aglomeració i confederació dels pobles. Però per a portar a cap aquesta confederació va escollir la via de la imposició armada, que comporta el germen de la seva mateixa inutilitat. Napoleó va voler unificar la moneda, els sistemes de mesura, les legislacions però la seva idea d'Europa és la del domini francès, de la confrontació amb Anglaterra. Un nou imperi universal⁶⁶.

---

⁶⁴.- LE GOFF, J.: *La civilización del Occidente medieval*, Paidós, Madrid, 1999, p. 55.

⁶⁵.- ORTEGA CARMONA, A.: *Europa como idea y realidad*, Ediciones de la Universidad Pontificia, Salamanca, 1996, p. 50.

⁶⁶.- Cfr. SABOUL, A.: *Le Premier Empire*, PUF, Paris, 1973, pp. 67 i s.s.

Les revolucions liberals i nacionalistes que es succeeixen a Europa l'any 1848 tenen un cert component "europeista", fins a l'extrem de que alguns autors romàntics creuen que seran aquestes revolucions les que conduiran a una Europa unida. És el cas de Victor Hugo⁶⁷, en el Congrés de la Pau de 1849, que pronuncia una proclama entusiàstica per a la constitució d'uns Estats Units d'Europa, capaços d'oferir una abraçada fraternal als Estats Units d'Amèrica.

Segons l'historiador Pierre Gerbet⁶⁸, Europa arriba al segle XX com un espai econòmic unificat i amb una certa homogeneïtat cultural, juntament amb la diversitat de llengües i cultures; existeix una espècie d'esperit europeu caracteritzat pel plaer del coneixement, el racionalisme, l'esperit empresarial, l'interès per les activitats econòmiques, el respecte de la persona i el sentit democràtic. Existeix, a més, una espècie de societat europea formada per una aristocràcia cosmopolita i per una burgesia dedicada al món dels negocis.

De singular relleu és la figura de Karl Marx⁶⁹, que proclama una severa crítica del principi de les nacionalitats, exposant la seva creença de que una república europea fundada en aquest principi i en el capitalisme, no és més que una quimera; solament mitjançant la unió del proletariat, les nacions podran arribar a confraternitzar. Després d'ell, altres socialistes sostindran l'idea de que serà l'acció del proletariat socialista la que constituirà la força decisiva per a la unificació d'Europa.

El segle XIX, que serà conegut com el segle de les revolucions, fou també, segons Edgar Morin, el que va aportar el terme "europeisme", amb el que es descriu el gust per el que es autènticament europeu, que en 1830 es va completar

---

⁶⁷.- HUGO, V.: *L'idée de l'Europe*, Congrès de la paix, 21.08.1849. http://www.assemblee-nationale.fr/13/evenements/textes_victor_hugo.asp

⁶⁸.- GERBET, P.: *La construction de l'Europe*, Imprimerie nationale, Paris, 1999. Vid. GERBET, P.: *La genèse du Plan Schuman: des origines à la déclaration du 9 mai 1950*, Centre de recherches européennes, Lausanne, 1962.

⁶⁹.- MARX, K.; ENGELS, F.: *Manifiesto comunista*, Alianza Editorial, Madrid, 2011.

amb el verb “europeïtzar” com a testimoni de la consciència d’aportar al món el millor de les civilitzacions⁷⁰.

VII.-Les nacionalitats a Europa

Des de 1850 fins al 1871 Europa es transforma profundament. En aquest escenari els guerres van tenir un paper molt important: la de Crimea, i les de les unitats italiana i alemanya, que van centrar la història des de 1851. A finals del segle XIX, Europa va protagonitzar una profunda transformació en tots els àmbits i també en la concepció de la idea europeïsta. A partir de 1871, Europa canvia de signe i la “pau armada” amaga enfrontaments per interessos que presagien una commoció a les relacions internacionals deixant darrera la utopia de la voluntària federació d’Estats. Les grans potències, ara mediatitzades pel poder de la Alemanya Bismarckiana que substitueix a l’Europa francesa⁷¹, es replantegen no solament les polítiques interiors sinó també el paper que portaran a terme a l’escenari internacional.

La concentració de factors com el militarisme, el colonialisme, els interessos nacionals i el protagonisme incipient de les masses, va condicionar el sistema europeu d’aliances fins al punt que els ideals pacifistes federalistes o unionistes precedents van donar pas a tractats bilaterals segons les circumstàncies polítiques o diplomàtiques. El lideratge de l’imperi alemany era indiscutible com també ho era els seus desitjos de nous mercats en un marc d’aïllament de França vençuda al Sedan. Les rivalitats van anar creixent i la pau va deixar de ser un objecte de desig per si mateixa, fins al punt que el pacifisme dels últims anys del segle XIX responien a l’interès de Bismarck en un escenari en el que els aliats i els adversaris quedaven sense marge de maniobra⁷².

---

⁷⁰.- MORIN, E.: *Pensar Europa*, Gedisa, Barcelona, 1988, p. 55.

⁷¹.- DE LA TORRE DEL RÍO, R.: “La preponderancia alemana en Europa y la diplomacia bismarckiana 1871-1890”, a PEREIRA, J.C.(Coord.): *Historia de las relaciones internacionales contemporáneas*, Ariel Historia, Barcelona, 2001, pp. 171 i s.s.

⁷².- *Ibid.*, p. 182.

A la conjuntura històrica de finals del segle XIX, l'europèisme ha d'obrir-se pas a través de discursos que recolzen la idea d'una Europa que veu com avança la germanització d'una bona part del continent. La lluita per la difícil unitat tornarà a començar davant de l'aparició d'un agressiu nacionalisme, al que s'uneix les tensions socials i ideològiques que aporta el socialisme internacionalista al que s'oposarà l'Església catòlica.

La qüestió, pel que fa referència a la continuïtat de l'europèisme integrador, es saber si hi havia interès per conservar els vincles d'unió a pesar de l'exasperació dels nacionalismes i si aquests es corresponen amb la debilitació dels pacifismes, com afirma Poidevin, en lo que seria l'anticipació de la guerra⁷³. A pesar de tota aquesta situació, no massa positiva per l'europèisme, Europa era al fil de la primera guerra mundial el continent més dinàmic del món, en paraules de Gabriel Jackson⁷⁴, i ho era sobretot per l'evident dinamisme de la cultura europea.

La idea d'una Europa unida va prosperar en el període entreguerres no tant entorn a propostes utòpiques sinó de projecció futura. El comte Richard Coudenhove-Kalergi (1894-1972) publicava en l'any 1922 la seva famosa obra "Pan Europa"⁷⁵ i fundava el Moviment Europeu en 1923, amb l'objectiu d'assolir la Unió d'Europa, lo que havia de permetre-li conservar el seu lideratge i evitar la seva conquesta per la Rússia bolxevic i per la dominació econòmica dels Estats Units. En desenvolupar la seva idea de la Pan Europa, demostra la necessitat de construir els Estats Units d'Europa, encara que en ells no inclou a Rússia, considerada per ell com un país euroasiàtic i tampoc ho fa amb Gran Bretanya, a la que conceptua com un Imperi intercontinental. A l'entorn d'aquesta iniciativa, en 1927, creava la Unió Pan Europea amb seu a Viena i seccions nacionals en tots els països.

---

⁷³.- POIDEVIN, R.: *Histoire générale de l'Europe*, vol. 3, PUF, Paris, 1980, p. 313.

⁷⁴.- JACKSON, G.: *Civilización y barbarie en la Europa del siglo XX*, Planeta, Barcelona, 1997, p. 9.

⁷⁵.- GRAF VON COUDENHOVE-KALERGI, R.N.: *Pan-Europa*, (traducció Félix de la Fuente), Encuentro, Madrid, 2010.

El comte Coudenhove -Kalergi i la Unió Pan Europea van realitzar en 1930 un projecte de Pacte Europeu Berlin, en el que s'establí la creació dels Estats Federals d'Europa, el qual primer principi formulava la idea de deixar intacta la sobirania absoluta dels Estats europeus i preveia la constitució d'òrgans federals⁷⁶. La Federació tindria el seu propi sistema financer i els ciutadans dels Estats serien, al mateix temps, ciutadans europeus. Edouard Herriot, President del govern francès, va publicar al 1930 un llibre titulat "Europa"⁷⁷, en el que proposa una "Entente" europea en el sistema de la Societat de Nacions, amb un braç econòmic –supressió de les barreres duaneres- i un braç polític contingut – Unió d'Estats Sobirans-.

Un important moviment intel·lectual en favor de l'Europa Unida es desenvolupà al final de la dècada dels anys 20. A més de la citada obra de Herriot, cal significar el llibre de Gaston Riou, "Europa, la meua Patria"⁷⁸, que proclama una Federació continental capaç de salvar a Europa dels tres blocs: rus, americà i l'Imperi britànic. També, l'obra del comte Carlo Sforza, titulada "Els Estats Units d'Europa"⁷⁹ i la publicació de Bertrand de Jouvenel⁸⁰, titulada "Cap als Estats Units d'Europa".

L'acció més notable la protagonitzarà Aristide Briand, President del govern francès i conservant el Ministeri d'Assumptes Exteriors, que pronunciarà un discurs davant de l'Assemblea de la Societat de Nacions. Els vint-i-set Estats europeus membres de la Societat de Nacions van confiar a Aristide Briand la realització d'un "Memoràndum", en el que es senyalava clarament el propòsit de constituir un "Mercat Comú" per a elevar al màxim el nivell del benestar humà,

---

⁷⁶.- Cfr. LOZANO TORRES, J.C.; URIARTE SÁNCHEZ, C.: "Europa un proyecto fiel a sus raíces", en *Actas del V Congreso*. Fundación Universitaria San Pablo CEU y Fundación Santa Marí, 2004, pp. 796-797.

⁷⁷.- HERRIOT, E.: *Europe*, Rieder, Paris, 1930.

⁷⁸.- RIOU, G.: *Europe, ma patrie*, Librairie Valois, Paris, 1928.

⁷⁹.- SFORZA C.: *Les États-Unis d'Europe: [conférence faite le 29 novembre 1929 à la Fondation universitaire sous les auspices du Comité des conférences de politique internationale]*, Imprimerie Médicale et Scientifique, Bruxelles, 1929.

⁸⁰.- DE JOUVENEL, B.: *Vers les États-Unis d'Europe*, Librairie Valois, Paris, 1930.

sobre el conjunt dels territoris de la Comunitat Europea. A pesar del seu fracàs, va prendre impuls el procés que conduiria al “Protocol Briand-Kellog”, firmat en 1927 per quinze potències que renunciaven per a sempre a la guerra i es comprometien a sotmetre's en els seus litigis a l'arbitratge internacional.

Denis de Rougemont, activista incansable, es va instal·lar a París en els anys 30, on apareix en el sí dels moviments “Esperit” i l'Ordre Nou”, com un dels fundadors del “personalisme”, juntament amb Manuel Mounier, Robert Aron i Henri Daniel-Rops. Se'ls anomena “els no conformistes dels anys trenta”. Rebutjant tant a Hitler com a Stalin, al mateix temps que al nacionalisme i l'individualisme, ells conceben l'idea d'una organització política, econòmica i social que estigui al servei de la persona considerada com una unitat a la vegada diferent (l'individu) i dependent de la Comunitat (el ciutadà), a la vegada lliure – en tant que individu- i responsable –en tant que ciutadà-.El federalisme l'accepten com el model que permet lo millor per a unir a les persones, sense renunciar a la seva diversitat. Pel contrari, rebutgen l'Estat-Nació centralitzat com model d'organització de la societat.

Refugiat a Nova York durant la Segona Guerra Mundial i retornat al 1947, participà al costat dels federalistes en els esforços per a unir a Europa, com a director del Centre Europeu de la Cultura, creat després del Congrés de l'Haia del maig de 1948, i estableix les bases d'una organització de científics europeus treballant sobre l'energia nuclear i és el que serà el CERN. Al costat de Robert Schuman participa en la creació de la Fundació Europea de la Cultura, que es va traslladar a Amsterdam en 1957.

A partir de 1960, la seva activitat se concentrarà en dos temes: el futur de les regions i el de les regions transfrontereres, que el conduiran a l'idea de un federalisme que es conjuga amb l'ideal d'una “Europa de les Regions”. Ell veu en l'emergència de les regions, la destrucció del medi ambient i propugna

l'ocasió de reintroduir a la nostra societat la noció de responsabilitat indispensable per a salvar el medi ambient.

VIII.- De la Primera a la Segona Guerra Mundial

1.- El fi de la seguretat i la decadència europea

Per a alguns polítics, la Primera Guerra Mundial⁸¹ va significar l'inici de la fi de la vida europea. Altres, en nombre més reduït, van comprendre que la capacitat de reacció d'Europa depenia de la seva capacitat per a superar els nacionalismes agressius, que havien portat al continent a la catàstrofe, i la necessitat d'adoptar l'ideal d'una Europa unida i pacífica com a projecte comú. Així, el comte Coudenhove -Kalergi, com s'ha dit, va fundar el Moviment Pan Europa i en 1926 va aconseguir reunir a Viena a diverses figures polítiques en el Primer Congrés Pan Europeu.

La Primera Guerra Mundial i les seves conseqüències marcarien l'inici del procés de cooperació, i, més tard, la integració de la futura Unió Europea. El conflicte suposaria la fermesa de la voluntat de crear un ambient en el que no foren possibles els acaraments bèl·lics dins del continent. D'aquesta manera, seria en aquest període, quan sorgirien les primeres iniciatives que tindrien un caràcter privat.

Tots aquests esforços no tindrien un resultat pràctic, més enllà de deixar el testimoni de l'entusiasme d'una voluntat per part de grups reduïts de personatges escollits, i que cap d'ells tindria una important repercussió efectiva, almenys a curt termini. Això es degut a l'enderroc total que va suposar la Gran Depressió,

---

⁸¹.- Sobre la Primera Guerra Mundial, *vid.*: BARBE IZUEL, M.E.: *Relaciones internacionales*, 3ª edició, Tecnos, 2007. MACMILLAN, M.: *1914: de la paz a la guerra*, Turner, Madrid, 2013. LARIO GONZALEZ, M.A. (Coord.): *Historia contemporánea universal: del surgimiento del Estado contemporáneo a la Primera Guerra Mundial*, Alianza Editorial, 2010. CASTELLO TRAYER, J.E.: *La Primera Guerra Mundial: la Gran Guerra*, Anaya, Madrid, 2010.

així com l'aparició i èxit del feixisme i del nazisme, els quals plantejaments teòrics xocaven contra la concepció de cooperació i confraternització entre els Estats europeus.

El final de la Segona Guerra Mundial va fer present que l'economia dels països europeus va resultar danyada de manera crítica, lo que va donar fi a la tradicional hegemonia d'Europa al món. Davant d'aquesta situació, nombroses tendències polítiques pretenien reconstruir Europa com una nova nació unificada, per a evitar tornar a una nova confrontació entre els estats europeus. A pesar de les iniciatives per a assolir una Europa unida, l'inici de la "guerra freda" va frenar qualsevol impuls en aquest sentit.

Tres realitats van mostrar la necessitat d'aquesta nova orientació cap a la integració europea: en primer lloc, la consciència dels europeus de la seva pròpia feblesa. Les dos noves superpotències, els Estats Units d'Amèrica i la Unió Soviètica, tenien un poder econòmic, polític i militar molt superior al de l'heterogeni conjunt dels Estats europeus. En segon lloc, la convicció de que havia de evitar per tots els mitjans la tornada a un enfrontament entre els Estats europeus. Les dos guerres mundials s'havien iniciat com a "guerres civils" europees, i el nostre continent havia set el principal camp de batalla en ambdues. La tercera, era, que es tractava, essencialment de buscar un acord entre França i Alemanya, que comptés amb el vist i plau dels Estats Units : la unitat era el camí per a garantir la pau. Finalment, el desig anhelat per molts europeus de crear un terrer més lliure, més just i pròsper en el que les relacions internacionals es desenvoluparien en un marc de concòrdia.

Fou l'ex primer ministre anglès, Winston Churchill⁸², el que en 1946 va pronunciar un cèlebre discurs en la Universitat de Zurich, considerat per molts polítics i analistes com el primer pas cap a la integració europea en plena

---

⁸².- Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 September 1946. http://www.coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/ZurichSpeech_en.asp

postguerra. Després de declaracions com la crida de Churchill per a crear els “Estats Units d’Europa”, el 1949 es va establir el Consell d’Europa, com la primera organització paneuropea. Aquest organisme, encara avui existent, tracta de fomentar la cooperació política entre els països europeus.

Els seus estatuts, no obstant, no recullen com objectiu la unió, ni la federació dels estats, i en ells no està previst cap tipus de cessió de sobirania per part dels estats membres. La seva principal funció ha set reforçar el sistema democràtic i els drets humans en els estats membres.

2.- Les causes i el desenvolupament de la segona guerra

Dos problemes dominen les relacions internacionals entre 1919 i 1933⁸³: el desarmament i el de la seguretat col·lectiva. Aquests problemes deriven d’una causa única psicològica: Alemanya no havia set vençuda en 1918, i els vencedors, en particular, França, temien la recuperació del a potencialitat bèl·lica del Reich. En aquest ambient de recel i suspicàcia era impossible pensar en la reconstrucció posactiva de Europa.

França va procurar atreure’s l’aliança de diverses nacions: firmà un pacte d’ajuda mútua amb Polònia i es posà en bones relacions amb l’anomenada “Petita Entente”, formada en 1920 per Txecoslovaques, Romania i Iugoslàvia, per a mantenir l’ordre territorial de Versalles, en la conca danubiana i els Balcans. No obstant, el nou sistema diplomàtic no valia lo que l’antic, molt més coherent.

Les relacions entre França i Alemanya foren tèrboles pels recels suscitats pel rearmament secret alemany i la qüestió de les reparacions. En aquest últim aspecte, es produí un greu incident quan la República de Weimar no va satisfer els pagaments fixats per la Conferència de reparacions de Londres de 1921. Al gener de 1923, el govern francès ordenà l’ocupació de la conca del Rhur, per a

---

⁸³.- MURRAY, W.A.: “Anuncio de tormenta: la década de 1939”, en BLACK, J. (Coord.): *La guerra desde 1900: historia, estrategia, armamento*, Akal, 2011, pp. 88-101.

refer-se dels pagaments deguts per Alemanya. Berlin decretà la resistència passiva, però aquesta no va poder mantenir-se de modo indefinit.

Pel Pacte de Locarno, (1924), Alemanya es va comprometre a respectar els seus límits occidentals, talment els havia establert el Tractat de Versalles. Avalaven l'acord a més de França i Bèlgica, Anglaterra i Itàlia. Totes aquestes potències se prometien mutu ajut en cas d'una agressió injustificada. Com a resultat d'aquest acord, elaborat per part de Alemanya, pel ministre Stresemann. Alemanya ingressà a la Societat de Nacions i França va procedir a l'evacuació de les zones ocupades del Rhur i Renania. La qüestió de les reparacions fou objecte de successius plans i projectes. En 1923 es redactà el pla Dawes que assegurava els pagaments anuals de Alemanya, per la fiscalització de la seva hisenda pública i dels seus ferrocarrils. S'aplicà de 1923 a 1929, en que fou reemplaçat pel pla Young, els quals principis bàsics eren retornar a Alemanya la seva autonomia pressupostària i comercialitzar el seu deute. La crisi de 1931, produí la suspensió indefinida dels pagaments. La Conferència de Lausana de 1932 va abolir, per últim, el sistema general de reparacions.

Mentrestant, es van celebrar baix el patrocini de la Societat de Nacions⁸⁴, una sèrie de converses sobre el desarmament. No es va arribar a cap acord. Posteriorment, en 1933 el govern nacionalsocialista reafirmà el punt de vista alemany: o desarmament general o rearmament general. No va obtenir cap resposta; Alemanya es retirà de la Conferència del Desarmament i de la Societat de Nacions. El sistema de Versalles estava trencat.

---

⁸⁴.- NEILA, J.L.: *La Sociedad de Naciones*, Arco/Libros, Madrid, 1997. WALTERS, F.P.: *Historia de la Sociedad de Naciones*, Tecnos, Madrid, 1971. ALVAR, M.F.: *La Gran obra internacional de la Sociedad de Naciones*, Madrid, 1936. FERNANDEZ LIESA, C.R.: "La Sociedad de Naciones y los derechos humanos", en ANSUATEGUI ROIG, F.J.; RODRIGUEZ URIBES, J.M.; PECES-BARBA, G.; FERNANDEZ GARCIA, E. (Coords.): *Historia de los derechos fundamentales*, vol. 4, tomo 3, 1998, pp. 1-72.

La Segona Guerra Mundial⁸⁵ va començar el 1º de setembre de 1939, amb l'atac alemany a Polònia; la lluita fou breu, perquè els exèrcits alemanys superaven als polonesos, quasi en la proporció de tres a un i van fer una brillant i terrorífica demostració de la nova tècnica militar de la "Blitzkrieg" (guerra llampec), que implicava grans bombardeigs amb forces aèries superiors contra les fortificacions, camins, ferrocarrils, fàbriques, plantes d'energia elèctrica, etc. i després, en mig de la confusió produïda, un avenç ràpid de la infanteria, precedida per una força mòbil de tancs cuirassats. Àdhuc el temps afavorí als alemanys⁸⁶, perquè els dies clars d'aquest setembre foren ideals per a les operacions aèries i van mantenir les planes poloneses seques i sòlides per a la maniobra dels tancs.

Els polonesos van lluitar amb valor i desesperació, i es van sostenir fins que Varsòvia, la capital quedà en ruïnes. Però tot va ser endebades, i als pocs dies del començament de l'atac alemany, ja s'havia decidit el resultat. Poc més de dos setmanes després, els exèrcits soviètics col·laboraven amb els alemanys i ocupaven la part oriental de Polònia. En cinc setmanes quedà aplanada la resistència polonesa, el govern va fugir al desterrament i el país quedà dividit entre les dos dictadures: de la Alemanya nazi i de la Rússia comunista, i la població que havia sobreviscut, fou sotmesa a una explotació implacable.

---

⁸⁵.- Per més informació vid. WINSTON, C.: *La Segunda Guerra Mundial* (traducció de Alejandra Ouet), La esfera de los Libros, Madrid, 2009. SPIERING, M.; WINTLE, M. (Eds.): *European identity and the Second World War*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011. STONE, N.: Breve historia de la Segunda guerra Mundial, (traducció de Francisco García Lorenzana), Ariel, Barcelona, 2013. BEEVOR, A.: *La Segunda Guerra Mundial* (traducció de Teófila de Lozoya y Juan Rabasseda), Círculo de Lectores, Barcelona, 2013. MARTIN DE LA GUARDIA, R.M.; PEREZ SANCHEZ, G.: *El mundo después de la Segunda Guerra Mundial*, Akal, Torrejón de Ardoz, 1999. RODRIGUEZ GONZALEZ, A.R.: *Las relaciones internacionales tras la Segunda Guerra Mundial*, Akal, Madrid, 1989. SHOWALTER, D.: "La Segunda Guerra Mundial en Europa", en BLACK, J. (Coord.): *La guerra desde 1900: historia, estrategia, armamento*, Akal, 2011. MICHEL, H.: *La Segunda Guerra Mundial II*, Akal, 1991. ZORGBIDE, C.: *Historia de las relaciones internacionales. De la Europa de Bismarck hasta el final de la Segunda Guerra Mundial*, (traducció Miguel Ángel Vecino Quintana), Alianza Editorial, 1997. MIRALLES PALENCIA, R.F.J.: "La Segunda Guerra Mundial, 1939-1945", en PEREIRA CASTAÑARES, J.C. (Coord.): *Historia de las relaciones internacionales contemporáneas*, Ariel, 2009.

⁸⁶.- MENDOZA PEREZ, C.M.: "La direcció político-estratègica alemana en la Segunda Guerra Mundial", *Ejército de tierra español*, núm. 850, 2012, pp. 106-111.

França i Anglaterra no podien ajudar a la seva aliada, Polònia. Havien quedat aterrides per la rapidesa i eficàcia de la “Blitzkrieg” en l'Est i no estaven preparades per a fer-li front.. No tenien tants avions i tancs com Alemanya . Anglaterra , encara que disposava de la superioritat naval, tenia un exèrcit petit relativament i França , que disposava d'un exèrcit fort, estava subordinada a un gran sistema de fortificacions (la Línia Maginot), construïda amb fins defensius després de la primera guerra mundial al llarg de la frontera franco-alemanya. Així, les forces dels aliats occidentals, malgrat que aparentment estaven protegides dels atacs alemanys, no podien, pràcticament, envair Alemanya i acudir en socors de Polònia.

La Alemanya nazi va acabar en llibertat per a traslladar les seves forces de l'Est a l'Oest i augmentar el seu nombre, ja superior de avions i tancs , preparant un esforç suprem per a dominar a França ⁸⁷. Simultàniament, Mussolini dirigia la seva propaganda contra França i preparava reclamacions italianes sobre Còrsega, Túnez, Savoia i Niça, i la dictadura russa de Stalin, considerant la seva col·laboració amb la Alemanya nazi, i sense cap oposició efectiva dels aliats, procedia a trencar els Tractats i cometre una sèrie d'agressions contra tots els seus veïns europeus.

Poc després de finir les conquestes russes en la Europa septentrional, (la Carelia i la regió de Petsamo a Finlàndia, les repúbliques bàltiques de Estònia, Letònia i Lituània, i d'ocupar les províncies romaneses de Bes Aràbia i Bucovina), els alemanys estaven preparats per atacar en l'Oest amb forces considerables. Al mes d'abril es van apoderar de Dinamarca i van desencadenar la invasió de Noruega per mar i aire. Per un breu temps va semblar que Anglaterra podria acudir en ajut de Noruega, però l'aviació alemanya expulsà als vaixells anglesos dels estrets entre Dinamarca i Noruega i aviat els obligà a abandonar els ports noruecs.

---

⁸⁷.- Cfr. ARTOLA, R.: *La II Guerra Mundial. De Varsovia a Berlín*. Alianza, Madrid, 1995

Al mes de maig, com resultat del fracàs anglès a Noruega, Winston Churchill va succeir a Neville Chamberlain com a primer ministre de Gran Bretanya. Els anglesos van trobar en ell un cap capaç d'unir el país davant del desastre i de conduir-lo a la victòria. Agafà el timó en mig de la més gran crisi de Anglaterra. El mateix dia en que Churchill ocupà el càrrec de primer ministre, els alemanys van desencadenar una ofensiva contra França. No fou un atac frontal contra la "Línia Maginot", que podia haver resultat molt costós, sinó que van flanquejar la línia mitjançant un atac per sorpresa contra els països neutrals de Bèlgica i Holanda.. Ambdós van declarar la guerra, però la seva resistència armada no fou suficient i van quedar aixafades ràpidament per la mateixa classe de "Blitzkrieg", que els alemanys havien emprat a Polònia.

A Holanda foren llençats paracaigudistes alemanys amb uniforme holandès, al mateix temps que les tropes de terra creuaven els canals i els camps inundats en botes de cautxú. L'aeroport d'Amsterdam va caure el primer dia i la ciutat quedà en ruïna. Per un bombardeig mortífer que no trobà resistència. Les columnes cuirassades van travessar el país, anihilant l'exèrcit holandès.

No durà molt més la resistència belga. Des del primer moment, els alemanys s'apoderaren dels ponts sobre el Mosa i del canal Albert. Les tropes franceses i angleses van avançar per ajudar als belgues a sostenir una segona línia de Amberes a Lovaina i Namur, però les columnes alemanyes van entrar a Les Ardenes, que els francesos creien impenetrables i van creuar el Mosa prop de Sedan. Aquesta esclatxa fou essencial, perquè van obligar als exèrcits que estaven a Bèlgica a retrocedir i permetre que els alemanys entressin a França pel extrem occidental de la "Línia Maginot".

Els alemanys van treure profit del seu èxit, no avançant a esquerra, cap a Paris, com en 1914, sinó a la dreta, cap al mar, i es van dirigir a Boulogne. Ràpidament el milió de soldats aliats que estaven a Bèlgica quedà separat dels principals contingents francesos i atacat pels alemanys en totes direccions. Els anglesos van

treballar enèrgicament per a evacuar el seu exèrcit pel port de Dunkerque. Van tenir que abandonar els canons, les municions i els aprovisionaments, però a pesar dels atacs continus del foc de l'artilleria des de terra, els vaixells van poder portar a Anglaterra uns 225.000 soldats britànics i prop de 110.000 d'altres països, principalment francesos.

Per augmentar la catàstrofe, la Itàlia feixista aprofità l'oportunitat per a ajuntar-se a Alemanya en l'atac contra França, lo mateix que havia fet Rússia contra Polònia. Itàlia declarà la guerra a França i a Anglaterra el 11 de juny. La resistència armada francesa tocava al seu fi i el govern francès es traslladà a Tours i d'allí a Bordeus.

França havia promès a Anglaterra no firmar una pau separada i Churchill anà a Tours per via aèria, amb una proposta per a que França i Anglaterra s'unissin en un sol país, amb un sol govern i lluitant juntes. Es tractà de la possibilitat de portar la resta de les tropes i l'armament francesos del Nord d'Àfrica, de concentrar les tropes per una resistència final, en la península de la Bretanya. A la majoria del govern francès, li semblaven impracticables aquestes possibilitats: per 13 vots contra 11 decidí abandonar la lluita. Paul Reynaud, que havia substituït a Daladier com president del Consell, va dimitir i fou reemplaçat pel mariscal Pétain, que havia assolit fama com defensor de Verdún en la primera guerra mundial. El 21 de juny, el nou govern va demanar a Hitler un armistici i per a la seva firma, els alemanys van treure d'un museu el vagó de ferrocarril usat per a la firma de l'armistici del 11 de novembre de 1918. En el mateix lloc, el bosc de Compiègne, el 21 de juny de 1940 els delegats francesos van firmar un armistici que registrava una desastrosa derrota per al seu país.

Conforme a l'armistici, els alemanys van ocupar i administrar a la França des del Nord del Loira i tota la costa atlàntica, la resta conservaria certa autonomia i el país tindria que pagar elevades "despeses d'ocupació".

La caiguda de França va tenir diversos efectes immediats. En primer lloc, pràcticament, va acabar amb la Tercera República francesa. El mariscal Pétain va obtenir del Parlament poders dictatorials, que utilitzà per a establir a Vichy un règim essencialment feixista, sobre la part de França que quedà baix el seu govern pel armistici. Poc a poc, a mesura que alguns dirigents del seu govern, especialment Pierre Laval, demanaven la “col·laboració” amb els alemanys, se desenvolupà a França una resistència clandestina, que, en alguns casos, establí contacte amb la França “lliure”, un grup que el govern britànic havia reunit i patrocinat a Londres, baix la direcció del general De Gaulle.

En segon lloc, Itàlia entrà formalment en la guerra al costat de la seva companya de l'Eix” i tractà de dominar el Mediterrani⁸⁸. Envià forces expedicionàries al Nord de Àfrica italià, per a oposar-se als anglesos de Egipte, per arravatar-los el canal de Suez, mentre s'exercien pressions diplomàtiques sobre Espanya per a que entrés en la guerra, s'apoderés de Gibraltar i tanqués així l'extrem occidental del Mediterrani als anglesos. En tercer lloc, en el continent europeu, Alemanya i la seva col·laboradora Rússia, eren ara totpoderoses, un any després del començament de la guerra. S'havien repartit Polònia, i mentre Rússia s'havia apoderat de Lituània, Letònia i Estònia, i despullat a Finlàndia i Romania, Alemanya havia conquerit Noruega, Dinamarca, Holanda, Bèlgica i ara França i Itàlia era la seva aliada activa. Altres països es veien ara obligats, per a salvaguardar la seva seguretat, a mantenir-se allunyats de Anglaterra i actuar amistosament amb l'Eix”. Hitler s'havia convertit en una espècie d'àrbitre entre les nacions de la Europa central central-oriental, com el cas de la partició de Romania.

En quart lloc, Anglaterra es va quedar sense aliats i separada de alemanya solament per les estretes aigües del Canal de la Mànega. Tota la costa atlàntica de

---

⁸⁸.- Cfr. LIDDELL HART, B.: *Historia de la Segunda Guerra Mundial*. Noguer y Caralt, Barcelona, 2005.

Europa, des de Noruega fins a l'extrem Sud de França, estava en poder de Alemanya, que disposava de tots els recursos, fàbriques i ma d'obra de la Europa central i occidental. El per què de la no invasió de Anglaterra, deu atribuir-se principalment a la cànvida creença de Hitler i de alguns dels seus consellers, de que un atac aeri devastador sobre Anglaterra, seia suficient per obligar-la a capitular. Els alemanys van iniciar els seus atacs aeris sobre les ciutats costeres angleses a partir del mes d'agost de 1940, i a principis de setembre els van estendre a Londres amb 1500 avions. A Londres van caure unes 50.000 bombes, sense comptar les incendiaries. Coventry fou esborrada del mapa. Els ports i les ciutats industrials foren bombardejats intensament.

A pesar de tot, l'atac aeri contra Anglaterra fracassà. Primer, perquè els anglesos comptaven amb una força aèria important que durant 1940-1941 destruí tres mil avions alemanys amb una pèrdua de menys de mil. Segon, la moral dels civils anglesos, lo mateix que la de les forces aèries, demostrà ser ferma i resistent. Tercer, els anglesos comptaven amb importants recursos i amb una capacitat de producció, que li va permetre reemplaçar les seves pèrdues i augmentar les seves forces aèries i altres defenses. Van continuar rebent una valuosa assistència en homes i subministracions de ultramar, especialment dels dominis britànics de Canadà, Austràlia i Nova Zelanda. Quart i el més important de tot, els anglesos van tenir una font de subministracions cada vegada major en els Estats Units.

Baix la direcció del president Franklin Roosevelt, els EEUU començaren a prestar tota l'ajuda que no fos la guerra. Amb el sistema de "cash and carry" i després amb el més favorable de la Llei de Préstecs i Arrendaments de 1940, Anglaterra va poder superar les seves pròpies dificultats. Finalment i en quint lloc, Alemanya no va poder concentrar-se en 1940-1941 contra Anglaterra per determinats motius. Hitler, imaginant que podria aconseguir la plena cooperació francesa que li permetria expulsar als anglesos del Mediterrani, pressionà a Espanya, sense èxit, a que entrés en la guerra ocupant Gibraltar. Després resultà que el seu aliat italià era tan feble, que requeria una ajuda constant.

Des de l'estiu de 1939 fins a la primavera de 1941, havia existit una cooperació aparentment amistosa entre la Alemanya nazi i la Rússia comunista, amb conseqüències avantatjoses per ambdós i desastroses per a la resta de Europa. De repent, el 22 de juny de 1941, aniversari de la ruptura de Napoleó amb Rússia en 1812, Hitler trencà amb Stalin i desencadenà una gegantesca invasió alemanya de Rússia⁸⁹.

Stalin i els seus associats comunistes havien fingit, sens dubte, una amistat cap a Hitler i Alemanya major de la que sentien i s'havien ressentit segurament de la intervenció militar alemanya en Iugoslàvia i Bulgària, per considerar que estaven baix la influència russa.

Hitler havia estat obsessionat des de feia molt de temps per un sentiment antieslau, lo mateix que anticomunista i el seu pacte de 1939 amb la Rússia comunista fou sols un útil expedient temporal. Estava convençut de que abans o després, Alemanya tindria que lluitar amb Rússia per l'hegemonia sobre la Europa oriental, especialment per la rica regió de Ucraïna i ara semblava haver arribat el moment propici. Alemanya havia dominat ràpidament a totes les nacions que s'havien enfrontat amb el seu exèrcit, àdhuc a França, considerada generalment com una gran potència militar, mentre que Rússia havia experimentat greus dificultats per a vèncer a Finlàndia. Segons aquest raonament, una guerra contra Rússia deuria ser breu i molt afortunada. Podia ser presentada com una croada contra l'amenaça roja i com tal comptaria amb simpaties, en tota la Europa occidental. Hitler estava segur de que una vegada derrotada Rússia, podia fer una pau favorable amb Anglaterra. Si els anglesos se mostraven excessivament obstinats, tindria en el seu poder recursos per a poder derrotar a Anglaterra, al seu propi plaer.

---

⁸⁹.- Cfr. BEEVOR, A. *Stalingrado*. Crítica, Madrid, 2000.

La sobtada ruptura de Hitler amb Stalin, va produir nombroses repercussions. A França, el partit comunista canvià immediatament la seva postura pacífica i pro-alemanya, per una resistència activa contra els alemanys. Els comunistes americans, que fins al juny de 1941 havien estat denunciant la guerra com un conflicte imperialista, del que Amèrica devia estar aïllada, ara demanaven enèrgicament que es prestés ajuda a Rússia i Anglaterra. Per altra part, els països que havien set ocupats per Rússia entre 1939 i 1941, Finlàndia i Romania, recolzaven activament a Alemanya contra Rússia i lo mateix van fer Hongria i Bulgària.

En 1941, va semblar que Alemanya anava a repetir a Rússia el que havia fet a Polònia en 1939 i a França en 1940. Els seus exèrcits emprant les tàctiques de la “Blitzkrieg”, amb avions i tancs, van penetrar en el cinturó defensiu de la Polònia oriental i de les antigues repúbliques bàltiques i avançaren profundament en el territori rus. En menys de quatre setmanes, els exèrcits alemanys van arribar fins Smolensko. Després, a mida que el seu impuls central s’anava fent més lent, a uns cent kilòmetres de Moscou, van desencadenar una ofensiva cap al Sud que ocupà Jarkov i va arribar a Rostov, en la desembocadura del Don. Van ocupar tota la regió agrícola i industrial de Ucraïna, i, simultàniament, altres exèrcits alemanys en el Nord, van arribar fins a les portes de Leningrad.

El mes d’octubre, els alemanys van reprendre la seva ofensiva directa contra Moscou i a finals de mes l’havien cercat parcialment. A finals de novembre semblava que la ocuparien i que obligarien a Stalin a demanar la pau. Els alemanys havien ensopegat a Rússia amb una resistència més obstinada que la que havien previst i encara que els seus exèrcits havien conquerit Ucraïna i havien arribat a les portes de Leningrad i de Moscou, no sols no havien rebut cap proposta de pau de Stalin, sinó que havien tingut de retrocedir en l’hivern següent, a causa d’una contraofensiva russa. No van aconseguir apoderar-se de Leningrad ni de Moscou, però van dominar Crimea i es van fer els amos de Sebastopol.

En la última part de 1942, foren detingudes totes les ofensives de l' "Eix", que es van transformar en operacions defensives, i els aliats van començar importants ofensives, per la seva part.. La principal explicació d'aquest canvi radicava en que mentre al principi l' "Eix" havia estat millor preparat per a la guerra, amb abundància d'avions, tancs i canons i municions i tenia homes millor instruits tècnicament, ara estaven sent igualats i superats en tots aquests aspectes pels seus enemics. Rússia no sols comptava amb unes reserves humanes molt nombroses, sinó que traslladà moltes de les seves indústries vitals fora de la influència de l'invasor. També va rebre grans quantitat de material de guerra de Gran Bretanya i, especialment, dels Estats Units. L'ofensiva alemanya contra Rússia durant el segon any de guerra, fou detinguda per l'enèrgica, continuada i, eventualment, afortunada defensa de Stalingrad ⁹⁰. Al mes de novembre els russos van contraatacar amb una contraofensiva ben preparada, que envoltà a un exèrcit alemany de 300.000 homes i l'obligà a rendir-se a finals de gener de 1943.

El 8 de novembre una expedició anglo-americana transportada per centenars de vaixells i protegida per una forta escorta naval, va fer desembarcaments prop de Casablanca, en la costa atlàntica, i en Orán i Alger, en la del Mediterrani. S'havia temut que Espanya, baix el general Franco, interferís seriosament l'operació, però no va ocórrer així, sinó que les forces expedicionàries van trobar dificultats no per part dels espanyols, sí de les unitats franceses fidels al mariscal Pètain. Aquestes dificultats foren superades aviat mitjançant un acord especial entre l'almirall Darlan, que representava en aquell moment el règim de Vichy en el Nord de Africà i el general Dwight Eisenhower, comandant suprem de les forces anglo-americanes. Posteriorment, Darlan fou assassinat i s'establí a Alger un govern de la "França lliure" baix el mandat del general De Gaulle.

Mentrestant, l'ocupació del Africà del Nord pel aliats havia tingut repercussions a França, on els alemanys van reaccionar amb rapidesa, apoderant-se de la part

---

⁹⁰.- Cfr. BEEVOR, A. *Stalingrado*. Crítica, Madrid, 2000.

de França, que conforme a l'amnistia, restava baix l'administració francesa de Vichy, a la que desacreditaren completament convertint a Pétain en un presoner virtual, lo que donà un gran impuls al moviment francès de resistència i a la seva col·laboració amb els aliats.

Una vegada dominat tot el Nord de Africà, les forces angloamericanes, van realitzar la següent operació: al juliol de 1943, van desembarcar a Sicília i van vèncer ràpidament la resistència italiana. En quaranta dies Sicília quedà en mans dels aliats. Les derrotes de Africà i de Sicília van produir importants esdeveniments entre els italians, que no havien sentit molt entusiasme, perquè Mussolini els havia fet entrar a la guerra. Hi hagué traïcions àdhuc dins del partit feixista i el 24 de juliol de 1943, en una reunió del Gran Consell Feixista, s'aprovà una moció demanant al rei Victor Manuel que prengués el comandament de modo personal. Mussolini fou arrestat i el rei entregà el govern al mariscal Badoglio i es declarà al feixisme fora de la llei.

Badoglio inicià negociacions secretes amb els aliats. Els alemanys conservaven encara grans forces a Itàlia i els aliats demanaven la "rendició incondicional" que Curchill i Roosevelt havien acordat, en una reunió a l'hivern anterior a Casablanca. Les negociacions foren mantingudes en secret fins que els aliats van desembarcar a Itàlia al setembre de 1943, anunciant-se llavors que el rei i Badoglio havien convingut un armistici que implicava la rendició incondicional. No obstant, els alemanys no foren sorpresos i ja havien pres al seu càrrec la defensa de Itàlia meridional, actuant amb rapidesa per assolir el control de tota la península. Itàlia es va trobar en una posició estranya, perquè havia firmat un armistici, però gran part del seu territori estava en poder dels alemanys. Mussolini fugí cap al Nord per a dirigir una espècie de govern "de palla" dels alemanys.

L'exèrcit anglo-americanà desembarcà a les platges de Salerno en el mes de setembre, ensopegant amb una enèrgica resistència alemanya. Estava recolzat per

l'aviació de Sicília i pel foc dels vaixells de la marina, però la seva posició era difícil fins que se'ls uní un exèrcit anglès que havia ocupat els ports meridionals de Tarento, Brindisi i Bari i que avançà ràpidament cap al Nord. El dia 1 d'octubre les forces aliades s'apoderaven de Nàpols, després que els alemanys van destruir les instal·lacions portuàries i part de la ciutat.

3.- La victòria aliada i les seves conseqüències

El 6 de juny de 1944, el mateix dia en el que els alemanys van evacuar Roma, les forces americanes i britàniques van desembarcar a França. L'acció va començar amb un bombardeig naval i aeri de vuitanta kilòmetres de la costa de Normandia i el llançament de paracaigudistes darrere de la línia de la costa, i a pesar de la forta resistència alemanya, els aliats van aconseguir establir-se en la península de Cherburg. Des d'allí van llençar una ofensiva amb avions, tancs i altre material, emprant contra els alemanys la seva pròpia "Blitzkrieg", en una completa desorganització i obligant-los en els dos mesos següents, a abandonar Paris i la major part del territori francès.

A mitjans de setembre era evident que els aliats estaven acorralant a Alemanya i que la derrota d'aquesta era solament qüestió de mesos. A França la invasió anglo-americana des de l'Oest, estava enllaçada amb una altra que procedia d'un recent desembarcament en el Sud en la costa mediterrània, prop de Toló. Els invasors sumaven més de dos milions d'homes, i ja havien alliberat pràcticament França, ocupat a Bèlgica i Luxemburg, a més de Brussel·les i Amberes i penetrat a Holanda i àdhuc la pròpia Alemanya.

Al mateix temps, les forces aliades a Itàlia havien fet retirar-se als alemanys al Nord de Roma, a través d'un terreny muntanyenc molt difícil, i havien arribat a la vista de la vall del Po. També els russos estaven avançant triomfalment des de l'Est de Europa amb forces aclaparadores. A l'agost de 1944 els exèrcits russos van arribar al Bàltic, a l'oest de Riga, van penetrar en la Prússia oriental, ocupant

la Polònia oriental i van arribar al Vístula pel Nord i el Sud de Varsòvia. Simultàniament, un altre exèrcit rus va penetrar a Romania i va ocupar Bucarest. Al setembre Finlàndia es va rendir a Rússia i les tropes russes van ocupar Bulgària, Iugoslàvia, Hongria i Txecoslovaquia.

A principis de 1945 van tornar a posar-se en marxa les ofensives aliades, que prosseguiren incansablement fins al final. Els russos es van apoderar de Varsòvia, Budapest, Dantzig i Viena, A l'abril, els aliats van ocupar Bolonya, van creuar el Po i van arribar a Milà, mentre que les forces de l'Oest, van liquidar la resta de la "batalla de les Ardenes", van arribar a Colònia aconseguint el control de la Renania i del Rhur i, finalment, el dia 25, van establir contacte amb els russos prop de Leipzig.

El 2 de maig es va rendir l'exèrcit alemany de Itàlia. Ja un grup de comunistes italians s'havia apoderat de Mussolini quan fugia cap a la frontera suïssa i l'havia assassinat, penjant el seu cadàver per a la repulsa pública a Milà. El mateix dia va caure Berlin; els aliats occidentals podien haver-la ocupat, però per acord previ, van deixar que els russos verificuessin l'ocupació, i aquests van aplanar la furiosa resistència dels frenètics nazis, Segons sembla, Hitler va morir miserablement entre les ruïnes. El 7 de maig, els caps militars navals alemanys es van reunir amb els aliats a Reims i acceptaren formalment la rendició incondicional. La victòria aliada era completa a Europa.

Durant la guerra, poc després de l'atac alemany contra Rússia i quan encara la situació de Anglaterra semblava fosca, el president F. Roosevelt i el primer ministre W. Churchill s'havien reunit en el mar a l'agost de 1941. Un dels seus propòsits era formular una declaració dels objectius de les potències antinazis, que al mateix temps tingués influència en l'opinió neutral i formés una base general per a un ajustament després de la guerra. En certa manera, se prengueren com a model els famosos "Catorze punts" de Wilson, però tal declaració era molt menys específica.

La “Carta de l’Atlàntic”, com se l’anomenà, declarava que els Estats Units i Gran Bretanya no tractaven d’aconseguir nous territoris i que si al final de la guerra se verificava algun canvi territorial, deuria ser d’acord amb els desitjos expressats lliurement pels pobles interessats. Se reafirmava el dret dels pobles a elegir la seva pròpia forma de govern se prometia el restabliment de la llibertat de tots els països conquerits, i s’afirmava que totes les nacions, vencedores o vençudes, tindrien accés a les matèries primeres. Se proclamava que totes les nacions deuriem de gaudir de seguretat dins de les seves pròpies fronteres i rebre els mitjans de lliurar als seus ciutadans del temor i de la misèria, que els mars deuriem ser lliures i que l’ús de la força deuria ser abandonada definitivament entre les nacions, encara que, mentre no s’establís una seguretat general, les nacions que amenecessin amb una agressió, deuriem ser desarmades.

Al novembre de 1943, els ministres de Assumptes Exteriors de Gran Bretanya, Estats Units, Rússia i Xina es van reunir a Moscou i van convenir en la necessitat d’establir, lo més aviat possible, una organització internacional permanent de “tots els països amants de la pau”. Al mes següent, en la Conferència de Teheran, Roosevelt, Churchill i Stalin van demanar “una família mundial de nacions democràtiques”. Les conseqüències d’aquestes idees foren desenvolupades en la Conferència de Dumbarton Oaks, en Washington, (1944), on els representants dels Tres Grans i de xina van redactar una Carta per a les Nacions Unides⁹¹, nom proposat pel president Roosevelt. El projecte, amb algunes petites esmenes, fou acceptat per la Conferència de San Francisco (1945)⁹², de cinquanta i una

---

⁹¹.- COT, J-P.; PELLET, A.; FORTEAU, M.: *La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article, I-II*, 3e édition, Economica, Paris, 2005. REMIRO BROTONS, A.: “Carta de las Naciones Unidas-nuevo orden: ida y vuelta”, a CAFLISCH, L.; BERMEJO GARCIA, R.; DIEZ-HOCHLEITNER RODRIGUEZ, J.; GUTIERREZ ESPADA, C. (Coords): *El derecho internacional: normas, hechos y valores: liber amicorum José Antonio Pastor Ridruejo*, Universidad Complutense, Facultad de Derecho, Madrid, 2005, pp. 359-382. CARRILLO SALCEDO, J.A.: “La noción de estados amantes de la paz, cincuenta años después de la entrada en vigor de la Carta de las Naciones Unidas”, *Anuario Hispano-Luso-Americano de derecho internacional*, núm. 13, 1997, pp. 157-180.

⁹².- MARIN, M.A.: Reflexiones sobre la Conferencia de San Francisco y la Carta de las Naciones Unidas”, *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense*, núm. Extra 13 (ejemplar dedicado a: ONU: año XL), 1987, pp. 33-52.

nacions associades contra Alemanya , Itàlia i el Japó, i entrà en vigor a l'octubre de 1945.

En un sentit general, les Nacions Unides⁹³ tenen una gran semblança amb la Societat de Nacions. Esta compostes per una Assemblea General , en la que cada país té el seu vot, un Consell de Seguretat de onze membres, dels quals cinc son permanents (Gran Bretanya, xina, França, Rússia i els Estats Units). I sis elegits per l'Assemblea, per un període de dos anys. Segons una norma important, qualsevol membre important pot vetar el actes del Consell de Seguretat, excepte en el cas de matèries de mer procediment. Una Secretaria dirigida per un Secretari General, realitza es funcions administratives i econòmiques.⁹⁴

A.- Europa i el canvi d'equilibri de poder

La Europa⁹⁵ feble i destruïda per la guerra va representar un paper important en la fundació de les Nacions Unides. Les destruccions causades per la guerra, especialment pels bombardeigs aeris, foren considerables, i, a diferència per les causades per la primera guerra mundial, no estaven limitades a determinades zones, sinó que s'estenien per quasi tota Europa: Gran Bretanya, Holanda, Bèlgica, Noruega, França, Itàlia, tota la Europa central, Grècia, els Balcans i la

---

⁹³.- BLANC ALTEMIR, A. (Ed.): *El proceso de reforma de las Naciones Unidas: la dimensión institucional y el mantenimiento de la paz y la seguridad internacionales*, Tecnos, Madrid, 2009. BLANC ALTEMIR, A. (Dir.): *Las relaciones entre las Naciones Unidas y la Unión Europea: seguridad, cooperación y derechos humanos*, Tecnos, Madrid, 2013. CARDONA LLORENS, J.: *La ONU y el mantenimiento de la paz en el siglo XXI. Entre la adaptación y la reforma de la Carta*, Cedri-Tirant lo Blanch Monografías núm. 583, Valencia, 2008. BENEYTO, J.M.; BECERRIL, B. (Dirs.): *Una nueva organización de Naciones Unidas para el siglo XXI*, Biblioteca Nueva, Instituto Universitario de Estudios Europeos de la Universidad CEU San Pablo, Madrid, 2007. BLANC ALTEMIR, A. (Ed.): *Les Nacions Unides a la fi de segle: reptes i línies d'acció*, Associació per a les Nacions Unides a Espanya, Barcelona, 1998.

⁹⁴.- CARLÉ COLS, CARMEN. *La sociedad hispana medieval*. B. Gradisa, 2001. 26, 36-45. GERONET, MICHEL. *El siglo XVI*. M. Akal. 1990, pp.145-157. GERBERÁ, PAUL. *Europa cultural y religiosa*. B, Labor, 1982, pp. 196-228.

⁹⁵.- MARTINEZ LILLO, P.A.: "Europa después de la Segunda Guerra. La reactivación del ideal europeísta", a PEREZ SANCHEZ, G.A.; MARTIN DE LA GUARDIA, R.M. (Coord.): *Historia de la integración europea*, Ariel, 2001, pp. 57-84.

major part de la Rússia europea. Moltes de les ciutats més importants havien quedat total o parcialment destruïdes.

I com la segona guerra mundial fou més global que la primera, també hi havia danys en gra escala en el Japó, Xina i a les illes Filipines. Les condicions socials i econòmiques eren esgarrifoses. Escassejaven els aliments, vestits i combustibles en tots els països devastats per la guerra. Aquests s'enfrontaven amb una tasca gegantera de rehabilitació, però no tenien els mitjans necessaris per a ella.. Els camperols no tenien eines, ni maquinària, ni bestiar ni adobs i sembradures. Les fàbriques, que s'havien salvat o no tenien matèries primeres ni carbó. Moltes persones estaven malnodrides, mal allotjades i mal vestides. Els sistemes de transport eren caòtics. En major o menor grau existia una inflació quasi universal i els preus de les mercaderies disponibles pujaven en el mercat negre, a pesar del racionament i del control del preus.

Per agreujar aquestes condicions caòtiques existia el problema d'adaptar de nou als treballs de la pau a milions de soldats desmobilitzats i de presoners de guerra i de tenir cura de milions de “persones desplaçades”: jueus i altres expulsats pels nazis, polonesos expulsat de la part de Polònia ocupada pels russos, alemanys expulsats de la Prússia oriental, de Silícia, i del país dels Sudetes, àrabs expulsats de Palestina i molts altres refugiats polítics. Un decenni després del final de la guerra, s'estimava que hi havia encara dos milions de persones sense una llar.

Els països vençuts, no sols estaven afeblits i devastats, sinó que estaven pràcticament anorreats. Alemanya, Àustria, Itàlia , Japó estaven ocupats per les forces dels vencedors. Alemanya per Anglaterra, Estats Units, França i Rússia; Itàlia, per Anglaterra EEUU, Japó pels EEUU. Polònia, Romania, Bulgària i Hongria per Rússia. Es van fer algunes temptatives per a castigar als vençuts. Especialment Rússia va treure de Alemanya, una gran quantitat de maquinària i altres béns. Es van destruir totes les armes del vençuts.

A principis de novembre de 1945, van començar a Nuremberg⁹⁶ els judicis dels principals dirigents de la Alemanya nazi, que foren tractats pels vencedors com “criminals de guerra”. Onze foren condemnats a mort, altres judicis anàlegs se celebraren al Japó pels EEUU i en els tribunals nacionals de diversos països. Es van fer continuats intents per a “desnazificar” a Alemanya, separant als seguidors de Hitler de tots els llocs importants. Però la venjança fou aviat substituïda pels problemes de reorganització dels governs locals i nacionals, restablint els transports i proporcionant aliments i allotjament a les persones.

Si els països vençuts van quedar destrossats, alguns dels vencedors no estaven en una situació millor. Al final de la guerra ni França ni Anglaterra estaven en posició de representar efectivament el paper de gran potència. Anglaterra tenia estabilitat política, però no podia alimentar-se a sí mateixa ni produir lo suficient per a exportar lo necessaris per a comprar aliments. Els préstecs dels Estats Units i del Canadà entre 1945-1947, que sumaven quasi cinc mil milions de dòlars, van permetre als anglesos comprar aliments, matèries primeres i altres mercaderies. La tasca de reconstruir les seves ciutats i rehabilitar les seves indústries van esgotar tots els recursos del país, que no va poder emprar res per a fins militars o diplomàtics. Al mateix temps, una gran part de l'imperi britànic, s'estava separant de la metròpoli. França estava en condicions encara pitjors, perquè tenia quasi els mateixos problemes que els anglesos i a més no havia aconseguit tenir un govern fort, estable i eficaç.

Anglaterra i França havien deixat de ser grans potències. Japó, Itàlia i Alemanya eren encara més febles i estaven baix el control dels vencedors. En 1946 sols quedaven dos grans potències: Rússia i els Estats Units. Rússia havia sofert molt a conseqüència de la guerra. Havia tingut diversos milions de baixes entre militars i civils, moltes de les seves grans ciutats havien set destruïdes i les seves

---

⁹⁶.- PALACIO SANCHEZ-IZQUIERDO, J.R.: “Del juicio de Nuremberg al Estatuto de Roma de la Corte Penal Internacional”, *Estudios de Deusto. Revista de la Universidad de Deusto*, vol. 47, núm. 1, 1999, pp. 95-118. SCHMIDT, P.: *Europa entre bastidores: del Tratado de Versalles al juicio de Nuremberg*, Destino, Barcelona, 2005. BLANC ALTEMIR, A.: *La violación de los derechos humanos fundamentales como crimen internacional*, Bosch, Barcelona, 1990.

fàbriques devastades, però havia construït una nova potència industrial darrere dels Urals, havia creat i mantingut un exèrcit i unes forces aèries poderoses, posseïa immensos recursos dins de les seves fronteres i una població jove i creixent. A més la ideologia del comunisme marxista, si bé era més o menys idèntica en la pràctica al nacionalisme i a l'imperialisme rus i significava una dictadura implacable i sanguinària en el país, podia ser exportada per als desesperats i miserables d'altres països, com un model de democràcia i justícia social. I econòmica. L'Estat soviètic rus havia nascut, com havia predit Lenin, del caos produït per la primera guerra mundial, i Stalin i els seus acòlits no tenien dubtes de que d'una manera semblant, les conseqüències de la segona guerra mundial oferirien les seves oportunitats. Rússia mantingué les seves forces armades i les seves indústries de guerra intactes durant els anys següents a 1945.

Els Estats Units van sortir de la guerra encara més poderosos que Rússia. No havien sofert devastacions, les seves pèrdues humanes foren relativament petites i havia augmentat, d'una manera espectacular la seva producció industrial. Tenien la marina i l'aviació més potents del món, així com l'exèrcit millor armat. Però el poble nord-americà desitjava la pau i sentia optimisme respecte a la possibilitat de cooperar amb Rússia per a crear un món més segur i estable. Així entre 1945 i 1947 la gran màquina militar americana fou desarmada, es convertiren en ferralla tancs, avions i vaixells, i els exèrcits van quedar reduïts al mínim. En 1948 sols hi havia una gran potència militar, Rússia. Però el seu poder es veia compensat perquè Amèrica seguia posseint el monopoli d'una arma fantàstica, la bomba atòmica.

En els Estats Units la presidència va recaure en Harry Truman, que havia ocupat el càrrec a la mort del president Franklin Roosevelt en 1945. Baix Truman la desmobilització es realitzà amb més ordre del que s'esperava. Aviat les fàbriques estaven produint una gran quantitat de mercaderies per a compensar el dèficit dels temps de guerra i aviat s'afegien altres productes nous com els plàstics i la televisió.

A mesura que la renda nacional creixia i els ingressos “per càpita” anaven pujant a límits sense precedents, l'opinió mundial sentia cert temor de que els Estats Units no caiguessin de la seva fabulosa prosperitat a una depressió pitjor que la de 1929-1933. Els russos confiaven en ella, perquè la teoria marxista insistia en que les “contradiccions del capitalisme” tenien que produir crisis, cada vegada més freqüents i més greus.

Però les reformes econòmiques de l'avantguerra i de la guerra i la naturalesa extremadament variada de l'economia havien creat una estabilitat que va mantenir-la bona marxa del país⁹⁷.

B.- La difícil pau general

La Carta de l'Atlàntic de 1941 havia establert alguns dels principis generals que s'esperaven incorporar als tractats de pau. Altres punts més específics foren afegits en algunes de les Conferències celebrades durant la guerra. Al novembre de 1943, Roosevelt i Churchill es van posar d'acord en el Cairo de que els seus països no buscarien guanys territorials, i van prometre a Chiang-Kai-Chek que el Japó retornaria els territoris conquerits des de 1895, passant Formosa a Xina i restablint-se la independència de Corea. A Teheran (1943), els dos polítics amb Stalin van prometre mantenir després de la guerra “la independència, la sobirania i la integritat territorial de l'Iran”. Més importants foren els acords dels Tres Grans a Ialta al febrer de 1945.

Encara que s'estava fabricant la bomba atòmica, el seu èxit no era segur i els consellers militars de Roosevelt els hi van indicar que l'ajuda russa contribuiria a escurçar la guerra contra el Japó. Van prometre a Rússia, a canvi de la seva ajuda contra el Japó, una vegada que s'acabés la guerra de Europa, que aquella rebria les illes Kuriles i la meitat de la de Sajalin, del Japó, i el control a expenses de

---

⁹⁷.- BERENGUER, J.: *El Imperio de los Habsburgo 1273-1918*, Crítica, Barcelona, 1993, pp. 266-275

Xina, de la Mongòlia exterior, Port Arthur, Dairen i els ferrocarrils manxurians comproment-se a assolir l'acceptació d'aquests acords per Xina. Stalin acceptà que en els països alliberats de Europa, s'establís el govern lliure, per celebrar eleccions lliures. En quant a Polònia, s'acordà que Rússia podia continuar conservant la part oriental de Polònia fins a la "línia Curzon" i que Polònia seria compensada amb determinats territoris alemanys en el Nord i en l'Oest. Alemanya devia ser dividida en zones i ocupada per Gran Bretanya, Rússia, Estats Units i França; les seves factories de material de guerra seien desmuntades i deuria pagar fortes reparacions, entregant la meitat d'elles a Rússia.

Després de la derrota de Alemanya, quan es va celebrar una altra Conferència a l'agost de 1945, per a completar els acords de Ialta. Ja havia mort Roosevelt i Churchill havia perdut les eleccions generals a Anglaterra. Per tant, en la Conferència de Potsdam, els qui es trobaren amb Stalin, foren el president Harry Truman i el primer ministre Climent Atlee. En aquesta Conferència se delimitaren les zones d'ocupació militar, corresponent a Rússia la part oriental i a França, Anglaterra i els Estats Units la part occidental. Berlin que estava compresa en la zona oriental russa quedà baix un control conjunt. En espera del tractat de pau final, les fronteres alemanyes en l'Oest foren fixades provisionalment al llarg del riu Oder i Neisse. Rússia va obtenir la meitat nord de la Prússia oriental i Polònia, en compensació per les seves pèrdues de territoris en l'est a favor de Rússia, va rebre Dantzig, la Alta i Baixa Silesia, el Brandenburg oriental, la seva part de la Pomerània i la part del Sud de la Polònia oriental. França va recobrar Alsàcia i Lorena; Bèlgica, Eupen i Malmedy; Txecoslovàquia, el país del Sudetes. El disputat Sarre passà a formar part de la zona francesa i dos anys després fou separat de de la resta de Alemanya i unit econòmicament a França, encara que conservant la seva autonomia política.

En la Conferència de Potsdam es va acordar també que disposava Àustria quedaria separada de Alemanya, però dividida en quatre zones d'ocupació entre els vencedors. La zona russa en l'est incloïa els camps de petroli i alguns dels

territoris de major importància industrial i agrícola. En la Europa oriental i en els Balcans, l'ocupació militar es determinà més per la situació de fet que per acords. Els exèrcits russos que controlaven efectivament Hongria, Bulgària i Romania, van romandre allí i van assolir la formació de governs satèl·lits dirigits per Moscou. La situació a Polònia i a Txecoslovaquia era més complicada, però el resultat final fou el mateix. Així Rússia des de 1945 en endavant se convertí en la potència dominant de tota la Europa oriental i de gran part de la central (127).

A Potsdam s'havia convingut en redactar immediatament els tractats de pau amb Itàlia, Romania, Bulgària, Hongria i Finlàndia, però la seva redacció resultà difícil i causà moltes discussions entre els aliats. Finalment, es va arribar a un acord sobre els tractats definitius, que foren firmats a París al febrer de 1947. Tots ells establien reparacions, la qual major part la rebria Rússia. Itàlia devia pagar 360 milions de dòlars, Bulgària, 70, Hongria, Romania i Finlàndia 300 milions cada una. Es van limitar rígidament les futures forces armades i el material militar de cada un d'aquests països i es van imposar certs canvis territorials. Itàlia va perdre totes les seves colònies i part del Veneto Julià, algunes illes adriàtiques passaven a Iugoslàvia i altres petites zones frontereres. El disputat Trieste quedava baix control internacional. Les illes del Dodecaneso i Rodas foren retornades a Grècia. Hongria entregà Transilvània a Romania i una petita zona a Txecoslovaquia. Romania va perdre la Besaràbia i la Bucovina, que van passar a Rússia i la part meridional de la Dobrutja, que va correspondre a Bulgària. Finlàndia va cedir a Rússia la província de Petsamo, gran part de Carelia i li va concedir una base naval que dominaria el golf de Finlàndia. Bulgària no va perdre territoris i va obtenir el que s'ha indicat. Els Estats Units no van prendre part en el tractat amb Finlàndia, perquè no li havia declarat la guerra.

C.- L'hegemonia americana i la guerra freda

En 1945-1946, els Estats Units i la resta de les democràcies occidentals⁹⁸ confiaven en les intencions i promeses russes i esperaven en una lleial col·laboració, per assolir un món lliure de la por a una agressió. Stalin i el seu ministre d'Assumptes Exteriors, Molotov, deien que Rússia era “democràtica” i “amant de la pau”. Van donar el seu consens a la Carta de l'Atlàntic i a la de les Nacions Unides. Van prometre que la Unió Soviètica respectaria el dret dels pobles a tenir lliures eleccions i a imposar i mantenir els governs que ells mateixos havien elegit. Semblava raonable esperar que les potències occidentals treballarien amb Rússia pacíficament. Com es lògic hi havia que fer concessions ocasional per ambdós costats, ja que una posició intransigent conduiria a friccions, hostilitats i àdhuc a un conflicte armat. La perspectiva d'una tercera guerra mundial amb armes atòmiques era massa atterradora.

Durant algun temps, aquest optimisme semblava justificat. La situació canvià una mica a la tardor de 1945, quan Rússia intentà apoderar-se de la important província petrolera de Azerbaidjan, al Nord de l'Iran. Però la Unió Soviètica cedí a les pressions de les Nacions Unides, retirà les seves tropes i tornà l'optimisme. Car, a mitjans de 1946, es va veure clarament que la dictadura soviètica tenia una idea del significat dels termes “democràcia”, “eleccions lliures” i “autodeterminació”, bastant diferent de la dels Estats Units o de la Europa occidentals. També van demostrar que en lloc de ratificar-se en les seves promeses anteriors i cooperar honradament amb les democràcies, Rússia intentava d'una forma agressiva el món en un Imperi comunista dependent de Moscou. Mantingué els seus exèrcits del temps de la guerra. Paralitzà a la ONU amb el freqüent vet del vot en el Consell de Seguretat. Fomentà moviments subversius comunistes en altres països, especialment a França i Itàlia. Anà imposant governs comunistes en un país darrere de l'altre de la Europa oriental.

---

⁹⁸.- SCHIMITT, C.: “El orden del mundo después de la Segunda Guerra Mundial”, *Revista de Estudios Políticos*, núm. 122, 1962, pp. 19-38.

Va dirigir una abusiva campanya de propaganda contra les nacions occidentals i contra els Estats Units. De tot això resultà evident que mai s'arribaria a un acord raonable per a una pau amb Alemanya.

Amb Àustria, la situació canviava una mica, ja que durant deu llargs anys, havia estat subjecta a una ocupació de les quatre grans potències, amb un control unificat a Viena. No obstant, els austríacs foren capaços d'organitzar una República democràtica que governava tot el país i havia assolit bastanta llibertat per al tràfic entre les diferents zones. El nou govern austríac, fou organitzat per un important home d'Estat socialista, el doctor Carles Henner, que arribà a ser el primer president. Àustria fou governada en els dos anys subsegüents per un govern de coalició, entre el partit popular i el socialista. En les eleccions de 1945, 1949 i 1953, el partit comunista no fou capaç d'obtenir més de quatre delegats d'un total de 165. Àustria va rebre molta ajuda estrangera, començant per la de les Nacions Unides en 1946, en aliments i materials i ja en 1953 va poder gaudir d'una certa prosperitat. Les potències occidentals desitjaven acabar amb l'ocupació, però a totes les converses i reunions que es van succeir els anys de la postguerra, els representants soviètics interposaven sempre algun obstacle, que conduïa al fracàs de les converses. La gran sorpresa fou que al maig de 1955 se va firmar un conveni entre les quatre potències per a posar fi a l'ocupació del país.

Però si, finalment, la Unió Soviètica es mostrà conforme en arribar a un acord amb Àustria, en altres aspectes continuava evidenciant una inflexible hostilitat cap a les potències occidentals, lo que es va posar de manifest al veure la manera en que Checoslovaquia fou conquerida pels comunistes. Es va poder comprovar que la Unió Soviètica era implacablement contrària a les democràcies, i s'arribà a lo que es digué la “guerra freda”⁹⁹, en contraposició a la “calenta” o guerra real.

---

⁹⁹- KISSINGER, H.A.: “El comienzo de la guerra fría”, *Política Exterior*, vol. 9, núm. 44, pp. 55-72. DE AREILZA, J.M.: “El final de la guerra fría”, *Anales de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*, núm. 66, 1989, pp. 9-18. PEREIRA CASTAÑARES, J.C.: “De la segunda posguerra al final de la Guerra Fría: la integración europea en el contexto histórico de

La Europa comunista oriental fou separada de Occident, per lo que W. Churchill va dir un “teló d’acer”, restringint-se els viatges, el comerç i les comunicacions amb els països controlats pels russos. El continent europeu es trobà dividit en dos parts: una lliure i l’altra subjecta als imperatius de Moscou.

Un dels primers moviments notables de repulsa per part dels americans, va ser al juny de 1948, quan el Secretari d’Estat, del govern Truman, el general George Marshall, proposà un pla d’ajuda americana als països europeus. Rússia fou invitada a participar en ell, però rebutjà el “Pla Marshall”¹⁰⁰, impeding atots els seus països satèl·lits, a més de Finlàndia, que acceptessin ajuda americana. El pla fou acceptat per França, Anglaterra i catorze nacions europees més, i portant-lo a bon fi, mitjançant el acta d’assistència estrangera, baix la qual s’establí una Administració de Cooperació Econòmica, dirigida per Paul Hoffmann, amb l’objectiu d’administrar el Programa de Reconstrucció Europea.

En 1953, la Agència de Seguretat Mútua i el “Point Four Program”, que havies substituït l’Administració de Cooperació Econòmica, es van refundre en la Administració d’Assumptes Estrangers, que a la seva vegada es convertí en l’Administració de Cooperació Internacional i després en la Agència per al Desenvolupament Internacional. Gradualment, i mentre Europa se recuperava, un cabal d’ajuda creixent anava cap als països d’Àsia, Àfrica i Sudamèrica.

Al mes d’abril de 1949, els Estats Units van formar una aliança defensiva per vint anys amb un cert nombre de nacions occidentals: Canadà, Anglaterra, França, etc. El pacte establí una “Organització del Tractat del Nord” (OTAN)¹⁰¹,

---

la segunda mitad del siglo XX”, en FORNER MUÑOZ, S. (Coord.): *La construcción de Europa: de las “guerras civiles” a la “unificación*, Biblioteca Nueva, 2007.

¹⁰⁰.- VAN GERARD, B.: *The development of aid*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne, 2005. GRIFFITHS, R.T.: *Thank you M. Monnet: essays on the history of European integration*, Leiden University Press, Leiden, 2014. STEELE MILWARDS, A.: *La reconstrucción de l’Europe occidentale (1945-1951)*, Éditorial de l’Université de Bruxelles, Bruxelles, 2013.

¹⁰¹.- CARACUEL RAYA, M.A.: *Los cambios de la OTAN tras el fin de la guerra fría*, Tecnos, Madrid, 1997. ROY, J.: “La percepción de los Estados Unidos sobre el proceso de integración

amb un Comitè executiu de ministres d'Assumptes Exteriors, un Consell de Defensa de ministres de l'Exèrcit i un Comitè Militar. La supervisió del pla i la coordinació d'esforços defensius es van confiar al general Dwight Eisenhower.

Grècia i Turquia foren admeses més tard en aquesta organització i els Estats Units, mitjançant un acord especial amb Espanya, instal·là deu bases aèries i navals en aquest país a complementar la defensa de la Europa occidental i del Mediterrani.

El 1949, s'organitzà també un Consell de Europa, com a complement de la OTAN, que representava una expansió de l'aliança creada a Brussel·les l'any anterior entre França, Anglaterra i els països del Benelux. No incloïa a Canadà, Estats Units, Espanya, Portugal. Però, finalment, va incloure, juntament amb altres països de la OTAN, a Irlanda, Suècia i Alemanya occidental.

L'Europa lliure s'unia així per a defensar-se de la pressió soviètica i de les amenaces russes d'expansió. Però la situació militar canvià dramàticament al setembre de 1949, quan el president Truman anuncià que a Rússia havia hagut una explosió atòmica, provocada segurament per una bomba. Fins llavors es va creure que Rússia s'abstindria d'emprar la força, per la por al depòsit de bombes atòmiques que tenia els Estats Units. Car, es va veure amb claredat que quan Rússia disposés de cert nombre de noves bombes, podria usar-les de repent en un atac per sorpresa o si no, crear una situació en que cap de les dos parts, s'atrevis a utilitzar l'arma atòmica per por a les represàlies. A més la bomba atòmica de fusió havia set superada per una bomba de fusió de hidrogen, i existien rumors sobre l'existència de projectils encara més mortífers: la bomba de cobalt i la bomba de fusió-fissió d'urani.

El canvi de la situació militar conduí a que els Estats Units sol·licitessin en 1950 el rearmament de l'Alemanya occidental i que l'exèrcit alemany fos inclòs en els

---

europèo", *OASIS: Observatorio de Análisis de los sistemas internacionales*, núm. 12, 2007, pp. 385-409.

plans de defensa de l'Occident. França, sempre temorosa d'una Alemanya militaritzada va respondre suggerint que devia establir-se un exèrcit europeu, amb petites unitats alemanyes escampades. Així s'evitaria la creació de forces poderoses amb comandaments alemany. A 1952 aquesta proposició entrà a formar part d'un conveni pel que s'establí una Comunitat Defensiva Europea¹⁰², però mai va a ratificar-se i França va tenir que renunciar als seus principis. Finalment, se firmà un conveni en París, en 1954, pel que es reconeixia a Alemanya com Estat sobirà amb dret a tenir forces armades i a ser admesa en la OTAN. El conveni de Brussel·les de 1948 va tenir que ampliar-se a una aliança defensiva anomenada Unió de Europa Occidental, que incloïa tant a Itàlia com a Alemanya occidental.

Puix, no tot era harmonia dins de la OTAN. Quan De Gaulle va arribar al poder començà a insistir en que França deuria tenir un paper més important i les forces de la OTAN, una integració menys completa en Europa. Reforçà la seva oposició accelerant els projectes atòmics francesos fins al punt de que França va poder fer esclatar una bomba en el desert del Sàhara en 1960. Poc després s'arribà a un acord pel que Anglaterra, França i Estats Units, contribuirien en la OTAN amb un batalló especial, equipat tant amb armes convencionals com atòmiques. Anglaterra havia llençat ja diverses bombes atòmiques i àdhuc una de hidrogen en 1957¹⁰³.

D.- Alemanya dividida

Des del mateix final de la guerra, el problema de Alemanya augmentava la tensió entre la Unió Soviètica i les potències occidentals. Al principi, es cenyia als assumptes de l'ocupació militar. La divisió en zones estava bastant mal feta i els

---

¹⁰².- TRISTAN, M.: *Une défense commune sur le continent européen: du Traité instituant la Communauté Européenne de défense et les actes annexes, présentés devant l'Assemblée nationale en 1953, non ratifiés en 1954 à l'Accord de défense franco-allemand, adopté le 9 décembre 1996 à Nuremberg*, Paris, 1997.

¹⁰³.- BERÓ, Y.: *El siglo XVII. De la Contrarreforma a las luces*, Madrid, Akal, 1991, pp. 71 y 117.

anglesos ocupaven el Nord-est, els americans el centre i el Sud, els francesos, l'Oest i el Sud-oest i els russos, el Nord-est. Puix, lo més estrany era que Berlin, sota el control unificat de les nacions ocupants, se trobava en lo més profund de la zona russa, encara que Rússia havia promès l'accés de la ciutat, per les altres potències.

Al principi, les quatre potències col·laboraven en el judici dels “criminals de guerra” i en la desnazificació de Alemanya. Els russos s'apoderaren de tota la maquinària que van poder arreplegar, en concepte de reparacions, i els aliats occidentals no semblaven contraris a mantenir una Alemanya feble. En 1946, es van posar d'acord en l'abolició de l'històric Estat de Prússia i en la divisió de Alemanya en disset Estats, cinc dels quals en la zona oriental russa i la resta en la occidental. Els russos van començar a crear en la seva zona, un règim comunista vassall de Moscou. I els americans intentaven democratitzar la seva zona i dividir als grans “càrtels” industrials en unitats competitives.

Però quan el to canvià de dubtosa col·laboració a “guerra freda”, la política respecte a Alemanya, seguí la mateixa forma. Les potències occidentals van començar a veure a Alemanya, com un possible contrapès a la influència soviètica en la Europa central. La seva política fou la d'anar fent, gradualment, una Alemanya forta i estable. Es va poder detenir la inflació i s'estabilitzà la moneda. El material d'ajuda i els crèdits del Pla Marshall es van bolcar sobre el país. I els alemanys van respondre. Als deu anys d'acabar la guerra, Alemanya occidental s'havia convertit en el país més pròsper i productiu de la Europa occidental. Amb les fàbriques reconstruïdes, la producció industrial era major que abans de la guerra i les seves exportacions anaven en augment.

Mentrestant, adquiria una considerable estabilitat política. Les potències ocupants van permetre la creació de Constitucions democràtiques i eleccions en diversos “Lands”. En 1948, una votació democràtica elegí una Assemblea amb seu a Bonn i es preparà una Constitució de república federal. En compliment

d'aquesta Constitució, s'elegí en 1949 una Dieta federal, constituïda per 139 demòcrates cristians, 131 socialdemòcrates, 52 liberals, i 80 d'altres partits. Es formà un govern de coalició amb l'entusiasta cap democratacristià de setanta tres anys, doctor Conrad Adenauer, com a canceller. A la Alemanya oriental els russos no van permetre eleccions lliures.

Mentre l'Alemanya lliure creixia, cada vegada més forta i rica, els russos tancaven cada vegada més la zona oriental, amb barreres comercials, i restriccions frontereres. Al març de 1948 van concloure virtualment el període d'ocupació en col·laboració, abandonant el Consell de Control Aliat. Al juny van intentar expulsar als funcionaris del Berlin Occidental i acabar amb el control unificat, mitjançant el tancament de tots els accessos des de Occident per carretera, ferrocarril o aigua. Els aliats occidentals, desistint d'utilitzar la força, van solucionar el problema creant el "pont aeri". Durant un any, avions americans i britànics van portar tots els aliments, combustibles i matèries primeres necessàries per a Berlin occidental.

El govern alemany occidental de Bonn seguí una política de cooperació amb les potències occidentals. Aquestes, cada vegada més desitjoses de tenir un fort aliat alemany occidental i convençudes de que Rússia no estaria d'acord en un conveni de pau, proclamaren en 1951 el final de l'estat de guerra amb Alemanya. La creixent cooperació entre la República Federal de Alemanya i les nacions occidentals culminà amb la nova aproximació a França. Un dels problemes més difícils fou el del Sarre, que després de la guerra, s'havia fet semi autònom, encara que unit, econòmicament a França. Mitjançant un acord de 1956, entre França i alemanya occidental, el Sarre fou retornat a Alemanya, en lo polític en 1957 i econòmicament en 1960 .

Adenauer continuà com a canceller fins la segona meitat de 1963, quan amb vuitanta set anys cedí el càrrec, de mala gana, al doctor Ludwig Erhard, que havia vingut sent el seu ministre d'Assumptes Exteriors. Adenauer podia mirar

cap enrere, amb justificada satisfacció, perquè baix el seu mandat s'havia produït el "miracle alemany". Al llarg dels catorze anys de la seca cancelleria a Alemanya occidental, assolada per la guerra, derrotada, dividida, devastada, havia assolit no sols una vertiginosa prosperitat, sinó també un lloc respectat en els centres de poder europeus. Les renyides eleccions de 1965, ratificaren la confiança al govern cristià demòcrata, deixant a Erhard seguir en el poder. Posteriorment, en 1966, aquest fou substituït pel també cristià demòcrata Kissinger, que formà un govern de coalició amb els socialdemòcrates de Willy Brandt.

En els anys de postguerra hi havia indicis de que no tot anava bé a la Alemanya oriental. Com el país estava subjecte al model de l'Estat comunista, amb el control en mans d'un partit únic (el Partit de Unitat Socialista) i l'ordre mantingut per un ministre de Seguretat de l'Estat, una "policia popular" militaritzada i un gran exèrcit equipat pels soviets, el contrast amb la llibertat i riquesa de la Alemanya Federal, es feia cada vegada més admirable. Existia una corrent continua de refugiats, que arribava alguns dies a mil, que disposava abandonaven la zona russa per a buscar el paradís occidental. A la fi, al juny de 1953, quan el govern de Alemanya oriental ordenà augmentar la producció sense augmentar els salaris, esclataren violents aldarulls en el Berlín oriental i altres ciutats de la zona russa, que foren sufocats per la força en forma sanguinària. Les constants fugides de alemanys orientals cap a l'Oest van afeblir l'economia i suposaven una advertència segura sobre la vida miserable baix el govern comunista.

D'aquesta manera, a l'agost de 1961, els alemanys de l'Est van tancar la frontera amb l'Oest i durant una nit van construir un mur, que dividia el seu sector de Berlín dels sectors occidentals. A pesar de totes les mesures i precaucions, recolzats pels trets, els refugiats van continuar filtrant-se a través del mur. El "mur" es convertí, en realitat, en un símbol de l'opressió comunista per a tot el món. Aquest simbolisme fou patent en una ocasió dramàtica, quan el president

John F. Kennedy visità Berlin Oest i parlà davant d'ell, a una multitud entusiasta de la llibertat¹⁰⁴.

---

¹⁰⁴.- DUCHHART, H.: *La época del absolutismo*, Altaya, Madrid, 1997, pp.48 y 219. TORRES SANS, X. *Història moderna*, Universitat Oberta, Barcelona, 1993, p. 28-37. BLACK, J.: *La Europa del siglo XVIII, 1700-1789* Akal, Madrid, 1997, pp. 156, 203-295.

CAPITOL III: REPTES I PROGRESSOS DE L'INTEGRACIÓ EUROPEA

I.- La crisi política de la Unió Europea

1.- De Gaulle i Europa

L'1 de juny de 1958, De Gaulle¹⁰⁵ va rebre la investidura com a Cap del govern del President Coty. Ja des del primer moment, el general projectava l'establiment d'un règim presidencial, que substituís el sistema d'assemblees i partits que feien incapaç, a la IV República, idees que es promogueren en la Constitució de la V República.

Durant el primer any del manament de De Gaulle, França va mantenir la seva intenció d'assumir les seves obligacions derivades de la firma dels Tractats de Roma, però el gener de 1959, quan el general es convertí en el President de la República, fou elegit Primer Ministre, el polític francès més oposat a la Comunitat Europea, el nacionalista Michel Debré, jurista, membre del Consell d'Estat i creador de l'Escola Nacional d'Administració, de la que sortirien els futurs alts funcionaris de França, i, per tant, era més que previsible que l'entrada en l'escena europea del general De Gaulle, reobriria el debat entre federalistes i partidaris d'una confederació, amb una sola veu i importants matisos, dins del projecte gaullista d'assolir una Unió Política de caràcter confederal.

2.- Les iniciatives per la Unió Política i la "Europa de les Pàtries"

La unió política d'Europa, era, sens dubte, el gran objectiu dissenyat per Jean Monnet, el qual entenia que era possible la seva constitució per mitjà d'un mètode progressiu derivat de la unió econòmica i de la solidaritat entre els Estats.

---

¹⁰⁵.- MELCHIONNI, M.G.: "Charles de Gaulle and Jean Monnet. Two differening strategies for Europe », *European Union Review*, vol. 5, núm. 3, 2000, p. 57. "De Gaulle: L'Europade los Estados", *Información Comercial Española, ICE: Revista de Economía*, núm. 346, 1962, pp. 115-117.

En aquest sentit cal considerar la crida que des de finals de 1959 realitza el Comitè d'Acció per a la fusió dels tres executius europeus i la constitució d'una Assemblea en comú, el futur Parlament Europeu, elegit per sufragi universal.

Per la seva part, el general De Gaulle manifestava en una emissió radio televisada, el maig de 1960, els seus sentiments europeus¹⁰⁶. Aquesta declaració va ser ben acollida, però ja contenia un aclariment fonamental. De Gaulle es proposava com un fervent partidari de la cooperació, oposat a les idees federalistes. Les grans línies del projecte europeu de De Gaulle estan compreses en la posterior conferència de premsa que va realitzar en el Palau de l'Eliseu, el setembre de 1960. Aquesta intervenció és es coneguda amb el sobrenom de "Declaració de L'Europa de les Pàtries".

Aquella declaració consagrava la tesis de De Gaulle sobre la primacia de les relacions nacionals i el seu caràcter absolutament exclusiu per a la conducció política. Però, sobre tot, aquell discurs tractava de desnaturalitzar les institucions comunitàries nascudes dels Tractats fundacionals de Paris i de Roma. I així, enfront de l'estructura federal que havia suposat l'establiment d'institucions comunitàries supranacionals, De Gaulle proposarà la cooperació regular entre els Estats de L'Europa Occidental en els camps polític, econòmic, cultural i de defensa, la deliberació periòdica d'una Assemblea formada per delegats dels Parlaments nacionals, per avançar, d'aquesta manera, cap a la unitat europea.

---

¹⁰⁶.- L'arribada al poder del nacionalisme gaullista va tenir conseqüències per al procés d'integració europea, en aviar el debat entre "federalistes" i "confederals". De Gaulle tenia la seva pròpia visió de l'ordre europeu com un equilibri internacional pactat, basat en la cooperació permanent entre els Estats per limitar les seves diferències i recuperar la presència del continent en l'escenari mundial.

3.- Els Plans Fouchet I i Fouchet II¹⁰⁷

A.- El Pla Fouchet I

Després el fracàs de la Comunitat Política Europea, el procés d'integració continental s'havia replegat a l'economia, amb l'èxit inicial del mercat comú. Tot i això, era evident que aquest procés necessitaria, abans o després, tornar a la qüestió d'unió política. Per evitar el fracàs de les negociacions es va crear una Comissió formada pels representants dels governs amb l'objectiu de realitzar propostes concretes per a una nova cimera. Aquesta Comissió es reuniria a París, sota la presidència del diplomàtic francès Christian Fouchet, home de confiança de De Gaulle. L'Assemblea Parlamentària de les Comunitats Europees adoptava al juny de 1961 una resolució, aprovant les Cimeres de Caps d'Estat i de govern, a condició de que les Comunitats fossin reforçades amb mesures com l'elecció directa de l'Assemblea i la fusió dels tres executius¹⁰⁸. La Comissió prevista a la Declaració de Bonn va designar com a President a Christian Fouchet, a qui va correspondre l'elaboració d'un Estatut d'Unió Política que seria sotmès a la consideració dels estats membres.

El Pla Fouchet I era un text breu –18 articles- que preveia la creació d'una “Unió d'Estats”, sobre el sistema de cooperació. Això suposava l'establiment de la “Unió d'Estats”, com una simple aliança de dret internacional, que no intervindria amb personalitat pròpia en les relacions internacionals. Les competències de la Unió d'estats serien totes les generals a excepció de les matèries econòmiques.

---

¹⁰⁷.- CRESPO MACLENNAN, J.: “Del ocaso de las potencias europeas al auge de L'Europa global: el proceso de integración europea, 1950-2007”, a BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B.: *Tratado de Derecho y Políticas de la Unión Europea. Tomo I. Desarrollo histórico y caracteres básicos de la Unión Europea. Naturaleza, valores, principios y competencias*, Aranzadi-Thomson Reuters, Navarra, 2009, p. 105-108.

¹⁰⁸.- LINGNALL, J.: *El Siglo XVIII*, Crítica, Barcelona, 1981, pp. 25, 61-67, 179. COOK, C.: *Guía de historia contemporánea de Europa*, Alianza, Madrid, 1992, pp. 211.

El Pla Fouchet I va xocar amb serioses objeccions. La supranacionalitat estava en el redactat i en l'esperit dels Tractats Comunitaris i del propi Parlament Europeu, que al desembre de 1961 va adoptar una recomanació demandant més poders, cap a la construcció d'un sistema federal i proposava la creació d'un Secretari General, independent dels governs. Una reunió dels ministres dels "Sis" celebrada a Paris va permetre sortir de l'estancament, i es va acordar la correlació entre la Comunitat Econòmica i la Comunitat Política.

B.- El Pla Fouchet II

Una nova versió del projecte de Tractat, el Pla Fouchet II, és un text més concís i comporta diferències de detall i algunes modificacions essencials en la seva nova redacció, que estipula que els objectius de la Unió són apropar, coordinar i unificar la política dels Estats membres en les matèries d'interès comú i política estrangera, economia, cultura i defensa.

El fracàs del Pla Fouchet II fou durament criticat pel general De Gaulle, el que en una conferència de premsa del maig de 1962, va atacar les tesis supranacionals dels "apàtrides", manifestant que no podia haver-hi altra Europa possible que la dels Estats. Així, acusava als partidaris de l'Europa supranacional de fer el joc als Estats Units i criticava fortament la integració atlàntica.

En aquells moments es va produir una espectacular aproximació entre França i Alemanya, amb visites recíproques a Bonn i a Paris del general De Gaulle i del canceller Adenauer. Una nova visita del canceller Adenauer a Paris al gener de 1963 va servir per a tancar el Tractat de Cooperació Franco-Alemanya, tot i l'anunci per part del general de que França vetaria l'entrada del Regne Unit a la CEE, i es van suspendre les negociacions "sine die"¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹.- VILLANI, P.: *La edad contemporánea 1800-1914*, Ariel, Barcelona, 1996, pp. 101-247.

4.- El “Gran Dessein” del President Kennedy

Kennedy fou partidari d'una integració política europea i d'una política atlantista a la que es donà el nom de “Grand Dessein”, com el títol de l'obra capital del poderós duc de Sully, el favorit del rei Enric IV de França. Kennedy¹¹⁰ va exposar els seus projectes a Harold Mac Millan, primer Ministre anglès, a qui va rebre a Washington, manifestant-li el seu entusiasme per la integració europea i per les Comunitats i animant a Gran Bretanya a ultimar la seva adhesió al Mercat Comú, anunciant-li el recolzament dels Estats Units.

L'administració de Kennedy va desenvolupar el projecte de reduir els drets de duana entre els Estats Units i la CEE. El juny de 1962 es va firmar la “Ronda Dillon-Gatt”, amb una reducció mitjana del 6,5 per 100. John Foster Dulles i el seu successor William A. Herter, van ser els conductors d'aquest propòsit d'establir una associació comercial amb el Mercat Comú, per a la que, com a primer pas, es va realitzar el projecte de l'Acta d'Expansió Comercial, amb la que s'arribaria a reduir al 50%, en totes les tarifes duaneres.

Però aquesta política, ben acollida per Gran Bretanya i pels “Cinc”, fou vista amb recel i franca oposició pel general De Gaulle, que va entendre que allò no era més que un hàbil mitjà de perpetuar la supremacia americana, mentre que ell estava disposat a desenvolupar una política europea menys obligada als Estats Units. La Kennedy Round va tenir lloc a Ginebra, entre els mesos de maig de 1964 i de maig de 1967, i es va convertir en la major reunió comercial de tots els temps, en la que hi participaren quaranta països que representaven el 80% del comerç mundial. La Ronda Kennedy¹¹¹ va reforçar la Comunitat Econòmica Europea, que va negociar com una entitat política.

---

¹¹⁰.- MAHAN, E.: *Kennedy, De Gaulle and Western Europe*, Palgrave Macmillan, 2002.

¹¹¹.- “La Ronda Kennedy (1964-1967): el punto de inflexión”, *Información Comercial Española ICE: Revista de Economía*, núm. 770, 1998, pp. 99-116.

5.- L'obertura a Àfrica

Els Estats Europeus van conformar el 1963 una primera Associació amb els Estats africans, tal com es preveia en el Tractat de Roma, on es manifestava la voluntat dels “Sis” d'associar al Mercat Comú als territoris d'Ultramar, lligats a ells, i a contribuir a les inversions econòmiques i socials que demanava el desenvolupament d'aquells territoris. Annex al Tractat de Roma es fixà una Convenció per a cinc anys que establia la participació de cada Estat membre a l'esforç comú, amb un total de 181 milions de dòlars.

França i Bèlgica van imposar la seva visió, que es referia a mantenir un sistema proteccionista respecte a les seves antigues colònies africanes, en el qual s'apliqués el principi de “preferència comunitària” als productes agrícoles i matèries primeres d'aquests. D'aquí que el 20 de juliol de 1963 es firmés la Convenció de Yaoundé.

Els principals Estats africans, lligats a la Comunitat Europea, eren els dotze Estats de l'Organització Africana i Malgache, de Cooperació Econòmica: Camerun, Congo, Brassaville, Dahomey, Gabon, Alto volta, costa Marfil, Madagascar, Mauritània, Senegal, Txad, Nigèria i la República Centro-Africana, Somàlia, Mali, ex Congo Belga i Guinea. Després de diverses negociacions, es va arribar a l'acord de febrer de 1965, anomenat la “Conferència de Yaoundé”¹¹², Camerun, firmat entre la CEE i divuit països africans i Madagascar. El nou acord va mantenir el règim de lliure canvi que existia des de 1957, que incloïa mesures d'acceleració destinades a afavorir les importacions de productes tropicals dels Estats associats. La CEE mantenia la seva ajuda de 730 milions d'euros.

---

¹¹².- MANERO SALVADOR, A.: “Hacia un nuevo modelo de relaciones entre la UE y los países ACP”, *Revista General de Derecho Europeo*, núm. 19, 2009. ALCÁNTARA SÁEZ, M.: “El nuevo convenio sobre comercio y cooperación entre la CEE y los Estados ACP (Lomé II)”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 7, núm. 1, 1980, pp. 113-126. HUBER, J.: “The past, the present and future ACP-EC trade regime and the WTO”, *European Journal of International Law*, vol. 11, núm. 2, 2000, pp. 427-438. CASANOVA DOMENECH, M.E.: “Los acuerdos de asociación económica UE-ACP: un enfoque pro-desarrollo”, *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, año núm. 10, núm. 25, 2006, pp. 945-970.

6.- La “querella de les institucions” i el compromís de Luxemburg

L'experiència del Pla Fouchet havia posat de manifest les importants divergències que existien entre els “Sis” sobre la construcció europea, i, fonamentalment, sobre la política de la defensa i el paper de les institucions. Però el que gravitava especialment, després del fracàs del pla francès, era el rebuig de la França de De Gaulle a tot plantejament supranacional, caràcter reafirmat per la resolució de l'Assemblea Parlamentària Europea de març de 1963. Per dita causa, el govern francès es manifestava hostil a l'elecció de l'Assemblea per sufragi universal oferint com a explicació que l'Assemblea no té poders legislatius i que no reconeixia altra autoritat que la del Consell de Ministres i la Comissió.

El President De Gaulle va reunir una conferència de premsa, el setembre de 1965, manifestant que el paper del Consell de Ministres és el de ser un òrgan diplomàtic intergovernamental, on les decisions han de ser preses per unanimitat, i que la Comissió ha de limitar-se a realitzar un paper tècnic, subordinada al Consell. D'aquesta manera, De Gaulle intentava dominar la supranacionalitat, reduir el paper de la Comissió i acabar amb el vot majoritari. A partir de l'1 de gener de 1966, el vot per majoria qualificada seria la regla. La Comissió és l'òrgan comunitari per excel·lència. Els seus nou membres són designats de comú acord pels sis governs, però no estan subjectes a cap restricció per ells. Només el Parlament Europeu, davant el qual són únicament responsables, pot obligar-los a presentar la dimissió a través d'una moció de censura qualificada. La tasca de la Comissió és de salvaguarda de l'interès de les Comunitats. És el motor de les Comunitats, ja que té el monopoli de la iniciativa legislativa; és la intermediària entre l'interès de les Comunitats i els interessos dels Estats membres.

La ruptura de les negociacions, consumada al juliol de 1965, es va traduir en la absència dels ministres francesos en la reunió dels “Sis”, fet que es va anomenar com la política de la “cadira buida”. Com que les decisions dels Consells havien

ser aprovades per unanimitat, l'absència de França paralizzà pràcticament el Mercat Comú, i només quedà coberta la via diplomàtica tradicional i els acords bilaterals.

La crisi va durar sis mesos. Al mes d'octubre, els "Cinc" van enviar un missatge a França manifestant que la solució dels problemes devia fer-se en el marc dels Tractats i de les seves institucions. Davant el front comú dels "Cinc", França va decidir reunir-se a Luxemburg, en dos reunions en que es va assolir un acord anomenat el "Compromís de Luxemburg"¹¹³. S'acceptà una declaració, les disposicions de la qual estimaven que els membres del Consell s'esforçarien, en un termini raonable, en trobar solucions que poguessin ser adoptades per tots els membres, en qüestions molt importants d'un o més membres.

Finalment, les persones del Consell van proposar adoptar de forma unànime el reglament financer agrícola, l'organització d'un mercat de fruita, llegums, verdures i de matèries grasses i la fixació de preus comuns per a la carn de boví, arròs, sucre, oli d'oliva, llet i altres productes. Aquest acord fou considerat com un Codi de bona conducta, però a la realitat va perjudicar al joc institucional, en l'imposar la unanimitat enfront del procediment majoritari i rebutjar l'evolució federal de la Comunitat. En definitiva, el compromís de Luxemburg no era un consens positiu, sinó una cessió forçada per les circumstàncies, que no va tenir cap empremta legal. Però va funcionar, va assegurar la vigència dels Tractats de Roma, va facilitar l'execució de la PAC i va permetre seguir endavant en la fusió dels organismes i en el desenvolupament de programes sectorials, sobretot en la última fase de la unió duanera, que va començar llavors.

---

¹¹³.- GUTIÉRREZ ESPADA, C.: "Sobre la conveniencia (o no), dada la ampliación que viene (2004, 2007...), de renunciar formalmente al compromiso de Luxemburgo (1966)", a BECERRILL ATIANZA, B.; BENEYTO PEREZ, J.M. (Coords.): *El gobierno de Europa: diseño institucional de la Unión Europea*, Dykinson, 2003, pp. 155-174.

II.- L'impuls al projecte europeu: avanços i reculades

1.- Els progressos a nivell institucional

A.- La unificació institucional i el Consell Europeu

La unificació de l'administració comunitària¹¹⁴ va anar realitzant-se per etapes. Una Convenció de març de 1957 havia establert el Tribunal de Justícia i l'Assemblea Parlamentària com a òrgans comuns de les tres Comunitats Europees: CECA, CEE i EURATOM. El Tractat de Brussel·les d'abril de 1965 unificava l'administració comunitària i establia un Consell i una Comissió tècnica per a les Comunitats. La Comissió actuava amb plena independència dels governs i d'altres organismes. Els Comissaris eren nomenats per quatre anys.

L'ampliació de la Comunitat a nou membres va requerir una reforma de la Comissió, que va quedar completada per tretze representants: dos per cada un dels "Quatre Grans", Alemanya, França, Itàlia, Gran Bretanya i un per la resta. Cadascun rebia la responsabilitat corresponent als diversos sectors: agricultura, educació... El segon òrgan de les Comunitats, el Consell, va substituir al Consell de la CECA, al Consell de Ministres de la CEE i de l'EURATOM. El dit Consell estava compost pels Ministres dels Estats membres i cada país exercia per rotació la Presidència, per un període de sis mesos.

El Comitè de Representants Permanents dels Estats membres, COREPER, creat pel Consell el gener de 1958, fou definitivament oficialitzat pel Tractat de Brussel·les de 1965. El Consell Europeu s'afirmà com a òrgan essencial, centre de l'impuls de les principals iniciatives polítiques de la Comunitat i òrgan

---

¹¹⁴.- PELAEZ MARON, J.M.: *Lecciones de instituciones jurídicas de la Unión Europea*, Tecnos, Madrid, 2000. LOUIS, J.V.: "La fusión des institutions des Communautés Européennes", *Revue du Marché Commun*, núm. 97, 1996, pp. 843 i ss. PESCATORE, P.: «El ejecutivo comunitario: justificación del cuatripartidismo instituido por los Tratados de París y de Roma», *Derecho de la Integración*, núm. 25-26, 1977, pp. 53 i ss. GUTIERREZ ESPADA, C.: *El sistema institucional de las Comunidades Europeas*, Tecnos, Madrid, 1993.

d'arbitratge de les qüestions en litigi, superposant-se a les institucions comunitàries existents i inspirant-se realment amb el paper que li va assignar el Pla Fouchet II. Aquest Consell Europeu havia nascut de la pràctica de reunir a París periòdicament, als Caps de govern de la Comunitat Europea amb el Cap de l'Estat francès, donant caràcter regular a les Cimeres convocades per iniciativa d'un Estat membre.

B.- L'elecció del Parlament Europeu per sufragi universal

El Parlament Europeu, era, fins a 1976, el resultat d'una evolució històrica, que tenia els seus precedents en l'Assemblea constituïda en el Tractat de la CECA de 1952, entesa com un òrgan essencialment polític i que es va convertir, després dels Tractats de Roma de 1957, en una institució en comú a les tres Comunitats, que rebé el nom d'Assemblea Parlamentària Europea en la seva primera sessió, i quatre anys més tard, el de "Parlament Europeu"¹¹⁵.

La composició, segons els Tractats de París i de Roma, era la de representants dels diferents Parlaments nacionals, designats en nombre fix per a cada Estat membre: 78 per a l'Assemblea en comú de la CECA, 142 per a l'Assemblea Parlamentària de les tres Comunitats i 198 amb l'adhesió de Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca. Posteriorment, i després de dos ampliacions, constarà de 410 diputats en 1979 per elecció directa; 434 en 1981 amb l'adhesió de Grècia; 518 en 1976 amb l'ampliació de Espanya i Portugal; 567 amb la unificació de Alemanya i 626 en 1995 amb l'ampliació d'Àustria, Finlàndia i Suècia.

---

¹¹⁵.- LOUIS, J.V.; WAELBROECK, D. (Dirs.): *Le Parlement Européen dans l'évolution institutionnelle*, Éditions de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, 1988. NAVARRO BATISTA, N.: *Parlamento Europeo y poder normativo en la Unión Europea*, Ediciones Universidad de Salamanca, 1995. PIQUERAS GARCIA, A.: *La participación del Parlamento Europeo en la actividad legislativa comunitaria*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, Granada, 1993. SUBIRATS, J.; VILANOVA, P.; VILÀ, B.: *El Parlamento Europeo*, Ariel, Barcelona, 1994.

L'acord definitiu sobre l'elecció del Parlament per sufragi universal directe fou firmat pels nou Ministres d'Assumptes Exteriors, en una reunió celebrada al castell de Semligen al setembre de 1976. Allí l'acord prengué forma d'acta -Acta de Brussel·les- i s'establiren les modalitats d'elecció i una recomanació als governs per adoptar l'Acta conforme a les seves regles constitucionals respectives. Les sessions es celebrarien al Palau d'Europa d'Estrasburg.

Al juliol de 1984 es van celebrar les segones eleccions al Parlament Europeu, en les que van participar els deu Estats de la CEE, que representaven a 270 milions d'europesos, per a renovar els 434 escons de l'Assemblea d'Estrasburg. La composició política de l'Assemblea va variar lleugerament, encara que no hi va haver grans modificacions, fet que va permetre mantenir en la seva puixança el Projecte Spinelli de Unió Política, impulsat des del Parlament Europeu.

Després de les eleccions al Parlament es va reunir el Consell Europeu a Fontainebleau, el juny de 1984, on es creà un Comitè d'estudis per a les qüestions institucionals, presidit pel senador holandés J. Dooge. Aquest Comitè integrava les personalitats independents o membres que havien estat part del Parlament Europeu. L'Informe Dooge afirmava la necessitat de plasmar jurídicament l'existència d'una voluntat en comú entre els Estats membres: crear entre els Estats Europeus una entitat política veritable, és a dir, una Unió Europea.

El mes de juny de 1989 es celebraren en els diversos Estats membres les terceres eleccions al Parlament Europeu, en les mateixes condicions que les precedents: absència de sistema electoral uniforme, important pes de la política i dels parits nacionals i poca influència dels programes i opcions europees. Els escons que es disputaven en aquesta convocatòria eren els següents: 81 per Estat per a França, Alemanya, Regne Unit i Itàlia: 60 per a Espanya: 26 per als Països Baixos; 24 per Estat per a Bèlgica, Grècia i Portugal; 16 per a Dinamarca, 15 per a Irlanda i

Luxemburg. La participació va disminuir, excepte en els països de vot obligatori i semi obligatori es va produir un lleuger avenç de l'esquerra.

En suma, el 1979, data de la primera elecció per sufragi universal directe, el Parlament va rebre una legitimitat democràtica que li va permetre erigir-se en el principal defensor de la causa europea i també de la seva pròpia causa: convertir-se realment en un Parlament amb poders legislatius i de control polític atorgats democràticament. Aquesta lluita, que havia començat amb les modificacions pressupostàries introduïdes en els Tractats en 1970 i 1975, va tenir una fita fonamental amb l'aprovació de l'AUE que va establir un procediment de cooperació legislativa entre Consell i Parlament, i ho va associar, a través del "dictamen conforme", a la signatura de tractats Internacionals.

2.- Els canvis a traves dels Tractats: de l'Acta Única Europea a Niça

A.- La Declaració solemne de Stuttgart

A la fi dels anys vuitanta, les Comunitats sofrien una nova crisi, provocada per la paràlisis del projecte i el descens en el ritme de la integració. Per aquest motiu el 6 de gener de 1981, el ministre d'Afers exteriors germànic-occidental, Hans Dietrich Genscher, va pronunciar a Stuttgart l'anomenat "discurs de l'Epifania". Fou una intervenció dedicada a definir el paper de les dues Alemanyes en l'enfrontament global soviètic-nord-america, de manera que va fer una crida a reforçar la cooperació política.

La seva iniciativa es va materialitzar en la presentació davant del Consell Europeu, celebrat a Londres al novembre de 1981, d'un projecte d'Acta Europea¹¹⁶, que aspirava introduir importants qüestions no contemplades pels

---

¹¹⁶.- Els executius de roma i Bonn van recollir el repte llençat per altres ministres i els va encomanar un projecte comú que permetés iniciar la unió política.

Tractats Comunitaris: cooperació, política, cultura, drets fonamentals, harmonització de legislació, lluita contra la violència, criminalitat i terrorisme.

La citada iniciativa italo-germànica, va concloure amb l'anomenada "Declaració solemne de Stuttgart", text aprovat en el Consell Europeu, celebrada a Stuttgart el juny de 1983, on també es fixà una compensació pressupostària al Regne Unit de 750 milions d'ECUS per a 1983. La Declaració de Stuttgart –punt de partença i base de l'Acta Única Europea- està formada per un preàmbul i quatre apartats, que desenvolupen les reformes a realitzar i aconseguir el marc institucional, l'àmbit d'actuació i les disposicions fiscals¹¹⁷.

B.- El Projecte Spinelli d'Unió Europea

El juny de 1981, Altiero Spinelli va presentar al Parlament Europeu una Resolució, firmada per 179 diputats, aconsellant la constitució d'una Comissió encarregada de reflexionar sobre les reformes institucionals. En el Projecte Spinelli¹¹⁸ es distingeix un Consell de la Unió, diferent del Consell Europeu, institució que estaria formada pels representants dels governs que votarien per majoria ponderada. El projecte aprofundia en la cohesió entre el marc comunitari i el de la cooperació política, amb una doble metodologia en relació a l'objectiu de la Unió "l'acció en comú", entesa com el conjunt d'actes interns i internacionals, normatius, administratius, financers i judicials, així com també els programes i recomanacions propis de la Unió, que emanen de les seves institucions i es dirigeixen tant a les mateixes com als Estats i als individus.

La "Cooperació entre Estats membres" són els compromisos que adoptin els Estats membres en el marc del Consell Europeu, els resultats dels quals seran aplicats pels dits Estats o per les institucions de la Unió segons les modalitats

---

¹¹⁷.- HIJANO, M.A.: *Los ciclos revolucionarios (1820-1830-1848)*, Sarpe, Madrid, 1986, pp. 129-139.

¹¹⁸.- SPINELLI, A.: *Una strategia per gli Stati Uniti d'Europa*, Bologna, Società Editrice il Mulino, 1989.

definides pel Consell Europeu. El Projecte Spinelli fou adoptat per l'Assemblea al gener de 1984.

C.- L'Acta Única Europea

L'Acta Única Europea¹¹⁹ fou el resultat del procés que acabà en el Consell Europeu de desembre de 1985, on després de les decisions dels Consells de Fontainebleau i de la conferència Intergovernamental, es va establir l'acord de revisar el Tractat de Roma.

El text definitiu es va concloure al gener de 1986, i fou firmat a Luxemburg durant el mes de febrer només per nou països, perquè els governs d'Itàlia i Dinamarca van sotmetre la seva firma a l'aprovació pels respectius Parlaments. D'altra banda, Grècia es reservà la possibilitat que fos firmada per tota la resta. Els tres països donaren la seva aprovació, i, finalment, es firmà el mes de febrer de 1986 a l'Haia.

Aquest instrument havia rebut el nom de Acta Única Europea per ser considerat com el més apropiat, després de rebutjar la idea d'anomenar-lo Tractat, vista la conveniència d'agrupar els Tractats originals. L'Acta conté quatre títols: Títol I, disposicions comunes; Títol II, la modificació dels Tractats; Títol III, la Cooperació Europea en Política Exterior; i Títol IV, que conté diverses disposicions generals i formals.

L'Acta Única Europea¹²⁰ va ser una reforma força important, i va afectar tant els tractats fundacionals com als posteriors tractats modificatius, encara que es va

---

¹¹⁹.- ALDECOA LUZARRAGA, F.: "El AUE: primer paso incierto en la profundización comunitaria hacia la Unión Europea", *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 7, núm.2, 2986, pp. 543-563. BENEYTO, J.M.: Europa 1992: el Acta Única Europea (Mercado interior y cooperación política europea), Madrid, 1986, DE RUYT, J.: *L'Acte Unique Européen. Commentaire*, Bruxelles, 1987.

¹²⁰.- ALDECOA LUZARRAGA, F.: "El Acta Única Europea primer paso incierto en la profundización comunitaria hacia la UE", *Revista de Estudios Internacionales*, vol. 7, núm. 2,

articular en un text convencional únic. Les reformes van afectar pràcticament a totes les institucions i va atribuir noves competències a les Comunitats per tal de facilitar la creació d'un mercat únic al 31 de desembre de 1992, sense obstacles físics, tècnics o fiscals¹²¹. Es tractava en definitiva de crear un espai únic sense fronteres interiors en el qual la lliure circulació de mercaderies, serveis, persones i capitals fou garantit. Per altra banda, i per primer cop, l'AUE va incloure l'anomenada cooperació política europea en matèria de política exterior, que constitueix una tímida aproximació en aquesta matèria, al disposar el seu article 30 que “els membres de les Comunitats Europees procuraran formular i aplicar conjuntament una política exterior europea”, i amb aquest objectiu, “es comprometen a informar-se mútuament i a consultar-se sobre qualsevol assumpte de política exterior que ofereix un interès general, amb la fi d'assegurar que la seva influència conjunta es pugui exercir de forma més eficaç mitjançant la concertació, la convergència de les seves posicions i la realització d'accions comunes”.

L'Acta Única Europea va constituir una de les reformes més importants dels tractats fundacionals fins aquell moment i va suposar una fita en el procés de construcció de l'Europa comunitària afectant no tan sols als tractats constitutius sinó també condicionant els posteriors¹²².

D.- La reunificació d'Alemanya

Davant l'entusiasme del món sencer, la nit del 9 al 10 de novembre de 1989, es produïa la caiguda del mur de Berlín, que dividia la ciutat en dos des de 1961, i que s'havia construït com a símbol de la divisió de Europa. La pròpia Unió Soviètica transformà el seu règim polític, en abolir-se el paper dirigent del Partit

---

1986, pp. 543-563. BENEYTO, J.M.: Europa 1992. *El AUE: mercado interior y cooperación política europea*, Civitas, Madrid, 1989.

¹²¹.- PERRASKI, S.: “L'incidence de l'AUE sur la coopération des Douze en matière de politique étrangère”, *Annuaire Française de Droit International*, 1988, pp. 807-822.

¹²².- Cfr. PELÁEZ MARÓN, J.M.: *Lecciones de instituciones jurídicas de la Unión Europea*. Tecnos, Madrid, 2000, p. 49.

Comunista el març de 1990 i instaurar-se un règim presidencial dirigit per Gorbacov. Al juny de 1991, Boris Yeltsin era elegit President de Rússia, mentre s'accentuaven les tendències centrífugues.

Els països bàltics Lituans, Letònia i Estònia, van proclamar la seva independència el 1991 i també ho feien, el mateix any, Geòrgia, Ucraïna, Bielorússia, Tadjikistan, Armènia, Turkmenistan i Kazakhstan. A Minsk es creà una Comunitat d'Estats independents (CEI), integrada per set repúbliques.

El Consell d'Europa va integrar els països de l'Est: Finlàndia, Hongria, Polònia, Estònia, Letònia, Lituània, Txecoslovàquia, Eslovàquia i Romania. La Comunitat Econòmica Europea va començar en 1988 a negociar acords comercials i individuals amb els països de L'Est. En una primera fase -acords anomenats de "Primera Generació"-, es van firmar amb Hongria, Txecoslovàquia, Polònia, la Unió Soviètica, Alemanya de l'Est i Bulgària.

De manera semblant es va desenvolupar l'ajuda occidental als països de l'Europa Central (PECO), i sobre la base de l'article 138 de la CEE es van establir els anomenats "acords de Segona Generació", amb Polònia, Hongria, Txecoslovàquia, Romania, Bulgària i un acord de cooperació amb Alemanya i els Estats bàltics realitzats en 1992.

La conseqüència més important de la caiguda del Mur de Berlin fou la inevitable unificació de Alemanya. El canceller de la Alemanya Federal, Helmut Kohl, havia presentat, el novembre de 1989, un Pla de deu punts dirigit a aconseguir la unificació alemanya, i el 9 de novembre el Consell Europeu d'Estrasburg va donar la seva aprovació al citat Pla. Però el calendari previst fou modificat per una sèrie d'esdeveniments: els alemanys de l'Est van manifestar el seu desig d'integració ràpida després de les eleccions del març de 1990, que van donar el triomf als demòcrata-cristians.

El 18 de maig Kohl va concloure un Tractat amb la República Democràtica Alemanya, per a establir una unió econòmica, monetària i social que seria realitzada dos mesos després, amb el marc com a moneda de pagament i la supressió de les fronteres. L'anomenada Conferència de 2+4 -RDA, RFA, Estats units, França, Gran Bretanya i la URSS- adoptà el mes d'octubre el dit Tractat, i celebraren la reunificació¹²³.

E.- Les negociacions prèvies del Tractat de la Unió Europea

Després de llargues i infinites negociacions, el Consell Europeu de Roma, reunit al desembre de 1990, que també havia aprovat les ajudes per a la URSS i els països de la Europa de l'Est, va posar en marxa la celebració de dos Conferències intergovernamentals: una primera, sobre la Unió Econòmica destinada a aconseguir un Mercat Únic, i una segona, relativa a la Unió Política.

Les Conferències Intergovernamentals¹²⁴ van actuar durant tot l'any 1991, sota les successives presidències d'Holanda i de Luxemburg i la reunió de Quinze Conferències Preparatòries, mentre que el 22 d'octubre de 1991, els "Dotze" membres de la Comunitat i els "Set" de l'Associació Europea de Lliure Canvi (EFTA), van concloure un acord per a la creació en 1993, d'un Espai Econòmic Europeu (EEE) comú i una reunió a dos bandes de França i Alemanya, per a prendre posicions enfront d'un possible fracàs de la trobada europea prevista a Maastricht.

---

¹²³.- CORTES SALINAS, C.: *Las relaciones internacionales en el ámbito europeo...*, op cit., pp. 9, 26,49 i 98. RODRIGUEZ-PATRON RODRIGUEZ, P.: "Vigésimo aniversario de la reunificación alemana", *Revista general de derecho constitucional*, núm. 10, 2010, p. 10. GARCIA PECHUAN, M.: "La reciente historia constitucional de Alemania: de la Constitución de Weimar a la reunificación", en COLOMER VIADEL, A. (Coord.): *Alemania unificada: sistema político-constitucional*, Institució Alfons el Magnànim, 1997, pp. 35-82. BIEDENKOPT, K.: "Alemania, entre la reunificación y el mercado único", *Política Exterior*, vol. 6, núm. 28, 1992, pp. 55-80. WYDRA, H.; CREMADES GARCIA, J.: "El proceso de reunificación alemana: consecuencias para Alemania y Europa", *Revista de derecho político*, núm. 40, 1995, pp. 57-86.

¹²⁴.- CORBETT, R.: *The Treaty of Maastricht. From conception to ratification: a comprehensive reference guide*, Longman, Essex, 1993.

Durant els dies 9 i 10 de desembre de 1991, es va celebrar en la ciutat holandesa de Maastricht el Consell Europeu, que va concloure un nou Tractat Comunitari d'Unitat Política, d'una part, i d'Unió Econòmica i Monetària, de l'altre. La firma oficial de dit Tractat es va realitzar el 7 de febrer de 1992. L'elaboració del Tractat fou molt difícil per l'oposició de G. Bretanya al reforçament del paper del Parlament Europeu, i al disseny final de l'estructura institucional, en relació al caràcter que tindria la Unió Europea Occidental, i també sobre la construcció de la Unió Econòmica i Monetària.

F.- El Tractat de Maastricht o Tractat de la Unió Europea

El TUE, més conegut com el Tractat de Maastricht, institueix entre els Dotze Estats de la Comunitat una Unió Europea, constituït per set títols i una Acta final, que contenen uns 300 articles, 17 protocols i 34 declaracions, que modifiquen i contempnen el nombre d'articles dels Tractats anteriors: Tractat Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer de 1951; Tractat Comunitat Europea de 1957; Tractat Comunitat Europea de l'Energia Atòmica de 1957; Tractat d'Adhesió de Dinamarca, Irlanda, R. Unit Grècia, Espanya i Portugal, Acta Única Europea en vigor des de 1987.

El Tractat de Maastricht transforma la Comunitat Econòmica Europea en la Unió Europea, perdent la seva qualificació d'Econòmica per a remarcar l'amplària de la seva projecció. El Tractat no dona personalitat a la Unió, que no subsisteix fora dels Estats, al precisar que la Unió respecta la identitat nacional dels Estats moderns, els quals sistemes de govern es funden en els principis democràtics.

Les aspiracions dels Estats signataris del Tractat, segons es manifesta en el seu Preàmbul, son "garantir que la divisió del continent europeu ha arribat a la seva fi". Sosté unes bases firmes per a la construcció de la futura Europa. Confirma la seva adhesió als principis de llibertat, democràcia i respecte dels drets humans, de les llibertats fonamentals i de l'Estat de dret. Acreixen la solidaritat entre els

seus pobles, respecte de la seva cultura. Enfortir el funcionament democràtic i eficaç de les institucions. Els objectius de la Unió son: culminar un gran espai econòmic sense fronteres internes, que promogui un progrés econòmic i social, equilibrat i durador, reforçant la cohesió econòmica i social i establint una Unió Econòmica i Monetària, que comporti al seu termini una moneda única.

L'arquitectura del nou Tractat -TUE- es basa en un Frontispici Comú i en tres pilars : un Frontispici Comú que es contempla en els Títols I – art. A-F i VII- art. L-S -, amb disposicions aplicables a tota la Unió i que estableixen uns objectius generals - art. B - i el respecte a la identitat nacional dels Estats -art. F-I, els drets fonamentals tal i com es garanteixen en el Conveni de Roma de 1950 - art. F-2 ; el principi de suficiència de mitjans, -art. F-3 ; el principi de subsidiarietat. Com a mecanisme d'atribució de competències entre la Unió i els Estats – art. 3 B- ; el principi d'unitat institucional - arts. 6, D, E- 1 principi de revisió - art. N- i l'ampliació de la Unió - arts. M,O-.

Els “ Tres Pilars”¹²⁵ son: un pilar que modifica els Tractats anteriors, Títols II, III, i IV. Un pilar per a la qüestió de Política Exterior i Seguretat comuna i Defensa. Títol V. Un pilar per a la cooperació intergovernamental en els àmbits de Justícia i Interior. Títol VI. Cada pilar està dotat de les seves pròpies regles de funcionament, però les mateixes institucions¹²⁶.

El TUE¹²⁷ va ser un important avanç en el procés d'integració econòmica i institucional així com en els drets individuals i col·lectius, o el que és el mateix, “l'Europa dels ciutadans”. Els seus objectius de Maastricht, situats en el curt i mig termini, distaven de ser ambiciosos. El Consell Europeu va reforçar el seu

---

¹²⁵.- FERNANDEZ CASTAÑO, E.: “En torno al Tratado de la UE”, *Política Exterior*, vol. VI, núm. 29, 1992, pp. 146-172. FONSECA MORILLO, F.; MARTIN BURGOS, J.: “La UE: génesis de Maastricht”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 19, núm. 2, mayo-agosto, 1992, pp. 517 i ss.

¹²⁶.- HEERS, M. LOUISE. *El mundo contemporáneo 1848-1914*, Sarpe, Madrid, 1986, pp. 95-124.

¹²⁷.- ARCOS VARGAS, M.C.: *De la Comunidad a la UE. El Tratado de la UE, firmado en Maastricht el 7 de febrero de 1992*, UNED, Sevilla, 1992.

paper d'organisme impulsor de les grans línies de la política comunitària i l'altre organisme intergovernamental, el Consell de Ministres, es va afirmar com l'òrgan legislatiu fonamental de la UE, amb competències en els seus tres pilars. Per contra, el Parlament seguia tenint funcions de control molt limitades i no tenia iniciativa legislativa. La Comissió Europea només va obtenir competències en el primer pilar, i actuaria gairebé sempre a través del principi de subsidiarietat, és a dir, només on pogués fer-ho millor que els Estats en aquells terrenys comuns a aquests: recerca i desenvolupament; migració o transports entre uns altres.

G.- La ratificació del Tractat de la Unió Europea

La Unió Econòmica i Monetària constitueix una de les principals aportacions del TUE. Té el seu origen en " l'Informe Delors o del Consell de Savis", que va donar pas al Consell Europeu de Madrid, en el que se va decidir iniciar la primera fase de la Unió Econòmica i Monetària el 1º de juliol de 1990.

El Tractat de Maastricht - Títol VI, arts. 102 a 109, M- regula aquest pilar comunitari, els quals objectius se pretén assolir en tres fases : la primera fase a partir del 1º de juliol de 1990, en el que els Estats membres renunciïn progressivament al finançament monetari dels dèficits, alliberament dels moviments de capital, es comprometen a presentar programes de convergència econòmica i a iniciar el procés que condueixi a la independència dels Bancs Centrals nacionals.

La segona fase prevista per al 1º de gener de 1994, que comporta la realització de la convergència de les economies, una millor cooperació entre les economies monetàries nacionals i la creació de l'Institut Monetari Europeu, així com la congelació del ECU. La tercera fase. Abans del 1 de gener de 1992, el Consell Europeu deurà decidir per majoria qualificada i si almenys set membres compleixen les condicions establertes (Tractat TUE), sobre el transit a l'etapa final, que en tot cas s'iniciaria el 1º de gener de 1999 amb els Estats que

compliren les condicions establertes., se crearà el Banc Central Europeu, la fixació de tipus de canvi i l'establiment de la moneda única, el ECU. El Regne Unit i Dinamarca s'han reservat en sengles protocols annexos al Tractat el dret a no ingressar, si així ho decideixen en l'etapa final de la Unió Econòmica i Monetària.

Les condicions establertes – convergència - es fixen en el Tractat art. 109, 3: suficient disciplina pressupostària, que el dèficit públic no superi el 3 per cent del PIB ni el volum del Deute Públic el 60 % del PIB, estabilitat de preus - inflació no superior en 1,5 punts a la mitjana dels tres països que la tinguin més baixa; manteniment durant dos anys dels marges mitjans de fluctuació del Sistema Monetari Europeu; que els tipus d'interès a llarg termini no excedeixin en dos punts a la mitjana dels tres països amb major estabilitat de preus.. La Unió Monetària es basarà en la coordinació de les polítiques econòmiques i de la disciplina pressupostària. L'Institut Monetari Europeu es va crear al gener de 1994, i es va fixar la seva seu i la del Banc Central Europeu a Francfort. L'Institut devia especificar abans de finals de 1996 el marc normatiu, organitzatiu i legislatiu, que necessita el Servei Europeu de Bancs Centrals, per a complir les seves funcions en la tercera fase.

Després de la ratificació del TUE per part de tots els Parlaments dels països membres, d'aquest modo, el Tractat de Maastricht va entrar en vigor el 1º de novembre de 1993, intentant complir escrupolosament el calendari precís per a la realització de la Unió Europea. El Consell Europeu de Brussel·les de l'octubre de 1993 confirmà l'objectiu de la creació de la Unió Econòmica i Monetària, on es fixava que la segona fase començaria el 1º de gener de 1994, encarregant al Consell de Ministres l'elaboració d'un Pla d'actuació per al desenvolupament de la Cooperació en matèria de Justícia i Interior. Els Fons de Cohesió, consistents en una partida de 15,5 mil milions d'ecus per a set anys, serien establerts definitivament al maig de 1994.

H.- L'aplicació del TUE i el Compromís de Ioanina

Després de diverses temptatives infructuoses sobre l'aplicació de la majoria qualificada en el sí del Consell de Ministres de la Comunitat, els ministres d'Assumptes Exteriors, van arribar al març de 1994 a l'anomenat compromís de Ioanina -Grècia-, sobre la minoria de bloqueig. Tenint en compte els vots atribuïts als països que s'integrarien en la Comunitat: Àustria i Suècia, (4); Finlàndia i Noruega –fallida aquesta última– (3), la minoria de bloqueig tindria d'haver passat de 23 vots a 23, xifra mantinguda en principi que es reduiria a 26.

Tanmateix, les delegacions britànica i espanyola van aconseguir imposar la condició de que quan se ajuntessin entre 23 i 27 vots contra una proposició de Brussel·les, el Consell seguiria deliberant “durant un termini raonable”. En tot cas, el Compromís de Ioanina, a fi i efecte d'evitar que una delegació pogués dedicar-se indefinidament a obstruir - feia referència al reglament intern del Consell en que preveu que, en qualsevol moment, un Estat pot demanar per majoria simple, que ha arribat el moment de prendre una decisió, admetia l'enfrontament directe al bloqueig¹²⁸.

I.- L'avantprojecte de la Constitució Europea

Una de les qüestions més importants en la construcció europea es refereix a la realització d'un instrument jurídic, que se situa en el primer lloc de l'ordenament i construcció comunitària. En aquesta situació es trobava el projecte d'assolir una “Constitució Europea”, que ja s'havia plantejat en un text rebut oficialment pel Parlament Europeu al gener de 1994, com “Informe d'Assumptes Institucionals”, amb el fi de la seva consideració i amb l'objectiu final de passar a la Conferència Intergovernamental de 1996. El projecte és l'anomenat “ Informe Herman”, que és si més no el projecte elaborat en 1993 per Marcelino Oreja, llavors president

---

¹²⁸.- GUILLEM MESADO, J.: *Los movimientos sociales de las sociedades industriales*, Eudema, Madrid, p. 56.

de la Comissió Institucional del Parlament Europeu i Ponent de la Constitució Europea.

El projecte de Constitució Europea és una de les últimes derivacions del Projecte Spinelli de Unió Europea, plasmada en el seu Tractat de Unió Europea. El Projecte de Constitució parteix del concepte d'Unió Europea, afirmant la identitat política europea i el patrimoni històric comú als seus pobles, manifestant que la Unió està constituïda pels Estats membres i els ciutadans dels mateixos i subratllant el caràcter federal al sostenir que els poders emanen d'aquests últims.

Dividit en vuit Títols, el Títol I comprèn els Principis –la referida definició de la Unió Europea-, els objectius de la Unió, la ciutadania i alguns dels drets. El Títol II es refereix a les competències de la Unió, contenint l'atribució de competències, els principis de subsidiarietat i proporcionalitat i la cooperació. El Títol III -arts. 13 a 28- es refereix al marc institucional, senyalant una tendència cap a la divisió de poders, funció legislativa, executiva i jurisdiccional. El Títol IV – arts. 29 a 41 - limita els poders de la Comissió, les quals funcions estan marcades amb caràcter codificador: iniciativa legislativa, execució del pressupost, execució legislativa i vigilància institucional, i reflectint el paper delegués del Parlament dotat de poders legislatius, de control de l'executiu, d'aprovació pressupostària i de conclusió de Tractats. El Títol V – articles 42 a 45- desenvolupa les relacions exteriors, dedicant el Títol VI a l'adhesió a la Unió – article 46-.

El Projecte de Constitució dedica el Títol VIII als Drets Humans garantits per la Unió: dret a la vida, 1; dignitat humana, 2; igualtat davant la llei, 3; llibertat de pensament, 4; llibertat d'opinió i d'informació, 5; vida privada, 6; protecció a la família, 7; llibertat de reunió, 8; llibertat d'Associació, 9; dret a la propietat, 10; llibertat professional i condicions de treball, 11; drets socials i col·lectius, 12; protecció social, 13; dret a l'educació, 14; dret a l'accés a la Informació, 15; partits polítics, 16; accés a la justícia, 17; principi “non bis in idem”, 18;

irretroactivitat, 19; dret de petició, 20; dret de respecte al Medi Ambient, 21; límits, 22; nivell de protecció, 23 i abús de dret, 24.

L'entrada en vigor del TUE va suposar una important ampliació de les competències del Parlament Europeu, especialment en dos fonamentals àrees: la participació en bona part de la feina legislativa comunitària i la consecució de nous i importants instruments de control de l'executiu comunitari i del respecte dels drets dels ciutadans de la Unió Europea¹²⁹. En l'àmbit de les competències legislatives, el Parlament va passar a ser junt al Consell, l'autoritat pressupostaria de la Unió Europea i com a tal li correspon la facultat d'aprovar el Pressupost anual comunitari i de modificar la part del mateix relativa a les despeses no obligatòries.

J.- El Tractat d'Amsterdam

La reforma de la PESC mitjançant el Tractat de Amsterdam¹³⁰ semblava especialment urgent després del col·lapse de l'antiga Iugoslàvia, les quals tràgiques circumstàncies posaren de relleu la necessitat de que la Unió pogués actuar i prevenir, no solament reaccionar.

El Tractat de Amsterdam¹³¹, firmat a l'octubre de 1997, i en vigor des del 1º de maig de 1999, introdueix un nou model poític¹³² i un instrument de política exterior, que s'afegeix a l'acció comuna i a la posició comuna, es la estratègia en comú. El Consell Europeu defineix per unanimitat estratègies comunes en els

---

¹²⁹.- MORWINGEN, W.: *La època del imperialismo*, Siglo XXI, Madrid, 2001, pp. 89-93.
ABRISQUETA, J.: *La construcción de Europa. Antecedentes...*, Colet, Madrid, 1995, pp. 18-25.
RENOUVIN, P.: *Historia de las relaciones siglos XIX-XX*, Akal, Madrid, 1998, pp. 65, 76.

¹³⁰.- ALDECOA LUZARRAGA, F.: "El Tratado de Amsterdam, un pequeño gran paso en la consolidación del modelo de la Unión", *Cuadernos Europeos de Deusto*, núm. 18, 1998, pp. 14-47.

¹³¹.- DEHOUSSE, F.: "Le Traité d'Amsterdam, reflét de la nouvelle Europe", *Cahiers de l'UE*, núm. ¾, 1997, pp. 265-273.

¹³².- CORRIENTE CÓRDOBA, J.: "El Tratado de Amsterdam y la construcción del modelo político de la Unión Europea", a PELÁEZ MARÓN, J.M. (Dir.); CASADO RAIGÓN, F.; HINOJO ROJAS, M. (Coords): *Cuestiones actuales de Derecho Comunitario Europeo, IV. Cuadernos de Derecho Internacional*, nº 9, pp. 65-92.

àmbits en els que els Estats membres comparteixen interessos importants. Cada estratègia comuna precisa els objectius, la duració i els mitjans que proporcionaran la Unió i els Estats membres. Així, doncs, constitueix el marc general per a les accions dels tres pilars de la Unió, lo qual garanteix la coherència de les relacions exteriors i permet al Consell adoptar les mesures d'aplicació a través d'accions i posicions comunes aprovades per majoria qualificada.

Les decisions relatives a la PESC¹³³ s'aproven per unanimitat. Tanmateix, els Estats membres tenen la possibilitat de recórrer a l'abstenció constructiva, lo qual significa que la seva abstenció no impedeix l'aprovació d'una decisió. Aquest mecanisme s'aplica sempre que les abstencions no representen més d'un terç dels vots ponderats del Consell. Si un Estat membre motiva la seva abstenció amb una declaració formal, no està obligat a aplicar la decisió, però accepta, en un esperit de solidaritat mútua, que la tal decisió compromet a la Unió en el seu conjunt. En conseqüència, no impulsa cap mesura que pugui entrar en conflicte amb l'acció de la Unió. Aplicar una decisió adoptada en el marc d'una acció comuna o d'una posició comuna adoptada d'antuvi pel Consell. Per lo que respecta a les decisions adoptades per majoria qualificada, els Estats membres disposen d'una clàusula de salvaguarda, que els permet impedir que es realitzi la votació si justifiquen el bloqueig, per motius importants de política nacional.

Des de l'aparició del Tractat de Amsterdam¹³⁴, el Secretari General del Consell, exercia les funcions de Alt representant de la PESC, fins al nomenament d'aquest: s'encarrega d'assistir al Consell en qüestions pròpies de l'àmbit de la PESC i contribueix a la formulació, preparació i posta en pràctica de les decisions. Baix l'autoritat de l'Alt Representant de la PESC se situa la unitat de planificació i alerta ràpida que contribueix a augmentar l'eficàcia i reduir la

---

¹³³ FARAMIÑAN GILBERT, J.M. (Coord.): *Reflexiones en torno al Tratado de Amsterdam y futuro de la UE*, Editorial Comares, Granada, 2000.

¹³⁴ MONAR, J.; WESSELS, W. (Eds.): *The European Union after the Treaty of Amsterdam*, Continuum, London, 2001.

dispersió de la reacció de la Unió. Aquesta unitat té per objecte permetre als Estats membres actuar conjuntament en el pla logístic, i, d'aquesta manera, desenvolupar un paper més destacat en l'escena internacional¹³⁵.

K.- El Tractat de Niça

En vigor des del 1º de febrer de 2003¹³⁶, ha fet possible la cooperació reforçada per a l'aplicació d'una acció o d'una posició comuna, si aquesta es refereix a qüestions sense repercussions en l'àmbit militar o de la defensa. Si cap Estat membre s'oposa a demanar una decisió unànime al Consell Europeu "el fre d'emergència", la cooperació reforçada es decideix en el Consell per majoria qualificada, amb el recolzament de vuit Estats membres com a mínim. En el pla institucional, el Tractat de Niça reforça el paper del Consell Polític i de Seguretat, una estructura política i militar permanent consagrada a la política de defensa autònoma i operativa de la Unió. L'article 25 del TUE, després de la seva modificació, disposa que el Consell pot autoritzar al Comitè, a efectes d'una operació de gestió de crisi i durant el seu període de duració, a adoptar les decisions adequades lo que es refereix al control polític i a la direcció estratègica de l'operació.

El Tractat de Niça¹³⁷ va fer els preparatius finals abans de l'ampliació de 2004 a deu nous membres: Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, República Txeca, Hongria, Eslovàquia, Eslovènia, Malta i Xipre. Amb posterioritat, es donava a Croàcia, Turquia, i a la República de Macedònia el estatus de "candidat oficial", que ja posseïen Romania i Bulgària. Tots els quals, a excepció de Eslovènia, Malta i Xipre, van tenir que complir els criteris de Copenhagen. Un tractat

---

¹³⁵ NOMCHI, M.: *Historia del siglo XX*, Càtedra, Madrid, 1997, pp. 15, 18, 27, 31. FERRO, M.: *La Gran Guerra*, Alianza, Madrid, 1996, pp. 35-43,48-67

¹³⁶.- AA.VV.: "Analizing the Treaty of Nice", *ECS Review*, vol. 14, núm. 2, 2001, pp. 3-11.

¹³⁷.- MANGAS MARTIN, A.: "El Tratado de Niza: los complejos equilibrios en la futura Unión ampliada" en VV.AA.: *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz 1998*, UPV/EHU-Tecnos, Leioa, 1999, pp. 89-144. OLESTI RAYO, A.: "Las modificaciones institucionales en el Tratado de Niza", *Boletín Europeo de la Universidad de La Rioja*, núm. 7/8, suplemento, marzo 2001, pp. 14-26.

constitucional fou firmat a l'octubre de 2004. La ratificació del tractat fou iniciada per l'aprovació del Parlament, però alguns Estats van convocar referèndums al 2005. El primer és el que es va celebrar a Espanya, on el document fou aprovat amb el 77 per cent de recolzament..

No obstant, la ratificació va assolir un obstacle important, quan els votants de França i de Holanda van rebutjar el document. Aquesta ratificació es va detenir, car solament uns pocs Estats van aprovar-lo, i així Luxemburg va seguir endavant amb el seu vot i va aprovar la constitució amb un 57 per cent de votants. Després de la Declaració de Berlin de març de 2007, que es va firmar per a donar un nou impuls a la recerca d'un nou acord institucional, el Consell Europeu va acordar que la constitució no era vàlida, però que la majoria dels canvis, es mantindrien en un grau en que se modificarien en virtut de tractats. Al desembre de 2007, el tractat fou firmat i va rebre el Títol de Tractat de Lisboa. A diferència de la Constitució, el Tractat de Lisboa sols va afrontar-se a un referèndum en un Estat: Irlanda. En aquest mateix any de 2007, la cinquena ampliació es va completar amb l'adhesió de Romania i Bulgària.

3.- Altres assoliments del projecte europeu

A.- Política exterior i de seguretat comuna

La Conferència de l'Haia de 1969 havia obert directament el camí a les consultes regulars en matèria de política exterior, segons disposava l'esperit del comunicat. El representant belga que presidia el Comitè d'Alts funcionaris per elevar les corresponents propostes era Etienne Davignon, el qual va dissenyar els mecanismes de consulta de política exterior.

L'informe Davignon¹³⁸ tractava fonamentalment d'instaurar certes pràctiques en les relacions diplomàtiques i millorar els mecanismes de consulta i de coordinació prèvia a les decisions. La multiplicació de reunions va facilitar la comprensió mútua i el camí cap la institucionalització de la Concertació política. Les mesures previstes per l'“Informe Davignon”, van posar-se en pràctica a partir del novembre de 1970, any en què es celebraren les reunions ministerials i els Estats europeus van prendre posicions conjuntes en problemes greus com el conflicte de l'Orient Mitjà, les relacions Est-Oest, la política mediterrània i les relacions amb els Estats Units i la Unió Soviètica.

Al llarg de les diferents etapes de la construcció europea, els conceptes d'unió política, de política exterior en comú o de defensa comuna han figurat periòdicament en l'ordre del dia, en el sí de distints projectes polítics. Les primeres temptatives de transferència significativa de competències, en l'àmbit d'aquestes polítiques sensibles, foren bloquejades per una minoria d'Estats membres, a causa del seu caràcter intergovernamental, raó per la qual, a partir dels anys setanta, es va optar per una atribució progressiva de competències.

Des de llavors, dos actes fonamentals han contribuït en gran mesura al desenvolupament de la PESC: el Tractat de la Unió Europea, mitjançant la instauració del Títol V, el segon pilar de la UE, i el Tractat de Amsterdam (1997), en el que es van reforçar els instruments i procediments de decisió. El Tractat de Niça (2001) va introduir altres modificacions.

És en el context geopolític dels primers anys noranta, el 1992, en que s'assisteix al final de la guerra freda, la reunificació de Alemanya i el col·lapse de l'antiga Iugoslàvia, quan els Estats van prendre finalment la decisió de dotar-se d'un nou instrument: la PESC. En el marc del tractat de Maastricht, la PESC constitueix el segon pilar de la Unió Europea, car, es tracta d'una cooperació

---

¹³⁸.- HERRERO DE LA FUENTE, A.A.: “Del informe Davignon a la política europea de seguridad y defensa. Una evolución más aparente que real”, a ALDECOA LUZARRAGA, F. (Coord.): *Los Tratados de Roma en su cincuenta aniversario: perspectivas desde la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, Marcial Pons, 2008, pp. 1249-1276.

intergovernamental entre Estats membres, La PESC constitueix, puix, un pilar de la UE que es distingeix pels seus procediments de funcionament, de caràcter intergovernamental i per la necessitat del consens de tots els Estats membres en la presa de decisions.

El TUE va instituir la política exterior i de seguretat en comú (Títol V9. En l'art. J,I, s'enumeren els cinc objectius principals: 1. la defensa dels valors comuns i interessos fonamentals de la Unió. 2. el reforçament de la seguretat de la Unió. 3. El manteniment de la pau i finançament de la seguretat internacional. 4. el foment de la cooperació internacional, 5. la consolidació de la democràcia de l'Estat de Dret, inclosos els drets humans.

El Tractat (TUE) dota a la PESC dels següents instruments principals: Posicions Comunes, en base a les quals, els Estats membres deuen adoptar polítiques nacionals comunes a la posició definida per la Unió, sobre les diferents qüestions. Un exemple d'aquest tipus de coordinació i de la reducció dels conflictes, es la lluita contra el tràfic il·legal de diamants, en favor de la prevenció i la reducció dels conflictes a Libèria, Sierra Lleona i Angola. Accions Comunes, és a dir, intervencions operatives dels Estats membres a l'emparament de la PESC: a títol d'exemple hi cap citar l'assistència proporcionada a l'Autoritat Palestina, en els seus esforços per a combatre les activitats terroristes, que procedeixen dels territoris que es troben baix el seu control.

Els Estats membres deuen coordinar la seva acció les organitzacions internacionals i amb ocasió de les conferències internacionals, on es defensen les posicions comunes.. La Unió, per la seva part, pot expressar-se a través de decisions, celebracions d'acords internacionals, declaracions i contactes amb tercers països. Segons el Tractat, la política exterior i de seguretat en comú, “comprenderà totes les qüestions relatives a la seguretat de la Unió Europea, inclosa la definició en el futur, d'una política de defensa comuna, que podria conduir, en el seu moment, a una defensa comuna”.

B.- L'Unió Econòmica i Monetària

L'Informe fou publicat al gener de 1976 i en ell es suggeria un poder major per al Consell Europeu, com el veritable poder executiu dels “Nou”. El Consell seria capaç de gestionar l'inici de la Unió Europea, amb rapidesa i legitimitat comunitària. Tindemans va desenvolupar la idea mantinguda per Willy Brandt d'una Europa diferenciada o una “Europa de diferent velocitat”, en la qual alguns Estats podrien progressar més ràpidament que altres en les diferents àrees d'integració.

Encara que les propostes de Tindemans¹³⁹ no van ser formalment acceptades, les seves idees van servir pràcticament per a la realització del Sistema Monetari Europeu, creat al març de 1978 i que va entrar en vigor el març de 1979. La moneda europea fou la European Currency Unit (ECU), definida com una cistella que conté les divises dels nou Estats, afectades per un coeficient de ponderació. Aqueta realitza una funció d'unitat de reserva i és el mitjà per regular els saldos entre els Bancs Centrals, en el marc dels mecanismes del Sistema Monetari Europeu, i, especialment, del Fons de Cooperació Monetària i va substituir a la Unitat de Compte Europeu (UCE), per a la regulació de gran part de les despeses i préstecs de les institucions comunitàries.

L'ECU va anar adquirint un pes significatiu en el món dels préstecs, en què ocupà la quarta posició mundial després del dòlar, el marc i el franc. A la vegada, va servir de comandament únic, era una moneda utilitzada per un gran nombre

---

¹³⁹.- TRUYOL, A.: *La integración europea. Análisis histórico-institucional con texto y documentos. Tomo I Génesis y desarrollo de la Comunidad Europea (1951-1979)*, Tecnos, Madrid, 1999, pp. 117-126. TRUYOL, A.: “Las incidencias institucionales del Informe Tindemans”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 3, núm. 2, 1976, pp. 301-326. FERRAN G.: “El informe Tidemans sobre la Unión Europea”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 3, núm. 2, 1976, pp. 327-348. DE FARAMIÑÁN GILBERT, J.M.: “Coordenadas sobre la Unión Europea: (en torno al Informe Tindemans)”, *Boletín de Información*, núm 11, 1977, p. 5.

d'Europeus per ajustar els seus canvis en l'interior de la Comunitat, en funció de la seva estabilitat¹⁴⁰.

El 1988 el Consell Europeu, reunit a Hannover, va decidir reemprendre els treballs de major calat de la Unió Monetària, abandonats després del relatiu fracàs del Pla Werner, i va acordar la creació d'un Comitè presidit pel propi President de la Comissió, Jacques Delors, encarregat d'estudiar les etapes per assolir una unió monetària. L'"Informe Delors", anomenat també del "Comitè de Savis", va plantejar la realització de la Unió Econòmica i Monetària¹⁴¹ en tres etapes: la primera començaria al juliol de 1990 i no necessitava la revisió dels Tractats. En ella s'aconseguiria la finalització de l'establiment del Mercat Únic, l'alliberament dels moviments de capitals, l'abolició del control de canvis, el reforçament de la coordinació de les polítiques econòmiques i de la cooperació monetària.

La segona etapa, prevista per a començar al gener de 1994, tindria com a missió fonamental el reforçament del paper de l'ECU i la creació d'un Institut Monetari Europeu, embrió d'un Banc Central Comú, que coexistiria amb les autoritats monetàries nacionals i des del que es prendrien decisions col·lectives. La tercera etapa, que es desenvoluparia des de finals de 1996, consistiria en fixar les paritats de les monedes, establint una moneda única que reemplaçaria, si fos possible, a les monedes nacionals.

Una altra iniciativa financera fou la creació del Banc Europeu per a la reconstrucció i desenvolupament de L'Europa de l'Est (BERD), amb la funció

---

¹⁴⁰.- CORTES SALINAS, C. : *La Restauración y primeras oleadas revolucionarias*. M. Akal, 1982. 36,57

¹⁴¹.- MOLTO CALVO, M.: "Unión económica y monetaria: concepto, evolución histórica y desafíos de la gobernanza económica en la Unión Europea", a BENEYTO PEREZ, J.M.(Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORUS, J.; BECERRIL ATIENZA, B.(Coords): *Tratado de Derecho y Política de la Unión Europea.., op. cit.*, pp. 815-892. GIRON LARRUCEA, J.A.: "La unión económica y monetaria como objetivo prioritario de la CE. Caracteres jurídicos e institucionales", en PALAEZ MARON, J.M.(Dir.); CASADO RAIGON, R.; HINOJO ROJAS, M.(Coords.): *Cuestiones actuales de Derecho comunitario europeo IV, Cuadernos de Derechos internacional*, núm 9, 1998, pp. 125-156.

d'assistir als països de L'Europasocialista, en el procés cap a la seva democratització.

El Tractat de Maastricht fou el resultat de les Conferències Intergovernamentals, que van preparar un text "preconstitucional", ja que la Unió Europea no havia arribat a ser encara un ens plenament desenvolupat.. El Tractat de la Unió no és més que un Tractat incomplet i provisional. Aquest Tractat constitueix un precipitat conjunt d'elements de molt divers caràcter, on la perfecció tècnico-jurídica formal queda substituïda per una juxtaposició de peces desiguals.

La Conferència Intergovernamental de 1996 devia discutir els grans temes que el Tractat de Maastricht deixar pendants de revisió com els següents: la revisió de la pròpia estructura del Tractat, es a dir, la possible unificació de l'estructura tripartita dels tres pilars ; sobre el modo i la naturalesa del nou text hi ha diversos suggeriments, des del projecte de Constitució de Marcelino Oreja, fins la reelaboració de Maastricht II, o la idea d'assolir una Convenció que reguli una Unió Comunitària baix contracte fundador o similars òrgans i competències; l'ampliació de la codecisió, la possibilitat d'introduir una jerarquia normativa, la inclusió d'una Política en Comú de Defensa, aprofitant que la UEO tenia com a data límit fins a l'any 1998; les modificacions de la Política Exterior i de Seguretat en Comú (PESC). Els grans reptes econòmics i socials, el treball, la dimensió social de l'estat del benestar, el desenvolupament de la societat post industrial o post capitalista, el camí cap a la societat del coneixement, s'enllacen amb la recerca d'ideals i de valors que poden sostenir el gran edifici de la construcció europea.

En un avenç sobre l'evolució dels ideals, en el procés d'integració europea, alguns autors han manifestat la seva opinió sobre el fracàs popular del Tractat de Maastricht, presentat pels seus progenitors com un gran èxit diplomàtic i anunciat dit moment, no com la coronació d'un procés, sinó com un anticlímax en el procés de la construcció europea. Es mencionaren com a causes del

malestar el sectarisme, l'autoritarisme i el paternalisme dels governants de Brussel·les, el dèficit democràtic en el joc de les institucions, i les pròpies diferències tècnico-jurídiques del prolix contingut del Tractat, però per a altres crítics la patologia es més profunda: és l'absència d'ideals en una construcció presidida, segons els politicòlegs de l'escola realista, pels egoismes nacionals i pel càlcul fred de costos i beneficis per als Estats membres participants.

Els ideals de la Declaració de Schumann de 1950, la pau, la prosperitat i la supranacionalitat que apropiaven el projecte a l'idealisme clàssic europeu no s'han substituït per finalitats humanes superiors i el Tractat ha pres la retòrica d'un super-Estat. Alguns comentaristes reconceptuen la Comunitat com un instrument tecnològic per a solucionar els problemes de l'era post industrial i de la protecció medi-ambiental, el comerç internacional, el transport i altres qüestions. Uns altres crítics pretenen que es pugui avançar més en el cas de la responsabilitat i de la solidaritat cíviques.

La recerca i el cultiu d'ideals apareixen com a capital objectiu per a desbloquejar la manca de fe dels ciutadans i la consegüent acceptació majoritària de la construcció europea. Deuria recordar-se que la joventut sent fortament certes necessitats, com la protecció del medi ambient i la pròpia protecció del ecosistema de l'atmosfera¹⁴².

C.- El Conveni de Schengen

El 1985, la Comissió Europea va presentar al Consell el seu Llibre Blanc per a la consecució del mercat interior. En ell es plantejava que la supressió dels controls en les fronteres interiors implicava el traspàs d'aquests controls a les fronteres exteriors, o la substitució d'aquests controls per un altre tipus de mesures. Aquesta qüestió va despertar una gran controvèrsia, ja que uns Estat eren

---

¹⁴².- VILLANI, P.: *La edad contemporánea 1914-1945*. Ariel, Barcelona, 1997, p. 211

partidaris de dotar a la Unió de noves competències en la matèria i uns altres es mostraven més reticents.

El procés de construcció d'una Europa Comunitària sense fronteres va assolir plena maduresa al juny de 1990, quan cinc dels Estats membres de la CEE - França, alemanya, Bèlgica, Holanda i Luxemburg- van firmar a Schengen un conveni conformat per 142 articles, que pretenia suprimir qualsevol classe de control en les fronteres, facilitant, per tant, la lliure circulació entre les persones i establir al mateix temps una estreta col·laboració en el camp de la seguretat i en el de la immigració, així com l'harmonització de les legislacions dels països membres.

A partir de març de 1995, la Convenció de Schengen entraria progressivament en vigor entre els set països de l'Espai Schengen¹⁴³: Alemanya, França, Bèlgica, Holanda, Luxemburg, Espanya i Portugal. El funcionament de la Convenció de Schengen¹⁴⁴ es plantejà com l'inici de la lliure circulació de persones de la Unió Europea, i està constituïda per una supressió de controls sistemàtics d'identitat, el reforçament de les fronteres exteriors i la cooperació policial i judicial. Un Sistema d'Informació Schengen (SIS), s'ha instal·lat a Estrasburg, que disposa d'informacions personals de vehicles i d'objectes.

---

¹⁴³.- DONAIRE VILLA, F.J.: "El acervo de Schengen como instrumento y escenario de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia", a DONAIRE VILLA, F.J.; OLESTI RAYO, A. (Coords.): *Técnicas y ámbitos de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia*, Marcial Pons, 2015. GAROT, M.J.: "Desde Schengen hasta Amsterdam, pasando por Maastricht: un espacio de libertad, seguridad y justicia", *Autonomías: Revista catalana de derecho público*, núm. 24, 1999, pp. 279-296. DEL VALLE GALVEZ, J.A.: "La refundación de la libre circulación de personas, tercer pilar y Schengen: el espacio europeo de libertad, seguridad y justicia", *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, año núm. 2, núm. 3, 1988, pp. 41-78.

¹⁴⁴.- BLANC, H.: "Schengen: le chemin de la libre circulation en Europe", *Revue du Marché Commun et Unique*, núm. 351, 1991, pp. 722-726. CHOCHÉYRAS, C.: "La Convention d'application de l'Accord Schengen", *Annuaire Française de Droit International*, 1991, pp. 807-818. ROBERT, J.: "Les accords de Schengen", *Revue des Affaires Européennes*, núm. 1, 1992, pp. 5-15.

Amb totes aquestes mesures, l'Espai Schengen obria la porta a una Europa a dues velocitats. En general, la possibilitat que hi hagi dues velocitats en la consecució d'un objectiu no implica conseqüències negatives per a la Unió, sempre que es recorri a aquesta possibilitat tenint presents els objectius i limitacions als quals els Estats han de sotmetre's. No obstant això, la lliure circulació de persones és part d'un objectiu major, el mercat interior, la qual cosa fa perillosa, o almenys controvertida, una Europa de dues velocitats en aquesta matèria. Per aquesta raó, el Tractat d'Amsterdam (1997) va integrar en el marc de la UE el denominat Patrimoni Schengen, és a dir, el conjunt de normes adoptades pel grup d'Estats parteixes en l'Acord Schengen de 1990. Aquesta integració es va dur a terme a través d'un protocol al Tractat, mantenint les particularitats relatives a Regne Unit, Irlanda, Dinamarca, Islàndia i Noruega.

A partir de llavors, el règim de circulació de persones en el si de la Unió Europea s'ha vist modificat. Així doncs, quant als ciutadans dels Estats membres de la Unió, aquests poden viatjar pel territori de la resta d'Estats presentant simplement el seu document nacional d'identitat, i és possible establir limitacions a aquesta lliure circulació únicament per raons d'ordre públic, salut o seguretat pública.

Quant als ciutadans de tercers països, la regulació és una mica més complexa. Poden viatjar a un Estat membre de la UE sempre que se'ls hagi concedit un visat que exigeix una sèrie de requisits tals com un document d'identificació de viatge, presentar justificació que es tenen els mitjans suficients de subsistència per al temps d'estada, demostrar el propòsit del viatge i no estar subjecte a cap prohibició d'entrada. De nou l'ordre públic, i la seguretat i salut públiques poden ser raons que prohibeixin l'entrada d'aquesta persona al territori d'un Estat membre de la UE. Després de l'obtenció d'un visat per a un Estat membre, aquest visat també és vàlid per viatjar pel territori de la resta de països membres de la zona Schengen.

El control que la persona en qüestió no incorri en cap de les prohibicions d'entrada previstes per les normes vigents es realitza a través del Sistema d'Informació Schengen, conegut com SIS. Inicialment, el SIS es va idear solament com un sistema de recopilació d'informació que facilités la labor de control fronterer. No obstant això, conforme a les noves necessitats, s'ha perfeccionat aquest sistema constituint el que es coneix com SIS II, un sistema no només pensat per recopilar informació, sinó també per poder dur a terme determinades recerques.

III.- Les ampliacions: de 6 a 28 Estats Membres

1.- La primera ampliació: l'Europa dels Nou

La crisi de 1965 va provocar un canvi transcendental en la nova organització política de les Comunitats Europees. El nou govern de la República Federal, Kissinger i Willy Brandt, com canceller i vicecanceller, en sintonia amb De Gaulle, va accedir a canviar la Presidència de la Comissió de Hallstein per Jean Rey, negociador de la Ronda Kennedy a Ginebra. Robert Marjolin i el també francès Raymond Barre, els quals possibilitarien amb els seus coneixements d'economia, el plantejament d'una futura Unió Econòmica i Monetària.

Per la seva part, Gran Bretanya havia iniciat el 1964 l'experiència coneguda com el "socialisme científic", que veia en la gestió eficient de l'Estat i en el desenvolupament tecnològic les condicions essencials per al coneixement econòmic, que sustentés, a la vegada, la justícia social. Després de la victòria electoral dels laboristes, el govern va decidir tornar a presentar la candidatura del Regne Unit al Mercat Comú¹⁴⁵. En la base d'aquesta decisió, hi havia el gran èxit econòmic obtingut pel Mercat Comú i l'intent d'impulsar la indústria britànica.

---

¹⁴⁵.- BROAD, R.; PRESTON, V. (Eds.): *Moored to the continent?: Britain and European Integration*, University of London Press, London, 2001. KAISER, W.; STAERCK, G. (Eds.): *British Foreign Policy 1955-1964: contracting options*, Macmillan Basingstoke, 2000.

Però el general De Gaulle, que ja havia expressat les seves reserves, va acabar manifestant que l'adhesió dels nous membres, G. Bretanya, Irlanda, Dinamarca, i Noruega, modificaria profundament la naturalesa dels Tractats, si bé en el fons li preocupava el triomf dels interessos econòmics britànics i d'orientació atlantista. De Gaulle va llençar un segon vet al Regne Unit. Wilson, primer ministre anglès, segueix amb la seva idea, i amb l'ajuda de Giscard d'Estaing i del Comitè d'Acció de Jean Monnet, obtingué l'adhesió britànica.

La Conferència de caps d'Estat i de Govern europeus, reunida a l'Haia al desembre de 1969, va donar pas a una nova etapa de les Comunitats Europees, que van decidir passar de la fase transitòria de la Comunitat a la fase definitiva, acceptant els decisius reglaments agrícoles, sobre el principi dels recursos propis de la CEE, que substituïa a les contribucions dels Estats. Així mateix, a l'Haia, el nou President francès, Georges Pompidou, va aixecar implícitament el vet de França a l'entrada de Anglaterra en la Comunitat Econòmica Europea.

L'idea del President Pompidou de convocar una Cimera Europea, es va tornar a manifestar després de ser elegit el 15 de juny de 1969. Aquesta tenia per objecte resoldre el final del carreró sense sortida en que es trobava la Comunitat Europea. Partidari de mantenir les tesis confederades, i rebutjada, per tant, l'Europa supranacional, Pompidou es va mostrar totalment convençut d'aprofundir en la vida comunitària a través de noves polítiques comunes en els sectors tècnics, científics, d'energia, transports, drets de societats, financer i monetari.

En un clima cordial es va concretar el fi del període transitori del Mercat Comú l'1 de gener de 1990, el reglament agrari definitiu, l'adopció del suggeriment d'Unió Econòmica i Monetària, i, finalment, l'obertura de negociacions amb

---

LUDLOW, P.N.: *Dealing with Britain. The Six and the First UK application to the EEC*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

altres Estats. Quatre Estats van quedar oficialment com a candidats, després del maig de 1967: Gran Bretanya, Dinamarca, Irlanda i Noruega¹⁴⁶.

L'habilitat de Pompidou, últim President del Consell amb el general De Gaulle i la col·laboració inestimable del nou President del Consell, l'economista Chaban Delmas, va facilitar l'obertura del postgaullisme a la construcció comunitària, abandonant la intransigència anterior i afavorint l'expressa coordinació econòmica i financera dels Estats del Mercat Comú¹⁴⁷. L'obertura de les negociacions sobre l'adhesió de la Gran Bretanya i, posteriorment, de Dinamarca, Irlanda i Noruega, així com l'inici de les negociacions amb els restants països de la EFTA -Àustria, Suècia, Suïssa, Finlàndia, Islàndia i Portugal- van animar el procés de convergència econòmica i política d'Europa.

Protagonista principal d'aquest pas fou Anglaterra, el govern conservador del qual, presidit per Edward Heath, havia tornat al poder el 1970, amb la intenció de restaurar la política lliurecanvista i amb l'objectiu de relançar la indústria britànica. Al maig de 1971 es van reunir a París Edward Heath i Georges Pompidou amb el desig de solucionar els principals problemes pendents, i entre ells la posició de la lliura esterlina, que Anglaterra proposava mantenir com a moneda reserva, així com el problema del sucre i la col·laboració britànica en el Pressupost. Un mes després es firmava a Luxemburg l'acord entre els "Sis" i Gran Bretanya per a realitzar l'adhesió d'aquesta última a la CEE. I després del corresponent referèndum, es van adherir Irlanda¹⁴⁸ i Dinamarca, però no Noruega.

---

¹⁴⁶.- PUISSOCHET, J.P.: *Aspectos jurídicos de la primera ampliación de la Unión Europea*, Granada, 1996. BOEGNER, J.M.: *Le marché commun de six à neuf*, Armand Colin, París, 1974.

¹⁴⁷.- CROCE, B.: *Historia de Europa en el siglo XIX*, Ariel, Barcelona, 1996, pp. 130, 146 i 219.

¹⁴⁸.- COOMBES, D. (Ed.): *Ireland and the European Community. Ten years of membership*, Gill and Macmillan, Dublin, 1983.

2-. La segona ampliació: L'Europa dels Deu

Després de la guerra civil de 1944-1949, entre comunistes i monàrquics, el regne de Grècia s'havia orientat obertament cap al camp occidental, com a membres de l'OTAN, el Consell d'Europa i la OECE. Al juliol de 1961 va ser el primer país a signar un acord d'associació amb la CEE, amb l'horitzó d'integrar-se en la unió duanera el 1982, però estava molt allunyada del nivell de les economies comunitàries i la seva legislació i les seves polítiques socials requerien una profunda adaptació abans de tenir opcions d'adhesió. A més la política exterior grega era molt inestable, amb un sistema en el la contestació social i els poders fàctics, sobretot les Forces Armades, limitaven l'efectivitat del règim parlamentari. A l'abril de 1967 es va produir un cop d'Estat d'un sector de l'Exèrcit i va prendre el poder una Junta Militar que va deposar al rei Constantí en 1961.

El 1974, a Grècia havia caigut sota la dictadura dels “Coronels”, amb el transfons del conflicte sobre Xipre i d'unes antigues relacions amb Turquia. La pressió popular contra els Estats Units va portar a Grècia a una posició d'allunyament de la OTAN. Finalment, un referèndum popular va atorgar la confiança d'un 70% dels votants a favor de la instauració de la República. Liquidat així el règim monàrquic, el Partit Conservador de Karamanlis va obtenir el poder, i el 1981 fou substituït per un govern socialista dirigit per Papandreu, que va establir la democràcia. Al juliol de 1976 s'acordà l'obertura oficial de negociacions entre Grècia i la Comunitat i al maig de 1978 es firmà el Acta d'Adhesió de Grècia. Així es formà l'Europa dels “Deu”¹⁴⁹.

L'entrada de Grècia, un país d'economia agrària, balcànic i de religió ortodoxa, suposava un gir geopolític de certa entitat per a una Comunitat Europea catòlica i protestant, molt industrialitzada i orientada cap a l'Europa central i occidental.

---

¹⁴⁹.- IOAKIMIDIS, P. (Ed.): *Greece in the European Union: the new role and the new agenda*, MPMM, Atenas, 2002. IOAKIMIDIS, P.: «Greece in the EEC. The accession and its implications», *Hellenic review of international relations*, vol. 5-6, 1985/1986, pp. 197-225. “La Grèce dans la Communauté: les trois premières années”, *Hellenic review of international relations*, vol. 5-6, 1985/1986, pp. 553-606.

Tancada al Mercat Comú una Europa de l'Est immersa, amb molt menys èxit, en un procés propi d'integració de les seves economies comunistes incompatible amb la CEE capitalista, i poc inclinat el món escandinau, amb l'excepció danesa, a participar en el desenvolupament de la Comunitat, era el sud del continent l'àrea natural d'expansió d'aquesta. I tres l'entrada de Grècia, els estats ibèrics, Espanya i Portugal van reforçar el seu procés d'adhesió.

3.- L'Europa dels Dotze¹⁵⁰

L'1 de gener de 1986 es va produir l'entrada oficial dels dos Estats de la Península Ibèrica, Espanya i Portugal. Portugal havia presentat la seva demanda d'adhesió el març de 1977 i l'obertura de negociacions es va realitzar l'octubre de 1978. Espanya va presentar la seva demanda al juliol de 1977. El ritme d'ambdós negociacions es va unificar i al juliol de 1985, es varen firmar a Madrid i Lisboa, els corresponents Tractats d'Adhesió, que comportaven la configuració d'una Comunitat Europea que passava a tenir 329 milions d'habitants. Els "Deu" van imposar severes condicions per a l'agricultura i la ramaderia i la indústria dels nous membres. La necessitat d'assolir l'aprovació europea, per part de la jovenívola democràcia espanyola, va afeblir la seva capacitat de negociar.

4.- La tercera ampliació: l'Europa dels Quinze

El Mercat Comú Europeu s'havia constituït sobre un estricte model de democràcia política i sobre la idea de l'Estat de benestar, que combinava el creixement econòmic vinculat al lliure mercat amb mecanismes públics de control i garantia un alt nivell de protecció social parell el conjunt de la població. Un model semblat d'organització socioeconòmica preconitzava l'altra gran entitat mercantil de l'Europa Occidental, l'Associació Europea de Lliure Comerç (AELC

---

¹⁵⁰.- BARROSO, J.M.D.: *Le système politique portugais face à l'intégration européenne : partis politiques et opinion publique*, APRI, Lisboa, 1983. BASSOLS, R.: *España en Europa : historia de la adhesión a la CE, 1957-1985*, Política Exterior, Madrid, 1985. TAMAMES, R.: *La Unión Europea*, Madrid, 1994, pp. 377 i ss. VVAA.: *L'Espagne et les Communautés européennes*, Bruxelles, 1979.

o EFTA), els membres de la qual eren, no obstant això, poc inclinats a acceptar principis d'integració propis de la CEE, com la unió duanera, econòmica o monetària, o la supranacionalitat en els assumptes polítics i socials. Des dels seus inicis, la AELC, promoguda pel govern britànic com a alternativa al Mercat comú, es va mostrar com un organisme molt menys eficient que el seu rival. I tres dels seus socis, el Regne Unit, Dinamarca i Irlanda, no van trigar en sol·licitar el seu ingrés en la CEE, on van ser admesos com a membres de ple dret en 1973, igual que Portugal en 1986. La AELC va quedar, amb això molt afeblida.

A més l'establiment del mercat únic en la UE, anunciat per 1993, incrementaria les dificultats dels membres de l'Associació per exportar a un mercat comunitari altament autosuficient. Això, juntament amb l'inici de l'aplicació dels protocols opt-out que van permetre als britànics, danesos o irlandesos negociar clàusules de salvaguarda enfront de determinats avanços de la integració comunitària, van animar a altres quatre socis de la AELC, Suècia, Finlàndia, Noruega i Àustria, a sol·licitar l'inici de negociacions per a l'adhesió a la UE.

El TUE va establir en els arts. F.O, que els Estats que sol·licitessin la seva adhesió, deuriem complir les tres condicions següents: tenir una identitat europea, tenir un govern democràtic; tenir respecte pels drets humans. A més l'Estat candidat deurà mostrar la seva voluntat d'acceptar i d'estar en condicions d'aplicar les normes i estructures comunitàries, tal i com existeixen una vegada hagi entrat en vigor el TUE.

Controlats aquests requisits i després de les corresponents reunions i dictàmens, al maig de 1994, el Parlament Europeu va aprovar per majoria absoluta l'entrada de Àustria, Finlàndia, Noruega i Suècia a la Unió Europea, utilitzant per primera vegada, el poder d'acceptació o rebuig de nous Estats membres, que li van ser conferits per l'Acta Única.

Al mes de juny següent Àustria votava favorablement en referèndum sobre la seva incorporació; a l'octubre ho feia Finlàndia i al novembre ho feia Suècia. Tanmateix, al mes de novembre, Noruega rebutjava per segona vegada la seva adhesió a la Unió Europea, degut al pes del vot negatiu de part dels conservadors i del món agrari i pescador, creant-se la Europa dels Quinze. La reforma de les institucions després de la incorporació dels tres nous països es la següent: el Parlament Europeu passa a tenir 626 diputats – Alemanya, 87, França i Itàlia i R. Unit, 87, Espanya, 64: Holanda, 31; Bèlgica, Grècia i Portugal, 25; Suècia, 22; Àustria, 21; Dinamarca i Finlàndia, 16; Irlanda, 15; Luxemburg, 6. La Comissió té 20 membres, un per cada Estat.

El Consell de Ministres de la UE estava format per 15 membres. La majoria qualificada de vots, s'establia segons la següent ponderació econòmica i geogràfica: Alemanya, França i R. Unit, 10; Espanya, 8; Bèlgica, Holanda, Grècia i Portugal, 5; Àustria, Suècia, 4; Dinamarca, Finlàndia, Irlanda 3; Luxemburg, 3. Amb un total de 87 vots, el Compromís de Ioanina s'aplicava si 23 a 25 vots s'oposaven a la presa d'una decisió policial; el Compromís, 65 vots.

5.-Les successives ampliacions

Al Consell Europeu de Copenhague de juny de 1993, es va decidir que els PECO's (Països de l'Europa Central i Oriental) es podrien integrar tan aviat com poguessin complir les condicions establertes per la UE (els anomenats "criteris de Copenhague"). En el un posterior Consell Europeu celebrat a Luxemburg al desembre de 1997, es va acordar les condicions de procediment de les negociacions que serien al ritme adequat per a cada candidat¹⁵¹. El 31 de març de 1998 van començar formalment les negociacions amb deu països del centre i Est d'Europa, i després es va incloure a Romania i Bulgària, i també a Turquia.

---

¹⁵¹ .- Cfr. CHAVERRI MIGUEL,F.: *La ampliación de la Unión Europea y sus repercusiones en el proceso de integración*. Real Instituto de Estudios Europeos, Zaragoza, 2001.

El resultat de les negociacions va permetre una primera onada d'adhesions que va afectar a deu Estats, amb la signatura, el 16 d'abril de 2003, del Tractat d'adhesió a la UE: República Txeca, Estònia, Xipre, Letònia, Lituània, Hongria, Malta, Polònia, Eslovènia i Eslovàquia. El Tractat va entrar en vigor l'1 de maig de 2004, passant la UE de 15 a 25 membres.

Les negociacions van continuar amb Romania i Bulgària i el seu Tractat d'adhesió es va signar el 25 d'abril de 2005, i va entrar en vigor l'1 de gener de 2007, passant la UE de 25 a 27 membres.

El Tractat d'adhesió amb Croàcia es va signar el 9 de desembre de 2011 i va entrar en vigor l'1 de juliol de 2013, passant la UE a tenir els 28 Estats membres actuals. La resta de candidats són: Islàndia, Macedònia, Montnegre, Sèrbia i Turquia.

CAPITOL IV: EL TRACTAT DE LISBOA: EL NOU EUROPEISME I EL SEUS ELEMENTS

I.- El Tractat de Lisboa: inici d'una nova etapa de la construcció europea o continuisme respecte a les anteriors etapes?

1.- El Tractat de Lisboa com a resultat del fracàs del projecte de Constitució Europea.

La firma del Tractat de Lisboa el 13 de desembre de 2007 ha posat fi a la crisi que venia travessant la Unió Europea, des del fracàs de la Constitució Europea¹⁵². La tornada al sistema clàssic d'un Tractat de modificació amb dos clàusules substantives, va ser la solució: per una part, s' introdueixen canvis en el Tractat de la Unió Europea, i, per una altra, ho fa respecte al Tractat constitutiu de les Comunitats Europees, que, a més passa a denominar-se Tractat de funcionament de la Unió Europea (TFUE). La simplificació que proporcionava la Constitució és substituïda per un text complex, compost en total pel Tractat de Lisboa, que compren un gruix de 250 pàgines, 11 Protocols annexes al TUE, el Tractat de funcionament de la UE, el Tractat constitutiu de la CEEA, 43 Declaracions relatives a disposicions dels Tractats.

La renúncia no sols al concepte constitucional sinó també a qualsevol aspecte, que d' alguna manera pogués evocar-lo és un fet. No hi ha cap article que reflecteixi els símbols de la UE; el terme Ministre d'Assumptes Exteriors es canvia pel de Alt Representant de la UE pels Assumptes Exteriors i la Política de Seguretat; abandona els conceptes de llei i de llei marc i manté els de reglament, directives i decisions i la disposició per la que se proclama la primacia del Dret

---

¹⁵² .- CORRIENTE CÓRDOBA, J.A.: "El reforzamiento de la Unión Europea y de la inestabilidad en el Tratado de Lisboa", a HINOJO ROJAS, M. (Coord.): *Liber Amicorum profesor José Manuel Peláez Marón. Derecho Internacional y Derecho de la Unión Europea*, 2012, pp. 215-232.

de la Unió, desapareix en benefici d'una Declaració, mitjançant la que la Conferència Intergovernamental recorda que, d'acord amb una jurisprudència reiterada de TJCE, els Tractats i el Dret adoptats per la Unió primen sobre el Dret dels Estats membres. El fet de que el principi de primacia no està inclòs en el Tractat, no canviarà gens l'existència d'aquest principi ni la jurisprudència existent del Tribunal de Justícia.

El contingut material del Tractat de Lisboa manté les aportacions de la Constitució Europea i àdhuc aporta algun desenvolupament annex¹⁵³. Se consagra la personalitat jurídica de la Unió Europea, la qual substitueix i succeeix a la Comunitat Europea. També es reconeix a la Carta dels Drets Fonamentals, el mateix valor jurídic que el dels Tractats. Per altra banda, el Tractat manté la clàusula que permet l'adhesió al Conveni europeu per a la protecció dels Drets Humans i de les llibertats fonamentals, encara que la decisió del Consell requereix unanimitat i entrarà en vigor després d'haver set aprovada pels Estats membres.

Per altra part, el Tractat introdueix tres categories d'actes: actes legislatius, actes delegats i actes d'execució, conservant així les previsions de la Constitució Europea. Per a l'adopció dels actes legislatius, el procediment de codecisió es converteix en el procediment legislatiu ordinari i els Parlaments Nacionals adquireixen un paper rellevant en el control del principi de subsidiarietat, mitjançant l'emissió de dictàmens motivats, que poden ser utilitzats pel Consell o pel Parlament Europeu per a fer fracassar la proposta de la Comissió. D'aquesta manera, un nou actor ve a sumar-se al procés de presa de decisions augmentant el component estatal.

---

¹⁵³ .- Cfr. CORRIENTE CÓRDOBA, J.A.: "Reflexiones ante el nuevo tratado comunitario", a ALDECOA LUZÁRRAGA, F. (Coord.): *Los Tratados de Rona en su cincuenta aniversario: perspectivas desde la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, 2008, pp. 35-42.

El reforçament de competències entre la Unió i els Estats membres segueix la mateixa línia prevista per la Constitució. La senyalització dels principis d'atribució, subsidiarietat i proporcionalitat s'estableix amb una delimitació de competències que gira a l'entorn de conceptes de competències exclusives, compartides i de recolzament. Quan els Tractats atribueixen a la Unió una competència exclusiva, solament la UE pot legislar i adoptar actes jurídics vinculants; quan l'atribució és una competència compartida, tant la Unió com els Estats membres poden fer-ho, però els Estats exerciran la seva competència en la proporció en que la Unió no hagi exercit la seva o hagi decidit deixar de fer-ho; finalment, en alguns àmbits, la Unió té competència únicament per a realitzar accions dirigides a recolzar, coordinar o completar l'acció dels Estats membres sense reemplaçar la seva competència en aquests àmbits. S'atorga, a més, una consideració específica a la coordinació de les polítiques econòmiques i de treball, així com a la política exterior i de seguretat comú, inclosa també la definició progressiva d'una política de defensa comú.

El Tractat de Lisboa incorpora noves polítiques o reforça les existents: la política d'immigració, la política espacial, la protecció civil, la propietat intel·lectual o l'esport europeu reben una consideració expressa. En quant aporta novetats, hi cal destacar l'acció consagrada exclusivament a la política de l'energia, especialment en la noció de solidaritat en aquest àmbit; la lluita contra el canvi climàtic ha aconseguit una consideració expressa per primera vegada, al ser senyalada com un dels objectius de la política de medi ambient.

Sens dubte, el Tractat de Lisboa ha rescatat la forma i la substància de la Constitució Europea, encara que és precís afegir que no és una substància absoluta, sinó relativitzada, per una part, per la potenciació del factor estatal visible en la introducció de sistemes de "opt-out" en diversos àmbits; per una altra part, per la heterogeneïtat que existeix entre els Estats membres i que troba reconeixement en el Tractat, a través de la flexibilització dels requisits establerts per les cooperacions reforçades. Per fi, la UE ha aconseguit superar un carreró

sense sortida dels últims anys i pot començar a abordar nous reptes. Car, a Lisboa ha començat una nova etapa del procés d'integració. El compendi de tots els canvis i modificacions proposaven impulsar a considerar que la UE pretén actuar com un conjunt de valors i interessos a escala internacional i que per a mantenir la seva llibertat, seguretat i prosperitat, té que demostrar el seu potencial mitjançant l'expressió clara i precisa en les seves relacions exteriors. En un món globalitzat, cap Estat pot enfrontar-se en solitari a la seguretat de l'abastiment energètic, el canvi climàtic, la competitivitat de l'economia o el terrorisme.

2.- Les novetats a nivell institucional: aspectes més destacats

A partir de l'entrada en vigor del Tractat de Reforma de Lisboa de 2007, el sistema institucional de la UE es compon, d'acord amb el que estableix l'article 13 del TUE, de set institucions: Parlament Europeu, Consell Europeu, Consell, Comissió Europea, Tribunal de Justícia, Banc Central Europeu i Tribunal de Comptes. Aquest increment d'institucions suposa la primera de les novetats que va introduir el Tractat de Lisboa, donat que es va passar d'un sistema originalment quadripartit a un extens sistema institucional¹⁵⁴. No obstant, convé destacar que el TUE només dedica un precepte "marc", amb la composició, funcions i competències a cinc de les set institucions, que es consideren fonamentals des del punt de vista jurídic i polític: Parlament, Consell Europeu, Consell, Comissió i Tribunal de Justícia. En relació a les altres dues: Banc Central Europeu i Tribunal de Comptes, es remet plenament al TFUE per analitzar la seva composició, funcionament i competències.

Per altra banda, es manté el triangle institucional, Parlament, Consell, Comissió, en l'àmbit de les competències de decisió, que es troben assistits per òrgans auxiliars, com el Comitè Econòmic i Social o el Comitè de les Regions que tenen

---

¹⁵⁴.- Cfr. ANDRÉS SÁENZ DE SANTA MARÍA, P.: "El sistema institucional en el Tratado de Lisboa: entre la continuidad y el cambio", en *El Tratado de Lisboa. La salida de la crisis constitucional*, Iustel, Madrid, 2008, pp. 205 i s.s.; DEVUIST, Y.: "The European Union's institutional balance after the Treaty of Lisbon: "Community method" and "democratic deficit" reassessed", *Georgetown Journal of International Law*, nº 2, vol. 39, 2008, pp. 247 i s.s.

funcions consultives. El Consell disposa d'un òrgan específic, ja existent, com és el Comitè de Representants Permanents (COREPER). Els Tractats són molt rígids a l'hora de distingir entre els òrgans principals als que qualifica d'institucions i els altres òrgans que assisteixen a les institucions i que generalment són anomenats òrgans consultius (article 300 TFUE).

En general, el Tractat de Lisboa absorbeix les característiques essencials de les novetats plantejades en la Constitució Europea¹⁵⁵. Destaca la conversió del Consell Europeu en institució i la creació d'una presidència estable, l'adopció de la nova norma de votació per majoria qualificada, basada en la majoria d'Estats i de població, però la seva aplicació s'allarga amb caràcter general fins al mes de novembre de 2014 i entre aquesta data i el 31 de març de 2017, qualsevol Estat podria demanar en un cas concret que s'apliqui el sistema de Niça, a lo que hi ha que afegir l'existència de dos compromisos polítics semblants a l'adoptat a Ioanina en 1994, reforçats en la seva vigència en un protocol; la reducció del volum de la Comissió, a partir de novembre de 2014, a dos terços del nombre d'Estats membres i l'elecció del seu President pel Consell Europeu, l'augment a 11 del nombre d'advocats generals del TJCE i la incorporació del Banc Central Europeu a la nòmina de institucions de la UE.

En una valoració global, el Parlament Europeu torna a ser la institució més potenciada, especialment en els àmbits legislatiu i pressupostari, i la presa de decisions en el sí del Consell es veurà facilitada per la supressió de l'exigència d'unanimitat en un nombre elevat de matèries; no obstant, no es pot ocultar l'aspecte intergovernamental que s'afegeix al sistema per la via del Consell Europeu i de la creació del càrrec de l'Alt Representant de la UE per els Assumptes Exteriors i la Política de Seguretat, que s'incrusta en la Comissió com a Vicepresident i presidirà el Consell d'Assumptes Exteriors.

---

¹⁵⁵.- Cfr. DUCH GUILLOT, J.: "El Tratado de Lisboa y los cambios en la organización institucional de la Unión Europea", *CEDeusto*, nº 40, 2009, pp. 51 i s.s.; MANGAS MARTÍN, A.: "La reforma institucional en el Tratado de Reforma", *Revista de las Cortes Generales*, 2008/1, pp. 125-152.

¿Què canvia, doncs, amb el Tractat de Lisboa?: En primer lloc el Parlament Europeu, donat que el Tractat de Lisboa augmenta els seus poders en els àmbits legislatiu, pressupostari i d'aprovació d'acords internacionals, modifica també la seva composició, car, no podrà tenir més de 751 diputats (750 més el President) i la distribució d'escons entre els Estats membres s'efectua segons un principi de proporcionalitat regressiva.

Per altra banda, el Consell Europeu es converteix en una institució de la Unió, però no per això rep noves atribucions. No obstant, se crea una nova figura, el President del Consell Europeu, nomenat per aquests per a dos anys i mig de duració i la qual missió principal serà la de garantir la preparació i la continuïtat de la seva labor i afavorir la unanimitat. En quant al Consell, la seva funció segueix sent la mateixa. La novetat principal es refereix al procés de decisió. El Consell decideix per majoria qualificada, excepte en els casos en que els Tractats estableixin un altre procediment, com per exemple, el vot per unanimitat. Per augmentar la transparència i l'eficàcia s'estableix la votació per doble majoria d'Estats membres, (55%) i població (65%), que reflecteix la doble legitimitat de la Unió.

Pel que fa referència a la Comissió Europea, la missió principal de la qual és la de fomentar l'interès general europeu, el Tractat de Lisboa preveu la modificació de la seva composició. En efecte, l'article 17, 5 estableix que aquesta es reduirà a dos terços del nombre d'Estats membres, que inclourà al seu president i a l'Alt Representant de la Unió per als Assumptes Exteriors i Política de Seguretat i que es regirà per un principi de rotació igual entre els Estats membres. La creació del càrrec d'Alt Representant de la Unió per als Assumptes Exteriors i Política de Seguretat es una de les més espectaculars innovacions institucionals del Tractat de Lisboa. Això permetrà augmentar la coherència de l'actuació exterior de la Unió.

Les altres institucions es mantenen sense canvis significatius. Però el Tractat amplia l'àmbit d'intervenció del Tribunal de Justícia de la Unió Europea, en concret, en matèria de cooperació, en matèria penal i de cooperació policial i introdueix algunes modificacions de procediment. Per últim, el Tractat de Lisboa reconeix i consolida les funcions dels Parlaments nacionals que, encara que no son institucions de la Unió, fan una labor important en el seu funcionament, en particular en l'àmbit del control del principi de subsidiarietat.

3.- El reconeixement de la personalitat jurídica de la Unió Europea

La pràctica internacional de la CE al llarg de cinquanta anys ha estat molt intensa i no ha plantejat cap problema pel que es refereix a l'acceptació pels tercers Estats o altres organitzacions internacionals, de la seva presència en la vida internacional. En l'exercici d'aquesta personalitat jurídica internacional, la CE ha celebrat una infinitat d'acords internacionals, ha intervingut en conferències internacionals, ha participat com a membre de ple dret o com observador en Organismes internacionals, ha ofert assistència als nacionals dels Estats membres en tercers països, ha exercit el dret de legació activa i passiva ha pogut intervenir en els procediments de solució pacífica de diferències, així com en les relacions de responsabilitat internacional.

Si així es van desenvolupar les Comunitats Europees, altra cosa era la situació en relació a la Unió Europea, existent abans del Tractat de Lisboa. En aquest cas i degut a l'absència d'un reconeixement exprés de la personalitat jurídica en els Tractats que la van crear i després la van modificar, van sorgir seriosos dubtes sobre l'existència de tal personalitat. Així, els debats en les Conferències Intergovernamentals que en 1991, 1996 i 2000 que van precedir a l'adopció dels respectius Tractats de Maastricht, Amsterdam i Niça, encara que van presenciar diversos intents per clarificar aquella situació, no van fructificar en un precepte en el que s'afirmarà explícitament la tal personalitat. Aquesta absència va

suscitar diverses interpretacions, referides inclús a la pròpia essència de la UE i no sols a la seva dimensió internacional.

Els Estats membres no van voler fusionar les personalitats jurídiques, de manera que a les vigílies de la convocatòria de la Convenció per a discutir el futur de Europa, la situació era la següent: Les Comunitats (CE i CEEA) seguien mantenint per separat les seves pròpies personalitats jurídiques, el seu caràcter de subjectes internacionals, restant molt més particular, la situació de la UE.

Els termes de la qüestió que s' anava a discutir en aquesta matèria, amb ocasió de la reforma dels Tractats constitutius en el marc de la Convenció per al futur de Europa seien els següents: conveniència o no de declarar expressament la personalitat jurídica de la Unió i, tot seguit, determinar si aquesta deuria juxtaposar-se a la de les Comunitats europees, o deuria crear-se una personalitat jurídica única, que les fusionarà a totes elles, o, deurien seguir les coses com ja estaven.

La Convenció es convertí en un marc molt adient per a discutir i clarificar l' existència i el camp de la personalitat jurídica internacional, els treballs van avançar i es concretaren en una proposta que després s' inclouria en el text de l' article I-7 del Tractat pel que s' estableix una Constitució Europea, firmat a 2004 a Roma. Però aquest Tractat no va arribar a entrar en vigor, encara que moltes de les seves novetats van passar al cos del Tractat de Lisboa de 2007, com és el cas de la personalitat jurídica internacional en particular i de l'acció exterior de la UE en general.

Si acceptem la necessitat del reconeixement de la personalitat jurídica de la Unió, es plantegen les següents qüestions: conseqüències d'un reconeixement explícit de la personalitat jurídica de la UE; conseqüències de la fusió de la personalitat jurídica de la Unió i de la Comunitat Europea. I finalment, conseqüències per a la simplificació dels Tractats.

Abundant en aquest plantejament, si s'opta pel reconeixement d'una personalitat jurídica única a la UE i la fusió en aquesta de les personalitats preexistents de les Comunitats Europees, sorgeixen alguns problemes: la delimitació de competències entre la Unió i els Estats membres; els procediments de negociació i celebració d'acords internacionals; el sistema de representació internacional i l'estructura dels pilars. En l'Avantprojecte del Tribunal Constitucional elaborat pel Presídium i que el President va presentar en la sessió plenària de la Convenció, apareixia un article 4 amb el següent text: "Reconeixement explícit de la personalitat jurídica de la Comunitat /Unió Europea, de Estats Units de Europa, la Europa Unida".

En el Projecte dels articles 1 a 16, proposat pel Presídium als membres de la Convenció al mes de febrer de 2003, on es fa ressò de les orientacions manifestades en el debat del ple, es recull un article 4 que diu: "Personalitat jurídica. La Unió disposa de personalitat jurídica". En el Projecte de Constitució, volum I, text revisat de la Part I presentat pel Presídium el 24 de maig de 2003, a la vista de les observacions, i esmenes rebudes i dels debats del ple, apareix un Article I. "Personalitat jurídica", amb la següent redacció : "La Unió està dotada de personalitat jurídica".

El projecte de Tractat pel que s' institueix una Constitució per Europa, entregat al President del Consell Europeu a Roma, al juliol de 2003, conté un article, el 6, amb la següent redacció: "La Unió tindrà personalitat jurídica". El Tractat de Lisboa, compost en realitat per dos tractats, un, el Tractat de la Unió Europea i l'altre, el Tractat de Funcionament de la Unió Europea, fou ratificat per Espanya el 8 d' octubre de 2008, però aviat van sorgir dificultats internes en alguns Estats membres que van alentir la seva ràpida ratificació. En particular, a Irlanda on fou necessari repetir el referèndum, ara sí amb èxit, el 2 d' octubre de 2009, després d' haver-se donat garanties sobre el manteniment de la seva sobirania en matèria fiscal.

També, a Alemanya, on es va tenir que esperar, primerament a una sentència del Tribunal Constitucional alemany i després, com a conseqüència, a l'elaboració d'una reforma de llei alemanya complementària que acompanyes al Tractat de Lisboa per a donar més poders al Parlament alemany en les decisions europees. El Tractat de Lisboa de 2007 procedeix a la creació d'un nou subjecte de Dret internacional: la Unió Europea, Organització internacional que succeeix a altres dos Organitzacions internacionals existents : la CEEA i la CE. Aquesta successió no es absoluta, ja que la CEEA continua mantenint-se com subjecte internacional individualitzat i diferent.

El punt de partença a l'hora d'examinar el camp i el contingut de l'article 47 TUE té que ser la consideració de la UE com una Organització internacional, original sens dubte, però a la fi amb aquesta naturalesa jurídica¹⁵⁶. Creada mitjançant acord internacional celebrat de forma voluntària pels Estats, que ha estat negociat i redactat formalment, en una conferència intergovernamental i en el que el procés de firma i accidentada ratificació es va ajustar a lo previst en el Dret dels tractats. A través d'aquest acord internacional es van crear uns òrgans independents, encarregats de gestionar uns interessos col·lectius i capaços d'expressar una voluntat jurídicament diferent de la dels seus Estats membres, però, únicament, en aquells àmbits en els que se li hagin atribuït competències. Entre ells, alguns que venen a reforçar la imatge internacional de la Unió Europea, com es ara la de l'Alt Representant de la Unió per a Assumptes Exteriors i Política de Seguretat - art. 18 TUE- o la del President del Consell Europeu - art. 15, 6º TUE-.

Aquesta nova Organització internacional gaudeix de personalitat jurídica, fet que clarament es recull en l'article 47 TUE. Certament, aquesta disposició no precisa si tal personalitat es internacional o no, però això no es necessari si es comparen les disposicions dels articles 184 TCEEA i 281 TCE amb aquelles altres que es

---

¹⁵⁶.- Sobre aquesta qüestió, *vid.* DÍEZ-PICAZO, L.M.: "La naturaleza de la Unión Europea", a BENEYTO PEREZ, J.M.(Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORUS, J.; BECERRIL ATIENZA, B.(Coords): *Tratado de Derecho y Política de la Unión Europea...*, *op. cit.* pp. 343-403.

refereixen a la capacitat jurídica en el pla nacional d' aquestes Organitzacions - art. 335 TFUE, per lo que es refereix a la nova UE i d' aplicar la jurisprudència del TJUE, per a deduir clarament l' àmbit internacional de la personalitat jurídica a la que es refereix el citat article 47.

En general podem afirmar que per tal de poder atribuir personalitat jurídica internacional a una organització internacional es requereix una associació voluntària d'Estats, una base jurídica convencional a través d'un tractat constitutiu o fundacional, una estructura orgànica permanent i independent i una autonomia jurídica diferenciada dels Estats membres, que li permeti exercir les seves competències normatives tant a nivell intern com a extern¹⁵⁷. En relació a la UE podem constatar que efectivament subscriu acords internacionals, gaudeix de privilegis i immunitats, exerceix drets i assumeix obligacions en l'àmbit internacional i manté relacions diplomàtiques amb altres subjectes internacionals¹⁵⁸.

Però, endemés, el fet que el Tractat no citi expressament que aquesta personalitat jurídica es una personalitat internacional, o que la referència que es dona és la mateixa en els Tractats constitutius de les Comunitats europees, i el fet de que sigui tan simple no constitueix quelcom excepcional, sinó que és la pràctica habitual en l' àmbit de les Organitzacions internacionals.

4.- El context negatiu que ha acompanyat l'entrada en vigor i el desenvolupament del Tractat de Lisboa: la Unió Europea davant la crisi econòmica

L'entrada en vigor i posterior desenvolupament del Tractat de Lisboa ha coincidit amb la pitjor i més llarga crisi d'Europa des de el "crack" de 1929, la qual cosa

---

¹⁵⁷.- Cfr. DÍEZ DE VELASCO, M.: *Las Organizaciones internacionales*, 15 ° ed., Tecnos, Madrid, 2008, pp. 44 i s.s.

¹⁵⁸.- MANGAS MARTÍN, A.; LIÑÁN NOGUERAS, D.J.: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea*, 8 ° ed., Tecnos, Madrid, 2014, p. 49.

no ha afavorit el seu desplegament integral que, sense cap mena de dubte, hauria estat més positiva pels interessos de la pròpia Unió i del procés d'integració europea.

Podria resultar útil contemplar la crisi com una sèrie d'esdeveniments o subcrisis. Va començar amb la crisi financera, seguida per una crisi econòmica, que, a la vegada, ha degenerat en una crisi social de la feina o emprament. Fer front a la crisi econòmica ha estat semblant a tot arreu, almenys a curt termini: es tractava de gastar diner públic i rebre aplaudiments per salvar llocs de treball i pal·liar els efectes negatius immediats per a l'economia.

La revolta de la política fiscal era necessària per a evitar que l'economia caigués en un complet caos. La història jutjarà el que ha succeït i les mesures adoptades, però és improbable que ningú critiqui el recolzament prestat a les institucions financeres amb problemes. Per altra part, la majoria dels paquets de l'estímul econòmic devien haver-se dirigit cap a altres objectius, per exemple, la inversió en medi ambient: primer, per a lluitar contra el canvi climàtic i reduir la dependència energètica, i segon, perquè estimular l'estalvi energètic tindria un efecte de retribució en el futur. Seria, de fet, una forma segura de crear treball en molts sectors i d'avançar en innovació en un àmbit amb perspectives de futur ben afavoridores.

No obstant, els perills estan en una altra banda. Reequilibrar els pressupostos públics en aquests moments prolongaria la crisi, perquè quan les economies es recuperaran, els estabilitzadors automàtics no resoldran la situació, de manera que, si no es possible fer retallades pressupostàries, hauria que pujar els impostos, i qualsevol de les dues coses, tindria un efecte negatiu per al creixement econòmic. A més, finançar grans deutes públics, pot impulsar la pujada dels tipus d'interès i en conseqüència la inflació, amb el risc de perjudicar als mercats de valors.

Per altra part, molts països de Europa han obtingut uns minsos resultats amb les polítiques de reforma estructural i cal esperar que la tornada a la solució fàcil de la despesa fiscal serà un fenomen a curt termini. Els intents d'impulsar les reformes estructurals contemplades en l'estratègia de Lisboa, han set molt lents en quasi tota la Unió Europea, especialment en els països del Centre, del Sud i de l'Est. De moment, tot sembla que no hi ha dirigents que vulguin prendre la iniciativa en relació a aquestes reformes. En general, els líders europeus son obstinats a iniciar reformes estructurals de la política econòmica.

Es tracta de determinar en quin punt es troba la Unió Europea, cinc anys després de l'inici de la crisi i comprovar que la Comissió es pren amb seriositat les seves funcions de guardià dels tractats de la UE. Qualsevol esquerra en el mercat intern significaria deixar-se portar pel proteccionisme, lo que no ajuda pas a sortir de la crisi. La Comissió Europea no es responsable de la política econòmica general i quasi no té competències en lo referent a política fiscal. La Comissió és el guardià del TUE i del TFUE això li ha atorgat influència en un parell de qüestions relacionades amb la crisi, concretament, en lo que es refereix al mercat intern i a les ajudes estatals.

La UE no té una política econòmica integrada que pugui garantir la política monetària. Per tant, durant la crisi, la Comissió sols ha pogut exercir una funció orientadora a l'hora d'enfrontar les necessitats de la política econòmica. Cal preguntar-se si servirà l'experiència adquirida durant la crisi per a que Europa millori o europeïtzi la seva gestió econòmica. La resposta deuria ser "Sí", però la realitat sembla ser una altra. El Tractat de Lisboa no introdueix canvis fonamentals en aquests àmbits, i els dirigents dels països més grans, sembla que tenen poc interès per compartir més polítiques. En lo que es refereix a la supervisió bancària, hi haurà canvis i un enfocament més europeu, i ja s'està debatent la creació de millors instruments per a resoldre els problemes futurs del sector financer. De manera que sembla que Europa ha après quelcom de la crisi,

però és poc probable que tingui grans conseqüències en el camp de la política econòmica.

Sembla, endemés, que l'esperit europeu declina i el projecte comú es dilueix davant del creixent euroescepticisme i l'aparent incapacitat de la Unió per a trobar solucions comuns a la crisi. Aquest pessimisme es generalitza i encara que el projecte és massa ambiciós per al dubte, no obstant, la realitat es així avui per avui. Europa, o almenys el seu projecte polític, fou raptat al maig de 2010 i no està clar qui és el segrestador. Alguns crítics inclús asseguruen que el projecte polític de Europa ja està mort. Una Europa reduïda tindrà un preu, però el dit preu no se sap encara. L'erosió europea es produeix lentament, tan lentament que tot just es percep, però hi ha quelcom en el tarannà dels polítics i dels ciutadans que està canviant en tota la Unió Europea¹⁵⁹.

L'Europa de després del 8 de maig de 2010 no és la mateixa d'abans. Sotmesa a una pressió externa, aquest dia la UE va organitzar la major operació de rescat de l'euro de la història recent, i va aprovar un paraigua de 750.000 milions d'euros, a fi efecte d'apaivagar als mercats financers. La solidaritat fou xantatjada i van sorgir mals sentiments. Els dirigents europeus no van cantar victòria. La majoria tenia en les seves cares expressions que indicaven que acabaven de fer quelcom que essencialment no volia fer: mostrar la seva solidaritat a Grècia i més enllà.

Però reconstruir la història, després d'anys tractant de sortir del pas, en una unió monetària, amb quasi cap component fiscal comú, la crisi financera va portar a relluir lo que tot el món sabia: una moneda en comú no pot funcionar si no hi ha un mecanisme comú, que reguli la forma d'emprar el diner, i, especialment, un mecanisme sòlid que controli la despesa i sancioni la suspensió de pagaments. La crisi financera també va mostrar quelcom que ja se sabia: que l'Estat i l'administració pública a Grècia tenen grans dèficits organitzatius, que almenys,

---

¹⁵⁹.- COOK, CHR.; STEVENSON, J.: *Guia de Historia Contemporánea de Europa*. Alianza, Madrid, 1994, p. 59

en part, son corruptes i que les xifres que els va permetre adoptar l'euro eren falses. No importava massa. Grècia representa entorn del 3% del PIB de la UE. Malgrat l'assalt general dels mercats, no foren els mercats financers els que van atacar a Grècia o a l'euro. El mercat financer fou el que va destapar que la situació del deute grec era insostenible.

La crisi del deute sobirà que va esclatar en la zona euro en la primavera del 2010 fou a conseqüència directa de l'operació de rescat dels governs de la UE, per a salvar el sector financer i l'economia de Europa. La primera fase de l'operació s'ha completat amb èxit, s'ha evitat una catàstrofe, però les causes ocultes no han desaparegut i han tornat a veure's quan els mercats financers han començat a qüestionar la credibilitat del deute sobirà. Ha estat llavors quan l'euro s'ha convertit en el protagonista, degut a la feblesa estructural de la seva constitució.

Per altra banda, la ja molt llarga i greu crisi econòmica i financera va reforçar el govern econòmic de la UE, mitjançant la reforma de l'article 136 del TFUE i dos Tractats complementaris nous: l'un limitat als Estats de l'euro: Tractat constitutiu del Mecanisme Europeu de Estabilitat, MEDE; i l'altre, el Tractat d'estabilitat, coordinació i governança a la Unió econòmica i monetària¹⁶⁰, TECG, obert al conjunt d'Estats de la UE, però dels que s'han autoexclòs tant el Regne Unit com la República txeca¹⁶¹.

El caràcter excepcional de la crisi s'explica per una sèrie de fallades que se superposen: la primera, comú a tot Occident, és el catastròfic fracàs del control legal i la supervisió reguladora del sector financer. No obstant, la crisi mundial

---

¹⁶⁰.- Cfr. LÓPEZ ESCUDERO, M.: "La nueva gobernanza económica de la Unión Europea: ¿una auténtica unión económica en formación?", *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, nº 50, 2015, pp. 361-433; "Las interminables reformas de la gobernanza económica de la zona euro", *Revista General de Derecho Europeo*, nº 27, 2012.

¹⁶¹.- Cfr. CARRERA HERNÁNDEZ, F.J.: "Nuevos instrumentos para la gobernanza económica de la Unión Europea: el procedimiento de prevención y corrección de los desequilibrios macroeconómicos-PDM", *Revista de Derecho Comunitario europeo*, nº 44, 2013, pp. 63-100; "El Tratado de Estabilidad, Coordinación y Gobernanza en la Unión Económica y Monetaria", *Revista General de Derecho Europeo*, Nº 28, 2012.

ha fet aparèixer més fallades específiques a Europa¹⁶². Així ha posat de manifest que l'arquitectura política dissenyada pel Tractat de la UE per a la zona euro, - amb el Pacte d'Estabilitat i Creixement (PRC) centrat en el dèficit-, era inadequada per a superar els reptes reals als que s'enfrontava la zona. En concret, ha estat incapaç d'evitar tant les desigualtats entre les economies dels seus membres, com les greus amenaces interfrontereres que un sector bancari, cada vegada més interdependent i ineficaçment supervisat, plantejava per al creixement i l'estabilitat continuades dels països de l'euro. El sistema construït sobre la base dels Tractats de la UE també era massa dèbil per a suportar una tempesta forta en el mercat financer. Moltes d'aquestes febleses sistèmiques del govern de la zona euro, derivaven de la llarga i amb freqüència conflictiva recerca d'una forma de proporcionar disciplina pressupostària i convergència econòmica, a la vegada que permetia als governs i parlaments nacionals establir les seves pròpies polítiques.

Amb la seva obsessió pel dèficit públic el Tractat ha romàs cec al sistemàticament perillós comportament del sector financer, degut a una caiguda vertical dels tipus d'interès, com a conseqüència de la introducció de l'euro, i era massa feble per a evitar els desestabilitzadors desequilibris econòmics dins de la zona euro. Si més no ha impedit un sospitós frau comptable governamental en un país com Grècia, ni un grau d'endeutament nacional problemàtic inclús abans del rescat financer. No ha ofert res amb que combatre la tempesta financera marcada d'aquestes fallides.

La unió econòmica i monetària ha estat un èxit extraordinari. Però els esdeveniments del 2010 han fet ressaltar, que el seu govern polític solament es útil en l'època de la prosperitat. Ara els dirigents europeus tenen que fer-la resistent a les dificultats, però cada avanç cap a una millor arquitectura ensopega amb l'oposició de molts. Berlin, en concret, té la sensació de que el seu sòlid

---

¹⁶².- Cfr. LÓPEZ ESCUDERO, M.: "La Unión Europea ante la crisis económica y financiera", *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, nº 29, 2011, pp. 353-366.

creixement dona la raó al seu model econòmic, a la vegada que els seus socis més dèbils se senten més dependents.

D'aquí que la seva proposta de pacte de competitivitat reflecteixi exactament les preferències alemanyes i ignori els arguments que qüestionen la seva aplicació als demés membres de la zona euro. En relació a la zona euro, l'avís ha estat ben clar. Tot el món sap ara que una moneda única amb polítiques econòmiques, pressupostàries i fiscals diferents, dona origen a tensions, que en el seu límit poden ser insuportables.

L'estratègia de Lisboa es va dissenyar per a salvar la distància que separa l'economia europea de la de Estats Units en la productivitat. La segona estratègia déu orientar-se a posar a la UE a l'alçada de la resta del món. Per tot això, la valoració de Europa en quant a reformes estructurals, flexibilitat i capacitat d'adaptació és negativa, i tot plegat pot ser un desavantatge a l'hora de sortir de la crisi.

El que ningú sap és com canviar aquesta situació. Existeixen receptes molt diferents, en les que ningú sembla estar disposat a renunciar. Amb tot, el problema real és que els tractats no contempen el govern econòmic de la Unió i difícilment les decisions del Consell Europeu van a modificar aquesta realitat, sobretot si l'acord ha de ser a vint-i-vuit. Ara Europa s'enfronta a una elecció entre dos versions del seu futur. Pot seguir avançant a espentes amb una reforma poc sistemàtica, esperar que la crisi es calmi i deixar que els mercats financers imposin la disciplina fiscal i les mesures d'austeritat. Però les limitacions d'aquest plantejament son evidents donat que suposa un risc de tensions permanents i costos de finançament elevats per a molts, poques perspectives de creixement i augment del ressentiment nacional en tota la Unió Europea.

La segona i millor opció comportaria un nou gran acord, en el que participaria Alemanya, hauria d'acceptar que apostar pels mercats de capital és una juguesca

poc sensata política i econòmicament i que podria ser perniciosa per a la política europea. També tindria que admetre que el tercer intent de fer que el PEC funcioni té moltes possibilitats de fracassar. Però si Alemanya acceptés aquestes realitats, adquiriria a l' instant el poder de redactar quasi per sí sola un acord amb el que dotar a la zona euro, d'una col·lecció d'instruments que confirmarien a Europa la cohesió econòmica i política que necessita desesperadament per a tenir èxit, en un món cada cop més multipolar.

Si la Unió Europea no lidera -en concertació amb la relativament "keynesiana" administració actual dels Estats Units- una regeneració del sistema financer i dels valors de la democràcia liberal i social, a favor d'un model més just i rendible, ¿qui ho farà? ¿Permetrà la Europa de la Il·lustració i de la Revolució Francesa, que va acabar amb l'Antic Règim, aquest nou despotisme financer, polític i de força creixent, remis a qualsevol control democràtic?.

La visió panoràmica que ofereix la Unió Europea és d'intensa inquietud: crisi econòmica, crisi política, crisi de valors. El Vell Continent viu un dels pitjors moments des de la Segona Guerra Mundial, o per a ser més precisos, des de que el Pla Marshall va impulsar la recuperació econòmica de les nacions europees. I van començar a guarir les ferides de la guerra.

La crisi financera i econòmica està lluny de superar-se en la majoria dels Estats europeus. A la UE hi ha 23 milions de treballadors aturats, el 10 per cent de la població activa. A la zona euro, el creixement del PIB continua sent baix, amb algunes excepcions. Encara que el creixement del PIB augmenti i es consolidi en els següents, els increments son molt moderats, i l'atur – la més greu conseqüència d'aquesta crisi en la UE-, no començarà a disminuir fins al 2016, en alguns països. Per altra part, l'augment dels beneficiaris de subsidis i ajudes socials i la disminució d'ingressos fiscals, han produït augments molt importants de deute i dèficit públics, en la majoria dels Estats de la Unió, on per altra banda

la desigualtat i l'índex de pobresa han augmentat considerablement durant aquests darrers anys.

El retorn al nacionalisme es també el motiu més clar de la creixent insolidaritat i desafecció d'uns països europeus cap a d'altres, membres tots ells de la UE, que es reflecteix especialment en una certa decepció cap a Alemanya, abans líder de l'europeisme i avui cada cop més reticent a compartir la seva sort amb els seus veïns, o, en sentit contrari, en les crítiques cap als països del Sud -els “ganduls” del Sud o els PIGS-; per la seva manca de rigor i de productivitat. El més evident exemple d'aquest estat de coses, és lo complicat que resulta resoldre la qüestió del deute de Grècia.

La recerca d'un model d'economia sostenible, menys cíclica, que modernitzi i doni estabilitat en el futur a l'economia de la UE (Estratègia 2020), és una preocupació prioritària de les elits polítiques i econòmiques europees, però els ciutadans son en la seva majoria aliens a aquest debat. Els europeus, el que volen bàsicament és tenir la nevera raonablement plena i sentir-se segurs. Molts no tenen ni una cosa ni l'altra i es produeix una certa desmoralització, una desconfiança creixent en la classe política i inclús en el sistema que adoba la tendència a posar-se en mans de qui sigui, com tal de trobar una millora en la seva situació econòmica. La majoria no compren gens ni mica perquè ara som de sobte més pobres, sense que hi hagi hagut un desastre natural o un col·lapse dels recursos que ho justifiqui, ni per què l'economia es redueix o s'estanca, l'atur augmenta i els Estats s'arruïnen.

II.- Referència específica a algunes de les matèries més rellevants introduïdes o modificades pel Tractat de Lisboa

1.- La protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals

A.- La protecció dels drets humans com “valor” de la UE

El respecte als drets humans i llibertats fonamentals constitueix un dels valors en els que es fonamenta la Unió Europea, segons estableix l'article 2 del TUE, així com un dels propòsits de les Nacions Unides, incorporat a l'article 1,3 de la Carta. Es tracta, per tant, d'un valor fonamental que comparteixen ambdues organitzacions i, en aquesta mesura, d'un àmbit d'acció present en l'ordre del dia de cadascuna d'elles. Aquesta “comunitat de valors” ha permès desenvolupar determinades línies de cooperació que s'han vist condicionades per la diferent naturalesa de dites organitzacions. Sense lloc a dubtes el context és molt diferent, ja que ens trobem amb una heterogeneïtat molt acusada en el cas de les Nacions Unides, com a conseqüència de la seva vocació universal, que en el cas de la Unió Europea, aquella, encara que també present, es veu esmorteïda per una sèrie de factors.

En primer lloc, pel fet de que el respecte dels drets humans constitueix un dels requisits d'ingrés a la UE, segons estableix l'article 49 del TUE:

“qualsevol Estat europeu que respecti els valors mencionats a l'article 2 i es comprometi a promoure'ls, podrà sol·licitar el seu ingrés a la Unió”. Com ja hem comentat, dit article 2 incorpora el respecte als drets humans com un dels valors fonamentals de la UE. No obstant, no s'exigeix només el compliment dels requisits formals establerts en dit article 49 del TUE, doncs la pràctica ha afegit altres que varen ser establerts pel Consell Europeu al 1993. Es tracta dels anomenats “criteris de Copenhague”, que exigeixen a més l'existència d'institucions en els països candidats que garanteixin la democràcia, l'Estat de

Dret, els drets humans i el respecte a les minories. En segon lloc, perquè la violació “greu i persistent” dels valors contemplats en el citat article 2 pot implicar l'imposició de sancions als Estats membres que els perpetrin, segons estableix l'article 7 del TUE.

Finalment, perquè la promoció i la protecció dels drets humans constitueix el fil conductor de l'acció de la UE tant en l'interior com en l'exterior. *Ad intra* perquè així es deriva del lloc que ocupa la protecció dels drets humans en l'ordenament jurídic de la Unió, a través de la Carta de Drets Fonamentals de la UE i de la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea. A això s'ha de sumar el compromís adoptat per la pròpia UE d'adherir-se al Conveni Europeu de Drets Humans o el fet de que tots els Estats membres de la UE són parts en els principals instruments de drets humans adoptats en el sí de les Nacions Unides. *Ad extra*, perquè la promoció i la protecció dels drets humans i el foment de la democràcia i l'Estat de Dret constitueixen els principis rectors de l'acció exterior de la UE, per lo que s'imposa garantir la coherència en tots els àmbits de l'acció exterior amb l'objectiu de respectar tals principis¹⁶³. Així es desprèn de l'article 3, 5 del TUE, després de la darrera reforma operada pel Tractat de Lisboa:

“En les seves relacions amb la resta del món, la Unió promourà els seus valors i interessos i contribuirà... a la protecció dels drets humans, especialment els drets del nen, així com a l'estricta respecte i al desenvolupament del Dret internacional, en particular al respecte dels principis de la Carta de les Nacions Unides”.

En aquesta mateixa línia, l'article 21 del mateix TUE, que obre el Títol V relatiu a les disposicions generals sobre l'acció exterior de la UE i les disposicions específiques sobre la PESC, estableix:

---

¹⁶³.- Sobre aquesta qüestió cfr. JANER TORRENS, J.D.: *La promoción de los derechos humanos y de los principios democráticos en las relaciones exteriores de la Unión Europea: mecanismos jurídicos*. Atelier, Barcelona 2005.

“L’acció de la Unió en l’escena internacional es basarà en els principis que han inspirat la seva creació, desenvolupament i ampliació i que pretén fomentar a la resta del món: la democràcia, l’Estat de Dret, la universalitat i indivisibilitat dels drets humans i de les llibertats fonamentals, el respecte de la dignitat humana...”, per a lo que definirà i executarà polítiques comunes i accions amb l’objectiu de:

“a) defensar els seus valors, interessos fonamentals, seguretat, independència i integritat:

b) consolidar i recolzar la democràcia, l’Estat de Dret, els drets humans i els principis de Dret internacional”.

Referència als valors i interessos de la Unió que torna a aparèixer a l’article 42,5 relatiu a les disposicions sobre la PCSD:

“El Consell podrà encomanar la realització d’una missió, en el marc de la Unió, a un grup d’Estats membres a fi de defensar els valors i afavorir els interessos de la Unió...”

2.-La Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea

El Consell Europeu reunit a la ciutat alemanya de Colònia al mes juny de 1999 va prendre la decisió d’elaborar una Carta dels Drets Fonamentals i va definir els tres grups de drets que deuria abastar: drets de llibertat, igualtat i drets processals fonamentals, talment com es recullen en el CEDH i resulten dels drets civils i polítics; drets de la ciutadania europea, reservada als ciutadans europeus; i finalment, també es deurien tenir en compte els drets econòmics i socials.

El Tractat de Niça de 2001, en quant a aquesta matèria no va suposar un avanç important en el camí de construcció d’una jurisdicció europea. Però, simultàniament a la negociació de dit Tractat es va gestar la Carta dels Drets Fonamentals, mitjançant un mètode de debat i de redacció més oberta als mitjans

polítics i socials que en les clàssiques conferències intergovernamentals ¹⁶⁴. El debat i la redacció foren oberts a la societat i transparents, es va discutir en el sí d'una Convenció o assemblea formada per uns pocs representants dels governs nacionals i de les institucions i òrgans comunitaris.

La Carta té 54 articles i la seva formulació es senzilla i concisa. Es pretén fixar els fonaments més elementals en matèria de drets humans i que siguin fàcilment comprensibles i assimilables per tots els ciutadans que visquin en la UE.

De la Carta son ben palesos els compromisos de la UE i dels seus Estats membres amb tot ésser humà: respecte i protecció de la seva dignitat; dret a la seguretat, a la vida privada i familiar, dret a l'educació obligatòria, a l'educació i ensenyament d'acord a les seves conviccions religioses, filosòfiques i pedagògiques, a condicions de treball equivalents a les dels ciutadans de la Unió Europea, dret d'asil, confinament, expulsió i extradició, no discriminació en tant que éssers humans, igualtat home-dona, protecció especial dels nens, concrets drets laborals, etc.

El Tractat de la Unió Europea, després de la seva reforma a Lisboa el 13 de desembre de 2007, reconeix a la Carta dels Drets Fonamentals de Dret el mateix valor jurídic que als Tractats (art. 6.1 TUE) i per tant valor obligatòria i readaptada al Tractat de la Unió Europea ¹⁶⁵.

Alguns crítics consideren una redundància incloure el precepte que preveu l'adhesió futura al CEDH raonant que n'hi ha prou amb reconèixer la personalitat jurídica de la Unió Europea per a que aquesta pugui concloure els Tractats Internacionals que consideri convenients. Es completament erroni tal

---

¹⁶⁴.- Cfr. FERNÁNDEZ TOMÁS, A.: "La Carta de Derechos Fundamentales de la Unión Europea: un nuevo hito en el camino de la protección", *GJ*, nº 214, 2001, pp. 15 i s.s.; DUTHEIL DE LA ROCHÈRE, J.: "LA Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne: quelle valeur ajoutée, quel avenir?", *RMCUE*, nº 443, 2000, pp. 674 i s.s.

¹⁶⁵.- Cfr. LIÑÁN NOGUERAS, D.J.; MARTÍN RODRÍGUEZ, P.J.: "Reflexiones sobre los derechos fundamentales de la Unión Europea a la luz del Tratado de Lisboa", en *Derecho internacional y comunitario ante los retos de nuestro tiempo. Homenaje a la profesora Victoria Abellán Honrubia*, Marcial Pons, Madrid, 2009, vol. 2, pp. 1053 i s.s.

concepte, perquè la personalitat jurídica internacional de les Organitzacions no els permet concertar tractats en qualsevol matèria, sinó solament en els àmbits de competències atribuïdes pels Estats en el Tractat constitutiu i segons el principi d'atribució expressa de competències.

Cal destacar que aquesta previsió contemplada a l'article 6.2 del TUE no es una facultat i no es diu " procurarà adherir-se", com hauria procurat la Convenció, sinó que s'estableix una obligació al establir que "La Unió s'adherirà la Conveni Europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals...". Finalment, es recull expressament en el text de l'article 6.2 i es coherent amb el principi d'atribucions de competències, base de tot el sistema d'integració. Es limiten els efectes de l' adhesió, però no podrà afectar a les competències de la Unió, no modificar-les ni ampliar-les. Però la CIG (Convenció Intergovernamental) que va elaborar el Tractat de Niça, no va acceptar incloure la Carta dels Drets Fonamentals entre els continguts del Tractat. Solament apareix una referència en la Declaració número 23 invitant a reunir-se en debat i discutir l' interrogant del seu valor jurídic.

Annexa al Tractat de Niça, la Declaració número 23 preveia promoure un gran debat sobre el futur de Europa, en la seva promesa d' un nou Tractat en l' horitzó de 2004. En l' any 2001 hi hagué una primera fase de reflexió oberta. A aquesta fase li va succeir una segona fase de debat estructural que el Consell Europeu de Laeken va concretar mitjançant una nova Convenció sobre el futur de Europa: és a dir, que la Convenció actuava amb un mandat del Consell Europeu i per sol·licitud dels Estats i no de la ciutadania.

La Declaració meritada identificava entre els quatre problemes pendents de solucionar per a l' any 2004, (els altres tres, eren una simplificació dels tractats, participació dels parlaments nacionals, delimitació de competències), el de la inserció o no de la Carta dels Drets Fonamentals en els tractats, adquirint així un valor vinculant incontestable i per a que pogués ser llavors revocada pels

ciutadans enfrontats a les autoritats públiques comunitàries i nacionals. Per això, la Convenció per al Futur de Europa va decidir crear un Grup Segon de Treball per a que examinés diverses qüestions: la inserció de la Carta, l' adhesió al CEDH i l'accés al Tribunal de Justícia per a la defensa dels drets humans.

La Convenció sobre el Futur de Europa va desenvolupar els seus treballs entre febrer de 2002 i juliol de 2003, data de la que va adoptar el text del projecte del "Tractat pel que se crea una Constitució per a Europa", que a partir d'octubre últim, va debatre i modificà la CIG fins a la seva definició formal el 29 d' octubre de 2004. El Consell Europeu va nomenar al President Valerie Giscard d'Estaing i a dos vicepresidents de la Convenció, que juntament amb nou membres de la Convenció formaren el "Presidium". Com en la primera Convenció que va elaborar la Carta dels Drets Fonamentals, aquesta segona ajuntava la doble legitimitat que orienta sempre el procés europeu, la intergovernamental i la democràtica, nacional i europea amb la presència de parlamentaris nacionals i europeus junt a representants personals dels ciutadans.

Es proposà la formació d'un fòrum de la societat civil per a que expressarà també les seves opinions. La Convenció organitzà els seus treballs a través de grups. La Carta de Niça de 1999 fou endegada al Grup II, presidit pel Comissari de Justícia i Interior ben reconegut pel seu prestigi, Antonino Vittorino. Sobre el contingut substancial, el Grup II acordà no alterar ni l' estructura, ni la redacció de la Carta, era per a ells un document tancat que recollia el consens de la primera Convenció. Entenia el Grup de Treball que era un text emblemàtic i recomanava la seva inclusió com a text jurídic obligatori. A partir d' aquesta opció respectuosa amb el contingut global de la Carta, proposava resoldre algunes qüestions més o menys tècniques com el Tractat Constitucional tindria el seu propi Preàmbul. Aquest problema es va resoldre, avançada la Convenció, decidint estructurar el Tractat constitucional en quatre parts i la Carta ocuparia la Part II, conservant el seu propi Preàmbul.

En la Part I de la Constitució s'establia en el precepte marc de la fiscalia, que els drets, llibertats i principis anunciats en la Carta dels Drets Fonamentals, son els reconeguts per la Unió (art. I-9-1). Però, a més dels anunciats en la Carta, mantenia el patrimoni jurisprudencial de la sentència "Nold" de 1974, en el sentit de que el respecte als drets humans és un toc de foc formal de l'ordenament de la Unió Europea, per lo que els patrons jurídics constitucionals i nacionals seguiran també formant del Dret de la Unió (art. I-9-3).

3.- El Tractat de Lisboa i la segona proclamació de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE

El Tractat de la Unió Europea després de la seva reforma a Lisboa el 13 de desembre de 2007, reconeix a la Carta dels Drets Fonamentals el mateix valor jurídic que al Tractat (art. 6. 1 TUE), per tant, amb valor obligatori havent set de bell nou readaptats al Tractat de la Unió Europea. La CIG de 2007 no sols es limita a readaptar les referències del TUE, sinó que aprofita per a defensar-se de certs continguts o possibles interpretacions en un llarg article 6 del TUE.

De forma defensiva se repeteixen continguts que estan en la Carta, però que se reiteren dues vegades més per si és el cas; el fet de que la Carta sigui un text vinculant i garanteixi determinats drets enfront dels Estats i institucions i organismes comunitaris no li confereix competència normativa en tals àmbits, a la Unió. La Carta no pot ser base jurídica per regular sobre tots els drets ni altera les competències ni els objectius de la UE, que sols poden veure's fundades en els Tractats de la UE i el Tractat de Funcionament de la Unió i els seus protocols annexos.

També s'ubica com a molt important el precepte del Tractat de la UE, la informació sobre l' existència d'unes "Explicacions", que es van realitzar en la Primera Convenció que va redactar la Carta en el 2000, readaptades en el 2004 i tornades a readaptar per la CIG de 2007. Informa de l' existència d' aquestes

"Explicacions", al mateix temps que ordena que els drets, llibertats i principis enunciats a la Carta tindran que ser interpretats d'acord a les disposicions horitzontals de la Carta (Títol VII) i tenir en compte les "Explicacions" en que es detalla l'origen de cada precepte de síntesis de la Carta, si amb això es delimita el seu àmbit, els seus límits i excepcions.

La Carta és un text breu i de redacció clara¹⁶⁶, és un text intencionadament senzill i curt. Indica els continguts més elementals de cada dret i llibertat per a que siguin fidelment assimilables i comprensibles per tots els éssers humans que visquin en la Unió Europea. No entra en detalls, no fa definicions de conceptes, ni tampoc estableix límits o excepcions. Mai fa referència a l'interès públic o als límits resultants dels drets i llibertats d'altres persones ni a les responsabilitats derivades de l'exercici de determinats drets per a altres persones.

D'aquesta manera, es va fer necessari establir en una de les disposicions generals de la Carta (art. 52), que els drets reconeguts en ella i que corresponen a drets garantits en els Tractats, en el CDH o en les constitucions nacionals, el seu sentit i el seu àmbit seran els dels instruments dels que procedeixen. Es garantitza així l'harmonia, la coherència, és a dir, la compatibilitat entre textos diversos i se simplificava i alleugerava la redacció de la Carta, al mateix temps que exigia comprovar els límits i les excepcions en els instruments de on foren extrets.

La Carta té una doble lectura: mentre a la ciutadania i al conjunt d'éssers humans que es troben en disposició de gaudir-los, se'ls envia un missatge de visibilitat i acceptabilitat en els 54 preceptes. En principi, en tenen prou amb el text de la Carta, aquesta es una primera lectura que permet tenir una visió de conjunt. I una altra lectura més acurada i complexa si aprofundim hi veiem lo que hi ha darrera de cada article, de cada mandat, Els redactors de la Carta van establir en un

---

¹⁶⁶ Per un anàlisi detallat del seu contingut, *vid.* MANGAS MARTÍN, A. (Ed): *La Carta de los derechos fundamentales de la Unión Europea: comentario artículo por artículo*. Fundación BBVA, Bilbao, 2008; ALONSO GARCÍA, R.: *La Carta de Derechos Fundamentales de la Unión Europea* Civitas Madrid, 2006.

document oficial les "Explicacions", en el que se desenvolupa de forma consensuada l'origen de cada dret, llibertat o principi si es idèntic al d'un altre instrument o s'han tingut en compte alguns altres. En les "Explicacions", la disposició assenyala ja les excepcions, els límits i l'àmbit dels conceptes.

En fi, l'article 6 del vigent TUE exigeix a les institucions i als Estats membres el respecte dels drets humans en qualitat de principi general del Dret de la Unió, per a la qual concreció es pot invocar la Carta dels Drets Fonamentals. Per tant, el contingut de la Carta forma part del Dret de la Unió Europea en vigor, en tant que principi general d'aquest ordenament jurídic.

4.- El compromís de la Unió Europea amb la promoció i protecció dels drets humans a la resta del món

La Unió Europea ha estat tradicionalment molt present formant part activa en l'establiment de normes i mecanismes sòlids per a la protecció dels drets humans a les Nacions Unides, essent els seus Estats membres, parts en la majoria d'instruments convencionals adoptats en aquest àmbit¹⁶⁷. En alguns casos específics, com el de l'adopció de la Convenció de les Nacions Unides sobre els drets de les persones amb discapacitat, l'acció de la UE va ser decisiva, manifestant posteriorment el seu consentiment com a part en la mateixa, encara que la seva plena aplicació encara no ha pogut materialitzar-se¹⁶⁸.

---

¹⁶⁷.- Tots els Estats membres són parts dels sis grans tractats sobre drets humans adoptats rere la Declaració Universal dels Drets Humans, així com dels vuit convenis fonamentals de la OIT. En l'àmbit de les Nacions Unides, la participació en aquests tractats està molt lluny de ser tan majoritària: tots els Estats membres són part de, almenys, un dels sis grans tractats de drets humans, i el 80% dels mateixos de la Organització ha ratificat quatre o més de tals tractats. Cfr. Comisión Europea. Alta Representante de la Unión Europea para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad. *Comunicación conjunta al Parlamento Europeo y al Consejo. Derechos humanos y democracia en el centro de la acción exterior de la UE. Hacia un enfoque más eficaz*. COM (2011) 886 final. Bruselas, 12-12-2011, p. 6.

¹⁶⁸.- *Vid.* al respecte SANTOS VARA, J.: "Las implicaciones de la participación de la Unión Europea en la Convención de las Naciones Unidas sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad", a GONZÁLEZ ALONSO, L.N. (Dir.); GARRIDO MUÑOZ, A. (Coord.): *La Unión Europea y el multilateralismo eficaz...*, *op. cit.*, pp. 369-396.

El compromís de la UE amb la promoció i la protecció dels drets humans a la resta del món es cristal·litza en almenys tres instruments diferents¹⁶⁹. En primer lloc a través de les anomenades “estratègies de drets humans”, de les que la UE està actualment elaborant per a més de cent cinquanta països. Els objectius de les estratègies són reunir els recursos de les delegacions de la UE i de les missions diplomàtiques dels Estats membres en el país corresponent, establint al mateix temps prioritats i objectius específics per a cada país en els que puguin integrar-se totes les polítiques de la UE, en particular la comercial i la del desenvolupament, en el marc de les relacions polítiques i econòmiques que la UE manté amb el país concret.

En segon lloc, a través dels anomenats “diàlegs sobre drets humans”, que constitueixen un instrument específic de la política exterior de la Unió integrat en el conjunt d'eines de que disposa la UE per a la promoció i protecció dels drets humans a la resta del món. Els objectius perseguits pels diàlegs són bàsicament analitzar els problemes relatius als drets humans al país en qüestió, recaptar informació i intentar que la situació millori, així com aconseguir una millor cooperació en aquesta matèria en els fòrums internacionals, en particular a les Nacions Unides¹⁷⁰.

El lloc de realització, el nivell dels representants, la freqüència i els temes a tractar es determinen cas per cas, encara que alguns no poden estar absents per la seva rellevància¹⁷¹. Fins el present moment la UE ha iniciat uns quaranta diàlegs

---

¹⁶⁹.- Cfr. *Derechos humanos y democracia en el mundo: Informe sobre la acción de la UE en 2011*. Servicio de Acción Exterior de la Unión Europea. Junio de 2012.

¹⁷⁰.- Cfr. PANIAGUA REDONDO, R.: “Las Naciones Unidas y los Derechos Humanos”, *Andorra en el ámbito jurídico europeo : XVI Jornadas de la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, Principado de Andorra, 21-23 de septiembre de 1995, 1996, pp. 45-60.

¹⁷¹.- Com els relatius a la participació en els instruments internacionals de protecció dels drets humans, l'abolició de la pena de mort, els drets de la dona i dels nens, la llibertat d'expressió o la cooperació en matèria de justícia penal internacional, en especial amb la Cort Penal Internacional, entre altres.

i consultes en matèria de drets humans¹⁷². No obstant, convé assenyalar que els resultats han estat molt desiguals, essent els més notables en aquells casos en els que la matèria abordada relativa als drets humans en general o a un aspecte dels mateixos en particular, s'emmarca en el context més ampli de les relacions globals mantingudes amb un país determinat. Amb el fi d'aconseguir una millor eficàcia en el seu plantejament i desenvolupament, la UE hauria d'establir un vincle més estret entre tals diàlegs i altres eines, en particular les mencionades estratègies¹⁷³.

En tercer lloc, procedeix fer notar que al marge de les estratègies i dels diàlegs, la UE destina campanyes limitades en el temps en una sèrie de temes transversals, com han estat el suport a la Cort Penal Internacional i l'abolició de la pena de mort. Les propostes de l'Alta Representant en aquest àmbit giren en torn a tres matèries que centrarien els esforços de la UE en els propers anys per a aquest tipus d'accions: la reforma judicial, els drets de les dones i els drets del nen¹⁷⁴.

Un altre aspecte rellevant el constitueix la dimensió institucional i financera. Pel que respecta a la primera, convé assenyalar la creació del Grup de Treball del Consell sobre Drets Humans (COHOM) que desenvolupa un paper molt notable en la posada en pràctica de la política de la UE en matèria de drets humans, prestant igualment labors d'assessorament al CPS i al Consell en aquest àmbit. Per una altra banda, després de la entrada en vigor del Tractat de Lisboa i de la posada en marxa del SEAE, s'ha creat en el seu sí una Direcció de drets humans i

---

¹⁷².- Entre els que existeix una variada tipologia, com els de tipus més general basats en acords o associacions estratègiques (països candidats a l'adhesió, països ACP, Amèrica Llatina i el Carib, Països Mediterranis, Balcans Occidentals...) els estructurats que es centren exclusivament en els drets humans (amb Xina, Rússia, Àsia Central o la UA), aquells que integren elements de la PESC (Sudan), en particular els drets humans, o finalment els diàlegs desenvolupats en el context de relacions privilegiades de la UE amb països tercers (Estats Units, Canadà, Japó o Nova Zelanda)

¹⁷³.- El Consell de la UE va elaborar al 2001 unes directrius sobre el diàleg en matèria de drets humans, que varen ser actualitzats al 2009. Cfr. *Directrices de la UE relatives a los diálogos sobre derechos humanos con países no europeos*. Actualización. Consejo de Agricultura y Pesca de 19 de enero de 2009 (no publicadas en el Diario Oficial).

¹⁷⁴.- Cfr. *Comunicación conjunta al Parlamento Europeo y al Consejo. Derechos humanos y democracia...*, doc. cit., p. 9.

democràcia i està prevista la creació d'una xarxa de punts de referència en temes relatius als drets humans i a la democràcia en el sí i dels serveis de la Comissió.

En relació amb la dimensió financera, és de destacar que l'actual Instrument Europeu per a la Democràcia i els Drets Humans (IEDDH), destina un total d'1,1 milions d'euros, per al període 2007-2013, a la promoció dels drets humans i de la democràcia en tot el món, havent proposat la Comissió augmentar la dotació a 1,4 milions per al proper marc financer plurianual 2014-2020. El IEDDH es concep com un complement a l'ajuda facilitada per la UE a través de la cooperació bilateral al desenvolupament i del diàleg polític amb els països sobre drets humans i democràcia¹⁷⁵.

Per una altra banda, la UE ha procedit des de 1995 a inserir una clàusula relativa als drets humans en tots els acords marc polítics celebrats amb països tercers, com els Acords d'Associació i els Acords de Col·laboració i Cooperació. La clàusula estableix que els drets humans inspiren les polítiques internes i exteriors de les parts i constitueixen un element essencial de l'acord en lo relatiu al diàleg polític, permetent adoptar mesures restrictives a una de les parts contra la que ha dut a terme violacions greus i persistents dels drets humans.

Fins el moment present la clàusula s'ha inclòs en els acords adoptats amb més de cent vint països, així com en altres acords que es troben en procés de negociació¹⁷⁶. No obstant, convé assenyalar que malgrat l'esforç del Parlament

---

¹⁷⁵.- El 2011 es van realitzar dos convocatòries de propostes en el marc del IEDDH destinades a donar suport als activistes de drets humans i a la societat civil per a la promoció dels drets humans i de les llibertats fonamentals, i per a reforçar el paper de les xarxes socials en la promoció de tals drets, de la democràcia i per afavorir l'abolició de la pena de mort, per un total de 37'4 milions d'euros. Per una altra banda, a prop de 90 Delegacions de la UE van realitzar convocatòries locals d'acord amb el pla de suport per país per un import total de 64'8 milions d'euros. En relació amb els esdeveniments coneguts com "la primavera àrab" el IEDDH va posar a disposició un total de 6 milions d'euros per a les convocatòries locals de Tunísia, Egipte i Líbia. Per a més informació sobre el IEDDH, cfr. www.eidhr.eu.

¹⁷⁶.- Al 2010 van entrar en vigor acords que inclouen una clàusula de drets humans: l'Acord interí sobre comerç i assumptes comercials amb la República de Sèrvia (1-2-2010); l'Acord de Col·laboració i Cooperació amb la República de Tayikistán (1-1-2010), l'Acord d'Estabilització i Associació amb la República de Montenegro (1-5-2010) i l'Acord interí sobre comerç i

Europeu en subratllar la importància i el caràcter indispensable de les clàusules relatives als drets humans i la democràcia en els acords conclusos per la UE amb països tercers¹⁷⁷, l'efectivitat de tals clàusules ha deixat molt que desitjar com a posat en relleu en relació amb els països tercers mediterranis¹⁷⁸.

L'acció de la UE a les Nacions Unides en matèria de drets humans es projecta principalment a través de l'Assemblea General i del Consell de Drets Humans. Tant en un com en altre òrgan es pot constatar una pèrdua d'influència progressiva de la UE per a fer valer les seves posicions en la matèria que ens ocupa, i per tant, per a influir en la postura d'altres Estats al respecte. Però anem per parts, doncs existeixen algunes especificitats dignes de menció.

En relació amb l'Assemblea General, on es produeixen nombroses votacions relacionades amb la matèria, procedeix fer notar que ni els canvis operats pel Tractat de Lisboa i materialitzats en l'article 27, 2 del TUE que atorga a l'Alt Representant competències addicionals en aquest àmbit, ni la suposada millora en la condició d'observador en l'Assemblea que possibilita a la UE la citada Resolució 65/276, han tingut fins el moment resultats especialment notables.

No obstant, potser el més rellevant hagi estat el paper exercit per la Unió per a garantir la moratòria de la pena de mort, basada en una iniciativa interregional que es va aprovar amb un suport sense precedents al 2010, i en l'aprovació per consens de la resolució contra la intolerància religiosa, així com en l'aprovació de resolucions específiques sobre la República Popular Democràtica de Corea i

---

assumptes comercials amb la República de Turkmenistán (1-8-2010). Per una altra banda, el 10 de maig de 2010, la UE va firmar un Acord Marc amb la República de Corea que incorporava una clàusula de drets humans. Procedeix fer notar que, no obstant al 2011 no es va firmar ni va entrar en vigor cap acord que incorporés clàusules de drets humans.

¹⁷⁷.- *Vid.* en aquest sentit la seva Resolució del 16 de desembre de 2010 sobre els drets humans en el món. Sobre la denominada "clàusula democràtica", *vid.* GUTIÉRREZ ESPADA, C.: "A propósito de los valores de la Unión como parámetro de legalidad de su acción exterior: la "cláusula democrática" y el derecho internacional de la responsabilidad", en MARIÑO, F. (Dir.), MOREIRO, C. (Coord.): *Derecho internacional y Tratado constitucional europeo*. Marcial Pons/Universidad Carlos III de Madrid, 2006, pp. 63-82.

¹⁷⁸ ¹⁷⁸.- *Vid.* en este sentido BLANC ALTEMIR, A.: "La Unión Europea y el Mediterráneo. De los primeros Acuerdos a la Primavera Árabe". Tecnos, Madrid, 2012, pp. 64 y s.s.

de Birmània/Myanmar. Així mateix, i en cooperació amb el grup de països d'Amèrica Llatina, la UE va aconseguir al 2011 perllongar el mandat del Representant Especial del Secretari General de les Nacions Unides sobre els nens i els conflictes armats.

Pel que respecta al Consell de Drets Humans, convé destacar la labor realitzada per la UE durant els darrers períodes de sessions, en la recerca de suports en altres grups interregionals i Estats socis per a recolzar la labor realitzada per diversos Relators Especials de les Nacions Unides, en particular per renovar el mandat a Birmània/Myanmar; República Popular Democràtica de Corea; Sudan, Cambodja i Haití. La UE va recolzar així mateix la creació d'un nou Relator Especial sobre els drets humans de reunió pacífica i d'associació.

Durant el 2011, els Estats membres de la UE que són membres del Consell de Drets Humans van votar a favor de la innovadora Resolució sobre drets humans, orientació i identitat sexual, adoptada pel Consell el 17 de juny de dit any amb el vot afirmatiu d'Estats de totes les regions i elaborada per iniciativa de Sud-àfrica. A la mateixa sessió, la UE va donar suport a l'aprovació dels Principis rectors de les Nacions Unides sobre empreses i drets humans, que seria incorporat progressivament al nucli normatiu de la UE en matèria de responsabilitat social de les empreses, així com l'adopció d'una Resolució sobre els drets humans a Belarús¹⁷⁹.

En relació amb els esdeveniments de l'anomenada "primavera àrab", convé assenyalar que malgrat la resposta tardana de la UE davant dit fenomen, el seu paper sí va ser notable a la convocatòria de la reunió especial del Consell de Drets Humans de 23 de febrer de 2011, on es va adoptar la recomanació de

---

¹⁷⁹.- La Resolució encomanava a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans la presentació, en un termini d'un any com a màxim, d'un informe sobre els esdeveniments succeïts a Belarús amb ocasió de les eleccions de desembre de 2010 que havien provocat nombroses violacions dels drets humans.

suspendre a Líbia de dit Consell¹⁸⁰, així com en l'assumpte de Síria. En efecte, es pot considerar que el seu paper ha estat rellevant, reforçada sens dubte per la unitat demostrada pels 27 Estats membres, tant en l'aprovació d'una sèrie de Resolucions sobre la matèria¹⁸¹ en les que es condemna enèrgicament les violacions massives dels drets humans, com en la creació d'una comissió de recerca i posteriorment d'un Relator Especial¹⁸².

Malgrat això i en termes generals es pot afirmar que l'actuació de la UE en matèria de drets humans davant els òrgans de les Nacions Unides no està essent tot l'eficaç i coordinada com seria necessari per a evitar que l'objectiu contingut al Tractat de Lisboa de situar els drets humans, la democràcia i l'Estat de Dret en el centre de tota l'acció exterior de la UE¹⁸³, no acabi sonant a mera retòrica. Això sens dubte, seria molt perjudicial per a la pròpia acció exterior de la Unió així com per a la coherència, la visibilitat i el propi prestigi de la UE en el món, últimament bastant debilitats.

---

¹⁸⁰.- Sobre les mesures adoptades per la UE en el conflicte de Líbia, *vid.* FERRER LLORET, J.: "La Unión Europea ante la crisis libia: ¿derecho internacional, democracia y derechos humanos en las relaciones euromediterráneas?". *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, nº 41, Enero-Abril 2012, pp. 13-56.

¹⁸¹.- *Vid.* en particular les Resolucions S-17/1 y S-18/1 sobre "la situación de los derechos humanos en la República Árabe Siria". Informes del Consell de Drets Humans sobre els seus 17è i 18è períodes de sessions. Docs. A/HRC/S-17/2 y A/HRC/S-18/2 respectivament.

¹⁸².- *Vid.* Informe de Comisión de investigación internacional independiente sobre la situación en la República Árabe Siria". Doc. A/HRC/19/69, de 22 de febrero de 2012. En general sobre el tema pot veure's BLANC ALTEMIR, A.: "La Unión Europea y el Mediterráneo...", *op. cit.*, pp. 242-246 y ANDRÉS SAÉNZ DE SANTA MARÍA, P.: "Las Naciones Unidas ante el conflicto de Siria". Instituto Español de Estudios Estratégicos. *Documento Opinión*, 93/2012, de 18 de diciembre de 2012.

¹⁸³.- En el document "Prioridades de la Unión Europea para el 67º período de sesiones de la Asamblea General de las Naciones Unidas", adoptat pel Grup Nacions Unides (CONUN) el 21 de juny de 2012, ratificat pel Comité Polític i de Seguretat el 3 de juliol de 2012 i enviat al COREPER amb la petició de que recomanés al Consell la seva adopció com a punt "A", es pot llegir: "...c) en todas las acciones de la UE en las Naciones Unidas, el hilo conductor seguirá siendo la promoción de los derechos humanos, de la democracia y del Estado de Derecho". Consejo de la Unión Europea. *Prioridades de la Unión Europea para el 67º período de sesiones de la Asamblea General de las Naciones Unidas*. Doc. 11424/12. Bruselas, 3 de julio de 2012, p. 2. Sobre aquesta mateixa qüestió *vid.* MÁRQUEZ CARRASCO, M.C.: "Human Rights in the External Relations of the European Union: an Analysis of Legal Basis, Policies and Instruments". *Revista General de Derecho Europeo*, nº 19, 2009, pp. 1-29.

Per a evitar aquest escenari i donada la constatable disminució dels suports que les posicions de la UE estan tenint últimament tant en el Consell de Drets Humans com en la Tercera Comissió de l'Assemblea General, degut principalment a l'actitud més radicalitzada de determinats països en desenvolupament i emergents, s'imposa una acció més coordinada, no només internament sinó també cap a l'exterior. Internament, perquè malgrat de les limitacions estructurals que suposa el fet de que la defensa de la posició mantinguda per la UE en el sí de la CDH acostuma a correspondre a l'Estat que exerceix la Presidència del Consell, i de que al tractar-se d'una competència no exclusiva, la posició de la UE s'ha de negociar per la Delegació de la Unió a les Nacions Unides en coordinació amb la representació permanent de l'Estat que exerceix la Presidència, és indubtable que quan es produeix el desitjat consens entre tots els Estats membres, i a més aquest arriba a temps, els resultats són molt més favorables, com s'ha pogut demostrar tant en la campanya per a l'abolició de la pena de mort com en el cas de Síria.

Cap a l'exterior, perquè a la pèrdua de pes "quantitatiu" que ha correspost a l'actual CDH en relació amb l'anterior Comissió de Drets Humans, al grup d'Estats d'Europa Occidental i altres grups afins, s'ha unit un major pes dels grups d'Àsia i Àfrica que ara disposen d'una majoria de 26 vots sobre 47. Juntament a això i potser no menys important, s'ha de posar relleu una relativa pèrdua de pes "qualitatiu" de la pròpia UE que es materialitza en la dificultat creixent en aconseguir suports a les seves propostes, el que evidencia una pèrdua del seu lideratge. Davant d'aquesta situació, que ja vam apuntar anteriorment, s'imposa un reforçament de la seva capacitat negociadora per a aconseguir consensos en torn a posicions comunes no només amb els tercers països socis, sinó també en el sí d'altres organitzacions regionals i inclús a través de consensos transregionals.

III.- L'acció exterior de la Unió Europea

1.- La regulació de l'acció exterior al TUE i al TFUE

Sense cap mena de dubtes, la política exterior ofereix moltes resistències a qualsevol procés d'integració, en particular a l'europeu. La raó fonamental és que ens trobem davant d'una matèria que forma part del nucli central de la sobirania dels Estats. No obstant, i tenint la UE una vocació i dimensió exterior indiscutible¹⁸⁴, el procés de construcció europeu no podia quedar al marge d'un tema tan rellevant. Al marge d'aquesta consideració general, existeixen almenys altres tres raons que justificarien una regulació de l'acció exterior al si de la Unió Europea. En primer lloc, el fet de que la societat internacional actual s'ha tornat més interdependent que mai, no només en l'àmbit econòmic, i per tant la Unió ha de conviure amb altres actors internacionals.

En segon lloc, el fet de que molts Estats de la UE, eren antigues potències colonials, amb la qual cosa, els vincles amb els Estats sorgits del procés de descolonització, es mantenen a un nivell molt alt, tant en l'àmbit econòmic com cultural, entre d'altres. Aquesta circumstància constatable, produeix no obstant en algunes ocasions disfuncions entre els Estats membres quan estan en joc interessos contradictoris o incompatibles entre diferents Estats membres, derivats de la seva vinculació amb les antigues colònies. Finalment, la creació del mercat únic, ha tingut una sèrie d'importants repercussions en les relacions econòmiques i comercials a escala planetària¹⁸⁵.

L'atribució de competències a les Comunitats Europees en matèria de relacions econòmiques exteriors obeeix a aquests raons, però separant els aspectes

---

¹⁸⁴.- CANIZZARO, E. (Ed.): *The European Union as an Actor in International Relations*, Kluwer, La Haia, 2002.

¹⁸⁵.- Cfr. BOURRINET, J.; TORRELLI, M.: *Les relations exterieures de la CEE*, PUF, Paris, 1992, pp. 4 i s.s.

econòmics de la resta d'àmbits de la política exterior¹⁸⁶, la qual es manté després del Tractat de Lisboa, al mantenir la separació entre la PESC, amb un sentit clarament intergovernamental, i la resta de les relacions exteriors que són competència de la Unió¹⁸⁷.

Si aquesta concepció podia tenir la seva explicació en el fet de que la UE no tenia personalitat jurídica abans del Tractat de Lisboa, encara que des del Tractat de Amsterdam (antic article 24 del TUE), la UE podia concloure acords internacionals tant en matèria de política exterior com en l'àmbit de la cooperació policial i judicial penal, el fet que l'actual article 47 del TUE reconegui expressament la personalitat jurídica de la UE, hagués pogut determinar un altre tractament del tema que ens ocupa.

No obstant, no ha estat així, donat que després del Tractat de Lisboa es manté aquesta regulació separada: per una banda, el capítol 2 del Títol V de l'actual TUE, regula específicament la PESC (“Disposicions específiques sobre la Política Exterior i de Seguretat Comú”), i per altra, l'acció exterior de la UE, es regula a la cinquena part del TFUE (“Acció exterior de la Unió”).

Tot i això, el capítol 1 de l'esmentat Títol V del TUE, estableix unes “Disposicions generals relatives a l'acció exterior de la Unió”, s'aplicaran igualment a la PESC contribuint d'aquesta forma a una certa coherència. L'article 21 en el seu primer apartat introdueix els principis inspiradors de l'acció de la Unió en l'esfera internacional¹⁸⁸: democràcia, Estat de dret, universalitat i indivisibilitat dels drets humans i de les llibertats fonamentals, el respecte a la dignitat humana, els principis d'igualtat i de solidaritat, i el respecte als principis

---

¹⁸⁶.- Cfr. GONZÁLEZ ALONSO, L.N.: *Política comercial y relaciones exteriores de la Unión Europea*, Tecnos, Madrid, 1998.

¹⁸⁷.- Cfr. HERRERO DE LA FUENTE, A.: “Las relaciones exteriores de la Unión Europea en el Tratado de Lisboa”, *Revista de Derecho de la Unión Europea*, nº 18, 2010 (Ejemplar dedicado al tema: “Sobre el Tratado de Lisboa: algunas perspectivas críticas), pp.151-179

¹⁸⁸.- Cf. FRANCK, C.; DUCHENNE, G. (Dir.): *L'action extérieure de l'Union Européenne. Rôle global, dimensions matérielles, aspects juridiques, valeurs*, Bruylant-Academia, Lovaina, 2008.

de la Carta de les Nacions Unides i del Dret internacional. Per la seva banda, l'apartat 2 de l'article 21 identifica els objectius de les polítiques comuns i de les accions de la UE en les relacions internacionals: defensar els seus valors, interessos, seguretat, independència i integritat; consolidar la democràcia l'Estat de dret, els drets humans i les llibertats fonamentals i els principis de Dret internacional; mantenir la pau i prevenir els conflictes de conformitat amb els propòsits i principis de la Carta de les Nacions Unides; recolzar el desenvolupament sostenible i eradicar la pobresa; fomentar la integració de tots els països en l'economia mundial; i contribuir a la protecció i millora del medi ambient.

L'apartat tercer de l'esmentat article 21, estableix que la Unió garantirà la coherència en els diferents àmbits de l'acció exterior, tant els coberts "pel present Títol", como "per la cinquena part del Tractat de Funcionament de la Unió Europea", i la resta de polítiques. L'esmentada coherència serà garantida pel Consell i la Comissió que seran assistits per l'Alt Representant de la Unió per als afers exteriors i política de seguretat.

Finalment, convé posar de manifest que l'article 22 estableix la regulació des de la vessant procedimental i institucional, al determinar que serà el Consell Europeu l'encarregat de fixar els interessos i objectius estratègics de la Unió, no només en l'àmbit de la política exterior i de seguretat sinó també en els altres àmbits de l'acció exterior, i d'adoptar les decisions a recomanació del Consell, que es portaran a terme d'acord amb els procediments previstos als tractats i deixant la competència de presentació de propostes a l'Alta Representant, per les qüestions relatives a la PESC, i a la Comissió, per la resta d'àmbits de l'acció exterior.

Per altra banda, la Cinquena Part del TFUE reuneix una sèrie de matèries que es trobaven disperses abans del Tractat de Lisboa, i que regulen els principals àmbits materials de l'acció exterior de la Unió: política comercial o cooperació al desenvolupament.

Per concloure, podem afirmar que aquesta regulació “comuna” continguda al capítol 1 del títol V (articles 21 i 22 del TUE) juntament amb la figura de l'Alt Representant així com la regulació de la resta d'àmbits a la Cinquena Part del TFUE, haurien de contribuir a una certa simplificació i unificació potencial de l'acció exterior de la Unió Europea¹⁸⁹.

2.- La Política comercial comú: principis i marc competencial. El paper del Tribunal de Justícia

L'activitat exterior de la UE en matèria econòmica es reglamenta parcialment pel TFUE en els seus articles 206 i 207, que instauren l'anomenada política comercial comú. Les normes contingudes en aquests preceptes articulen de manera deficient la Política Comercial Comú i el TJUE ha tingut que afeblir en part aquesta deficiència, delimitant en la seva jurisprudència l'àmbit de la seva aplicació i la naturalesa de les seves competències atribuïdes a les intencions de la Unió, en virtut de les normes sobre PESC. A pesar de tot això, la UE ha desenvolupat prèviament una PCC de caràcter liberal i oberta mitjançant la utilització d'instruments autònoms sobre política comercial i la conclusió de tractats internacionals amb tercers països.

El TFUE no defineix la PCC ni delimita el seu àmbit d'aplicació, car es limita a enumerar de forma no exhaustiva alguns instruments clàssics del comerç internacional que formen part de la PCC, com es ara les modificacions aranzelàries, celebració d'acords aranzelaris i comercials relatius als intercanvis de mercaderies i serveis, i les aspectes comercials de la propietat intel·lectual i industrial, les inversions estrangeres directes, la uniformització de les mesures de liberalització, la política d'exportació, així com les mesures de protecció comercial, en particular davant del *dumping* i les subvencions. El TJUE ha contribuït amb la seva jurisprudència a la clarificació, almenys parcial, de l'àmbit

---

¹⁸⁹.- MANGAS MARTÍN, A.; LIÑÁN NOGUERAS, D.J.: *Instituciones y Derecho...*, op. cit., p. 520.

d'aplicació de la PCC, delimitant els sectors del comerç internacional coberts per la PCC, així com les mesures o instruments de política comercial inclosos en la mateixa.

El TJUE va rebutjar en el dictamen 1/78 una interpretació restrictiva de l' art. 207 limitada als aspectes tradicionals del comerç exterior. La interpretació amplia es deriva de l' enumeració no limitativa recollida en l' article 207 i del fet de que una interpretació restrictiva provocaria distorsions en el comerç interior com a conseqüència de les disparitats de les relacions exteriors econòmiques dels diversos Estats membres amb els tercers països. El TJUE ha identificat bàsicament tres criteris per a realitzar una àmplia interpretació del concepte i contingut de la PCC : el funcionament efectiu de la unió duanera, en el dictamen 1/75 es va senyalar que el contingut de la PCC deu ser el mateix que el de la política comercial dels Estats; la necessitat de considerar els canvis haguts en la societat internacional en relació amb els instruments de comerç internacional (Sentència Comissió c. Consell de 1987). Sobre aquests criteris, el Tribunal de Justícia ha tingut que determinar, en alguns casos, si alguns sectors del comerç internacional entraven o no en l' àmbit d'aplicació de l' article 207.

Especial interès té, en aquest sentit, el dictamen 1/94 en el que el Tribunal de Justícia de a les aleshores Comunitats Europees, es va pronunciar sobre la competència de les institucions de la Unió per a concloure els diversos acords comercials multilaterals adoptats en la Ronda Uruguai i que figuren com annexos en l' Acord pel que s' estableix la OMC. En aquest dictamen, el Tribunal va considerar que entren en l' àmbit de la PCC tots els tractats relatius al comerç internacional de mercaderies.

La importància d'aquest Dictamen 1/94 del Tribunal de Justícia¹⁹⁰ mereix una atenció específica¹⁹¹. En efecte, a petició de la Comissió, el Tribunal va tenir que

---

¹⁹⁰.- Dictamen 1/94 de 15 de noviembre de 1994. *Rec.* 1994, pp. I-5267 i s.s.

pronunciar-se sobre la competència de la Comunitat per a concloure els acords internacionals annexes al Acord constitutiu de l'OMC, relatius al comerç de serveis (GATS) i als drets de propietat intel·lectual que afectaven al comerç, sobre la base de l'antic article 113 del TCE, en combinació amb els articles 100 A i 235 TCE. Així mateix la Comissió preguntava al Tribunal de Justícia si la Comunitat tenia competència per concloure per si sola les parts de l'acord OMC relatives als productes i serveis inclosos exclusivament en l'àmbit d'aplicació dels tractats CECA i CEEA¹⁹². En relació a aquestes qüestions plantejades, el Tribunal va respondre afirmant que sols la Comunitat era competent, de conformitat a l'article 113 del TCE, per concloure els acords multilaterals sobre el comerç de mercaderies, no acceptant per tant, els arguments del Consell i d'alguns Estat membres, en el sentit d'excloure de l'esmentada competència exclusiva els productes CECA i determinades mesures relatives al comerç de productes agrícoles.

No obstant i en relació al GATS, el Tribunal va mantenir una posició diferent a la de la Comissió, donat que a pesar d'admetre la inclusió de la política comercial comú relativa al subministrament de serveis transfronterers, no ho va acceptar en relació a la resta de modalitats, no acceptant per la mateixa raó la inclusió en l'àmbit de l'esmentat article 113 del TCE, dels acords internacionals en matèria de transports, reconeixent per altra banda que existeix un vincle entre la propietat intel·lectual i el comerç de mercaderies, però sense reconèixer que aquest vincle sigui suficient per tal d'incloure els drets de propietat intel·lectual en l'àmbit de l'article 113.

---

¹⁹¹.- Cfr. HUESA VINAIXA, R.: "La política comercial común y la ampliación de la noción de comercio internacional", en PELÁEZ MARÓN, J.M. (Dir.); CASADO RAIGÓN, R.; HINOJO ROJAS, M. (Coords.): *Cuestiones actuales de Derecho Comunitario Europeo, IV, Cuadernos de Derecho Internacional*, nº 9, pp. 212 i s.s.

¹⁹².- Cfr. TORRENT MACAU, R.: "La política comercial común a la luz del Dictamen 1/94 del Tribunal de Justicia de las Comunidades Europeas". *Información Comercial Española. Revista de Economía*, nº 744-745, 1995, pp. 32 i s.s.

Tampoc va admetre el Tribunal l'argument de les competències implícites, que amb caràcter subsidiari va argumentar la Comissió per afirmar la competència exclusiva de la Comunitat, basant-se en el Dictamen 1/76¹⁹³ segons el qual el fet de que la Comunitat tingui atribuïdes competències en l'àmbit intern, suposa implícitament la possibilitat d'actuar en l'àmbit extern, sempre que sigui necessari per assolir un dels objectius de la Comunitat.

Amb posterioritat i de forma paral·lela a la dinàmica seguida per les relacions econòmiques internacionals de la UE i dels Estats membres, el Tribunal de Justícia ha tingut noves ocasions de pronunciar-se sobre l'abast de la política comercial comú, en particular el Dictamen 2/92 sobre la competència de la Comunitat per participar a la tercera decisió revisada del Consell de l'OCDE relativa al tracte nacional¹⁹⁴, o en relació a les situacions creades pel conflicte de l'antiga Iugoslàvia i les mesures d'embargament comercial i econòmic imposades pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides a la República Federativa de Iugoslàvia (Sèrbia i Montenegro), entre d'altres¹⁹⁵.

Encara que el TUE estableix el caràcter exclusiu de la PCC, la delimitació vertical de competències en el sí de l'ordenament jurídic de la Unió, ha correspost originàriament a la jurisprudència del TJUE, donat el fet que la determinació del caràcter de les competències assumides per les institucions de la Unió en aquesta matèria ha tingut una especial rellevància. En efecte, l'exclusivitat de la competència de la UE elimina tota intervenció estatal en la política comercial i comporta una pressió per part dels Estats membres per a que l'àmbit d'aplicació de la PCC es redueixi en la major intensitat possible i per a que l'actuació de la Unió en les relacions econòmiques amb tercers països tingui per fonament altres preceptes del TJUE, que estableixen competències compartides de la Unió i dels Estats membres.

---

¹⁹³.- Dictamen 1/76, de 26 d'abril de 1976, *Rec.*, pp. 741 i s.s.

¹⁹⁴ *Rec.* 1995-3/4, p. I-523.

¹⁹⁵.- Cfr. HUESA VINAIXA, R.: "La política comercial común y la ampliación...", *op. cit.*, pp. 227 i s.s.

Respecte a la naturalesa de les competències de la Unió en matèria de política comercial, l' article 207 indica que la política comercial se basarà en principis uniformes i TJUE en el seu dictamen 1/75¹⁹⁶ va consagrar el caràcter exclusiu de la competència de la Unió en aquesta matèria, dient que la competència paral·lela dels Estats quedava exclosa, perquè això suposaria admetre que els Estats membres podrien adoptar en les seves relacions amb tercers països posicions diferents de les de la Unió, que falsejarien el joc institucional, trencarien les relacions de confiança intracomunitàries i li impedirien complir la seva funció de defensa de l' interès comú. Aquesta exclusivitat ha estat confirmada amb reiteració per la jurisprudència comunitària i així es reflecteix en l' article 3.1 e) del TFUE.

Les dificultats sorgides en el sí del Consell per a l'adopció de totes les normes necessàries per a substituir les polítiques comercials dels Estats per una PCC, han exigít la modulació de l' exclusivitat de la competència de la Unió en matèria de política comercial, per a impedir un buit normatiu que produís un perjudici dels interessos comercials de la Unió o d' un dels seus Estats membres. Així, aquesta exclusivitat s' ha vist alleugerada en els supòsits següents: Habilitació específica prevista en una norma de la Unió per a que un Estat adopti una norma comercial. El TJUE també ha considerat vàlida una decisió del Consell que excloïa determinats productes del règim comú d'exportació, permeten mesures comercials autònomes dels Estats¹⁹⁷ Participació dels Estats en el finançament de l'instrument de la política comercial. El TJUE va determinar en el dictamen 1/78 que l'Acord internacional sobre el cautxú natural deuria concloure's de forma mixta (CE i Estats membres), perquè tenia un mecanisme de intervenció directa en els mercats, el qual finançament assumeixen els Estats membres. Les mesures adoptades en aquests dos casos erosionen el caràcter exclusiu de la competència de la Unió en matèria de política comercial i la seva utilització deuria anar activa i completa, com ha succeït després del Tractat de Lisboa, amb l' incorporació

---

¹⁹⁶.- Dictamen 1/75, de 11 de novembre de 1975. *Rec.* 1976, p. 1356

¹⁹⁷.- Sentència Bull Oil, de 18-2-1986.

dels àmbits del comerç de serveis culturals i audiovisuals, així com dels serveis socials, educatius i sanitaris.

3.- Els instruments i actors de la política comercial

Les institucions de la Unió han elaborat sobre la base dels articles 206 a 207 TJUE una política comercial comú, que compta amb una àmplia col·lecció d'instruments regulats en els nombrosos tractats multilaterals i bilaterals de la UE amb tercers països, i, també, en normes de Dret derivat de la Unió. En l'estudi dels instruments de la PCC, era clàssica la diferència entre les anomenades PCC autònomes, que agrupava aquelles mesures unilaterals adoptades per la CE, i les PCC convencionals, paraula amb la que es designaven els tractats comercials acabats amb tercers països i destinats a regular les seves relacions comercials. No obstant, no sembla pas possible mantenir la diferència entre instruments convencionals i autònoms de política comercial, perquè en molts casos la interacció entre ambdós es molt directa, i, fonamentalment, perquè els instruments autònoms tenen un contingut predeterminat per tractats internacionals, especialment, del sistema OMC.

Els instruments de política comercial admeten tres modalitats d'aplicació: autònoma, convencional i preferencial. El règim convencional és el més important, ja que compren les normes aplicables als països membres de la OMC, que són la gran majoria i que concentren la pràctica totalitat del comerç internacional. El règim autònom de la política comercial aplicat als països de comerç d'Estat és avui molt residual, especialment des de la incorporació de la República Popular Xina a la OMC. El règim preferencial agrupa aquells Estats als que la UE atorga preferències comercials respecte a les rebudes en el sí de la OMC. Els règims preferencials de la Unió són molt nombrosos i amb diferent fonament jurídic. Per a l'exposició de quins són els instruments més importants amb els que compta la política comercial comú en l'actualitat, seguim la

sistematització de López Escudero¹⁹⁸, que distingeix entre aplicables a l'exportació, a l'importació, instruments de defensa comercial i règims comercials preferencials.

A.- Instruments aplicables a l'importació

L'importació de mercaderies procedents de tercers països està sotmesa substancialment a l'aplicació de l'aranzel duaner comú i del règim general d'importació en la UE Prevista en l'article 281 TFUE, la creació d'un aranzel extern comú, ha estat una labor progressiva, que s'inicià en 1968 amb la substitució dels aranzels estatals per un aranzel extern comú i ha finit quasi amb l'unificació de la legislació duanera mitjançant l'adopció del Codi duaner comunitari en el Reglament 2913 /92 del Consell.

Referent a les importacions, el règim general es manté en el Reglament 3285/ 94 del Consell, amb exclusió dels tèxtils i al marge de les particularitats dels productes agrícoles inclosos en una OMC. Aquest Reglament estableix com a principi la llibertat de les importacions, excepte en el cas de que provoquin un perjudici greu als productors comunitaris, o es podrà imposar una mesura de salvaguarda

B.- Instruments aplicables a l'exportació

El règim general aplicable a l'exportació de mercaderies a tercers països està contingut en el Reglament (CEE 2603/ 69), que instaura el principi de la llibertat d'exportacions a tercers països. No obstant, es poden adoptar mesures de salvaguarda en cas de situació crítica de carència de productes essencials, o bé per a complir amb els compromisos internacionals. També existeixen normes

---

¹⁹⁸.- LÓPEZ ESCUDERO, M.: "La política comercial de la Unión Europea ampliada", en *La ampliación europea: desafíos y oportunidades*. Federación de Cajas de Ahorros Vasco-Navarras, 2003, pp. 54-64.

específiques en relació als béns de doble ús o dels bens culturals, la qual exportació requereix autorització administrativa.

C.- Instruments de defensa comercial contra pràctiques deslleials

Per a reaccionar contra les pràctiques comercials il·lícites de tercers països o dels seus operadors econòmics, la Unió compta amb tres instruments, la qual regulació ve marcada per la normativa OMC: les mesures "antidumping" i les mesures antisubvenció, la qual combinació amb mesures de salvaguarda podrà suspendre's, així com les adoptades en virtut de l' anomenat Reglament sobre obstacles al comerç Reglament CE, 3286 / 94 del Consell). Les mesures "antidumping" es dirigeixen contra els productes importats de tercers països objecte de "dumping", que causen o amenacen causar un perjudici important a la indústria de la UE.

Amb el tercer instrument de defensa comercial, la UE està dotada d' un mecanisme té per objecte subministrar mitjans procedimentals a les empreses, sectors econòmics i Estats membres per a sol·licitar que les institucions de la UE reaccionin observant els obstacles al comerç adoptats o mantinguts per tercers països, en contradicció amb les normes comercials internacionals. Dits obstacles deuen produir, a més, un perjudici per a un producte, per a un servei o per a un sector econòmic del mercat de la UE o causar efectes comercials adversos per a les empreses europees en el mercat d' un tercer país.

D.- Règims comercials preferencials

La UE manté règims comercials preferencials de importància amb pràcticament tots els països del món. La majoria d'aquests règims comercials preferencials té un fonament convencional. En efecte, recolzada en la ampla capacitat per a concloure tractats internacionals la UE ha establert una llarga xarxa de tractats internacionals amb tercers països en els que se concedeixen avantatges

comercials amb si o no reciprocitat, en funció de que es tracti de països desenvolupats o en vies de desenvolupament.

El règim més favorable es contempla en l' Acord sobre l' Espai Econòmic Europeu, celebrat en 1992 i que estén el mercat interior -amb exclusió dels productes agrícoles- a Noruega, Liechtenstein i Islàndia. En el següent esgraó s' establirien els anomenats Acords europeus, aquells d' associació amb els PECOS i els Acords d' associació amb Israel, Sudàfrica, Mèxic i Xile¹⁹⁹, que estableixen zones de lliure comerç parcials entre la UE i aquests Estats pel seu règim de preferència menys avantatjosa, se situen els Acords euromediterranis²⁰⁰ i l' Acord de Cotonou del 2000 amb els països ACP, en els quals l' alliberament comercial es assumit per la UE sense una reciprocitat directa dels països ACP.

Per últim, existeix un règim bàsic de preferències comercials anomenat "Sistema de Preferències Generalitzades" (SPG), la qual particularitat és que no es troba acordat en cap Tractat internacional sinó que constitueix una concessió unilateral de la UE a països en vies de desenvolupament - habilitada per la normativa OMC-. El SPG és un mecanisme mitjançant el qual la Unió concedeix avantatges comercials als productes industrials originals dels països en vies de

---

¹⁹⁹.- BLANC ALTEMIR, A.: "El Acuerdo de Asociación entre la Unión Europea y Chile: algo más que un Tratado de Libre Comercio". *Anuario de Derecho Internacional*, vol. XX, 2004, pp. 35-110; "Los tres pilares del Acuerdo Chile-UE: diálogo político, cooperación y comercio". *Estudios Internacionales*. Nº 151, Universidad de Chile, Oct-Dic. 2005, pp. 73-116; "El Acuerdo de Asociación Chile-Unión Europea: un instrumento eficaz para seguir potenciando las relaciones bilaterales a los diez años de su entrada en vigor". *Actas VIII Congreso de Academias Jurídicas y Sociales de Iberoamérica*. Academia Chilena de Ciencias Jurídicas, Políticas y Morales. Instituto de Chile. Santiago de Chile, 2015, pp. 57-67

²⁰⁰.- BLANC ALTEMIR, A.: *La Unión Europea y el Mediterráneo. De los primeros acuerdos a la primavera árabe*. Editorial Tecnos, Madrid 2012; "Estabilidad y codesarrollo en el Mediterráneo: De la Conferencia de Seguridad y Cooperación en el Mediterráneo (CSCM) a la Conferencia Euro-Mediterránea (CEM)". *Anuario de Derecho Internacional*, vol. XI, 1995, pp. 63-128; "La Asociación Euromediterránea, diez años después", en *The Image of Europe in the Mediterranean. Fòrum Universitari de la Mediterrània*. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, pp. 87-106; BLANC ALTEMIR, A.; REAL, B.: « Un nouvel élan dans les relations euro-méditerranéennes ». *Paix et Sécurité Internationales - Revue marocaine - espagnole de Droit international et Relations internationales (Nouvelle époque. Version électronique)*, nº 1, 2013, pp. 33-52

desenvolupament, que signifiquen la supressió o la reducció dels drets de duana comunitària. Aquest règim s'aplica, per exemple, a la majoria de països iberoamericans.

4.- La cooperació per al desenvolupament

A.- Dels orígens de la política de cooperació al desenvolupament a la seva consolidació

Després de l'agrupament operat pel Tractat de Lisboa amb relació a l'acció exterior, la cooperació per al desenvolupament se regula ara en el Capítol I del Títol III de la Cinquena Part del TFUE. No obstant, la regulació del seu contingut no varia gaire respecte a la recollida en el moment de la seva introducció amb el Tractat de Maastricht, que a la seva vegada va formalitzar jurídicament una activitat que ja es realitzava amb anterioritat des dels inicis del procés de construcció europea.

L'origen de la cooperació al desenvolupament es situa en el Tractat CEE, que en la Quarta Part es referia a l'associació dels Països i Territoris de Ultramar (PTUM). La finalitat d'aquestes normes del Tractat era articular les relacions amb els països vinculats històrica, política i econòmicament als Estats membres de les CCEE. Però, superant aquesta primera finalitat, aviat la van convertir en l'embrió d'un sistema comunitari de cooperació internacional per al desenvolupament.

L'emergència del subdesenvolupament com un assumpte d'interès internacional va propiciar una evolució de l'acció comunitària que va estar marcada per dos línies directives: per una part, l'extensió progressiva de la coberta geogràfica de la seva activitat d'ajuda i cooperació per al desenvolupament; i, per altra, l'esforç qualitatiu i quantitatiu d'aquesta ajuda comunitària.

En el marc de l'evolució d'aquesta activitat, molt aviat van sorgir dos tesis diferents, que enfrontaven als partidaris d'adoptar una visió regionalista del desenvolupament i els defensors d'una visió mundial. La Declaració de Paris de 1972 va resoldre la diferència que es plantejava entre les tesis regionalistes i mundialistes a l'establir-se que l'acció comunitària devia concentrar-se en una doble via: per un cantó, la continuació i el desenvolupament de la política de cooperació en un marc regional, i per altre, la realització progressiva d'una política global a escala mundial. Aquesta solidaritat que respon a motivacions diferents, no sempre es manifesta de la mateixa manera i amb idèntica intensitat. Existeixen diferències substancials entre les relacions mantingudes amb els països ACP - que suposen l'aportació més original de l'activitat comunitària de cooperació al desenvolupament, i les que s'estableixen amb els països de la zona mediterrània, Amèrica Llatina i Àsia.

L'argumentació jurídica de l'activitat de la Unió en matèria de cooperació al desenvolupament no és uniforme ni tampoc unitària. En aquest sentit, la Unió ha tingut necessitat d'adoptar mesures autònomes o a la conclusió d'acords internacionals d'associació, en base a l'article 217, o de cooperació sobre la base dels articles 207 i 332 TFUE. Aquesta pluralitat de mitjans s'acompanya d'una diversificació en el pla de finançament de les accions de cooperació al desenvolupament. Les accions es financen, segons els casos, amb càrrec al pressupost de la Unió o amb contribucions dels Estats membres. Així, la cooperació amb els països ACP, en el marc del Conveni de Cotonou es finança a través del Fons Europeu de Desenvolupament (FED), que és un instrument financer extrapressupostari i sense personalitat jurídica, que s'alimenta d'aportacions nacionals.

Aquest tipus de cooperació, en ocasions, es difícil de distingir de la cooperació al desenvolupament pròpiament dita, circumstància que incrementarà els problemes de determinació de la base jurídica apropiada. A més, la introducció amb el Tractat de Lisboa del nou Capítol 3 del mateix Títol III de TFUE, amb el títol

"Ajuda Humanitària", completa i matisa encara més l'activitat de cooperació al desenvolupament que la Unió ha vingut desplegant. Les accions d'ajuda humanitària de la UE tindran per objecte "prestar de manera concreta assistència, socors i protecció a les poblacions dels tercers països, víctimes de catàstrofes naturals o d' origen humà, per a fer front a les necessitats humanitàries resultants de diverses situacions..." i es portaran a bon fi "de conformitat amb els principis de Dret Internacional i amb els principis de imparcialitat, neutralitat i no discriminació..." (article 214, 1 i 2). Es preveu també, la creació d'un Cos Voluntari Europeu d' Ajuda Humanitària.

Encara que amb precedents en l'originari TCEE, la Quarta Part del qual feia referència a l'associació dels Països i Territoris d'Ultramar, va ser el Tractat de la Unió Europea qui va establir les bases jurídiques específiques d'un sistema comunitari de cooperació al desenvolupament, que ha anat evolucionant i adaptant-se tant al fet de que aquest s'ha convertit en un àmbit de preocupació compartit amb altres factors internacionals, com a que també els Estats membres l'han utilitzat com un instrument de la seva pròpia política exterior.

Amb independència de que això ha motivat una diversificació notable en els medis, instruments i fins i tot en la intensitat de les actuacions i de la finançament²⁰¹, qüestions en les que per raons òbvies d'espai no entrarem, és convenient assenyalar que la regulació introduïda pel Tractat de Lisboa ve a ficar

---

²⁰¹.- Cfr. entre molts altres, FRISCH, P.: "La politique de développement de l'Union européenne". *Rapport ECDPM*, Maastricht, Mars 2008; ROLDÁN BARBERO, F.J.: "El derecho internacional del desarrollo: un panorama actual", a BADIA, A.; PIGRAU, A.; OLESTI, A.: *Derecho internacional y comunitario ante los retos de nuestro tiempo: homenaje a la profesora Victoria Abellán Honrubia*, Marcial Pons, 2009, vol. I, pp. 629-652; "La cooperación para el desarrollo" a MARIÑO, F. (Dir.), MOREIRO, C.(Coord.): *Derecho internacional y Tratado constitucional europeo*. Marcial Pons/Universidad Carlos III de Madrid, 2006, pp. 345-356; SOTILLO LORENZO, J.A.: "La cooperación para el desarrollo en la Unión Europea tras la adopción del consenso europeo sobre el desarrollo", a RODRÍGUEZ MANZANO, I.; TEIJO GARCÍA, C.: *Ayuda al desarrollo: piezas para un puzzle*. Els llibres de la Catarata-IUDC, 2009, pp.163-180; "El papel de la Unión Europea en la cooperación para el desarrollo: opciones y límites al vínculo entre gobernanza y desarrollo", *Cuadernos Europeos de Deusto*, nº 45, 2011 (Número dedicat a: "La contribución de la Unión Europea a la gobernanza global"), pp. 149-175.

de manifest les característiques que han de definir la política de cooperació al desenvolupament de la Unió.

En primer lloc, la seva ubicació en el Títol III del TFUE, “Cooperació amb tercers països i ajuda humanitària” integrat en la Cinquena Part del Tractat: “Acció exterior de la Unió”, i situat a continuació del Títol II dedicat a la “Política comercial comú”, ve a ficar de manifest la evident connexió amb ambdues qüestions, segons hem apuntat anteriorment.

En segon lloc, la pròpia estructuració del citat Títol III en tres capítols, respectivament dedicats a la cooperació al desenvolupament (articles 208 a 211); a la cooperació econòmica, financera i tècnica amb tercers països (articles 212 i 213); i a l'ajuda humanitària (article 214), el que es podria interpretar com que la cooperació al desenvolupament queda una mica més desdibuixada a l'integrar-se en el mateix Títol que regula la cooperació amb tercers països i l'ajuda humanitària.

En tercer lloc, per les exigències de coherència i complementarietat que de dita regulació es desprenen. Coherència perquè dites polítiques i ajudes es porten a terme “en el marc dels principis i objectius de l'acció exterior de la Unió”, fórmula repetida en cadascun dels tres àmbits relatius als tres capítols referits anteriorment (articles 208, 1; 212, 1 i 214,1 del TFUE). Complementarietat, perquè al tractar-se d'un àmbit de competència compartit entre la Unió i els seus Estats membres, les accions dutes a terme per ambdós s'han de complementar i coordinar: “Les polítiques de cooperació per al desenvolupament de la Unió i dels Estats membres es complementaran i reforçaran mútuament” (article 208, 1). Fórmula que es desenvolupa encara més a l'article 210, a l'incloure a més la necessària coordinació entre els dos:

“Amb l'objecte d'afavorir la complementarietat i l'eficàcia de les seves accions, la Unió i els Estats membres coordinaran les seves polítiques en

matèria de cooperació al desenvolupament i concertaran els seus programes d'ajuda, també en el marc d'organitzacions internacionals i de conferències internacionals. Podran emprendre accions conjuntes...”

Davant d'etapes anteriors en les que s'explicitaven els diferents objectius de la cooperació al desenvolupament, la regulació actual destaca per la seva concreció en “la reducció i, finalment, l'eradicació de la pobresa” (article 208, 1). Tampoc apareix cap referència als instruments de caràcter comercial o financer²⁰², encara que sí s'insisteix en que la Unió i els seus Estats membres respectaran els compromisos i objectius que han acordat “en el marc de les Nacions Unides i d'altres organitzacions internacionals competents”.

B.- El marc competencial de la política de cooperació

El primer dels articles del Capítol I, l' article 208 TFUE, estableix que les polítiques de cooperació per al desenvolupament de la Unió i dels Estats membres es complementaran i reforçaran mútuament. La UE en aquesta matèria no gosa, doncs, d' una competència exclusiva, ni tant sols sembla principal, respecte de la dels Estats membres. Aquest caràcter compartit i complementari ha estat avalat pel TJUE per la seva sentència de 2 de març de 1994²⁰³. La qualificació d' aquesta política com complementària condiona naturalment l' àmbit i contingut de la competència de la Unió, d'acord amb els articles 210 i 211 TFUE.

Tanmateix, l'article 210 TFUE disposa que la Unió i els seus Estats membres "coordinen les seves polítiques, concertin els seus programes d' ajuda, i podran, a més, emprendre accions conjuntes en matèria de cooperació al desenvolupament". Segons aquesta disposició, els Estats contribuiran, si fos

---

²⁰².- Com el SPG, l'Instrument de Cooperació per al Finançament del Desenvolupament o el FED.

²⁰³.- Parlamento Europeo contra Consejo de la Unión Europea. Sentencia del Tribunal de Justicia de 2 de marzo de 1994. Asunto C-316/91. *European Court Reports* 1994 I-00625.

necessari, a l'execució dels programes d'ajuda de la Unió. L'article 211 TFUE estableix que en el marc de les seves respectives competències, la Unió i els Estats membres cooperaran amb els tercers països i amb les organitzacions internacionals cooperants. Aquesta cooperació podrà ser objecte d'acords internacionals que se celebraran de conformitat amb el procediment previst en l'article 218 TFUE.

Sobre la base d'aquestes disposicions, la qualificació de la política de cooperació al desenvolupament de la Unió, com a complementària de les polítiques nacionals de conformitat amb l'article 208, s'ha interpretat entenent la complementarietat com recolzament mutu, en el sentit de que la política de la UE, al igual que la dels Estats membres, deuen afavorir la interacció natural entre ella mateixa i aquestes polítiques nacionals i cobrir el dèficit d'articulació existent entre elles, fins aleshores, a l'objecte d'oferir una ajuda al desenvolupament global per part de la Unió i els seus Estats membres. Aquesta idea de globalitat es reflecteix en el segon paràgraf de l'article 208, 1 del TFUE, que diu: "La Unió tindrà en compte els objectes de la cooperació per al desenvolupament al aplicar les polítiques que poden afectar als països en desenvolupament".

L'article 208 TFUE recull el canvi més evident que s'ha produït després del Tractat de Lisboa, en relació a la cooperació per al desenvolupament. Així, si en el temps anterior s'establien fins a cinc objectius diferents en relació a aquesta política, ara s'estableix un sol objectiu principal, es a dir, "la reducció i, finalment, l'eradicació de la pobresa", oblidant objectius com el desenvolupament econòmic i social durador, -que es recollit, no obstant, en l'article 21,2 del TUE- a altres més polítics com la consolidació de la democràcia, l'Estat de Dret i el respecte als drets humans.

Aquesta clàusula s'articula a través de dos tipus de mesures: per un cantó, accions positives dirigides a fomentar el respecte dels principis democràtics i dels

drets i llibertats fonamentals i, per un altre cantó, accions negatives com la reducció o supressió de les ajudes en cas de violació de dits principis o drets, i, en el seu cas, la suspensió o finalització dels acords amb tercers països amb voluntat de cooperació. La pràctica de la Unió en aquest punt es caracteritzava per una clara falta d'uniformitat i de referents extrems que limita en els excessos de discrecionalitat, de l'apreciació dels eventuais incompliments d'aquestes exigències. En ocasions, els interessos econòmics i comercials prevalen sobre aquestes exigències donant una imatge indignada a aquesta política de la UE.

Els instruments de la política de cooperació al desenvolupament no es troben expressament enumerats en el text del Tractat. L'apartat 1 de l'article 209 TFUE fa referència a les mesures necessàries per a executar la política de cooperació al desenvolupament i a la possibilitat de que les citades mesures adoptin la forma de programes plurianuals o programes amb una imatge temàtica. Hi cap deduir d'aquesta disposició i de la prèvia o continguda en l'apartat 2 d'aquest article 209, relatiu als acords internacionals, que aquestes mesures poden ser de caràcter autònom o de naturalesa convencional.

Les mesures de caràcter autònom a les que es refereix l'apartat 1 de l'article 209 s'adoptaran seguint el procediment legislatiu ordinari, mentre que els acords internacionals previstos en l'apartat 2 es celebraran de conformitat amb el que disposa l'article 218 TFUE, on es recull el procediment general de celebració d'acords amb la participació del Parlament Europeu, mitjançant l'aprovació o la consulta. A conseqüència de tot això, els acords en matèria de cooperació al desenvolupament tenen com a fonament jurídic l'article 209,2 del TFUE. La utilització d'aquest específic fonament jurídic, presenta majors problemes en el marc de les relacions d'associació establertes sobre la base de l'article 217, on no resulta fàcil política i jurídicament, procedir a una substitució d'aquest article pel 209 com a fonament jurídic dels acords. A resultes de tot això i del règim especial existent en el marc de les relacions amb els països ACP, l'activitat convencional de la Unió en matèria de cooperació al desenvolupament s'articula

en uns casos sobre la base de l'article 209, i en altres se fonamentaria en l'article 217 del TFUE. L'acord de Cotonou dona l'impressió de no voler subjectar-se a unes bases jurídiques molt dures.

Entre els instruments de la cooperació hi ha que fer menció de l'actualitat del Banc Europeu d'Inversions, que si bé ho venia fent-ho amb anterioritat, estimulat per la flexibilitat dels seus Estatuts en aquesta qüestió, des de Maastricht troba fonament en el previst en l'apartat 3 de l'article 209, i en les condicions previstes en els seus Estatuts, a l'execució de les accions senyalades en l'apartat 1 per a l'obtenció dels objectius de la política de cooperació al desenvolupament.

C.- La crisi financera i la política de cooperació

El Capítol I del Títol III del TFUE no conté una disposició general sobre el finançament de la política de cooperació al desenvolupament. El text d'aquest Capítol, permet, no obstant, extreure algunes conclusions en matèria de finançament.

En primer lloc, el manteniment d'un sistema de doble finançament, el de la Unió i el nacional, de les activitats de cooperació al desenvolupament, s'explica per diverses raons: la mateixa articulació jurídica d'aquesta política que té un caràcter complementari respecte de les polítiques nacionals, la previsió d'una coordinació i d'una concertació entre els Estats membres i la UE en les seves polítiques i programes d'ajuda, i la possibilitat de realitzar accions conjuntes i de que els Estats contribueixin, si fos necessari, a l'execució dels programes d'ajuda de la Unió.

En segon lloc, la previsió continguda en l'apartat 3 de l'article 209 sobre el Banc Europeu d'Inversions legitima la seva actuació, amb caràcter general en l'execució de les accions de cooperació al desenvolupament, mitjançant el

finançament dels corresponents projectes de cooperació, com ja es venia fent amb anterioritat, en relació amb els països ACP i els mediterranis.

En termes generals, des del Tractat de Maastricht, es confirma la pràctica anterior en matèria de finançament, en base a la utilització privilegiada del FED (Compromís de Yaoundé, Lomé i Cotonou). La prova més evident d'aquesta continuïtat es troba en el fet de que en una Declaració annexa al Tractat de Maastricht relativa al FED s'acorda de que el Fons Europeu de Desenvolupament seguirà finançant-se mitjançant contribucions nacionals, de conformitat amb les disposicions vigents. Amb això no es va fer cap cas a les pretensions del Parlament Europeu i de la Comissió que propugnaven la inclusió del FED en el pressupost de la Unió. Amb aquesta inclusió s'aconseguiria associar les institucions de la Unió al control d'aquest instrument financer principal de la cooperació al desenvolupament, que d'aquesta manera segueix estant subjecte a les discussions entre els Estats membres motivades per la fórmula del repartiment de les despeses.

En el context d'una crisi econòmica i financera sense precedents²⁰⁴, i amb l'objectiu de reforçar la solidaritat de la UE amb els països en desenvolupament en la lluita contra la pobresa, però també de garantir la màxima eficàcia de l'ajuda²⁰⁵, la Comissió llençà al 2011 un Programa per al Canvi²⁰⁶. El Programa va ser discutit en el Consell de la UE celebrat al maig de 2012, on sense abandonar l'objectiu primordial d'eliminar la pobresa en un context de desenvolupament sostenible tal i com figura en el Consens Europeu sobre el

---

²⁰⁴.- Que provoca efectes en diversos sectors relacionats amb el tema que ens ocupa, en particular en la migració internacional. *Vid.* En aquest sentit ALONSO RODRÍGUEZ, J.A.: "Migración internacional y desarrollo: una revisión a la luz de la crisis". *Economic & Social Affairs*. CDP Background Paper, nº 11, June 2011.

²⁰⁵.- Qüestió que centrà les activitats del Fòrum d'alt nivell sobre l'eficàcia de l'ajuda celebrat al novembre de 2011 a Busan (Corea del Sud) on s'advocà per la creació d'un nou partenariat que associés per primer cop als països emergents, la societat civil i el sector privat.

²⁰⁶.- Comunicació de la Comissió al Parlament Europeu, al Consell, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions, *Incremento del impacto de la política de desarrollo de la UE: Programa para el Cambio*. COM (2011) 637 final. Bruselas, 13-10-2011.

Desenvolupament aprovat en 2006²⁰⁷, es van adoptar unes Conclusions²⁰⁸ que impliquen una revisió de l'enfocament de la política al desenvolupament per a centrar-se en el futur en els sectors i països on l'impacte i els resultats de la mateixa puguin ésser més notables²⁰⁹.

Aquests nous paràmetres constitueixen la base per als instruments financers de la UE destinats a l'acció exterior en el marc del proper marc financer plurianual 2014-2020, i en particular per al nou Instrument de Cooperació al Desenvolupament. En la mateixa sessió el Consell va adoptar el seu segon Informe anual 2012 remès al Consell Europeu sobre els objectius de la UE en matèria d'ajuda al desenvolupament²¹⁰. En ell es reafirma el compromís col·lectiu de la UE i dels seus Estats membres d'augmentar la despesa en ajuda per a arribar al 0'7% de la RNB en 2015²¹¹, objectiu que sembla impossible per a alguns Estats com España²¹².

---

²⁰⁷.- Declaració conjunta del Consell i dels Representants dels Governos dels Estats membres reunits en el sí del Consell, del Parlament Europeu i de la Comissió sobre la política de desenvolupament de la Unió Europea titulada "El consenso europeo sobre desarrollo". *Diario Oficial C 46*, de 24 de febrer de 2006.

²⁰⁸.- Council of the European Union. *Council conclusions "Increasing the Impact of EU Development Policy: an Agenda for Change"*. 3166th Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 14 may 2012.

²⁰⁹.- Entre altres qüestions, el Programa advoca per un enfocament més integrador del desenvolupament humà que possibiliti a un major número de població l'accés als serveis sanitaris i educatius bàsics, millorant al mateix temps la protecció social amb el fi d'aconseguir un creixement més integrador que permeti participar als destinataris tant en la creació de riquesa i feina, com en els beneficis que d'ells es deriven. Cfr. *Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al comité de las Regiones*. COM (2012) 446 final. Bruselas, 20-8-2012.

²¹⁰.- Council of the European Union. *Council conclusions on Annual Report 2012 to the European Council on EU Development Aid Targets*. 3166th Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 14 may 2012.

²¹¹.- Tot i que es va constatar que degut a les retallades pressupostàries relacionades per la crisi financera i econòmica, al 2011 la UE i els seus Estats membres van consagrar 53.100 milions d'euros, el 0'42 de la renda nacional bruta (RNB) de la UE, que va representar una disminució en relació als 43.400 milions d'euros destinats al 2010 (0'44 de la RNB).

²¹².- L'Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD) acumula una retallada del 70% desde 2009, coincidint amb l'esclat de la crisi econòmica i financera. Per al present exercici 2013, España destinarà uns 2.000 milions d'euros, el que suposa el 0'2% de la renda nacional bruta (el que representa el mateix percentatge que al 1981 quan Espanya va començar a ser donant), quedant molt lluny del compromís del 0'7%. El IV Pla Director de la Cooperació Espanyola 2013-2016, aprovat pel Consell de Ministres el 21 de desembre de 2012 i que regirà la política de cooperació per als propers quatre anys, dibuixa un mapa en el que els fons es destinaran a un menor nombre de països situats a regions on conflueixin els interessos estratègics d'Espanya,

D.- La interacció de la Unió Europea amb les Nacions Unides en matèria de cooperació al desenvolupament

Un punt de confluència indiscutible entre la UE i les Nacions Unides el constitueixen els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (OMD) i l'Aliança Mundial per al desenvolupament, formulats a la Declaració del Mil·lenni, el Consens de Monterrey²¹³ i el Pla d'Aplicació de les Decisions de Johannesburg²¹⁴.

Procedeix fer notar, no obstant, que la interacció entre les Nacions Unides i la UE en aquest àmbit és anterior i el fet d'abordar conjuntament les mancances del desenvolupament i les crisis humanitàries ha ofert històricament una oportunitat a ambdues organitzacions per a posar a prova la seva cooperació. Les Nacions Unides han disposat d'un mandat específic, una capacitat i un potencial considerables en aquest àmbit que li han conferit un alt grau de credibilitat, en especial en els països en desenvolupament, no només en la dimensió de la discussió política sinó també com a proveïdor d'assistència tècnica. Encara que la seva capacitat operativa és molt desigual, les Nacions Unides han construït una important xarxa d'agències, fons i programes que constitueixen un marc únic per

---

com Amèrica Llatina, el Sàhara o el Sahel, i on es fica l'accent d'una forma particular als resultats. En relació amb la qüestió de l'avaluació de l'ajuda al desenvolupament, cfr. ALONSO RODRÍGUEZ, J.A.: "La evaluación de la cooperación internacional para el desarrollo", *Presupuesto y gasto público*, nº 68, 2012, pp. 239-255. En quant a la regió del Sahel, i en particular Mali, és adient fer notar que Espanya va suspendre els programes de cooperació en aquest país al març de 2012 (uns 37 milions d'euros anuals desde 2009), excepte l'ajuda humanitària, en protesta pel cop d'Estat contra el president Amadou Toumani Touré, fins que es restablís la legalitat al país. Tot sembla indicar que els programes de desenvolupament a Mali es reprendran quan la UE aprovi el full de ruta del Govern de Bamako cap a la normalització del país, que haurà d'incloure la convocatòria d'eleccions quan la situació s'estabilitzi.

²¹³.- Consens de Monterrey de la Conferència Internacional sobre el Finançament per al Desenvolupament (*Informe de la Conferencia Internacional sobre la Financiación para el Desarrollo*). Monterrey (Mèxic), 18 a 22 de marzo de 2002. Sobre la qüestió fonamental del finançament cfr. ALONSO RODRÍGUEZ, J.A. (Coord.): *Financiación del desarrollo. Viejos recursos, nuevas propuestas*. Siglo XXI de España Editores. Fundación Carolina, Madrid, 2009.

²¹⁴.- Pla d'Acció de les Decisions de Johannesburg de la Cimera Mundial sobre el Desenvolupament Sostenible (*Informe de la Cumbre Mundial sobre el Desarrollo Sostenible*). Johannesburg (Sudàfrica), 26 d'agosto al 4 de setembre de 2002.

a abordar aquests reptes d'abast mundial, per a lo que tenen una sòlida i indiscutible legitimitat internacional.

Per la seva banda, també les activitats de la UE en aquestes matèries tenen una llarga tradició i estan ben establertes i consolidades. La possibilitat de millorar l'eficàcia, així com d'obtenir sinergies i avantatges mutus ha portat a ambdues organitzacions a buscar vies de coordinació i complementarietat en les seves actuacions que no sempre han tingut resultats concrets. Com ja posava de manifest la Comissió al 2001²¹⁵, la interacció entre ambdues organitzacions en els àmbits del desenvolupament i de l'acció humanitària s'ha produït tant en el nivell polític i de presa de decisions polítiques, com a nivell operatiu. En el primer nivell, s'identificaven els obstacles que afectaven l'eficiència i la visibilitat de la feina de la en aquell moment Comunitat Europea en aquest àmbit i es reconeixien les limitacions que aquesta tenia per a fer-se escoltar en la seva qualitat d'observador, que encara que atenuades a través del diàleg polític informal i la coordinació amb els socis, no podia suplir una participació real i continuada en els fòrums més oficials.

En el segon nivell, el de la cooperació operativa, es destacava que la en aquell moment Comunitat Europea treballava amb les Nacions Unides a diferents nivells, utilitzant les capacitats existents en l'Organització per a l'execució de projectes i programes comunitaris en aquest àmbit, i que els serveis de la Comissió podien utilitzar els coneixements tècnics així com les bases d'informació existents a les Nacions Unides per a arribar als seus objectius en els àmbits de la cooperació al desenvolupament i de l'ajuda humanitària. Això provocava que la cooperació interactiva de la en aquell moment Comunitat Europea amb els organismes, fons i programes de les Nacions Unides, es traduís en la celebració d'un elevat nombre de convenis de finançament projecte per projecte, amb lo que les contribucions comunitàries variaven considerablement

---

²¹⁵.- Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu. *Construcción de una asociación efectiva con las Naciones Unidas en los ámbitos de desarrollo y asuntos humanitarios*. COM (2001) 231 final. Bruselas, 2-5-2001

d'un any a l'altre generant a la seva vegada una falta d'estabilitat a les relacions de cooperació entre ambdues organitzacions²¹⁶.

L'adopció dels ODM va implicar que aquests es constituïssin en el centre de gravetat i marc de referència obligat per a totes les activitats dutes a terme pels principals actors de la cooperació internacional per al desenvolupament, entre ells i per descomptat les Nacions Unides i la Unió Europea²¹⁷. El fet de que la Unió i els seus Estats membres aportin més de la meitat de l'ajuda total al desenvolupament, essent el primer proveïdor del món²¹⁸, el converteix en un dels majors suports dels països en desenvolupament en els seus esforços per arribar als ODM²¹⁹.

---

²¹⁶.-*Ibid.* pp. 4 is.s.

²¹⁷.- Transcorreguda més d'una dècada de l'adopció dels ODM, alguns autors han dut a terme una revisió crítica del procés històric de la posada en escena de l'ajuda al desenvolupament i els seus resultats fins al moment present en el que es debateix sobre una nova arquitectura de l'ajuda en un món globalitzat que ha de tenir en compte tant la millora de la qualitat com l'impacte de la cooperació. En aquest sentit *vid.* SOTILLO LORENZO, J.A.: *El sistema de cooperación para el desarrollo. Actores, formas y procesos* (2ª ed.), La Catarata, 2011

²¹⁸.- Al 2009 la UE i els Estats membres van destinar un total de 49.000 milions d'ajuda al desenvolupament. Si es té en compte només l'ajuda que la Comissió Europea aporta cada any, aquesta ocupa el segon lloc a nivell mundial com a proveïdor de fons al desenvolupament, comptabilitzant el 13% del flux total de l'ajuda (12.300 milions d'euros) a través de programes que fomenten no només els ODM, sinó també altres sectors essencials per al desenvolupament sostenible com les infraestructures, l'energia i el clima.

Per altra banda, la Comissió no només executa el 20% de l'esforç col·lectiu d'ajuda de la UE, sinó que també actua com a coordinadora, gestora i responsable de polítiques.

²¹⁹.- Algunes dades així ho demostren: A més de l'ajuda d'emergència per a fer front a catàstrofes o conflictes, la Comissió destina més de 600 milions d'euros a l'any per a garantir la seguretat alimentària. Durant el període 2002-2009, 24 milions de persones en situació de pobresa extrema van rebre ajuda en forma d'aliments, transferències monetàries directes, llavors o eines. L'augment del preu dels aliments al 2007 i 2009 va provocar la creació del mecanisme alimentari de la UE amb una ajuda triennal de mil milions d'euros per a millorar la productivitat agrícola i el subministrament alimentari als 50 països més afectats. La Comissió Europea fomenta l'educació en més de cent països de tot el món, centrant-se principalment en l'educació primària, el dret a l'educació per a les nenes i pels grups més vulnerables. Des de 2004 a 2009 més de nou milions d'alumnes es van matricular en l'ensenyament primari, 720.000 professors d'aquest nivell van rebre formació i es va impartir formació professional a 4'8 milions de persones gràcies a l'ajuda de la Comissió. En relació amb els ODM 3, 4 i 6 relatius a la promoció de la igualtat entre gèneres, la reducció de la mortalitat infantil i la lluita contra el VIH/SIDA, la malària i altres malalties, convé assenyalar que l'ajuda de la Comissió en aquest mateix període va permetre escolaritzar a deu països de l'Àfrica subsahariana, a 85.000 alumnes d'ensenyament secundari; va recolzar iniciatives en matèria de salut, com el Fons Mundial de la Lluita contra el Sida, la Tuberculosi i la Malària, o l'Aliança Mundial per a Vacunes i Immunització, que va permetre prevenir 5'4 milions de morts prematures gràcies al seu programa de vacunació i va dispensar tractament antiretroviral combinat a 750.000 persones

Per una altra banda, la UE va donar suport intensament a la Cimera de Nacions Unides celebrada entre els dies 20 a 22 de setembre de 2010 amb l'objectiu de controlar i avaluar el progrés realitzat fins a aquella data en la consecució dels ODM. A la Cimera es va llençar la denominada "Estratègia Mundial per a la Salut de Dones i Nens", destinada als quaranta-nou països més pobres del món²²⁰.

Tots els projectes i programes de la UE en matèria de cooperació al desenvolupament, contribueixen al compliment dels ODM en les diverses zones geogràfiques on es duen a terme. A més d'aquest suport general, la UE ha adoptat en els últims anys programes i instruments específics per a fer possible el compliment dels ODM, en particular d'aquells que semblen més allunyats d'aconseguir-se a l'horitzó de 2015, com la reducció de la mortalitat infantil i materna²²¹.

En aquest context i a mesura que el calendari avança inexorablement, s'està imposant ja en varis fronts la necessitat d'abordar una agenda per al període post-2015²²², on està present de forma activa la Unió Europea²²³. En efecte, durant la

---

amb infecció per VIH avançat. Cfr. *La contribución de la UE a los Objetivos de Desarrollo del Milenio. Algunos resultados clave de los programas de la Comisión Europea 2010.*

²²⁰.- Cfr. <http://www.un.org/spanish/sg/globalstrategy.shtml>

²²¹.- La primera part de la iniciativa de la UE a favor dels ODM llençada al setembre de 2010, va ser adoptada a finals de 2011 amb un pressupost de mil milions d'euros i es va centrar en els països que presentaven un major retard en el compliment dels ODM. Per una altra banda, la Facilitat alimentària de la UE contribueix de la mateixa manera a afavorir la seguretat alimentària i la nutrició. A finals de 2011, la Facilitat havia finançat 134 projectes desenvolupats per ONGs i agències d'Estats membres de la UE, 69 projectes posats en marxa per organitzacions internacionals, tres projectes regionals i deu mesures de suport pressupostari. Cfr. *Rapport annuel 2012 sur les politiques de l'Union européenne en matière de développement et d'aide extérieure et leur mise en oeuvre en 2011.* Commission européenne. Direction générale du développement et de la coopération-EuropeAid.

²²²Sobre aquesta qüestió vid. SUMNER, A.; TIWARI, M.: *Global Poverty Reduction to 2015 and Beyond: What has been the Impact of the MDGs and What are the Options for a Post-2015 Global Framework?*. Institute of Development Studies. University of Sussex, Brighton, 2010; MELAMED, C.; SUMNER, A.: *A Post-2015 Global Development Agreement: why, what, who?*, ODI/UNDP, October 2011; TEZANOS VÁZQUEZ, S.: "Más allá de 2015: Objetivos de Desarrollo del Milenio y desafíos para la nueva Agenda internacional de desarrollo", *Sistema, Revista de Ciencias Sociales* nº 220, 2011, pp. 33-58;

sessió plenària d'Alt Nivell sobre els ODM de l'Assemblea General celebrada a setembre de 2010, es va sol·licitar al Secretari General que proposés una sèrie de mesures per a elaborar l'Agenda de Desenvolupament de les Nacions Unides post-2015²²⁴. En aquesta línia d'acció, el Secretari General va crear un Grup de Treball per a l'Agenda de Desenvolupament Post-2015 al gener de 2012, integrat per experts de més de cinquanta organitzacions del sistema de Nacions Unides i altres organitzacions internacionals.

Les principals funcions del Grup s'emmarquen al voltant de l'avaluació dels esforços que s'estan duent a terme per a la consecució dels ODM, consultar als actors implicats, incloent el sector privat i finalment, definir un full de ruta per a l'Agenda de Desenvolupament de les Nacions Unides Post-2015. Més enllà de prescriure estratègies o polítiques específiques de desenvolupament, l'Agenda Mundial de Desenvolupament pretén definir prioritats a qualsevol nivell, ja sigui mundial, regional, estatal o sub-estatal, ajudant a crear un ambient que faciliti la consecució dels objectius proposats, oferint solucions globals als problemes d'abast mundial però respectant, així mateix, les iniciatives i esforços estatals en aquesta direcció²²⁵.

En aquest context, l'Agenda haurà de tenir en compte altres processos que s'han posat recentment en marxa i convergir amb aquests. En particular, l'elaboració d'uns Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), definició del qual, encara pendent, va ser sol·licitada en el sí de la Cimera sobre Desenvolupament sostenible (Río + 20) celebrada al juny de 2012 a la ciutat brasilera de Río de Janeiro. La Unió Europea participa activament en aquest procés, i convé ressaltar en aquest sentit que la Comissió va presentar al 2013 una Comunicació sobre un

---

²²³.- Convé assenyalar a l'efecte que el Comissari de Desenvolupament Andris Piebalgs participa en el Grup d'Alt Nivell que haurà de sotmetre al Secretari General de Nacions Unides un Informe sobre l'agenda post-2015 abans de maig de 2013.

²²⁴.- Resolució de l'Assemblea General 65/1, de 22 de setembre de 2010.

²²⁵.-Cfr. *UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. El futuro que queremos para todos*. Informe para el Secretario General, Nueva York, junio de 2012. Disponible http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/unttreport_sp.pdf

enfocament europeu comú post-2015²²⁶. De forma addicional, l'Informe Europeu sobre el Desenvolupament 2012-2013 va incorporar una sèrie de recomanacions sobre la futura Agenda, on també convé destacar la participació de la societat civil.

Els ODS, actualment en la seva fase final de discussió, constitueixen els reptes a abordar fins 2030. En total son 17 objectius i 169 metes proposades per un Grup d'Experts amb participació de representants de governs, organitzacions internacionals, ONGs, entitats privades i societat civil.

5.- La política exterior i de seguretat comuna (PESC) i la política comuna de seguretat i defensa (PCSD)

A.- La política exterior i de seguretat comuna (PESC)

a.- L'articulació de la PESC des dels seus orígens fins al Tractat de Lisboa

La política exterior i de seguretat comú (PESC) és un instrument de les relacions exteriors de la Unió Europea. El Tractat de la Unió Europea (TUE), aprovat a Maastricht al 1992, mitjançant l'instauració del Títol V, i el Tractat de Amsterdam, en el que se van reforçar els instruments i els procediments de decisió, han contribuït a l'expansió de la PESC.

Amb el Tractat de Brussel·les, de març del 1948, firmat per Bèlgica, França, Luxemburg, els Països Baixos i el Regne Unit, va començar la col·laboració entre aquests Estats en matèria econòmica, social, cultural i de defensa col·lectiva a Europa. Mitjançant els acords de París de 1948 es va modificar el Tractat de Brussel·les i se creà la Unió Europea Occidental (UEO), una organització europea de cooperació per a la defensa i la seguretat. Aquest mateix any, l'Assemblea Nacional Francesa va rebutjar la Comunitat Europea de

---

²²⁶.- Cfr. *Comité Económico y Social Europeo. Balance y perspectivas de los Objetivos de Desarrollo del Milenio: contribución de la sociedad civil*. Doc. REX/372. Bruselas, 11 de diciembre de 2012.

Defensa (CED), per la qual cosa la UEO passarà a ser, durant un llarg temps, l'àmbit de cooperació en qüestions de defensa i seguretat a Europa.

L' article 17 del Tractat d'Amsterdam senyala, no obstant, la primera transferència de competències de la UEO a la UE. En ell es preveu que la PESC ocupi totes les qüestions relatives a la seguretat de la Unió, inclosa la definició progressiva d'una política de defensa comú, que podria conduir a una defensa comú si així ho decidís el Consell Europeu.

Durant les diferents etapes de la construcció europea, els conceptes d'unió política, de política exterior comú o de defensa comú han figurat periòdicament en l'ordre del dia entorn de diferents projectes polítics²²⁷. Les primeres temptatives de transferència significativa de competències en l'àmbit d'aquestes polítiques sensibles foren bloquejades per una minoria d'Estats membres, a causa del seu caràcter intergovernamental, motiu pel qual, a partir dels anys setanta, s'optarà per una atribució progressiva de competències.

Des de llavors, dos actes fonamentals han contribuït amb gran esforç al desenvolupament de la PESC: el Tractat de Maastricht (1992), mitjançant la instauració del Títol V i el Tractat de Amsterdam (1997), en el que e van reforçar els instruments i procediments de decisió.

El Tractat de Niça (2001), va introduir la possibilitat en determinades condicions, d' instaurar cooperacions reforçades en l' àmbit de la PESC, per a posar en pràctica una acció comú o una posició comú. Aquestes cooperacions reforçades no poden referir-se a qüestions que tinguin implicacions militars o relatives a l'àmbit de la defensa.

---

²²⁷.- Cfr. HERRERO DE LA FUENTE, A.: "La evolución de la política exterior y de Seguridad común de la Unión Europea: el Tratado de Lisboa de 13 de diciembre de 2007", *Revista de Estudios Europeos*, nº 49, 2008, pp. 9-48.

Els objectius d'aquest segon pilar de la Unió s'establien en l'antic article 11 del Tractat de la UE, i s'intentaven realitzar a través dels instruments jurídics propis (accions i posicions comunes), adoptats per unanimitat en el Consell. Després de l'entrada en vigor del Tractat d'Amsterdam, la Unió Europea va poder recórrer a un nou instrument: l'estratègia comú. Així mateix, el Tractat d'Amsterdam instaurà la possibilitat del recurs al vot per majoria qualificada, amb algunes condicions. Des de la firma del Tractat d'Amsterdam, la PESC va evolucionant en cada Consell Europeu.

Així, la PESC quedava instituïda i regulada pel Títol V del Tractat de la Unió Europea, que substituï a la Cooperació Política Europea i preveia la definició a llarg termini, d'una política comú de defensa, que podria conduir en el futur a una defensa comú. Per tant, dins del marc de la Política exterior i de seguretat comú, es proposava que la cooperació dels Estats membres fos més sistemàtica i estigues més ben coordinada i que pugues defensar les posicions que s'adoptessin per unanimitat en el Consell.

Malgrat de que la Comissió i el Parlament Europeu han propugnat constantment una veritable transformació del sistema de tractament de la política exterior, sobre la base de la idea de "unificació" de l'acció exterior de la Unió Europea, que significa, en definitiva, incloure la política exterior dins del sistema comunitari, el TUE reflecteix una situació ben diferent. Les posicions mantingudes pels governs dels Estats membres s'allunyen substancialment de les propostes de les institucions comunitàries al mostrar les seves preferències per la seva neta diferenciació respecte del sistema comunitari²²⁸. Aquesta opció explica que la concepció general de la PESC respon essencialment a la idea de continuïtat respecte al model de Maastricht i suposa, una vegada més, el rebuig de les propostes de "comunitarització" de la política exterior europea.

---

²²⁸.- Cfr. LIÑÁN NOGUERAS, D.J.: "La política exterior y de seguridad común", *Revista de Instituciones Europeas*, nº 3, vol. 19, 1992, pp. 797-826.

Com a conseqüència d' aquesta opció de fons, l' articulació jurídica de la PESC a Amsterdam i Niça es caracteritzava en termes generals, per l'absència de novetats en el plantejament de l'estructura general i per una continuïtat amb les solucions adoptades en el Tractat de Maastricht. En la complexa estructura del TUE, la PESC ocupava una posició que no ha sofert variacions en les diverses reformes posteriors. Formalment, el Tractat contenia unes Disposicions Comunes (Títol I) i unes Disposicions Finals (Títol VIII), juntament a tres grups de disposicions que regulaven diversos àmbits d' acció diferenciats en altres títols que regulaven així mateix cada un dels pilars de la Unió Europea (Títols II i IV) de Comunitats Europees, la PESC (Títol V) i la Cooperació Policial i Judicial Penal (Títol VI), als que s' hi afegia el procediment de "cooperació reforçada" (Títol VII) aplicable a tots els àmbits d'acció, inclosa la PESC. La PESC es trobava regulada, doncs, en un títol diferenciats, el Títol V, que contenia els articles 11 a 28 TUE.

Aquesta separació formal entre els diferents pilars de la Unió Europea s' acompanyava d' una distinció material recollida en l'article 1 TUE, quan establia que "La Unió té el seu fonament en les Comunitats Europees completades amb les polítiques i formes de cooperació establertes pel present Tractat". La PESC era una d'aquestes polítiques i formes de cooperació establertes en el Tractat. Formava part de la UE però queda jurídicament diferenciada de les CCEE, separació entre la PESC i les CCEE, que trobava un dels seus arguments, en la seva exclusió del sistema del Dret Comunitari a tots els seus efectes, i, especialment, en virtut de l'article 46 TUE, que no incloïa el Títol V entre les disposicions que estan subjectes al control jurisdiccional del TJCE²²⁹, marcant la seva neta diferenciació respecte a les activitats comunitàries.

Les institucions en l'àmbit de la PESC eren les mateixes que en la resta de polítiques de la Unió, però no feien el mateix. Es a dir, en l'execució i control de

---

²²⁹.- Cfr. KADDOUS, Ch.: *Le droit des relations extérieures dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes*, Helbing & Lichtenhahn, Basilea/Ginebra/Munich, 1998.

la PESC participaven les mateixes institucions que en la resta de polítiques: la Comissió, el Consell, el Consell Europeu, el Parlament. No obstant, les funcions d'aquestes institucions eren diferents en aquest àmbit. La diversitat de funcions de les mateixes institucions es reconeixia tàcitament en l'antic article 13,2 TUE.

La Política Exterior i de Seguretat Comú de la Unió Europea, va constituir un intent de l'acció exterior que es va afegir indirectament a les relacions exteriors comunitàries, sota la fórmula de cooperació intergovernamental²³⁰. El TUE, des del seu origen, disposava que la Unió Europea té, amb fonament en les Comunitats Europees completades amb les polítiques i formes de cooperació establertes pel l'esmentat Tractat, fórmula que ha restat inalterada fins l'entrada en vigor del Tractat de Lisboa. Aquestes polítiques i formes de cooperació entre la Política Exterior i de Seguretat Comú i la Cooperació Policial i Judicial Penal, regulada en l'antic Títol VI del TUE, que juntament amb les CCEE, constituïen els pilars o fonaments sobre els que descansava la Unió Europea.

En l'actual regulació incorporada pel Tractat de Lisboa, les coses continuen relativament igual encara que amb matisos²³¹. Així, la Comissió no gaudeix en aquest àmbit del poder d'iniciativa legislativa, que caracteritza a aquesta institució en la resta de polítiques de la Unió. El seu paper en aquest àmbit és més modest, tenint en compte de que sols pot intervenir en el recolzament d'una proposta de l'Alt Representant de la Unió per a Assumptes Exteriors i Política (articles 20 i 21 TUE).

El Parlament no co-legisla amb el Consell en l'àmbit de la PESC, sinó que per un cantó, es consultat periòdicament pel l'Alt Representant de la Unió per Assumptes Exteriors i Política de Seguretat, sobre els aspectes principals o les

---

²³⁰ .- Cfr. CORRIENTE CÓRDOBA, J.: "Las políticas exterior y de seguridad común y de seguridad y defensa de la Unión Europea: su instrumentación orgánica (de la Cooperación Política Europea al Tratado de Lisboa)", *Anuario de Derecho Europeo*, Nº. 5, 2008, págs. 11-36.

²³¹.- HERRERO DE LA FUENTE, A.: "La Política Exterior y de Seguridad Común en el Tratado de Lisboa", *Anuario de Derecho Europeo*, nº 5, 2008, pp. 37-65.

opcions fonamentals de la PESC, i, per un altre, pot dirigir preguntes o formular recomanacions al Consell i a l' Alt Representant. A més, dues vegades a l'any, el Parlament procedirà a un debat sobre els progressos realitzats en el desenvolupament de la PESC.

El Consell Europeu adopta les orientacions generals que serveixen de guia al Consell per a elaborar la PESC, així com decisions per les que es determinen els interessos estratègics i fixen els objectius de la Unió en aquest àmbit. A més, el Consell Europeu pot decidir que el Consell adopti decisions per majoria qualificada en lloc de per unanimitat, en assumptes que no tinguin representants en l'àmbit militar o de la defensa (article 31. 3 i 4 TUE).

Per al desenvolupament de la PESC, les institucions es recolzen en altres organismes, no definits com institucions pels Tractats, que revesteixen gran importància en aquesta matèria. Cal destacar-ne cinc: El Servei Europeu d'Acció Exterior (SEAE), de gran eficàcia en les relacions internacionals de la Unió²³². El Comitè Polític i de Seguretat (COPS), regulat en lo essencial (art. 38 TUE), està format per representants dels governs dels Estats membres i les seves funcions principals són les de seguir l' actuació internacional en els àmbits relatius a la PESC i contribuir a definir aquesta política, mitjançant l'emissió de dictàmens dirigits al Consell. El Comitè Militar regulat per la Direcció del Consell, està format pels Caps d'Estats Majors de la Defensa dels Estats membres i s' ocupa de la direcció militar de les operacions de gestió de crisi de la Unió. L'Estat Major, subordinat al Comitè Militar, està format per representants militars dels Estats membres, destacats de forma permanent i s'encarrega del plantejament estratègic de les operacions de gestió de crisi de la Unió. L'Agència Europea de Defensa, la qual regulació i funcions principals s' analitzen en seu de la PSCD.

---

²³².- Cfr. ALDECOA LUZÁRRAGA, F.: *La diplomacia europea: El Servicio de Acción Exterior*, Madrid, 2011.

El Tractat de Lisboa ha assolit la unificació en el sistema i, en conseqüència, la supressió dels pilars. La PESC segueix sent regulada en el TUE, després de la seva reforma a Lisboa, en el seu Títol V i no en el TFUE com expressió de la seva especificitat, manté uns procediments propis i exclou amb caràcter general la competència del Tribunal de Justícia. La PESC és el resultat d'una evolució iniciada en la dècada dels anys setanta, amb la constitució del model de Cooperació Política Europea i després en les disposicions del Títol V del Tractat de la Unió Europea de Maastricht, on va rebre el títol de PESC i on se van configurar els seus trets essencials. Posteriorment, els Tractats de Amsterdam i el de Niça van modificar alguns aspectes importants de la regulació de la PESC, però no van alterar els seus elements estructurals. Tampoc sembla que el Tractat de Lisboa hagi alterat essencialment la naturalesa intergovernamental, que caracteritza a la PESC, encara que hagi produït un canvi substancial dins d'aquesta evolució.

El Tractat de Lisboa ha formalitzat, per altra banda, l'espai jurídic institucional creat pel Consell Europeu de Niça, que amb fonament al TUE però sense incorporar-lo dins de la seva regulació i formant part de la PESC, va ser identificat com a Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD). D'aquesta manera queda incorporat, després de la reforma de Lisboa, al Títol V del TUE (articles 42 a 46), formant part essencial de la PESC.

b.-Execució i finançament de la PESC

La gestió i l'execució de la PESC, com el seu sistema d'adopció de decisions es troben envoltades per una tensió permanent entre el model intergovernamental i el model integrat amb prioritat de lo intergovernamental. La PESC que deriva d'un model de cooperació de simple orientació i de concertació en l'acció, evoluciona lenta i inexorablement cap a un model de gestió i execució propi. Es tracta d'un model, res comparable a altres competències de la Unió, però el seu desenvolupament és innegable.

Un aparell orgànic important, vinculat al Consell i a l' Alt Representant intervé en la gestió i execució. D'especial importància a aquests efectes és el SEAE, en el que l' Alt Representant se recolzarà per a l'aplicació de la PESC²³³ i el Comitè Polític i de Seguretat, encarregat de la supervisió i de l'execució de la política exterior. Sota la responsabilitat del Consell i del Alt Representant pot exercir el control polític i la direcció estratègica d'operacions de gestió de crisis i poden inclús autoritzar-li al Consell, per una crisi concreta per temps que estimin necessari, a prendre decisions en aquest marc. El Comitè es configura així com un òrgan de seguiment, consulta, supervisió i, eventualment, de control i de direcció estratègica en gestió de crisis, sense perjudici, de les funcions del COREPER.

Com ja s' ha senyalat, en la gestió i aplicació de la PESC és fonamental el paper dels Estats membres. La coordinació de la seva acció en organitzacions i conferències internacionals, inclòs el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, és ben notori. Les missions diplomàtiques i consulars dels Estats membres estan directament obligades en l'aplicació de la PESC, ja sigui amb caràcter general, article 35 TUE, ja sigui en la formulació i pràctica de enfocaments comuns, (article 32 TUE). Més particularitats ofereix l'execució de la PCSD. La regla general és que els Estats membres posaran a disposició de la Unió, a efectes de l'aplicació de la política comú de seguretat i defensa, capacitats civils i militars per a contribuir als objectius definits pel Consell. Per altra banda els Estats membres que constitueixin conjuntament forces multinacionals, podran posar-les a disposició de la política comuna de seguretat i defensa (article 42,3 TUE).

En matèria de finançament, els laboriosos Acords Internacionals que en 1999 van dirigir la difícil qüestió del finançament PESC, pel pressupost comunitari la seva actualització en el 2006, troben avui un suport en el Dret originari. En efecte l'

---

²³³.- Cfr. GUINEA LLORENTE, M.: "El Servicio Europeo de Acción Exterior", *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, nº 37, vol. 14, 2010, pp. 761-800.

article 41 TUE, seguint les mateixes línies dels acords, preveu les següents regles essencials: Les despeses administratives que l'aplicació de la PESC ocasioni a les instal·lacions corren a càrrec del pressupost de la Unió sempre. Les despeses operatives derivades de l'aplicació d'aquesta política també corren a càrrec del pressupost de la Unió, excepte en dos supòsits: en els relatius a les operacions que tinguin representació en l'àmbit militar i de la defensa, mai, i en els casos que el Consell decideixi per unanimitat altra cosa. Per altra banda, i segons el que disposa al mateix article 41, quan les despeses no corrin a càrrec del pressupost de la Unió, aniran a càrrec dels Estats membres de conformitat al criteri del producte interior brut, llevat de que el Consell decideixi altra cosa per unanimitat. En el supòsit de que els Estats, en l'àmbit de les despeses militars o de defensa, hagin exercit l'abstenció constructiva de l'article 31,1 del TUE, no estaran obligats a contribuir al seu finançament.

El Consell adoptarà una decisió per la qual s'establiran els mecanismes específics per garantir l'accés ràpid als crèdits del pressupost de la Unió destinats al finançament urgent d'iniciatives en el marc de la política exterior i de seguretat comuna, en particular les missions contemplades al articles 42, 1 i 43 (en l'àmbit de la PCSD) prèvia consulta al Parlament Europeu. Els preparatius d'aquestes missions que no s'imputin al pressupost de la UE, es finançaran mitjançant un fons inicial constituït per contribucions dels Estats membres. Serà el Consell el qui adoptarà per majoria qualificada, a proposta de l'Alt Representant, les decisions relatives a la gestió i control financer d'aquest fons inicial.

Per altra banda, el Tractat de Lisboa reconeix l'aplicabilitat a la PESC del mecanisme de cooperacions reforçades que s'inicià amb el Tractat de Niça. No obstant, aquest sistema en la PESC té les seves característiques. En primer lloc, la sol·licitud dels Estats membres quan es tracta del PESC es dirigeix al Consell, que la transmet a l'Alt Representant. En segon lloc, l'autorització per la PESC, es decideix pel Consell per unanimitat i es comunica a títol informatiu al Parlament Europeu. En el cas de tercers, l'incorporació d'un Estat a una cooperació

reforçada existent, es comunicarà a l'Alt Representant, a més que al Consell i a la Comissió, i és el Consell amb l'Alt Representant qui determina si es donen les condicions i les mesures transitòries i sempre decideix per unanimitat - no per majoria qualificada-. En quart lloc, amb caràcter general, el Consell pot decidir per unanimitat, canviar l'adopció de decisions de unanimitat a majoria qualificada, i per unanimitat canviar l'adopció d'actes conforme al procediment legislatiu especial i sotmetre'ls al procediment legislatiu ordinari.

B.- La Política comuna de seguretat i defensa (PCSD)

a.- De la Política Europea de Seguretat i Defensa (PESD) a la Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD)

Va ser la Declaració franc-britànica de desembre de 1998 la que va obrir la porta al desenvolupament d'una política europea de seguretat i defensa (PESD), encara que l'impuls definitiu arribaria després de la guerra de Kosovo, la qual va deixar la descobert les deficiències de la Unió per conduir missions a l'exterior. Al juny de 1999 es va celebrar el Consell Europeu de Colònia en el que es va formular el compromís de començar a desenvolupar una política europea de seguretat i defensa. Les bases d'aquesta política es van posar a la Cimera de Helsinki (desembre de 1999), en la qual es va recordar la necessitat d'adaptar les capacitats nacionals per a desenvolupar missions a l'exterior.

Des dels orígens de la PESD estan presents dues de les seves característiques més rellevants: la primera és que es troba orientada al desenvolupament de missions a l'exterior, la segona és que es basa en les capacitats nacionals tant civils com a militars²³⁴.

---

²³⁴.- CEBADA ROMERO, A.: "La Política Común de Seguridad y Defensa, ¿seguritización de la acción exterior o humanización de la política europea de seguridad?", en ROLDÁN BARBERO, J. (Coord.): *La nueva Política de Seguridad de la Unión Europea...*", *op. cit.*, p. 29 i s.s.

En un procés evolutiu, el Consell Europeu de Niça de desembre de 2000, amb fonament en el TUE però sense incorporar-lo a ell, desenvolupà una estructura de especial importància en els aspectes de la defensa²³⁵, que encara que formant part de la PESC, va perfilar un espai jurídic institucional específic, identificat com a Política Europea de Seguretat i Defensa (PESD). El Tractat de Lisboa ha formalitzat aquest espai competencial a l' incorporar-lo com part essencial de la PESC en el Títol V del TUE (articles 42 a 46), amb el nom de Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD).

La gran novetat del Tractat d'Amsterdam va ser la introducció de les anomenades “Missions Petersberg”, al possibilitar que la UEO, per encàrrec de la UE, pugues portar a terme “missions humanitàries i de rescat, missions de manteniment de la pau i missions en les que pugen intervenir forces de combat per a la gestió de crisi, incloses les missions de restabliment de la pau”. Es tractava de missions, que encara que relacionades amb la seguretat i no en la defensa, suposaven, no obstant, la utilització de forces militars en l'àmbit d'acció internacional possibilitat pel capítol VIII de la Carta de les Nacions Unides²³⁶.

El Tractat de Niça va introduir a la PESC algunes novetats, entre les que mereixen ser destacades, la creació del Comitè Polític i de Seguretat (CPS) i l'exclusió de la UEO, amb la conseqüent absorció per part de la UE de les funcions que l'esmentada organització tenia, constituint d'aquesta forma l'ínici del procés de militarització de la Unió Europea.

El Consell Europeu de Niça de desembre de 2000 va aprovar l'informe de la Presidència sobre la Política Europea de Seguretat i Defensa, que va posar en

---

²³⁵.- Cfr. HERRERO DE LA FUENTE, A.: “La política exterior y de seguridad común de la Unión Europea tras la “cumbre” de Niza. La política europea de seguridad y defensa”, *Noticias de la Unión Europea*, nº 218, 2003 (Ejemplar dedicado a “El Tratado de Niza”), pp. 63-78.

²³⁶.- Cfr. POZO SERRANO, P.: “La ampliación de las misiones de la Unión Europea en el ámbito de la Política Europea de Seguridad y Defensa”, en RAMÓN CHORNET, C. (Coord.): *La Política de Seguridad y Defensa en el Tratado Constitucional*, Tirant lo Blanch-Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, Valencia, 2005, pp. 37 i s.s.

marxa la PESD²³⁷. El resultat fou una molt lleugera modificació dels Tractats i un canvi extraconvencional d'un ampli àmbit que ha anat suportant la formació d'aquest àmbit material, que ara recull el TUE. Per damunt de tot destaca la definició dels grans objectius estratègics de la "Estratègia Europea de Seguretat", feta a Brussel·les al desembre de 2003, i també s'ha de mencionar la creació d'algunes estructures i òrgans militars permanents, la definició d'objectius sobre les capacitats militars i civils i l' inici de importants operacions civils i militars de la pròpia UE, que han prefigurat l'àmbit material dels articles 42 a 46 TUE i el Protocol corresponent.

La determinació dels àmbits materials de la PESC es va trobar presidida per la seva conseqüent dificultat. No tota la política exterior és objecte de la PESC, ni aquesta s' identifica necessàriament amb la política exterior pròpia dels Estats.

Dos supòsits son l'objecte determinat d'aquest anàlisi: d'una banda, el primer té un sentit negatiu, de tal manera que des de els seus orígens, no formaven part de l'àmbit material de la PESC, els àmbits que van ser atribuïts a les CCEE, que entraven dins de la competència comunitària, on el títol competencial comunitari és més fort i, en conseqüència, es va excloure l'aplicació dels procediments PESC. L'acció exterior comunitària quedava referida a àmbits econòmics ja que l'acció PESC era i és essencialment política. En la mateixa línia, un altre àmbit que quedava exclòs es l' acció exterior que poguessin desenvolupar-se d'acord amb l'antic Títol VI TUE, es a dir, la Cooperació Política i Judicial (antic article 24 TUE).

D'altra banda, el punt de partença per a la identificació dels continguts de la PESC ha set sempre un model funcional controlat pels Estats membres. Solament quan es produïa un consens dels Estats sobre l'existència d'assumpes o qüestions de política exterior que ofereixen un interès general o comú, aquest assumpte o qüestió passava a formar part de la PESC. Es tractava d'un

---

²³⁷.- Cfr. RAMÓN CHORNET, C.: "La Política Europea de Seguridad y Defensa: balance de una década", a ROLDÁN BARBERO, J. (Coord.): *La nueva Política de Seguridad de la Unión Europea*, Universidad de Granada, Granada, 2012, pp. 3-19.

procediment polític molt dispers i subjecte permanent per a l' evolució. L' antic article 11 del TUE identificava alguns àmbits generals i alguns més específics, però el TUE en el seu Títol V lo que establia essencialment eren procediments per a l' identificació concreta dels àmbits materials, a través d'aquest consens: l' adopció de principis i orientacions generals i d'estratègies comunes pel Consell Europeu, la de posicions comunes i altres actes pel Consell son l'expressió d' aquest consens. No era possible identificar amb claredat les qüestions de la PESC i les que no ho son.

Ja hem dit que el Tractat CEE (1957) no conté cap disposició sobre els aspectes polítics de l' acció exterior de la Unió. Els primers passos en aquestes van donar a principis dels anys setanta, a resultes de la Conferència de l'Haia de 1969 i de l' anomenat "Informe Davignon", aprovat en la reunió de Caps d'Estat i de govern dels Estats membres de la Comunitat Econòmica Europea celebrada a Luxemburg, a l' octubre de 1970, a través de la titulada Corporació Política Europea, per la que els Estats membres se comprometien a consultar-se mútuament en assumptes rellevants de política exterior. Aquest tipus de cooperació, de caràcter intergovernamental, s' establí, per tant, al marge del Dret primari o derivat de la Unió.

El veritable naixement de la PESC, com a política de la Unió va tenir que esperar fins al Tractat de Maastricht - 1992 - on es va considerar a aquesta com el segon pilar de la Unió i es concedir al Consell competències per a realitzar una política comú en matèria de política exterior i de seguretat en el marc dels Tractats. El paper de la Comissió en aquest nou marc era molt limitat. Així, la funció d'aquesta institució era la d'estar associada als treballs del Consell en aquesta qüestió - El paper del Parlament Europeu seria també modest, limitant-se a ser consultat i informat dels principals aspectes i decisions d'aquesta política. Per últim, a diferència de lo que succeeix amb la resta de polítiques, el Tribunal de Justícia no podria pronunciar-se sobre la legalitat dels actes adoptats en matèria de PESC, excepte en el cas de que l' adopció d' aquests puguin afectar a les

competències de la Comunitat Europea en altres polítiques. Les successives reformes dels Tractats, inclosa la operació pel Tractat de Lisboa, han conservat els trets essencials d' aquesta política, inclòs el seu marcat caràcter intergovernamental.

b.-La naturalesa de la PSCD en el Tractat de Lisboa

El Tractat de Lisboa introdueix una sèrie de novetats en matèria de PESC, la majoria de les quals son de tipus institucional. El Tractat de referència dóna fi formalment a l' estructura de pilars introduïda pel Tractat de Maastricht. Per tant, la PESC deixa de ser el segon pilar de la Unió Europea, la qual cosa no significa, que aquesta política hagi perdut el caràcter intergovernamental que abans la definia.

Entre les novetats institucionals 'més rellevants que aporta aquest Tractat, destaca la introducció en l' article 15 TUE de la persona del President del Consell Europeu. Aquest President assumirà, en el seu càrrec i condició, la representació exterior de la Unió en els assumptes de política exterior i de seguretat comú; en conseqüència, amb les atribucions de l' Alt Representant de la Unió per Assumptes Exteriors i Política de Seguretat. Una altra de les grans novetats és la de l' Alt Representant de la Unió. La figura de l' Alt Representant, regulada principalment pel article 18 FUE és híbrida per naturalesa en quant que presideix el Consell d' Assumptes Exteriors, i, al mateix temps, és un dels Vicepresidents de la Comissió.

Dins de la Comissió l' Alt Representant s' ocupa de la responsabilitats que afecten a la mateixa en l' àmbit de les relacions exteriors, així com de la coordinació dels demás aspectes de l' acció exterior de la Unió i a més, segons l' article 221 TFUE, les delegacions de la Unió en països tercers i davant de les organitzacions internacionals, assumirà la representació de la Unió i estaran sota l' autoritat de l' Alt Representant.

El Tractat de Lisboa preveu en l' article 27.3 TUE, per assistir a l'Alt Representant en les seves amplies funcions, la creació d' una figura institucional de nova creació, el Servei Europeu d' Acció Exterior (SEAE). El Tractat se limita a senyalar que el Servei estarà compost per funcionaris dels serveis competents de la Secretaria General del Comerç i de la Comissió, i per personal en comissió de serveis dels serveis diplomàtics nacionals. L'organització i el funcionament del mateix es deuen a una decisió del Consell a proposta de l'Alt Representant, prèvia consulta al Parlament Europeu i prèvia aprovació per la Comissió. El SEAE és un servei, es a dir, un organisme autònom dins de la Unió, la funció principal del qual és recolzar a l' Alt representant en l' exercici de la seva feina. El SEAE assistirà també al President i als membres de la Comissió, així com al President del Consell Europeu en l' execució de les seves respectives funcions en l' àmbit de les relacions exteriors. Per tant, el SEAE funcionarà en el desenvolupament dels diferents programes i polítiques de la Unió en l'exterior.

Una innovació del Tractat de Lisboa que podríem catalogar de material, consisteix, com ja s'ha dit, en reconèixer per primera vegada, la personalitat jurídica de la Unió Europea. així, l'article 47 TUE estableix de forma ben clara que la Unió té personalitat jurídica. El reconeixement de la personalitat jurídica de la Unió suposa una conquesta important. La personalitat jurídica de la Unió és susceptible de facilitar l' activitat política i contractual de la Unió a nivell bilateral i multilateral, així com d' afavorir la coherència de l'acció exterior de la mateixa. De fet, en relació amb la PESC, l'article 37 TUE estableix que la Unió podrà celebrar acords internacionals en aquest àmbit.

El Tractat de Lisboa introdueix una sèrie de novetats de tipus institucional i organitzatiu, que aporten elements supranacionals -President del Consell Europeu, Alt Representant i SEAE- a aquesta política i, en general, a l'acció exterior de la Unió.

Sense cap mena de dubte, la consagració de la Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD) constitueix la gran novetat del Tractat de Lisboa²³⁸, encara que en realitat es va plantejar a finals del anys noranta, i ja havia començat a funcionar al 2001, amb el nom de Política Europea de Seguretat i Defensa (PESD), sobre la base del Informe que la Presidència francesa va presentar a la reunió del Consell Europeu de Niça. De la regulació de la PCSD als articles 42 a 46 del TUE, mereix ser destacada la definició que dona l'article 42:

“La política comuna de seguretat i defensa forma part integrant de la política exterior i de seguretat comuna. Oferirà a la Unió una capacitat operativa basada en mitjans civils i militars. La Unió podrà recórrer als esmentats mitjans en missions fora de la Unió que tinguin com a objectiu garantir el manteniment de la pau, la prevenció de conflictes i el manteniment de la seguretat internacional, d'acord amb els principis de les Nacions Unides. L'execució d'aquestes tasques es recolzarà en les capacitats proporcionades pels Estats membres”.

Podem afirmar que el Tractat de Lisboa, aprofundeix i amplia la política de defensa en dos àmbits diferenciats: per una banda, amplia els àmbits materials de cooperació entre els Estats membres de la Unió en temes militars, defensius i de seguretat; i per altra reforça la capacitat operativa de la Unió en aquestes matèries²³⁹.

Pel que fa referència al primer àmbit, el Tractat de Lisboa, amplia les anomenades missions Petersberg, en l'article 43,1 del TUE, en matèria de desarmament, de missions d'assessorament i assistència en qüestions militars, i en missions relatives a prevenció de conflictes i estabilització dels mateixos. Així

---

²³⁸.- MOLINER GONZÁLEZ, J.A.: “De la Política Europea de Seguridad y Defensa (PESD) a la Política Común de Seguridad y Defensa (PCSD): la Cooperación Estructurada Permanente”, *ARI*, nº 55, Real Instituto Elcano, 2008.

²³⁹.- Cfr. GUTIÉRREZ ESPADA, C.; CERVELL HORTAL, M.J.; PIERNAS LÓPEZ, J.J.; GARCIA DÍAZ GARMENDIA, R.: *La Unión Europea y su Derecho*, Trotta, Madrid, 2012, pp. 330 i s.s.

mateix i en relació a la clàusula de defensa mútua, l'article 42,7 del TUE estableix que els Estats membres tenen el deure de ajudar-se mútuament, d'acord amb l'article 51 de la Carta, en cas d'agressió armada en el territori d'un Estat membre. Pel que fa referència a l'anomenada clàusula de solidaritat, l'article 222 del TFUE, introdueix una disposició que obliga als Estats membres i a la Unió mateixa d'assistir als Estats membres que siguin objecte d'un atac terrorista, o víctimes d'una catàstrofe natural o d'origen humà.

En quant al segon àmbit relatiu al reforçament de la capacitat de la Unió, el Tractat de Lisboa introdueix noves disposicions que suposen un avanç important respecte a l'anterior PESD: el reforçament de l'Agència Europea de Defensa, en els articles 42 i 45 del TUE; la creació d'un Comitè Permanent de Seguretat Interior del Consell, a l'article 71 del TUE; la creació d'una cooperació estructurada permanent als articles 42,6 i 46 del TUE; i la possibilitat de que un grup d'Estats membres executi missions pròpies de la PCSD de la Unió en el seu conjunt (articles 42,5 i 44 del TUE), que hauran de ser aprovades pel Consell per unanimitat.

Finalment convé posar de manifest que el Tractat de Lisboa, introdueix millores en el mecanisme de finançament de la PCSD, a través del nou article 41 del TUE, que preveu la creació d'un Fons, generat per contribucions dels Estats membres, però no pel pressupost de la Unió, amb la finalitat de finançar les missions Petersberg.

C.- El marc institucional de la PESC i de la PCSD

L'estructura del quadre jurídic-funcional de la PESC en el TUE condueix a quatre qüestions de caràcter general: l'aparell institucional, el sistema d'adopció de decisions, la tipologia d'actes en que es manifesten aquestes decisions i el model d'execució i finançament de la PESC.

L' existència d' un marc institucional únic²⁴⁰ , segons el que disposa l' article 13 del TUE, constitueix un dels factors més clars i precisos de l' existència jurídica i funcional de la PESC. Des de la seva instauració a Maastricht va suposar la desaparició de la dualitat que la Cooperació Política va crear.

La valoració positiva de principi que mereix l' existència d' un marc institucional unitari per a tota l' acció de la Unió Europea deu ser, doncs, convenientment matisada. En realitat no existeix un autèntic marc institucional únic. Son diverses les raons: una primera és que s' exclou amb caràcter general la competència del TJUE, segons disposa l' apartat 1 de l' article 24 TUE. La segona raó se troba en l' exclusió general del Tribunal de Comptes. Segons l' article 41,2 del TUE, les despeses operatives, sempre que tinguin repercussions en l' àmbit militar o de la defensa, o quan ho decideixi el Consell per unanimitat, estaran excloses del pressupost de la Unió, i, per tant, del control del Tribunal de Comptes.

Per a aquestes despeses, el Consell, per majoria qualificada i a proposta de l' Alt Representant establirà les modalitats de control financer. El Consell Europeu, el Consell, la Comissió, el Parlament Europeu, el Tribunal de Comptes, el Tribunal de Justícia, de manera limitada i a un sol efecte respectivament, conformen aquest aparell institucional clau de la PESC. El Consell Europeu està regulat en l' article 15 TUE. En el context específic de la PESC, el Consell Europeu i al Consell els hi atribueix el TUE les funcions de definir i aplicar la PESC (art.24,1). El Consell Europeu té atribuïdes unes funcions especialment importants: en primer lloc, és el marc en que els Estats membres, a través de informacions i consultes mútues, es concerten sobre qualsevol qüestió de política exterior i de seguretat que representi un interès general a l' objecte d' acordar un enfocament comú (art. 12 TUE). Li correspon adoptar les decisions que fixen els

---

²⁴⁰ .- Cfr. CORRIENTE CÓRDOBA, J.: “Las políticas exterior y de seguridad común y de seguridad y defensa de la Unión Europea: su instrumentación orgánica (de la Cooperación Política Europea al Tratado de Lisboa)”, *Anuario de Derecho Europeo*, Nº. 5, 2008, págs. 11-36.

interessos objectius estratègics comuns a la PESC i a altres àmbits de l'acció exterior (art. 22 TUE).

En tercer lloc, deuen ressaltar-se tres funcions de especial rellevància atribuïdes al Consell Europeu. Dos d'elles tenen un caràcter constitutiu de primera instància en la eventual decisió de introduir una defensa comú, decisió unànime del Consell Europeu que deurà recomanar als Estats membres per a que l'adoptin, de conformitat amb les seves respectives normes constitucionals i, per fi, la seva capacitat per a decidir per unanimitat i que el Consell pugui estendre l'àmbit de decisions per majoria més enllà de lo previst en l'article 31.2 TUE.

Com a conseqüència del caràcter operatiu assignat a la PCSD, la Unió compta avui amb dos organismes militars -el Comitè Militar de la Unió Europea (CMUE) i l'Estat Major de la Unió Europea (EMUE)- i disposa de diversos organismes de suport: El Centre d'Operacions, el Centre de Seguiment de Satèl·lits, l'Institut d'Estudis de Seguretat de la Unió Europea i l'Agència Europea de Defensa²⁴¹. A més, l'antiga Unitat de planificació de la política i d'alerta ràpida creada amb el Tractat d'Amsterdam s'ha desdoblejat en la Unitat Política (UP) i el Centre de Situació (CS). I és precís referir-se també al Comitè encarregat dels aspectes civils de la gestió de crisis i a la Unitat de Policia. Però el “vaixell insígnia” era, sens dubte, la Força de Reacció Ràpida a la que els Ministres de Defensa reunits a Brussel·les al novembre de 2000 van comprometre les respectives contribucions nacionals. Es tractava, com va posar de relleu l'Alt Representant, de l'objectiu global –*Headline Goal*– de les capacitats militars que es volien tenir disposades per a 2003.

Això suposava no només poder posar “en peu de guerra” 60.000 efectius sinó també tot el que una operació d'aquestes característiques comporta: Comandament, control, intel·ligència, logística, comunicacions,

---

²⁴¹.- Cfr. MUÑOZ CERVANTES, R.G.: “Instituciones y estructuras de la Política Común de Seguridad y Defensa”, a ROLDÁN BARBERO, J. (Coord.): *La nueva Política de Seguridad de la Unió...*, op. cit., pp. 145-158.

aprovisionament, transport, suport naval i aeri, etc. No obstant, les previsions no es van complir i es va haver de buscar un nou objectiu per al 2010. Això va ser degut a que, encara que els Estats van posar a disposició de la PCSD prop de cent mil homes, aviat es van detectar certes deficiències en matèria de comandament i de comunicacions, de transport estratègic de tropes i de suport logístic que impedièren garantir l'adequat desenvolupament de les operacions. Per aquest motiu va ser necessari establir aquest nou objectiu dirigit a posar a disposició de la PCSD grups de combat, compostos cadascun per mil cinc-cents efectius, capaços de ser desplegats en quinze dies per zones allunyades d'Europa i de mantenir-se sobre el terreny.

Diguem, finalment, per a finalitzar aquesta ja llarga "introducció històrica" que el TUE va ampliar les *Missions Petersberg*, en el seu article 42,1:

"1. Les missions contemplades a l'apartat 1 de l'article 42, on la Unió podrà recórrer a mitjans civils i militars, comprendran les actuacions conjuntes en matèria de desarmament, les missions humanitàries i de rescat, les missions d'assessorament i assistència en qüestions militars, les missions de prevenció de conflictes i de manteniment de la pau, les missions en les que intervinguin forces de combat per a la gestió de crisis, incloses les missions de restabliment de la pau i les operacions d'estabilització en acabar els conflictes. Totes aquestes missions podran contribuir a la lluita contra el terrorisme, entre altres coses mitjançant el suport prestat a tercers països per a combatre'l en el seu territori".

CAPÍTOL V. ÀMBITS ESPECÍFICS D'ACTUACIÓ DE LES RELACIONS EXTERIORS DE LA UNIÓ EUROPEA

I.- Consideracions preliminars

Recapitulant la història de la integració europea, un anàlisi del genoma de la Unió Europea, ens deixa tres característiques que l'empenyen a trobar greus dificultats, a l'hora de formular una política exterior pròpia: la primera, una seguretat subcontractada (EEUU); la segona, una economia més interdependent cap a l'interior que interdependent amb l'exterior i la tercera, una molt reticent disposició a acceptar nous membres, malgrat a que les demandes d'adhesió, suposen la confirmació del seu poder i atractiu davant d'altres països.

En relació a la tercera característica, procedeix portar a col·lació l'estat actual del procés d'ampliació, amb una referència específica a la darrera ampliació a l'any 2013 que va suposar l'ingrés de Croàcia a la UE. L'ingrés croata en la Unió Europea, després d'una llarga travessia cap a l'entrada a la Unió Europea és un fet. Al principi, quan van néixer les seves aspiracions europees, l'objectiu era adherir-se a la UE juntament amb Romania i Bulgària. No obstant, no sols ha necessitat més temps que aquests dos països, sinó que les circumstàncies del procés negociador han set particulars en gran quantitat d'aspectes.

En primer lloc, la guerra de Croàcia va aplanar el camí per a una dècada de pillatge privatitzador i obrí les portes a un lideratge cada vegada més autoritari, que es va aïllar, primer de l'escena internacional i després dels seus propis ciutadans. Una coalició opositora amb ànim reformista, va assolir el poder en l'any 2000 i donà els primers passos cap a l'adhesió. Una sèrie de successos van endarrerir el començament de les negociacions, fins a l'octubre de 2005.

En segon lloc, el procés d'adhesió dissenyat per a Croàcia és distint del seguit pels països de l'ampliació de 2004-2007. Les dificultats patides durant l'ingrés

de Bulgària i Romania han exigit que l'adhesió reclami no sols l'adhesió del cabal comunitari, sinó la seva aplicació. La Comissió Europea ha introduït així noves condicions de tipus operatiu per a garantir que la llei comunitària, no sols s'incorpori a la legislació nacional, sinó que, efectivament, s'apliqui.

Finalment, les negociacions s'han vist llargament endarrerides per les disputes frontereres amb Eslovènia. En un esforç sense precedents per aconseguir una frontera marítima més avantatjada, aquest país va fer ús de la seva condició de membre de la Unió Europea, per a bloquejar fins tretze capítols de la negociació, al llarg de setze mesos.

Per últim, la major part de la fase de negociació ha coincidit amb la crisi més greu de la història de la UE. Un dels punts més dificultosos de la negociació d'adhesió fou el referent a la corrupció, la independència del poder judicial i les irregularitats en l'imperi de la llei. Com altres països d'aquesta regió, Croàcia presenta un llarg historial de suborns i de nepotisme.

A més a més, lo inusitat del cas croata és que gran part d'aquests avenços s'han originat internament i no ha set degut a les pressions exercides per la Unió. En el moment en que les condicions imposades per Brussel·les foren més dures, durant la segona meitat de la passada dècada, la situació es va deteriorar, en particular en lo relatiu a la llibertat d'expressió. No obstant, en el clímax d'influència de la UE, certs esdeveniments interns van donar l'empenta final en direcció al canvi. A la tardor del 2008, tres persones foren assassinades a l'estil mafiós a Zagreb, en ple carrer i a la llum del dia. El primer ministre Sanader es va veure obligat a nomenar a dos nous ministres que van emprendre reformes essencials: despolitització de la policia i van aprovar un nou codi penal.

A partir de la sobtada renúncia de Sanader al juliol de 2009, a la meitat de la legislatura, es produí una millora evident en la independència jurídica i processal. Si be la UE va desenvolupar un paper rellevant en la consolidació de la dinàmica

reformista nacional i en l'enfortiment de condicions prerreformistes, Croàcia ha estat un exemple de la importància del recolzament popular per a l'efectivitat de les reformes.

Per un cantó, la nova frontera externa de la UE amb els veïns de Croàcia - Bòsnia- Hercegovina, Sèrbia i Montenegro- es converteix bàsicament en una barrera duanera que fa més costoses les exportacions a aquests països, la qual cosa perjudica a la feble i de per sí poc competidora indústria exportadora croata. Per últim, Croàcia obtindrà accés als fons estructurals i de cohesió, dels que serà beneficiari net.

Per la seva part, la UE expandirà la seva àrea d'estabilitat. L'adhesió de Croàcia envia un missatge alligonador a la resta de països candidats de la regió: l'ampliació segueix sent possible. És necessari enviar senyals sòlids en aquest sentit, car la crisi econòmica ha sensibilitzat alguns països de la UE amb el temor a l'ampliació, coexistint diversos frontals problemes. Amb la crisi econòmica, no sols els països, sinó la UE en general han mirat sobre sí mateixos. La major part dels Estats membres s'enfronten a un creixent descontent popular en relació a la pertinença de la UE.

A mitjans de 2012, Eurostat ha registrat per primera vegada en la població europea una oposició majoritària a l'ampliació. En tals circumstàncies, la voluntat política d'admetre nous membres és molt baixa, àdhuc en països tradicionalment euròfils com Alemanya. A més, el cada vegada més intens debat sobre la reforma institucional dins de la UE, ha relegat la qüestió de l'ampliació a l'últim punt de l'ordre del dia. Aquest sentiment generalitzat es palpa en els països candidats i alimenta la percepció de que la integració en la UE, ja no és l'objecte del desig, la qual cosa afebleix als polítics reformistes.

La ironia de la situació radica en que el feble rendiment econòmic dels països balcànics occidentals és la gran mesura a conseqüència de la caiguda en la

demanda dels Estats membres. Els candidats actuals potencials tenen molt camí per a recórrer, ja que les seves institucions deuen guanyar en solidesa, per a resistir les pressions que imposa la condició de Estat membre. Tant Albània com Bòsnia-Herzegovina queden fora de les previsions fonamentals que juguen, perquè els seus polítics donen prioritat a les lluites de poder abans que a l'agenda comunitària. Albània gràcies al canvi de la legislació bàsica, sembla anar per bon camí, per a satisfer les condicions d'obligat compliment per a convertir-se en país candidat. La classe política de Bòsnia-Herzegovina està completament paralitzada, ha tornat a incomplir el termini per a sortir del marasme que domina el país, des de fa disset anys. Finalment, la candidatura de Macedònia avança lentament mentre que l'acord entre Sèrbia i Kosovo ha millorat les expectatives d'un apropament progressiu a la Unió d'ambdós països.

Tot això resulta en un disseny institucional summament limitat, a l'hora de jugar en el món del segle XXI. Tot plegat demostra la poca vocació de política exterior que té la Unió Europea, i constata que el seu gran pes econòmic i comercial a nivell mundial, no té una correlació proporcional al seu pes polític en el moment actual.

Aquesta afirmació es fonamenta en les carències que presenta l'acció exterior de la Unió en quatre escenaris que hem identificat, tres de caire geogràfic: Mediterrània, Rússia, Amèrica Llatina; i un altre més transversal: la implicació de la Unió en el manteniment de la pau i la seguretat internacionals. Si per una part es constata que en tots aquests escenaris es poden identificar llums i ombres en l'acció de la UE, per altra banda queda demostrada la falta d'ambició política de la Unió, precisament pel fet de que els instruments de política exterior no han estat encara desenvolupats a la mida de les possibilitats i necessitats reals de la Unió Europea per a la defensa dels seus interessos i valors a la resta del món.

II.- El Mediterrani: un laboratori de proves per a la Unió Europea

1.- La necessitat d'un nou enfocament que superi l'actual estancament de les relacions euromediterrànies.

El despertar democràtic del món àrab va agafar per sorpresa a una Unió Europea que durant dècades ha apuntalat les autocràcies de les riberes sud i est i mediterrànies amb la convicció de que d'aquesta manera s'invertia en estabilitat al mateix temps que es canalitzaven els fluxos migratoris i es construïa una muralla contra l'islamisme. Les revoltes àrabs han posat en evidència l'error d'aquesta política, que ha ignorat sistemàticament la minoritària però combativa dissidència democràtica que donava mostres inequívokes de la seva existència a Tunísia, però també en altres països com Egipte, el Marroc o Algèria.

La capacitat de reacció de les institucions europees i dels governs dels Estats membres es va veure clarament sobrepassada pels esdeveniments que s'anaven desenvolupant primer a Tunísia, i després a altres països del Mediterrani meridional. Les estretes aliances existents entre els règims autoritaris imperants a la regió i els governs europeus, sobre els que pivotava igualment el discurs de la UE, van determinar una reacció lenta, tardana i en ocasions descoordinada davant unes revoltes àrabs que s'anaven estenent com una taca d'oli per tota la regió.

No obstant, essent criticable aquesta manca de reflexos de la UE, no s'ha de considerar com l'únic factor a tenir en compte per entendre l'actual estancament que presenten les relacions euromediterrànies. En efecte, aquestes han estat presidides per un dirigisme europeu, no exempt en ocasions d'un cert paternalisme que genera molt rebuig al veïnatge Sud, i per una certa esquizofrènia tàctica que li permetia compatibilitzar un discurs oficial de suport als valors democràtics i al respecte dels drets humans, amb unes aliances molts estretes amb les autocràcies del Sud.

És evident que el pretext de crear una muralla de contenció contra l'islamisme radical que al mateix temps canalitzés els fluxos migratoris cap al Nord s'ha revelat com un fracàs, doncs la UE va consolidar règims corruptes alimentant indirectament el seu autoritarisme. La complaença de la UE amb aquests "supergendarmes", alguns dels quals van demostrar tenir els peus de fang davant les onades revolucionàries mentre altres es van batre a sang i foc, ha deixat un panorama incert a la regió davant el qual s'imposa una reacció coordinada i definida.

Les diferents iniciatives i propostes de la UE per als països mediterranis del Sud, han estat principalment pilotades des del Nord, sempre amb l'objectiu de l'estabilitat a la regió a través de la promoció del desenvolupament i de la transferència de recursos financers, per una altra banda insuficients per a revertir la tendència sistemàtica a un major distanciament amb els paràmetres de desenvolupament existents a la ribera Nord. El paradigma del lliure comerç tampoc ha resultat fins el moment ser la solució als problemes estructurals que frenen el desenvolupament de la regió.

No obstant, si hi ha alguna cosa que no se li pot retreure a la UE és de falta d'imaginació. El Mediterrani ha estat com una espècie de banc de proves on s'han anat succeint tot tipus d'iniciatives i propostes, que han funcionat com a gots, comunicants en unes ocasions i comunicats en altres, però el resultat final fins el moment està lluny de constituir un èxit²⁴². El voluntarisme del procés de Barcelona llençat a 1995, la incorporació dels països mediterranis a la Política Europea de Veïnatge (PEV) a partir de 2004 o la imaginativa, però limitada en quant als seus èxits, iniciativa de la Unió pel Mediterrani (UpM) posada en marxa al 2008, propostes amb les que han conviscut altres com el diàleg euro-àrab o la iniciativa subregional del Mediterrani occidental 5+5, no han desplegat

---

²⁴² .- Sobre els models de "governança" en el marc de les polítiques mediterrànies de la UE, *vid.* CARDWELL, P.J.: "EuroMed, European Neighbourhood Policy and the Union for the Mediterranean: Overlapping Policy Frames in the EU's Governance of the Mediterranean". *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, 2011-2, pp. 221-224.

l'energia suficient per a generar un vertader canvi capaç no només de revertir una situació endèmica d'asimetria i fractura entre les dos riberes, sinó tan sols d'aconseguir una millora apreciable.

A la frustració motivada pels continus i successius bloquejos patits els últims mesos per la UpM, malgrat la obstinació en combatre'l per les successives presidències, en particular l'espanyola²⁴³, es va afegir la sensació de paràlisi que va produir a la UE l'inici de les revoltes àrabs a principis de 2011. Aquesta situació va motivar a la seva vegada el sorgiment d'una certa urgència a les institucions europees de replantejar les relacions euromediterrànies i de superar el seu estancament.

En efecte, el Consell Europeu de 4 de febrer de 2011, va adoptar una “Declaració sobre Egipte i la regió”, on manifestava el seu suport als processos de transició cap a la democràcia i en aquesta línia d'acció, declarava la seva disposició a establir “una nova associació” que impliqués més suport als països que en el futur hagin iniciat reformes polítiques i econòmiques, suport que es podria presentar, en particular a través de la PEV i de la UpM²⁴⁴. Convé advertir que encara que el discurs no sonava a nou, doncs com en altres ocasions tornava a introduir el factor de la condicionalitat i l'enfocament diferenciat, no obstant remarcava la conveniència d'establir una “nova associació”. Seguint aquesta direcció, l'Alta Representant, Catherine Ashton va presentar el 8 de març de 2011 una Comunicació conjunta amb la Comissió Europea, on exposava les orientacions generals que havien de regir el procés de revisió de la política mediterrània de la UE, que partiria de la creació d'una “Associació per a la

---

²⁴³.- Per a un anàlisi de les iniciatives de les successives presidències de la UE, en particular l'espanyola, per a impulsar las relacions euromediterrànies, desde gener de 2010 fins els primers mesos de 2011, cfr. AMIRAH FERNÁNDEZ, H.; SOLER LECHA, E.: “Hacia un cambio de paradigma en las relaciones euromediterráneas”. *Real Instituto Elcano*, ARI 76/2011, de 27/04/2011, pp. 3 y 4.

²⁴⁴.- *Consejo Europeo*, de 4 de febrero de 2011. Conclusiones. EUCO 2/1/11 REV 1. Anexo II, p. 14. Bruselas, 8 de marzo de 2011.

democràcia i la prosperitat compartida amb els països del Mediterrani Meridional”²⁴⁵.

El Consell Europeu extraordinari de l’11 de març fent-se eco de la Comunicació conjunta de la Comissió i de l’Alta Representant, recalca que la denominada Associació per a la democràcia i la prosperitat compartida al Mediterrani Meridional, s’ha de basar en “un plantejament diferenciat i amb incentius que uneixi tots els instruments de la UE”, i que impliqui una integració econòmica més profunda, un major accés al mercat i una cooperació política més estreta. El Consell Europeu convida així mateix al Consell a estudiar “sense demora” les propostes incloses a la Comunicació i de forma específica, les condicions en que la UE podria reforçar el seu suport als països del Sud i Est mediterrani i esperant amb interès “l’imminent” Comunicació sobre la PEV²⁴⁶, Comunicació que la Comissió Europea i l’Alta Representant presentarien conjuntament el 25 de maig de 2011, amb el títol: “Una nova resposta a un veïnatge canviant”²⁴⁷.

Amb aquesta bateria de documents, la UE pretén donar resposta a l’enorme repte que li planteja la nova situació al Mediterrani meridional, convençuda de que el suport als principis en que es basa la pròpia Unió constitueix una opció estratègica. Aquesta nova orientació implica un canvi d’actitud, en la mesura en que, lluny de convertir-se en un espectador passiu, la UE s’ha d’implicar plenament en recolzar sense titubejos els processos democràtics en marxa que han sorgit reivindicant els drets i les llibertats que al Nord es consideren com un valor indiscutible.

---

²⁴⁵.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad.* Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. “Asociación para la democracia y la prosperidad compartida con los países del Mediterráneo Meridional”. COM (2011) 200 final. Bruselas, 8-3-2011.

²⁴⁶.- *Consejo Europeo Extraordinario*, de 11 de marzo de 2011. Declaración, párr. 14. EUCO 7/1/11 REV 1. Bruselas, 20 de abril de 2011

²⁴⁷.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad.* Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. “Una nueva respuesta a una vecindad cambiante”. COM (2011) 303 final. Bruselas, 25-5-2011.

La UE es mostra convençuda de que rere els esdeveniments viscuts en el seu veïnatge Sud, ha arribat el moment de donar un salt qualitatiu en les seves relacions amb els països que es mostren decidits a compartir els valors comuns de la democràcia, els drets humans, la justícia social i la bona governança i a realitzar les reformes polítiques i econòmiques necessàries²⁴⁸. L'instrument per a aprofundir tals relacions serà "l'Associació per a la Democràcia i la Prosperitat Compartida", que es basarà en avenços concrets en dits àmbits així com en un enfocament diferenciat que reconegui les especificitats de cada soci, i que s'haurà de construir a partir de tres elements: a) la transformació democràtica i la consolidació de les institucions; b) major suport a la societat civil, i, c) desenvolupament econòmic i creixement sostenible, amb una especial atenció a la millora dels sistemes educatius i sanitaris, i al desenvolupament de les regions més pobres²⁴⁹.

Elements que inspiren igualment el procés de revisió de la PEV iniciat a l'agost de 2010 i intensificat després de les revoltes àrabs que han motivat l'adopció de la Comunicació conjunta, anteriorment citada: "Una nova resposta a un veïnatge canviant"²⁵⁰. D'aquesta manera, la revisió de la PEV inclouria, a més de la condicionalitat o l'enfocament diferenciat, el reforç de les dos dimensions regionals de la Política de Veïnatge: l'Associació Oriental, per als països de l'Est d'Europa, i l'Associació per a la Democràcia i la Prosperitat Compartida amb els països del Mediterrani Meridional. En aquesta mateixa línia, convé posar de

---

²⁴⁸.- En aquesta línia d'acció, la Comissió Europea va adoptar el 29 de setembre de 2011 el programa SPRING (Support for Partnership, Reform and Inclusive Growth), que amb una dotació de 350 milions d'euros per als anys 2011 y 2012, es destinarà al suport de la transició democràtica, l'enfortiment institucional i el creixement inclusiu als països àrabs). Cfr. http://europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/index_en.htm.

²⁴⁹.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad*. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. "Asociación para la democracia y la prosperidad compartida con los países del Mediterráneo Meridional", doc. cit., p..3.

²⁵⁰.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad*. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. "Una nueva respuesta a una vecindad cambiante"... doc. cit.

manifest que rere les eleccions al Parlament Europeu, la constitució de la nova Comissió de Juncker, ha fixat entre les seves prioritats potenciar el paper de la UE a l'escenari mundial, incinant-se un període de reflexió en el concernent a la PEV. En consonància amb lo qual, l'Alta Representant, Federica Mogherini conjuntament amb la Comissió ha presentat al març de 2015 un document conjunt de consulta "Cap a una nova PEV"²⁵¹.

Els Estats que voluntàriament vulguin ingressar a l'Associació hauran d'acceptar prèviament el compromís de celebrar eleccions lliures i supervisades internacionalment. L'ingrés, previ compliment d'aquest requisit, implicaria una major cooperació a la PESC, així com una feina més coordinada amb la UE als fòrums internacionals sobre aquelles matèries que es considerin d'interès comú. Es tractaria, per tant, de reforçar el diàleg polític amb els països socis, als que la Unió oferiria, a més, el seu suport per a la solució pacífica de controvèrsies, tant interestatals com a nivell intern.

La condicionalitat i l'enfocament diferenciat constitueixen, com també ja vam advertir, elements que sense ser innovadors doncs ja apareixien en anteriors iniciatives, es situen ara en el vertader epicentre de l'Associació, que pivotarà sobre un enfocament basat en incentius i amb l'atenció fixada en una major diferenciació entre aquells països que avancin més ràpidament a les reformes, cas en que podran comptar amb més suport de la UE i negociar un estatut avançat. En canvi, en aquells que pel contrari retrocedeixin o s'apartin del procés de reformes, la Unió podrà reconsiderar la seva ajuda a la baixa o, en el seu cas, tornar a assignar-la.

La UE ha d'aprendre dels seus errors passats i recuperar la confiança dels països mediterranis del Sud en el projecte europeu, qüestió que es presenta com a més complexa donat el declivi de la UE i la crisi economicofinancera en que aquella

---

²⁵¹.- COMISION EUROPEA, ALTA REPRESENTANTE DE LA UNIÓN EUROPEA PARA ASUNTOS EXTERIORES Y POLÍTICA DE SEGURIDAD: "Documento conjunto de consulta. Hacia una Política Europea de Vecindad", JOIN(2015) 6 final, Bruselas, 04.03.2015

s'ha instal·lat. Per a això, la UE ha d'actuar de forma molt més estratègica en les seves relacions amb els socis mediterranis, no només recolzant incondicionalment els processos de transformació democràtica que s'estan duent a terme a la regió, sinó també, i principalment, identificant les prioritats de la seva acció i la forma en que aquelles revertiran positivament en els seus propis interessos. Com molt acertadament afirma Richard Youngs, la UE “ha de canviar la seva mentalitat passiva i “d'ajudant” immaculat i convertir-se en un planificador geoestratègic”, recolzant les reformes democràtiques, “però sense tenir que disculpar-se per tal fet”²⁵².

2.- Els valors democràtics i el respecte efectiu als drets humans i a les llibertats fonamentals com a eixos del nou enfocament

Per tant, el respecte als valors democràtics i als drets i llibertats fonamentals han de constituir les bases fonamentals de la nova associació de la UE amb el seu veïnatge Sud. Encara que es pugui objectar que aquest discurs ja formava part de l'esperit de Barcelona de 1995, el que ha de canviar és l'actitud de la UE, implicació de la qual amb les transicions democràtiques en el món àrab ha de ser molt més decidida i definida, abandonant antics dogmes com han estat fins el moment el basar de relacions euromediterrànies al factor de la seguretat i al convenciment de que la liberalització comercial serà la clau per a resoldre tots els problemes de la regió, inclòs el de la manca de democràcia²⁵³.

No obstant, el compromís a favor dels valors democràtics no s'ha de limitar a una mera declaració formal dels socis com ja ho va ser la Declaració de Barcelona de 1995. L'aposta a favor d'una democràcia sòlida ha de ser creïble i ha d'estar acompanyada de mesures de seguiment i control verificables que permetin modular el nivell de suport de la UE. Per una altra banda, s'ha de fomentar la

---

²⁵².- YOUNGS, R.: “La UE y la primavera árabe: de la generosidad a la geoestrategia”. *FRIDE, Policy Brief*, nº 64, Octubre 2011, pp. 3 y 4.

²⁵³.- Cfr. AMIRAH FERNÁNDEZ, H.; SOLER LECHA, E.: “Hacia un cambio de paradigma...”, *op. cit.*, p. 5.

conscienciació i sensibilització de tots els actors polítics i socials així com de la societat civil, en el convenciment de que els processos democràtics no només implicaran nivells de transparència i lluita contra la corrupció molt més elevats, sinó que a l'estimular el comerç i les inversions, permetran un major creixement econòmic.

El compromís per la democràcia dels nostres socis mediterranis ha d'incorporar una sèrie de factors, com són el pluripartidisme i la celebració d'eleccions lliures i verificables internacionalment; l'establiment d'un Estat de Dret efectiu i basat en la separació de poders i en la independència del poder judicial²⁵⁴; la bona governança, la transparència i la lluita contra la corrupció; el respecte a les llibertats fonamentals, en particular la d'associació, la d'expressió, la de reunió i de premsa; i la incorporació d'un control democràtic sobre les Forces armades i de seguretat²⁵⁵.

La UE ha de recolzar activament aquests processos i no limitar-se a una actitud passiva i contemplativa com ha estat fins el moment. L'experiència de molts països actualment membres de la UE, tant del Sud com de l'Est, en la seva particular transició a la democràcia ha de ser posada a disposició dels nostres socis mediterranis. A més, les institucions europees han de recolzar política i financerament aquests processos conjuntament amb els Estats membres i amb la col·laboració de les grans fundacions polítiques europees²⁵⁶.

---

²⁵⁴.- Vid. en aquest sentit *Iniciativas de reforma judicial en la región euromediterránea*. Informe de la Red Euromediterránea de Derechos Humanos. Documentos de Casa Árabe nº4 (2009). Casa Árabe e Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán, Madrid, 2009.

²⁵⁵.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad*. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. "Una nueva respuesta a una vecindad cambiante"... doc. cit. p. 4.

²⁵⁶.- En aquest sentit, convé assenyalar que tant l'Alta Representant com la Comissió recolzen l'establiment d'una "Dotació Europea per a la Democràcia", finançament i gestió de la qual seran diferents als altres instruments de suport a la democratització ja existents, com l'Instrument Europeu per a la Democràcia i els Drets Humans. *Ibid.*, p. 5.

La nova associació ha de promoure la ratificació de tots els tractats internacionals i regionals relatius als drets humans i llibertats fonamentals, així com la sensibilització per al seu efectiu compliment. A més de potenciar l'Instrument Europeu per a la Democràcia i els Drets Humans, s'han de desenvolupar altres instruments addicionals i específics a tal fi. La igualtat de gènere, la lluita contra tot tipus de discriminació, la llibertat de religió, la protecció dels refugiats o de les minories han de ser intensament fomentades al nou marc que es pretén establir.

3.- El creixement com a base de l'estabilitat i el desenvolupament compartit

Els indicadors socioeconòmics de les riberes Sud i Oriental del Mediterrani presenten uns índexs molt allunyats de la ribera Nord, que lluny de disminuir es mantenen, alimentant d'aquesta forma la fractura entre ambdues riberes²⁵⁷. Per això, el primer objectiu de la nova associació ha de ser la promoció d'un creixement econòmic sostenible i sostingut que redueixi significativament la pobresa a la regió, que creï les condicions necessàries per a lluitar contra l'enorme atur juvenil i que millori la protecció social, al mateix temps que revitalitzi els sectors més afectats per la crisi, com és, a títol d'exemple, el turisme. És evident que sense aconseguir aquests objectius, les reformes polítiques actualment en marxa seran menys viables, doncs difícilment es podran consolidar amb alts índexs de pobresa, atur i subdesenvolupament.

La potenciació del comerç i de la inversió, contribuiran sens dubte al desenvolupament econòmic i al creixement sostingut, al mateix temps que facilitaran l'estabilitat política. No obstant, per a arribar a tals objectius es requereix aprofundir les reformes per a aconseguir una major transparència, una lluita més decidida contra la corrupció, així com una major seguretat jurídica que promogui la inversió.

---

²⁵⁷.- Cfr. *Informe sobre Desarrollo Humano 2011. Sostenibilidad y equidad: un mejor futuro para todos*. PNUD, Nueva York, 2011, pp. 145-148. Vid. *Asimismo Arab Human Development Report 2009. Challenges to Human Security in the Arab Countries*, UNDP, New York, 2009.

Malgrat que la UE té Acords de lliure comerç amb tots els Estats de la regió, excepte amb Síria i Líbia, que concedeixen el lliure accés als mercats per als productes industrials, convé assenyalar que no tots els Acords han produït els mateixos efectes. En línies generals es pot afirmar, com ja vam advertir, que els Acords amb Tunísia, el Marroc, Egipte i Jordània han evolucionat de forma rellevantment positiva repercutint favorablement en les seves relacions comercials i d'inversió amb la UE. Amb Algèria, malgrat tenir un Acord d'associació, aquelles han avançat significativament menys, i amb Síria i Líbia, amb els que segons vam assenyalar no existeix Acord, les relacions comercials han romàs pràcticament estancades. En quant als productes agrícoles i pesquers, com ja vam advertir anteriorment, la UE ha millorat l'accés preferencial amb Egipte i Jordània, i està en procés de millorar-lo amb el Marroc, país amb el que, a més s'ha obert un procés de negociació per a liberalitzar els serveis.

El principi de diferenciació i l'enfocament bilateral han de constituir les bases del comerç entre la UE i cadascun dels socis mediterranis, el que haurà de permetre avançar més ràpidament als que hagin realitzat les reformes necessàries, entre les que es consideren fonamentals les conduents a la implantació d'un Estat de Dret, un poder judicial independent i una Administració pública eficient. D'aquesta manera la UE podria modular el seu suport al comerç i a la inversió en funció de la rapidesa i l'amplitud de les reformes dutes a terme per cada soci mediterrani.

Donada la gran volatilitat imperant actualment a la regió així com les diferències existents entre cadascun dels socis mediterranis, s'imposa un calendari d'actuació adequat tant a curt, com a mitjà i llarg termini²⁵⁸. Així en el curt i mig termini s'hauria d'accelerar la conclusió dels acords de liberalització del comerç de productes agrícoles i pesquers amb Tunísia i el Marroc; obrir el procés de negociació dels acords sobre avaluació de la conformitat i acceptació de

---

²⁵⁸.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. "Asociación para la democracia y la prosperidad compartida con los países del Mediterráneo Meridional", doc. cit., p. 10.*

productes industrials que ja es van trobar molt avançats amb Tunísia i Egipte; incrementar el ritme de les negociacions bilaterals sobre la liberalització del comerç de serveis, i concloure el Conveni regional sobre les normes d'origen paneuromediterrànies.

En canvi, en el mitjà i llarg termini, l'objectiu és clarament més ambiciós i es centra en la creació de les zones de lliure comerç exhaustives basades en els Acords Euromediterranis d'Associació, així com en els Plans d'Acció de la PEV. Aquestes zones de lliure comerç exhaustives no només impliquen el desmantellament progressiu de les barreres comercials i dels drets d'impartició, sinó també la convergència reglamentària a sectors com les normes sanitàries i fitosanitàries, els procediments duaners, la contractació pública, la competència i la protecció de les inversions. El fi últim és la integració progressiva entre les economies dels socis mediterranis i el mercat únic de la UE, procés que sense lloc a dubtes ha d'anar acompanyat d'àmplies reformes polítiques i econòmiques, que per la seva complexitat requeriran la participació de tots els sectors, tant polítics i econòmics, com de la societat civil.

L'escassa inversió estrangera directa a les riberes mediterrànies sud i oriental constitueix un mal endèmic que hipoteca el desenvolupament a la regió. És evident que la inestabilitat, la volatilitat o la inseguretat jurídica constitueixen factors que espanten la inversió i la confiança dels inversors. Per això, s'han d'adoptar mesures urgents per a incrementar la confiança, a través d'iniciatives com conferències d'inversors i operadors, així com l'adopció d'un sistema reforçat de protecció de les inversions que augmenti la seguretat jurídica dels inversors. En la consecució d'aquests objectius, la Comissió pot jugar un paper rellevant, tant per a prestar la seva assistència en l'adopció de mesures de confiança, com per a analitzar el paper del Fons Europeu d'Inversions en el possible suport a les PYME i inclús per a promoure els microcrèdits.

4.- El paper destacat de la societat civil i de les relacions interculturals

La societat civil exerceix sense lloc a dubtes un paper molt rellevant en la consolidació de valors democràtics, i en el respecte dels drets humans i llibertats fonamentals²⁵⁹. Quant major sigui la presència de la societat civil, els mecanismes de participació, control i denúncia seran més eficaços i transversals. Una àmplia xarxa d'organitzacions no governamentals i d'associacions civils pot a més ser de gran ajuda en la posada en marxa i desenvolupament de les reformes polítiques, també econòmiques, que en moltes ocasions requeriran de campanyes de conscienciació i sensibilització dirigides a la població dels diferents països mediterranis.

Per una altra banda, existeixen alguns sectors especialment proclius a l'acció de la societat civil, per tractar-se d'àmbits considerats com a molt propers a les preocupacions dels ciutadans, com els drets humans, els drets de la dona, el medi ambient o la justícia social. Les dones, que han tingut un paper destacat a les recents revoltes àrabs, poden constituir un factor molt important per a aglutinar la societat civil, malgrat les grans diferències existents entre els països mediterranis, de la mateixa manera que els joves també poden contribuir positivament a aquest procés²⁶⁰.

El requisit bàsic per a que aquest escenari sigui possible passa necessàriament pel reconeixement explícit i efectiu de les llibertats d'expressió, associació i reunió, que permetran la creació d'una àmplia xarxa de partits polítics i organitzacions no governamentals representatives del pluralisme i diversitat de les societats àrabs. Donat que per a dur a terme aquestes accions es requereix suport financer,

---

²⁵⁹.- El debat sobre la societat civil a la regió mediterrània s'ha incrementat substancialment des de finals de la dècada dels setanta, i ha estat vinculat als processos de transformació econòmica i social de les riberes sud i oriental del Mediterrani. Per a un anàlisi del concepte de societat civil aplicat a la regió mediterrània, *vid.* ROQUE, M.A.: "Claves sociològicas y políticas de la sociedad civil mediterránea", a BLANC ALTEMIR, A.: *El Mediterráneo: un espacio común para la cooperación...*, *op. cit.*, pp. 219-233.

²⁶⁰.- Cfr. *Quaderns de la Mediterrània*, nº 11: *Jóvenes y desafíos mediterráneos*. IEMed, Barcelona, 2009.

la Comissió i l'Alta Representant, en la seva Comunicació conjunta sobre la revisió de la PEV, van proposar la creació no només de la ja mencionada Dotació Europea per a la Democràcia, sinó també d'un Mecanisme de la Societat Civil²⁶¹. Existeixen, així mateix, dos altres elements clau per a l'enfortiment de la societat civil: en primer lloc, i amb l'objectiu de promoure un diàleg social efectiu, les noves organitzacions d'empresaris i sindicats estan cridades a exercir un paper cada cop més important a les societats sorgides de les revoltes als països àrabs que han reclamat sistemàticament més llibertat i justícia social. En segon lloc, no s'ha d'ignorar que la llibertat dels medis de comunicació és molt important per a articular societats civils fortes, plurals i compromeses amb els processos de reforma polítics que condueixin a una democràcia efectiva.

Els mitjans de comunicació de masses –ràdio, televisió i Internet- en la mesura en que poden superar les fronteres físiques, constitueixen instruments d'intercanvi intercultural, així com de conscienciació i coneixement mutu²⁶². Sense lloc a dubtes, el lliure accés a aquests mitjans genera expectatives de major llibertat i de democràcia, com s'ha pogut comprovar a les recents revoltes àrabs, segons vam tenir l'ocasió d'analitzar anteriorment.

Els signants de la Declaració de Barcelona van acordar establir una associació en els àmbits social, cultural i humà –tercer pilar- amb el fi últim d'aproximar els pobles i cultures, així com de millorar la percepció mútua, sempre sotmesa a tot tipus d'estereotips que tenen com a origen el desconeixement recíproc i els perjudicis²⁶³. En aquesta línia de pensament es destacava la importància del

---

²⁶¹.- *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. “Una nueva respuesta a una vecindad cambiante”... doc. cit. p. 5.*

²⁶².- Cfr. *Quaderns de la Mediterrània*, nº 8: *Medios de comunicación y percepciones mutuas*. IEMed, Barcelona, 2007.

²⁶³.- Com afirma Tahar Ben Jelloun, no hi haxoc de cultures sinó xoc de desconeixements. BEN JELLOUN, T.: “Oriente y Occidente: el eterno malentendido”, *Quaderns de la Mediterrània*, nº 8. IEMed, Barcelona, 2007, pp. 213-216.

diàleg intercultural i interreligió, així com el paper dels mitjans de comunicació per al coneixement i comprensió mútues entre cultures²⁶⁴.

Amb el fi de potenciar el diàleg intercultural entre els diferents països i societats que conformen l'espai euromediterrani, la UE ha dut a terme sèrie d'iniciatives²⁶⁵ entre les quals destaca la creació de l'anteriorment mencionada Fundació Euromediterrània Anna Lindh per al Diàleg entre Cultures. Després d'una primera etapa de consolidació, la Fundació hauria no només de finançar grans projectes en educació, joventut o mitjans de comunicació, sinó centrar-se d'una manera més intensa en elaborar estratègies més obertes i transversals, que incloguin temes com la sensibilització o la prevenció de conflictes, amb una major interacció amb les xarxes nacionals i amb els governs i la societat civil dels països mediterranis.

5.- El foment de la cooperació sectorial

Encara que la cooperació es pot intensificar en multitud de sectors, alguns d'ells han de ser potenciats de manera particular per la nova Associació per a la Democràcia i la Prosperitat Compartida. Entre ells destaquen els relatius a la protecció del medi ambient i el canvi climàtic; el transport; l'energia; l'educació i la innovació; el turisme; i, finalment, el sector agrícola i el desenvolupament rural.

En relació amb la protecció mediambiental i la lluita contra el canvi climàtic, la UE ha de fomentar una major concertació amb els seus veïns mediterranis per a augmentar l'eficiència dels recursos, protegir la biodiversitat i els ecosistemes,

---

²⁶⁴.- Per a una visió crítica de les accions dutes a terme per a promoure el diàleg intercultural, *vid.* GUERRATO, L.: "Un balance crítico del "diálogo entre culturas": ¿demasiadas acciones pero todavía ninguna estrategia?". *Quaderns de la Mediterrània*, nº 10: *El diálogo intercultural entre Europa y el Mediterráneo*. IEMed, Barcelona, 2008, pp. 313-318.

²⁶⁵.- Com els programes ja citats, EuroMED Audiovisual, EuroMED Heritage, EuroMed Youth, EuroMed Information and Communication o EuroMed Gender. Per altra banda, el Parlament Europeu va declarar 2008 "Any Europeu del Diàleg Intercultural", i els Ministres d'Assumptes Exteriors dels països EuroMed, "Any Euromediterrani del Diàleg entre Cultures".

potenciar les inversions que es considerin més oportunes en matèria d'infraestructures, així com adoptar i aplicar normes més exigents en lo relatiu a la qualitat de l'aire i del aigua. En quant a la lluita contra el canvi climàtic, la coordinació s'ha d'orientar al compliment dels compromisos internacionals per a la reducció de les emissions i la millora de la resistència als impactes climàtics.

La cooperació en matèria de transports de la UE amb els països mediterranis, hauria de centrar els esforços de la Comissió, en particular en dos matèries: la creació d'un espai aeri euromediterrani, que millori la gestió del tràfic així com la seguretat aèria; i l'adopció d'una estratègia marítima destinada a incrementar la seguretat, la vigilància i la protecció en el mar.

Donada la seva dependència en hidrocarburs²⁶⁶, la cooperació en matèria energètica revesteix un caràcter estratègic per a la UE. La regió euromediterrània en el seu conjunt concentra el 9% de la demanda mundial d'energia, i alberga el 4'6% de les reserves mundials de petroli i gas, situades principalment al sud, davant d'un nord bàsicament consumidor²⁶⁷. Per això el Mediterrani meridional constitueix per a la UE un factor que incrementa sensiblement la seva seguretat energètica, no només pel subministrament directe des d'alguns països socis del sud, sinó també per tractar-se d'una zona de trànsit d'importància estratègica per a la UE.

---

²⁶⁶.- Vid. al BLANC ALTEMIR, A.: "La seguridad energética en las relaciones Unión Europea-Federación Rusa". *Revista de Estudios Europeos*, nº 52, 2009, pp. 183-221; "La seguridad en el suministro energético, en particular de gas, como prioridad estratégica de la UE: ¿existen alternativas viables que reduzcan la dependencia de Rusia?". *Panorama Estratégico 2010/2011*, Instituto Español de Estudios Estratégicos/Real Instituto Elcano, Madrid, 2011, pp. 195-233.

²⁶⁷.- Cfr. PREURE, M.: "Seguridad energética en el Mediterráneo, ¿resultante o razón de ser de la colaboración euromediterránea?. Perspectivas a largo plazo". Instituto Español de Estudios Estratégicos, Ministerio de Defensa, Madrid, 2011, p. 28. Sobre la qüestió de la cooperació i la seguretat energètica al Mediterrani, vid. GHILES, F.: "Energie, moteur pour la coopération Nord-Sud", *Afkar/Idées*, Été 2008; "Le défi énergétique en Méditerranée". *Les Notes de l'IPEMED*, nº 9 Avril 2010, pp. 1-16; MAÑÉ ESTRADA, A.: "Quels éléments pour une sécurité énergétique en Méditerranée occidentale? Leçons des relations énergétiques avec l'Algérie". *MedEnergie*, nº 30, septembre 2009, pp. 11-19.

En quant a les energies renovables, si el seu creixement a la ribera nord mediterrània es considera inclús per damunt de la mitjana mundial, a la ribera sud, pel contrari, la tendència es molt menor i molt per sota d'aquella. Per això la inversió conjunta en energia renovable al Mediterrani Meridional, podria resultar de gran interès per a ambdues riberes intensificant les línies de cooperació en aquest àmbit, com el Pla Solar Mediterrani²⁶⁸.

Amb l'objectiu d'integrar progressivament als socis mediterranis en el mercat interior de l'energia de la UE i convergir a les noves polítiques energètiques, s'hauria d'establir a mitjà termini una Comunitat de l'Energia UE-Mediterrani Meridional, que començant pel Magrib i continuant pel Mashrek, podria arribar a complementar i inclús integrar-se en l'actual Comunitat de l'Energia, que integra a la UE i a set Estats i territoris dels Balcans.

La UE hauria de promoure, així mateix, la cooperació en els àmbits de l'educació i la innovació a la regió mediterrània, fomentant igualment la cooperació en investigació i innovació. Un èmfasi especial s'hauria de posar en la potenciació de la mobilitat per a estudiants, professors i investigadors, a través d'una major utilització dels programes Erasmus Mundus, EuromedJuventud i Tempus, sense oblidar la importància de l'educació i formació professional²⁶⁹. La creació d'un espai euromediterrani d'ensenyament superior i investigació, malgrat les

---

²⁶⁸.- El Pla Solar Mediterrani, un dels grans projectes de la UpM, contempla la producció d'energia solar i d'electricitat baixa en carboni –en total 20 gigawatts- en els països del Mediterrani per a l'any 2020. El projecte, on es pretén involucrar als Estats de la UpM, empreses, capital públic i privat, així com agències especialitzades i experts, persegueix igualment fomentar la interconnexió elèctrica entre els països de la regió, promoure la cooperació tecnològica i possibilitar un sistema d'exportació viable i eficaç d'electricitat renovable des del sud i est mediterranis cap a Europa. Cfr. MARÍN, J.M.; ESCRIBANO, G.: "El plan solar mediterráneo y la integración energética euro-mediterránea". *Economía Industrial*, nº 377, 2010, pp. 118-126.

²⁶⁹.- Un dels àmbits a desenvolupar de manera més notòria és el relatiu a l'educació i formació professional, donat el fet que la majoria dels Informes sobre el Desenvolupament Humà relatius als països àrabs constaten la necessitat de millorar notablement l'educació en aquests països, el que, sens dubte, tindria un efecte positiu sobre el seu desenvolupament econòmic i social.

dificultats que entranya, hauria de ser un objectiu a aconseguir en el mitjà-llarg termini²⁷⁰.

Finalment, s'hauria de fomentar de manera particular la cooperació en el sector turístic, donat que aquest constitueix un component molt rellevant de les economies de molts PSM, i que a més potencia la diversitat i l'intercanvi intercultural. També el sector agrícola hauria de ser objecte d'atenció específic, donat que el lloc que aquest ocupa en el PIB de molts països mediterranis, i que nous factors com l'alça dels preus dels aliments juntament a la inestabilitat originada pels recents esdeveniment en el món àrab, determinen la conveniència de reforçar l'eficiència i productivitat del seu sector agrícola, i garantir la seguretat del subministrament d'aliments. La modernització del sector agrícola i el seu progressiu apropament a les normes de qualitat i seguretat alimentària de la UE, juntament a la potenciació del desenvolupament rural, haurien de ser objectius prioritaris de la cooperació en aquest sector²⁷¹

6.- La necessitat d'un nou marc financer d'acord als reptes actuals

L'Instrument Europeu de Veïnatge i Associació (IEVA) estableix una ajuda de 4.000 milions d'euros –principalment a través de programes d'assistència bilateral- per als països mediterranis del sud fins al final del marc financer plurianual que va acabar al 2013. Donat els recents canvis produïts a la regió,

---

²⁷⁰.- Per a això, s'hauria de promoure la creació d'una xara d'educació superior, constituïda per universitats i centres d'investigació del Mediterrani, amb l'objectiu, entre altres, de desenvolupar programes conjunts d'investigació, ensenyament i formació del personal docent, tècnic i administratiu, així com d'incrementar els intercanvis, la mobilitat i la comunicació entre estudiants, docents i investigadors. *Vid.* en aquest sentit “*Declaración de Tarragona para el diálogo y la cooperación entre las Universidades euro-mediterráneas*”. Fórum Universitario del Mediterráneo. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2005, p. 11.

²⁷¹- Para a això, la Comissió hauria de posar en marxa un Mecanisme de Veïnatge Europeu per a l'Agricultura i el Desenvolupament Rural, que combinaria ajuda a la inversió i desenvolupament de les capacitats administratives. Cfr. *Comisión Europea. Alta Representante de la Unión para Asuntos Exteriores y Política de Seguridad. Comunicación conjunta al Consejo Europeo, al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. “Asociación para la democracia y la prosperidad compartida con los países del Mediterráneo Meridional”*, doc. cit., p. 11.

s'imposa una reorientació de l'ajuda de la UE als països mediterranis, que en qualsevol cas, s'haurà de realitzar en estreta cooperació amb tals països.

Per una altra banda, aquesta necessària reorientació s'ha degut consolidar a les propostes de la Comissió per al nou marc financer plurianual 2014-2020²⁷², on el IEVA, que continuarà essent la principal font de finançament a través dels programes bilaterals, regionals i de cooperació transfronterera, haurà de prestar més atenció a les necessitats polítiques dels països del Mediterrani meridional i reflectir d'una manera molt més definida els grans principis en que aquella s'haurà d'inspirar en el futur; condicionalitat més rigorosa; diferenciació escrupolosa; major flexibilitat i majors incentius per a aquells països que hagin avançat més en les reformes polítiques i econòmiques.

Amb l'objectiu d'ajudar als socis del sud a dur a terme els grans projectes en infraestructures destinades a aconseguir una major interconnexió tant vertical (Nord-Sud) com horitzontal (Sud-Sud), així com per a poder abordar amb majors possibilitats d'èxit els reptes pendents en els sectors anteriorment descrits, en particular medi ambient, energia, transports i educació, és absolutament imprescindible comptar amb la participació del Banc Europeu d'Inversions, d'altres bancs de desenvolupament regionals, com el Banc Europeu de Reconstrucció i Desenvolupament, i altres institucions financeres internacionals. La seva actuació coordinada podria fomentar el desenvolupament de projectes de cooperació i finançament conjunts, en el disseny del qual hauria de participar la Comissió, i, en el seu cas, el SEAE.

Les noves necessitats derivades de la també nova situació creada a la regió, en particular en aquells Estats on s'ha produït un canvi polític rere les revoltes,

---

²⁷².- L'assignació pressupostària proposada per al període 2014-2020, dedica un total de 16.100 milions d'euros al IEVA i 1.400 a l'Instrument Europeu per a la Democràcia i els Drets Humans. Cfr. *Comisión Europea*. Comunicación de la Comisión Europea al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones. Un presupuesto para Europa 2020. Parte II: Fichas sobre Políticas. COM (2011) 500 final Part II. Bruselas, 29-6-2011, p. 50.

requerirà un suport pressupostari addicional²⁷³ que ajudi a consolidar tant les reformes polítiques en marxa com les econòmiques. Així mateix, es requereix amb caràcter urgent fomentar la inversió privada en els països mediterranis, mancança dels quals constitueix com ja vam advertir una situació endèmica que lastra el desenvolupament de la regió. A tal efecte, la Comissió haurà de seguir captant préstecs del BEI i d'altres institucions financeres internacionals²⁷⁴, al mateix temps que impulsa la participació dels Estats membres i promou un marc de protecció a la inversió de les empreses europees interessades en invertir a la regió.

7.- Consideracions finals

La UE ha donat successives mostres de voluntarisme i d'imaginació en les seves relacions amb el Mediterrani meridional, però encara no ha trobat el model. Les grans expectatives generades per les successives iniciatives de la UE en el Mediterrani han tingut resultats molt modestos a la pràctica, encara que millors en les dos primeres que en la tercera, que continua sumida en una paràlisi inquietant. En qualsevol cas aquestes iniciatives, que han estat igualment caracteritzades per un cert dirigisme del Nord, no han desplegat l'energia suficient per a generar un vertader canvi capaç no només de revertir una situació endèmica d'assimetria i fractura entre les dos riberes, sinó tan sols d'aconseguir una millora apreciable. El conflicte àrab-israelià ha segrestat successiva i sistemàticament totes les iniciatives pel que sembla necessari i urgent trobar un mètode eficaç per a aïllar-lo amb l'objectiu d'evitar, o almenys contrarestar, el seu enorme potencial contaminant sobre el conjunt de les relacions euromediterrànies.

Els recents esdeveniments en el món àrab que van provocar un despertar democràtic sense precedents a la regió, han posat en evidència a una UE que

---

²⁷³.- Que en l'actual marc financer plurianual, hauria de procedir de l'Instrument de Flexibilitat i de la Reserva d'Ajuda d'Emergència del pressupost de la UE.

²⁷⁴.- A través de l'Instrument d'Inversió de la Política de Veïnatge que posseeix una elevada i constatada potencialitat de captació de fons per a la inversió en desenvolupament i infraestructures.

durant dècades ha apuntalat les autocràcies de les riberes sud i est mediterrànies amb la convicció de que d'aquesta manera s'invertia en estabilitat al mateix temps que es canalitzaven els fluxos migratoris i es construïa una muralla contra l'integrisme islàmic. Les revoltes àrabs han posat en evidència l'error d'aquesta política, que s'ha revelat com un fracàs, doncs la UE ha consolidat règims corruptes alimentant indirectament el seu autoritarisme. La *realpolitik* que ha practicat la UE i els seus Estats membres a la regió mediterrània a través de les estretes aliances amb els règims autocràtics imperants al veïnatge sud, ha quedat en evidència després de les revoltes el que per una altra banda ha determinat la reacció lenta, tardana i en ocasions descoordinada de les institucions europees i dels seus Estats membres.

Les relacions de la UE amb els seus socis mediterranis han estat presidides per una certa esquizofrènia tàctica que li ha permès comptabilitzar un discurs oficial de suport als valors democràtics i al respecte dels drets humans, amb unes aliances molts estretes amb les autocràcies del Sud. Les clàusules formals de condicionalitat democràtica vinculant els acords i les ajudes al respecte de drets i llibertats mai han estat aplicades, limitant-se aquelles a un formalisme estèril, malgrat les escandaloses contradiccions que aquesta actitud manifestava amb els valors i principis de la pròpia Unió.

És evident que aquesta hipocresia ha generat un dèficit de legitimitat democràtica europea a la regió mediterrània que la primavera àrab ha posat de manifest amb tota la seva cruïa. És molt possible que els errors comesos per la UE i els seus Estats membres en l'apuntament de les autocràcies instal·lades en el seu veïnatge sud des de dècades, acabi passant una factura important, no només en termes de credibilitat, sinó també d'influència a la regió. El declivi del projecte europeu que sembla instal·lar-se a la UE per la crisi economicofinancera que amenaça la moneda única i redueix irremediablement la capacitat exterior, no constitueixen factors conjunturalment favorables en el moment present.

La primavera àrab ha generat un panorama incert a la regió de conseqüències encara imprevisibles. No obstant i davant qui consideren que la nova situació i la seva possible evolució futura constitueix una amenaça per a la UE, per la capacitat desestabilitzadora que pot provocar un augment de l'islamisme i de l'immigració il·legal, considero que aquella aporta una oportunitat a la UE per a superar errors anteriors. Per tant, ara més que mai, s'imposa una reacció coordinada i definida, però sobretot estratègica que més enllà de simples modificacions cosmètiques a les iniciatives que fins el moment present han demostrat la falta de resultats positius, identifiqui les prioritats i prioritzï les actuacions a desenvolupar de tal manera que redundin en l'enfortiment dels interessos de la UE a la regió mediterrània.

No obstant això no suposa una tornada a posicions egocèntriques ja superades, doncs l'adopció d'una actitud estratègica respectuosa amb els seus propis interessos és absolutament compatible amb una posició compromesa de suport als processos democràtics i d'apertura al veïnatge sud. Lluny de tancar-se en sí mateixa i d'adoptar una posició més egoïsta, la UE s'haurà d'implicar molt més en els processos de democratització i en el foment dels drets humans, adequant el seu discurs a les accions sobre el terreny, i aplicant sense contemplacions els principis de la condicionalitat i la diferenciació que tants cops ha proclamat però quasi mai ha practicat.

En segon lloc, l'inevitable increment de la presència d'altres actors al Mediterrani, haurà de provocar en la UE una profunda reflexió sobre com compatibilitzar la seva presència i influència tradicional a la regió amb la d'altres actors, entre els que la primavera àrab ha projectat de manera destacada a Turquia que s'erigeix com a model a seguir pels nous règims islamistes moderats que semblen instal·lar-se massivament al veïnatge sud.

Finalment l'abast "panàrab" que han tingut les revoltes al transcendir l'àmbit exclusivament mediterrani per a arribar fins la Península Aràbiga i el Golf pèrsic, ha determinat la conveniència de que la UE es replantegi la seva política exterior

cap a la regió concebut un Mediterrani ampliat que inclouria el Nord d'Àfrica, Orient Mitjà i la Península Aràbiga, en lloc de la tradicional separació que fins el moment ha vingut practicant entre el Mediterrani pròpiament dit i Orient Mitjà – incloent el Golf- el que va en contra de la lògica política i econòmica de la regió, així com dels propis interessos de la UE. Aquest plantejament, sens dubte més ambiciós, requereix una línia molt més definida a l'acció exterior de la Unió, que pel moment no sembla albirar.

Sense deixar d'atendre l'Est, és evident que la UE ha de reequilibrar la seva atenció al Sud per a lo que necessita reorientar la seva política exterior concedint més importància al Mediterrani. Més enllà de l'adopció de nous documents per part de la Comissió que abans de ser aplicats els Estats s'encarregaran de rebaixar convenientment, el que es requereix és que d'una vegada per totes la UE decideixi actuar d'una manera més cohesionada i exerceixi el lideratge que correspongui a la seva potencialitat tant a nivell global com a manera particular al seu veïnatge més proper que constitueix el Mediterrani. Del contrari, si la UE dimiteix d'exercir el paper que per geografia i història li correspon al veïnatge Sud, a la pèrdua inevitable de prestigi s'afegirà la potser irreparable pèrdua d'influència.

III.- La Federació Russa: un veí incòmode per a la Unió Europea

1.- Les diverses etapes de les relacions bilaterals: cooperació i conflicte

Des del naixement de la nova Rússia després de la desintegració de la URSS a principis de la dècada dels noranta del segle passat, podem afirmar que les relacions entre la UE i Rússia mai han estat fàcils i fluides, malgrat que han conegut fases i etapes diferents, sovint condicionades per factors endògens i exògens presents en ambdues parts.

A grans trets podem distingir, en la meua opinió, almenys tres etapes: la primera cobriria des del naixement de la nova Federació Russa a 1991 fins l'any 2000, període que coincideix amb el mandat de Boris Yeltsin. Aquesta primera etapa es va caracteritzar per l'establiment de relacions formals i progressivament institucionalitzades entre ambdues Parts²⁷⁵, en un període de grans transformacions per a cadascuna d'elles. En efecte, tant Rússia, amb grans turbulències a nivell intern (primera guerra de Txetxènia, successius enfrontaments de Yeltsin amb el Parlament i crisi institucional, greus problemes econòmics...), com la UE, a través de la reforma estructural de Maastricht, van tenir que adaptar-se amb rapidesa a les noves circumstàncies que comportava l'escenari finisecular, particularment a Europa.

La formalització i progressiva institucionalització de les relacions es cristal·litzaria en resultats tangibles com l'extensió del programa d'assistència tècnica TACIS a Rússia a partir de 1991, l'Acord de Col·laboració i Cooperació de 1994, o l'establiment d'un diàleg regular entre les parts previst per aquell, en particular les dos reunions "cimera" anuals on participen els Presidents de la Federació Russa, del Consell Europeu i de la Comissió, o les ministerials a través del Consell de Cooperació en format "troika" i posteriorment del Consell Permanent de l'Associació, així com el Consell Parlamentari de Cooperació, constituït per membres del Parlament Europeu i de l'Assemblea Federal de Rússia.

Durant aquesta primera etapa, les relacions bilaterals no van presentar grans dificultats, en part degut a la situació de debilitat en la que es trobava Rússia, amenaçada per la desintegració interna a Txetxènia, el deute extern i

---

²⁷⁵ .- Sobre aquesta primera fase de les relacions bilaterals UE-Rússia, *vid.* ANDRÉS SÁENZ DE SANTA MARÍA, P.: "Rússia", a REMIRO BROTONS, A. (Ed.): *Los límites de Europa*, Academia Europea de Ciencias y Artes, Madrid, 2008, pp. 278 y s.s; CLAUDÍN, C.: "Rússia y la Unión Europea: diez años de un lento aprendizaje (del comercio a la política)", *Anuario Internacional CIDOB*, 2001, pp. 169-176.

l'inestabilitat política i financera²⁷⁶. Això es va traduir en l'acceptació per part de Rússia, almenys en l'àmbit programàtic, de certs valors europeus u occidentals com l'Estat de Dret o la protecció dels drets humans i llibertats fonamentals –el que li va permetre accedir al Consell d'Europa- malgrat no identificar-los com a propis. Sense lloc a dubtes aquesta percepció ha motivat la seva escassa implementació pràctica així com l'aparició posterior d'un motiu de desacord entre les Parts, que Rússia interpreta com un “arma llancívola” que la UE utilitza en benefici propi.

La segona etapa de les relacions entre Rússia i la UE coincideix amb l'accés de Vladimir Putin a la Presidència russa a l'any 2000 i arriba fins el desencadenament del conflicte d'Ucraïna amb l'annexió de Crimea i l'inici de la guerra al Donbass a 2014. Aquest llarg període s'ha caracteritzat per la coexistència de fases on ha predominat la cooperació amb altres on la confrontació ha estat la protagonista. En efecte, l'accés de Putin al poder, amb el seu nou missatge nacionalista i autoritari, aviat tindria conseqüències en l'enfocament del conflicte de Chechenia amb el desencadenament de la segona guerra²⁷⁷, que demostraria que Rússia començava a reivindicar el seu paper com a potència i que en cap cas permetria vel·leïtats secessionistes en el seu territori²⁷⁸.

---

²⁷⁶ .- Cfr. SERRA MASSANSALVADOR, F.: “Rusia: una lejanía acentuada”, a BARBÉ, E. (Coord.) *España y la política exterior de la UE. Entre las prioridades españolas y los desafíos del contexto internacional*, Quadern de Treball IUEE, núm. 40, 2002, p. 114.

²⁷⁷ .- Las primeras operaciones militares de l'Exèrcit rus a Chechenia van començar a setembre de 1999, només un mes més tard de que Vladimir Putin fos nomenat Primer Ministre del Govern Federal de Rússia per Boris Yeltsin. Per a un anàlisi de dit conflicte *vid.* BLANC ALTEMIR, A.: “El conflicto de Chechenia: implicaciones en el ámbito del Derecho Internacional Humanitario y de los Derechos Humanos”, a SOROETA, J. (ed): *Conflictos y protección de derechos humanos en el orden internacional. Cursos de Derechos Humanos de Donostia-San Sebastián*, vol. VI, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, Bilbao, 2006, págs. 142-146.

²⁷⁸ - La recent campanya de la OTAN a Kosovo, duta a terme amb l'oposició russa, va permetre a Putin presentar l'operació com un assumpte de la seva exclusiva competència interna, que en cap cas requeria l'autorització de la comunitat internacional.

L'increment espectacular dels preus dels hidrocarburs a partir de la crisi asiàtica de finals de la dècada dels noranta que beneficiaria directament a una potència energètica de primer ordre com Rússia, va reforçar notablement el seu paper i va potenciar la imatge de fortlesa i cohesió tant dins com fora de les seves fronteres, el que es traduiria en una major confrontació amb la UE coincidint amb el moment en que aquesta desplega la seva ampliació cap a l'Est així com la seva Política de Veïnatge. Ambdues serien interpretades per Rússia com una amenaça directa cap a la seva zona d'influència i com un ariet de la Unió contra els seus interessos al veïnatge comú, generant grans dosis de desconfiança cap a Occident en general i cap a la Unió en particular²⁷⁹.

Després del llançament de la Política Europea de Veïnatge (PEV) a l'any 2003, destinada en un principi igualment a Rússia en l'esperit dels seus creadors, els mandataris russos mostrarien les seves reticències a la seva inclusió per varies raons. En primer lloc, per haver estat associat a països com Tunísia, el Marroc, Moldàvia o Ucraïna, el que irritava especialment a Rússia que venia reclamant un tracte diferenciat i d'igual a igual amb la UE, que reflectís la seva especificitat derivada de la seva posició geogràfica i del seu paper com a actor global a l'escena internacional²⁸⁰. Per una altra banda, la PEV ha estat interpretada per Rússia com una iniciativa inspirada per la UE per a reduir la seva influència en els països del veïnatge comú, que constitueixen el seu "estranger proper", i que configuren una de les primeres prioritats de la seva política exterior, com es va poder constatar al 2008 a Geòrgia i actualment a Ucraïna²⁸¹.

---

²⁷⁹ .- Aquest punt de vista està molt estès a la societat russa, així com en els analistes internacionals del país. A títol d'exemple pot veure's ISKENDEROV, P.: "Rusia-Unión Europea: dudosa asociación veinte años después", *Fundación para la Cultura Estratégica, CEPRID*, 29-12-2013.

²⁸⁰ .- Cfr. DELCOUR, L.: "La politique de voisinage et les relations russo-européennes: partenariat stratégique ou lutte d'influence?", Institut de Relations Internationales et Stratégiques (IRIS). *Etudes Européennes*, N° 9, 2006, pp. 9 y s.s.

²⁸¹ - La crisi ucraïniana convida, sense lloc a dubtes, a reflexionar sobre la PEV, creació de la qual es va configurar com una lògica associada a les ampliacions en curs. L'objectiu del seu inspirador, l'antic president de la Comissió Romano Prodi, de crear un "cercle d'amics", s'ha vist desplaçat per l'actual "confrontació" entre dos models, que es materialitzen en dos processos d'integració regional concurrents i incompatibles, com ho demostra per una banda, la firma del Tractat de la Unió Econòmica Eurasiàtica a Astaná el passat 29 de maig de 2014, entre

A aquestes reticències davant la PEV, s'unien les inquietuds manifestades reiteradament per Rússia davant la nova ampliació en curs que afectava a Estats que havien romàs tradicionalment sota la seva àrea d'influència i inclús havien format part del territori de l'antiga Unió Soviètica. En efecte, la macroampliació de 2004, completada 2007, provocaria recels i desconfiança a Rússia per les raons apuntades, al mateix temps que potenciaria el tradicional ressentiment davant de Rússia en alguns dels nous Estats membres²⁸², introduint un nou element que condicionaria fortament les relacions bilaterals.

Els contenciosos que alguns Estats membres van mantenir amb Rússia durant els anys següents a la gran ampliació, en particular Polònia, Lituània, Estònia, Regne Unit i Finlàndia²⁸³ van generar un clima de progressiu enrariment que va acabar contaminant les relacions bilaterals de Rússia amb la UE. Els desacords van arribar al seu punt culminant amb la intervenció de Rússia a Geòrgia a l'agost de 2008²⁸⁴, encara que altres esdeveniments com la decisió d'alguns Estats membres, en particular Polònia i República Txeca de participar en el projecte d'escut antimíssils o els talls de proveïment de gas de 2006 i 2009, van generar igualment desacords notables.

Rússia, Belarús i Kazajstan, i, per altra, la firma d'un Acord d'associació entre la UE i Ucraïna, Geòrgia i Moldàvia, el passat 27 de juny de 2014. Sobre aquesta qüestió, *vid.* Cfr. LEPESANT, G.: "La Politique européenne de voisinage à l'épreuve de la crise ukrainienne". *Fondation Robert Schuman. Question d'Europe*, N° 327, 6 octubre 2014.

²⁸² .- La dominació soviètica va incrementar la desconfiança històrica d'aquests països cap a Rússia, en particular Polònia, República Txeca i Lituània. Després del seu ingrés a la UE van configurar una espècie de front comú amb les posicions favorables a mantenir distàncies amb Rússia (entre les que s'ha situat per altres raons també el Regne Unit), davant altres més proclius a prevaler una aproximació a Rússia (Alemanya, França, Itàlia i també Espanya) pels llaços comercials existents i per una visió més àmplia de les relacions bilaterals entre la UE i Rússia.

²⁸³ .- Cfr. CÁMARA, M. DE.: "Las relaciones entre la Unión Europea y Rusia", *UNISCI Discussion Papers*, N° 16 (Enero 2008), pp. 93 y s.s.

²⁸⁴ .- Sobre l'impacte de dit conflicte a les relacions bilaterals, *vid.* BLANC ALTEMIR, A.: "El conflicto ruso-georgiano y sus efectos en las relaciones de la Federación Rusa con la OTAN y la UE", a LÓPEZ-JACOÍSTE, E. (Coord.): *Seguridad, Defensa y Desarrollo en el contexto internacional actual*. Eunsa, Pamplona, 2010, pp. 265-308; "El conflicto entre Georgia y Rusia, un año después (a propósito del Informe Tagliavini)", *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LXI, 2009-2, pp. 556-566; "Georgia". Oxford Bibliographies. Oxford University Press, 2014.

Aquest clima es va traslladar a les cimeres bilaterals on es van plantejar amb cruesa no només les qüestions relatives a l'agenda comú de cooperació, sinó també les que afectaven només a les parts en el conflicte bilateral entre els Estats membres citats i Rússia, el que provocava gran irritació a la representació russa. En particular i pel que respecta a l'àmbit dels drets humans i llibertats fonamentals, el diàleg entre la UE i Rússia s'ha caracteritzat com especialment problemàtic, manifestant-se en particular amb ocasió de determinades acusacions de la Unió sobre la corrupció existent a Rússia, la repressió d'opositors polítics a dit país o el rebuig rus a l'enviament d'observadors en processos electorals, que van ser contestades aïradament pel president rus en les successives cimeres bilaterals²⁸⁵.

No obstant, convé posar de manifest que en aquesta llarga segona etapa, que com hem assenyalat anteriorment arribaria fins l'annexió russa de Crimea i l'inici del conflicte armat a l'Est d'Ucraïna a l'any 2014, no tot ha estat confrontació sinó que han existit igualment grans espais per a la cooperació. En efecte, superades les diferències motivades pel conflicte de Geòrgia i amb el canvi a la presidència russa, podem afirmar que a partir de 2009 es va produir una revitalització de les relacions bilaterals que tindria com a principals manifestacions la reactivació de les negociacions per a un nou acord, la potenciació de la cooperació als quatre espais comuns i la posada en marxa de l'Associació per a la Modernització o la ratificació per part de Rússia del Protocol 14 del Conveni Europeu de Drets Humans²⁸⁶.

La tercera etapa, que en la meua opinió s'inicia amb el conflicte d'Ucraïna al 2014, ofereix un futur incert de contorns indeterminats que es veurà fortament condicionada pel desenllaç final de dit conflicte.

---

²⁸⁵ .- Vid. A l'efecte CÁMARA, M. DE: "Las relaciones...", *op. cit.*, pp. 95 y 96.

²⁸⁶ .- Cfr. GUINEA, M.; RODRIGUEZ, V.: "Rusia y la UE en el vecindario común: entre la cooperación y la competencia", a MORALES, J. (Ed): *Rusia en la sociedad internacional. Perspectivas tras el retorno de Putin*. UNISCI, 2012, p. 164.

2.- La interdependència de les relacions comercials i energètiques

Al marge de que la cooperació ha estat present en altres àmbits com el parlamentari²⁸⁷ o la seguretat²⁸⁸, entre altres, convé advertir que les relacions bilaterals han estat condicionades per la interdependència que s'ha reflectit principalment en l'àmbit comercial i energètic.

En el primer d'ells, el comercial, procedeix assenyalar que mentre la UE és el primer soci de Rússia, aquesta es el tercer soci comercial de la UE. Des de 2004 fins a 2008, tant les exportacions russes a la UE com les exportacions comunitàries a Rússia no van deixar de créixer llançant un saldo comercial positiu per a Rússia (que al 2008 es va apropar als 80.000 milions d'euros). Després del descens de 2009, motivat per la crisi econòmica i les mesures unilaterals russes, des de 2010 fins l'actualitat el comerç bilateral no ha deixat de créixer, marcant un màxim històric al 2012, en el que el comerç total es va apropar als 340.000 milions d'euros²⁸⁹.

---

²⁸⁷ .- A través de la omisió Parlamentaria de Cooperació UE-Rússia que reuneix a diputats del Parlament Europeu i del Parlament rus, per a intercanviar opinions sobre temes actuals i d'interès comú.

²⁸⁸ .-Cfr. FACON, I.: "Les relations de sécurité entre l'UE et la Russie. Une nouvelle donne", en TANGUY DE WILDE D'ESTMAEL; SPETSCHINSKY, L. (dirs): *La politique étrangère de la Russie et l'Europe. Enjeux d'une proximité*. PIE-Peter Lang, 2004, págs. 140 y s.s. DANILOV, D.: "Russia and European security", a LYNCH, D. (ed.): *What Russia sees*. Chaillot Paper, nº 74, enero 2005, págs. 88 y s.s.; FACON, I.: "La nouvelle doctrine militaire russe et l'avenir des relations entre la Russie et l'Occident". *Annuaire français de Relations internationales*, 2001, págs. 733-754. Més recentment pot veure's, BLANC ALTEMIR, A.: "Rusia y la arquitectura europea de seguridad", a RAMÓN CHORNET, C. (Coord.): *La acción colectiva del uso de la fuerza. Nuevos escenarios, "nuevos principios" de actuación en el orden internacional*. Tirant lo Blanch, Valencia, 2012, pp. 375-425; ELGUEA PALACIOS, J.: *Las relaciones entre la Unión Europea y la Federación Rusa en materia de seguridad y defensa. Reflexiones al calor del nuevo concepto estratégico de la Alianza Atlántica*. CEU. Instituto Universitario de Estudios Europeos, Documento de Trabajo, Nº 56/2012.

²⁸⁹ .- Importacions de la UE procedents de Rússia: 215.100 milions d'euros; exportacions de la UE cap a Rússia: 123.400 milions d'euros; balanç comercial: -91.700 milions d'euros. Cfr. European Commission. *European Union, Trade in goods with Russia*. Disponible en: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf.

Al 2013 les relacions comercials es van contreure tímidament, donant igualment uns resultats molt notables, mantenint-se el tradicional dèficit per a la UE²⁹⁰. Les dades de 2014 reflectiran sense lloc a dubtes l'impacte de les sancions. La UE exporta Rússia principalment automòbils i equipament de transport així com medicines i productes agrícoles, i Rússia exporta principalment matèries primes, en particular petroli i gas. En canvi, al sector serveis el balanç és tradicionalment positiu per a la UE, com ho demostren les dades relatives a 2013²⁹¹. Convé igualment assenyalar que la UE és el principal inversor a Rússia, essent l'origen d'aproximadament el 75% de la inversió estrangera directa en dit país²⁹².

En el segon d'ells, l'energètic, convé posar de manifest que les relacions són també molt intenses i a la vegada interdependents. Davant la potència energètica de primer ordre que representa Rússia, la UE sempre s'ha caracteritzat per unes mancances energètiques que l'han portat a ser dependent de les importacions de l'exterior²⁹³. Rússia ha ocupat i continua ocupant un lloc privilegiat a les fonts de subministrament europees. No obstant, les crisis "gasístiques" de 2006 i 2009 que van afectar principalment a diversos Estats membres orientals, van posar de

---

²⁹⁰ .- Importacions de la UE procedents de Rússia: 206.100 milions d'euros; exportacions de la UE cap a Rússia: 119.800 milions d'euros; balanç comercial: -86.400 milions de euros. *Ibid.*

²⁹¹ .- Importacions de la UE procedents de Rússia: 206.100 milions d'euros; exportacions de la UE cap a Rússia: 119.800 milions d'euros; balanç comercial: -86.400 milions d'euros. *Ibid.*

²⁹¹ .- Exportació de serveis de la UE a Rússia: 29.000 milions d'euros; importació de serveis procedents de Rússia: 14.400 milions d'euros; balanç: 14.600 milions d'euros Cfr. European Commission. *EU-Russia, "trade in services" statistics*. Disponible en <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>.

²⁹² .- Les dades relatives a 2012, reflecteixen les següents xifres: Inversió de la UE a Rússia: 189.500 milions d'euros; inversió de Rússia a la UE: 76.600 milions d'euros; balanç: - 112.900 milions d'euros Cfr. European Commission. *Foreign direct investment*. Disponible en <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>.

²⁹³ .- La UE importa actualment el 53 % de l'energia que consumeix. La dependència de les importacions afecta al petroli (quasi el 90%), al gas natural (66%) i, en menor mesura, als combustibles sòlids (42%) i al combustible nuclear (40%). La seguretat de l'abastiment d'energia afecta a tots els Estats membres, encara que alguns siguin més vulnerables que altres, en particular les regions menys integrades i connectades, com el Bàltic i Europa Oriental, problema que es veu agreujat per la forta dependència d'un únic subministrador extern, especialment en el cas del gas, però també de l'electricitat. Cfr. Comisión Europea. Comunicació de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo. *Estrategia Europea de la Seguridad Energética*. Bruselas, 28-5-2014. COM (2014) 330 final, p. 2.

manifest la necessitat d'incrementar la seguretat energètica de la Unió²⁹⁴, i de crear una autèntica política comú europea de l'energia.

Malgrat que a partir de llavors s'ha progressat notablement en qüestions com l'abastiment o la reducció del nombre de països exclusivament dependents d'un únic subministrador, així com en infraestructures energètiques externes, en particular les que tenen el seu origen a Rússia, tal i com demostren les següents xifres: la UE importa en l'actualitat el 53% de l'energia que consumeix, percentatge que s'eleva al 90% en el cas del petroli i al 66% en el del gas. El subministrament d'energia des de Rússia va representar al 2013, el 35 de les importacions de petroli i el 30% de les importacions de gas natural i el 26% dels combustibles sòlids²⁹⁵, essent sis els Estats membres que depenen de Rússia com a únic subministrador de les seves importacions de gas²⁹⁶.

Aquestes xifres unides al fet de que, des de la perspectiva de les exportacions russes, un terç de les seves exportacions de petroli i un 71% de les exportacions de gas al 2013 es van dirigir als mercats europeus, determinaria una certa interdependència²⁹⁷, que la UE ha intentat canalitzar a través de determinats instruments²⁹⁸. En aquesta línia d'acció convé assenyalar igualment que, amb

---

²⁹⁴ .- Sobre dita qüestió, *vid.* BLANC ALTEMIR, A.: "La seguridad energética en las relaciones Unión Europea-Federación Rusa". *Revista de Estudios Europeos*, nº 52, 2009, pp. 183-221; "La seguridad en el suministro energético, en particular de gas, como prioridad estratégica de la UE: ¿existen alternativas viables que reduzcan la dependencia de Rusia?". *Panorama Estratégico 2010/2011*. Instituto de Estudios Estratégicos. Real Instituto Elcano. Ministerio de Defensa, Madrid 2011, pp. 195-233.

²⁹⁵ .- European Commission. *EU Energy in Figures. Statistical Pocketbook*, 2013, p. 24.

²⁹⁶ .- Comisión Europea. Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo. *Estrategia Europea de la Seguridad Energética*, *doc. cit.*, pp. 2 y 3. Convé posar de manifest la falta de coherència a les xifres publicades per la pròpia Comissió en relació amb les importacions energètiques des de la UE. A títol d'exemple es pot mencionar que mentre la citada Estratègia estableix que el subministrament de gas des de Rússia va representar al 2013, el 39% del total, la pròpia Comissió al document citat a la nota anterior el redueix al 30%.

²⁹⁷ .- Cfr. FINON, D.; LOCATELLI, C.: "L'interdépendance gazière de la Russie et de l'Union européenne. Quel équilibre entre le marché et la géopolitique?" *Cahier de Recherche LEPII*, Serie EPE, nº 41, Décembre 2006, págs. 10 y ss; SÁNCHEZ ANDRÉS, A.: "La interdependencia energética ruso-europea". *Real Instituto Elcano*. DT Nº 25/2007, de 8-6-2007.

²⁹⁸ .- Encara que no tots han tingut el resultat esperat per la UE, com va ocórrer amb el Tractat sobre la Carta de l'Energia i el Protocol sobre l'eficàcia energètica i els aspectes

l'objectiu de dotar d'una major fluïdesa als contactes entre ambdues Parts en aquesta matèria i reconeixent la mútua interdependència en aquest àmbit, Rússia i la UE van decidir llençar el denominat “diàleg energètic”, amb ocasió de la cimera de París celebrada a l'octubre del 2000. Dit diàleg, establert en el marc de l'Acord d'associació i cooperació, es dirigeix a la creació d'una “associació energètica UE-Rússia”, que cobreixi el gas, el petroli, l'electricitat i l'energia nuclear, i que s'encamini a analitzar totes les qüestions relacionades amb el sector, incloent la seguretat tant en l'oferta com en la demanda, les possibilitats d'inversions europees i la cooperació per a l'estalvi energètic.

El diàleg energètic ha produït alguns avenços parcials, com la creació d'un Consell permanent d'associació de ministres d'energia, primera reunió del qual es va celebrar a l'octubre de 2005 contribuint d'aquesta manera a dotar el diàleg d'una certa dimensió política i institucional, o l'adopció de determinats acords per a la determinació de certs projectes d'infraestructures, permetent a més la discussió de temes d'interés comú, com el comerç de materials nuclears, la utilització neta del carbó o els contractes de subministrament a llarg termini. No obstant, el diàleg ha mostrat les seves limitacions al no transcendir, en la majoria d'ocasions, d'aquesta fase aproximativa de discussió dels temes i sense mostrar la seva eficàcia amb ocasió de les crisis de 2006 i, en especial, de 2009²⁹⁹.

Més recentment, al març de 2013, es va adoptar el “Full de Ruta per a la Cooperació Energètica UE-Rússia fins al 2050”³⁰⁰ que parteix de la constatació de la mútua dependència en aquest sector, doncs si Rússia és un subministrador

---

mediambientals, que varen ser firmats a Lisboa el 17 de desembre de 1994, per un total de quaranta dos Estats, amb la notable excepció de Rússia.

²⁹⁹ .- Sobre els seus resultats *vid.* European Commission. Directorate-General for Energy. EU-Russia Energy Dialogue. The First ten years: 2000-2010. Així mateix es pot veure BLANC ALTEMIR, A.: “UE-Rússia (2000-2010): Una dècada de diàleg energètic ¿fluidu?”. *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LXIII, 2011-1, pp. 293-298.

³⁰⁰ .- *Roadmap. EU-Russia Energy Cooperation until 2050*. March 2013. Disponible en http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf. Sobre el seu contingut *vid.* RUIZ GONZÁLEZ, F.J.: “Reflexiones sobre la seguridad energética en Europa”. Instituto Español de Estudios Estratégicos. *Documento Marco* 12/2013, de 4/7/2013, pp. 13 y ss.

clau d'energia a la UE, el mercat de cinc-cents milions d'habitants que aquesta representa, constitueix un factor molt rellevant per a les exportacions russes. El Full de Ruta estableix com a objectiu aconseguir un “espai panauropeu de l'energia”, que contribueixi a la seguretat energètica a través d'una xarxa d'infraestructures integrada i funcional, així com de mercats eficients, competitius i transparents que garanteixin unes relacions energètiques fiables entre Rússia –a la que el document identifica com el major productor mundial de gas a 2035- i la UE –a la que s'identifica com el seu principal client en aquest moment- en un escenari on el document preveu un increment de la demanda global d'energia fins la data.

Coincidint amb l'escalada del conflicte a l'Est d'Ucraïna, i davant la possibilitat de que aquest acabés afectant els subministraments energètics des de Rússia, la Comissió Europea, va adoptar una Comunicació dirigida al Parlament Europeu i al Consell amb el títol “Estratègia Europea sobre Seguretat Energètica”³⁰¹, on partint de la vulnerabilitat de la UE, advoca per reforçar la seva capacitat de resistència davant possibles perturbacions o interrupcions del subministrament a curt termini, reduint al mateix temps la dependència respecte determinats subministradors, combustibles o rutes d'abastiment. L'Estratègia, després d'analitzar l'eficàcia de les respostes de la UE a les crisis energètiques prèvies, en particular la de 2009, advoca per una estratègia europea de seguretat energètica basada en la diversificació del subministrament energètic, la millora de les infraestructures energètiques, la realització del mercat interior de l'energia i l'estalvi energètic, subratllant així mateix, la necessitat de coordinar les decisions nacionals en matèria de política energètica i la importància de parlar amb una sola veu a les negociacions amb els subministradors externs. L'Estratègia incorpora un Annex sobre els projectes sobre infraestructures

---

³⁰¹ .- Comisión Europea. Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo. *Estrategia Europea de la Seguridad Energética*. Bruselas, 28-5-2014. COM (2014) 330 final.

d'abastiment, tant per al gas com per a l'electricitat, a curt (2014-2016) i a mig termini (2017-2020)³⁰².

Com en altres àmbits, les relacions energètiques entre Rússia i la Unió Europea quedaran fortament condicionades per l'evolució de l'actual conflicte d'Ucraïna, que ha potenciat de forma notable la desconfiança entre ambdues parts. Sense lloc a dubtes, la nova Estratègia obeeix a aquest tipus de consideracions, com també el recent anunci rus de renunciar a la construcció del gasoducte SouthStream, o el renovat interès rus per buscar mercats alternatius, en particular el xinès.

3.- L'impacte del conflicte d'Ucraïna en les relacions UE-Rússia

Amb tota seguretat, l'actual crisi d'Ucraïna condicionarà en el futur les relacions entre Rússia i la UE, sempre complexes, moltes vegades contradictòries però també interdependents, com hem pogut comprovar. “L'iter” dels esdeveniments desenvolupats a dit país des del novembre de 2013 fins l'actualitat demostren que hi ha hagut errors de càlcul per ambdues parts i decisions arriscades que han posat en perill no només l'espessa xarxa de relacions bilaterals pacientment teixida durant anys, sinó també i el que és més greu, l'estabilitat al continent europeu.

Rússia ha donat mostres de que no està disposada a renunciar a la seva zona d'influència al territori exsoviètic i que la seva determinació de preservar-la lliure de les influències occidentals passa inclús per l'ús de la força, encara que per a això tingui que suportar les sancions econòmiques i les pressions polítiques

---

³⁰² .- Entre dits projectes a mig termini i pel que respecta al gas, s'incorpora el connector “Midcat” entre Espanya i França, que figura com una “nova interconnexió (inclòs compressor) per a permetre fluxos bidireccionals entre França i Espanya”, apareixent com “estudi de viabilitat”. Comisión Europea. Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo. *Estrategia Europea de la Seguridad Energética*. Bruselas, 28-5-2014. COM (2014) 330 final, p. 27. A l'efecte, *vid.* ESCRIBANO, G.: “Ucrania o la importancia de interconectar Europa”. Real Instituto Elcano, *Comentario Elcano* 17/2014, de 6-3-2014.

d'Estats Units i de la UE. Així va quedar patent a l'estiu del 2008 amb la intervenció russa a Geòrgia que va acabar amb la proclamació de l'independència d'Osetia del Sud i d'Abjasia, sota el patrocini rus. L'actual conflicte d'Ucraïna és sense lloc a dubtes més complex³⁰³ però enfonsa igualment les seves arrels a les també complexes relacions que dit país ha mantingut amb el seu veí rus des de la desaparició de la Unió Soviètica, i que ha tingut manifestacions puntuals i explícites com el contencions per la península de Crimea o pel repartiment de la flota del Mar Negre³⁰⁴, així com les seves inicials resistències a subscriure la Carta Fundacional de la Comunitat d'Estats Independents (CEI) o el Tractat de seguretat col·lectiva, temerosa de que la creació d'estructures supranacionals pogués limitar la seva sobirania, tenint en compte l'hegemonia russa.

Una de les claus del desencadenament de l'actual conflicte d'Ucraïna s'ha de buscar en el període transcorregut entre el 29 d'agost i el 21 de novembre de 2013. En la primera d'aquestes dates, el llavors Comissari d'Ampliació i de la Política Europea de Veïnatge, Stefan Füle, es va entrevistar amb els membres de l'oposició parlamentària ucraïniana³⁰⁵ amb el fi de convèncer-se de l'ambició europea d'Ucraïna i en particular de que dit país compliria amb les condicions per a l'Acord d'Associació que s'hauria de firmar a la Cimera de l'Associació Oriental a celebrar a Vilnius a novembre de 2013. Es tractava d'assegurar-se de que la feina legislativa que exigia l'agenda europea tingués el suport no només dels partits en el Govern sinó també de l'oposició. El calendari i la senda europea estaven doncs traçats i pactats però el 21 de novembre el Govern ucraïnà va

---

³⁰³ .- Sobre l'origen, el desenvolupament i evolució de dit conflicte es pot veure, entre altres, GRANHOLM, N.; MALMINEN, J.; PERSSON, G. (Eds.): *A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*. FOI, Stockholm, 2014; BISMUTH, R.: "La crise ukrainienne et le droit international. Odyssée dans le *conundrum* des réactions décentralisées à l'illicite". *Journal du Droit International Clunet*, Juillet-Aôut-Septembre 2014, n° 3/2014, pp. 719-731; RUIZ GONZÁLEZ, F.J.: "Ucrania: revolución y Guerra civil. Una visión alternativa de la crisis. *Instituto Español de Estudios Estratégicos*. Documento Marco, 19/2014, 13 de noviembre de 2014.

³⁰⁴ .- Sobre aquesta qüestió cfr. BLANC ALTEMIR, A.: *Conflictos territoriales, interétnicos y nacionales en los Estados...*, *op. cit.* pp. 47-70

³⁰⁵ .- En concret amb Vitaly Kilchko (UDAR), Oleh Tiahnybok (Svoboda) y Arseny Yatsenyuk (Batkivshyna), que seria nomenat Primer Ministre d'Ucraïna, rere la destitució de Viktor Yanukóvich a finals de febrer de 2014.

decidir suspendre les negociacions amb la UE per a la firma de l'Acord d'Associació, optant per l'integració a la Unió Euroasiàtica promoguda per Rússia. Les raons d'aquest radical canvi de rumb semblen trobar-se tant a la pressió exercida per Rússia, temerosa de perdre la seva influència en una zona històricament lligada als seus interessos estratègics, econòmics, inclús culturals, com en un pragmatisme "de curt termini" del Govern ucraïnà.

En efecte, al marge de les pressions russes, convé assenyalar que el Govern de Yanukóvich va actuar també per raons pragmàtiques, doncs en el cas d'optar per la UE, el més que segur increment dels aranzels per part de Rússia als productes industrials procedents de l'Est d'Ucraïna hagués tingut conseqüències fatals per a la ja de per sí deprimida economia del país. A més, tampoc la UE va estar molt encertada en els seus reflexos inicials ja que en un principi no va oferir ajuda financera a Ucraïna sinó que va plantejar com a alternativa acudir al FMI, que com és sabut exigeix contrapartides i condicionalitat, en particular reformes que afectarien a la retallada de pensions i a la pujada del preu del gas per a consum intern, amb el consegüent desgast per al Govern ucraïnà que, finalment, va decidir optar per l'oferta russa de 15.000 milions de dòlars i descomptes en el preu del gas, sense exigir a canvi condició alguna³⁰⁶.

Sense lloc a dubtes Ucraïna era una peça clau per al projecte d'Unió Eurasiàtica promoguda pel president rus Putin a partir de l'actual Unió Duanera entre la pròpia Rússia, Bielorússia i Kazajstán, i de l'Espai Econòmic Comú, en vigor des de l'1 de gener de 2012. Juntament a la incorporació d'altres membres del Caucas, com Armenia, o d'Àsia Central, com Kirguizistan i Tayikistan, la participació d'Ucraïna en el projecte era fonamental per a Rússia.

No obstant, també convé tenir present que a més de la dependència energètica d'Ucraïna respecte de Rússia, que mostra signes de desacceleració en els darrers

---

³⁰⁶ .- Cfr. RUIZ, F.: "Una visión alternativa a la crisis de Ucrania". *Esglobal*, 6 de marzo de 2014.

anys, les economies d'ambdós països es troben fortament interconnectades³⁰⁷, encara que la UE representa un dels destins preferents de les matèries primes i productes industrials ucraïnians, havent-se incrementant de forma més que notable des de 2003 les exportacions cap als mercats comunitaris.

4.- Cap a una nova etapa de les relacions UE-Rússia després del conflicte d'Ucraïna?

Com hem pogut comprovar les relacions entre Rússia i la UE sempre s'han caracteritzat per una enorme complexitat, encara que hi ha hagut fases en les que ha prevalgut la cooperació i en altre la confrontació i el desacord. No obstant, encara que ambdós actors tenen interessos no sempre coincidents i a vegades divergents, han anat construint al llarg dels anys una espessa xarxa de relacions polièdriques, que han portat a la UE a considerar el seu veí de l'Est com a soci preferent i inclús estratègic.

Si bé és cert que la guerra russo-georgiana d'agost de 2008, va suposar un punt d'inflexió a les relacions entre ambdues parts, a l'introduir una certa desconfiança per part europea, i que a més a les cimeres trimestrals ha aparegut amb relativa freqüència la qüestió del respecte als drets humans, sempre incòmoda per la part russa, al final prevalia una visió pragmàtica des de la recíproca constatació de la interdependència i complementarietat en torn a uns interessos freqüentment compartits encara que fos en contextos i àmbits determinats.

Rússia, que tradicionalment s'ha sentit marginada de les institucions i organitzacions internacionals, així com amenaçada per la progressiva expansió de la UE i de la OTAN cap a l'Est, ha dissenyat, de la mà de Vladimir Putin, una

---

³⁰⁷ .- Rússia absorbia fins el desencadenament del conflicte la quarta part de les exportacions ucraïneses, que suposen un 10% del PIB de dit país, essent en particular un destí preferent de metalls i màquines. Per una altra part el 30% de les importacions ucraïneses provenien de Rússia, el 12% dels actius bancaris eren propietat d'entitats bancàries russes i les inversions russes al país suposaven un 2'4% del PIB ucraïnès. Cfr. *IMF Country Report*, N^a 14/106.

estratègia de recuperació del seu estatus com a potència global de primer ordre, per a lo qual no ha dubtat en utilitzar els seus punts forts, en particular la seva immensa riquesa energètica i inclús la seva força militar. Manifestacions d'aquesta voluntat ferma no han faltat en els darrers anys, en especial per a consolidar la seva influència en la seva *nearbroad*, com va quedat patent a Geòrgia i ara a Ucraïna, però també a través de les seves maniobres militars a l'Est d'Europa o en el seu intent de recuperació del llit marí de l'Àrtic. El seu paper en la formació del bloc de països inicialment denominats BRIC, es podria interpretar en la mateixa clau de recuperació del seu protagonisme mundial, vingut a menys des de la desaparició de la URSS, i de reafirmació davant Occident, malgrat el seu pes i creixement econòmic menor a la resta de països del bloc.

En les seves relacions bilaterals amb el seu gran veí oriental, la UE no pot ignorar que Rússia segueix essent una potència militar i energètica de primer ordre, així com un actor de primer ordre a la esfera internacional, la participació del qual com a membre permanent del Consell de Seguretat li permet estar present en els temes més candents de la societat internacional en el moment present.

No obstant, Rússia presenta indubtables punts dèbils, com ho són el fet de que el seu règim polític està assentat en un fràgil Estat de Dret, i en una galopant corrupció, l'economia del qual, malgrat ser l'octava del món amb un PIB similar al d'Itàlia, és estructuralment dèbil i molt poc diversificada. A més, la seva renda *per càpita* (14.600 dòlars al 2013) està lluny dels països desenvolupats, i el seu model de creixement resulta insostenible a llarg termini si no s'escometen reformes estructurals profundes. Per una altra banda, la caiguda demogràfica no garanteix una suficient renovació de quadres humans qualificats per a un territori tan extens com el rus, i la producció industrial presenta uns nivells d'ineficàcia considerables.

Les relacions comercials bilaterals Rússia-Unió Europea encara que desequilibrades demostren un grau considerable d'interdependència, que es manifesta igualment al sector energètic, doncs encara que la UE segueix essent el més important receptor de les exportacions energètiques russes, Rússia depèn dels ingressos generats per tals exportacions que condicionen de forma rellevant el seu pressupost global.

Sense lloc a dubtes el conflicte d'Ucraïna ha trastocat profundament les relacions bilaterals. Més enllà de les sancions i els seus efectes, que ja han estat analitzats, interessa a ambdues Parts el disseny a llarg termini, doncs un cop que el conflicte s'estabilitzi i s'assimili definitivament el no retorn de Crimea a la sobirania ucraïniana, és previsible que les aigües tornin al seu curs. No obstant, és evident que el conflicte d'Ucraïna tardarà en cicatritzar doncs ha trastocat l'ordre establert a Europa rere la implosió de la URSS a 1991 i ha generat profundes desconfiances a la UE però també recels a la part russa. El clima de cooperació vigent al passat ha donat pas a un escenari de competició que es manifesta a Europa Oriental i a Ucraïna en particular, on els antics socis es contempen com a competidors per a aconseguir una major esfera d'influència.

Encara hi ha altres actors en presència, en particular Estats Units, és evident que l'estabilitat de la regió i de tot el continent europeu depèn molt directament de la capacitat d'ambdues Parts, Rússia i Unió Europea, de resoldre els problemes derivats de la situació creada pel conflicte d'Ucraïna. Precisament per això la UE ha d'actuar estratègicament doncs està en joc no només la forma en que el desenvolupament del conflicte afectarà en el futur l'estabilitat europea, sinó també les seves relacions amb Rússia i amb tot el veïnatge oriental.

En particular i pel que respecta a les relacions bilaterals amb Rússia, i davant el previsible llarg bloqueig de les negociacions per a un nou Acord de Cooperació, la Unió haurà d'intentar reconstruir els ponts de comunicació amb Rússia, doncs la interdependència seguirà marcant les relacions mútues durant molt temps, a

pesar dels intents de la Unió de reduir la dependència energètica a mig termini, i de la recerca d'altres mercats, en particular asiàtics, per part de Rússia.

IV.- Amèrica Llatina: una relació bilateral per millorar

1.- Consideracions preliminars: els processos d'integració a Amèrica

La integració, concebuda com un procés gradual d'aproximació i intervenció entre diferents països, respon a una tendència objectiva, que, en l'actualitat té com a nucli dels seus objectius el camp econòmic, encara que transcendeix als àmbits socials i culturals i requereix la voluntat política per al seu avenç en el cas dels països sotsdesenvolupats.

La característica comuna de les polítiques dels anys noranta ha estat la de promoure el predomini dels mecanismes de mercat i la reducció del paper de l'Estat en el camp econòmic. Ha existit una certa tendència a prescindir de l'acció de l'Estat, justament promoguda per l'acció del mateix Estat. La integració, no obstant, és el resultat de polítiques de l'Estat, i en aquest sentit, les seves conseqüències positives i negatives son atribuïdes habitualment a les polítiques governamentals.

La integració total requereix la formació d'una unitat supranacional, ja que no n'hi ha prou amb harmonitzar les polítiques, sinó que és precisa la unificació i així no seria factible davant de l'absència d'una autoritat supranacional, les quals decisions siguin obligatòries i complides pels països que formen part d'aquest acord. Els Estats Units de Amèrica inicien els seus projectes d'integració a partir del moment en que reconeix la seva feblesa en els assumptes internacionals, la pèrdua de la seva influència en el món occidental, molt abans de la fi de la guerra freda.

A més, l'economia més gran del món, s'enfronta als processos d'integració regional. Es tracta de la revisió dels vincles econòmics que tendeixen a la

formació d'aquests blocs, a la vegada que s'intenta exposar els interessos de cada un d'aquests països, a l'hora d'establir vincles molt més estrets amb altres països. La idea és que la gran potència utilitza a la integració com una forma de resoldre els seus problemes. Davant la necessitat d'assegurar els mercats per als seus productes els EEUU van iniciar una política d'acords bilaterals. El primer va ser amb Canadà, el AUTOPAC que es relaciona amb el sector de l'automotricitat. Aquest fou el primer avenç nord-americà en pro de la integració de caràcter regional. El següent pas, va ser la firma d'un acord de lliure comerç amb Israel, més per motius polítics per apuntalar el règim de Tel Aviv, que no pas econòmics.

Però la culminació de les iniciatives nord-americanes per a la integració, és, dens dubte, la creació de l'Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques (ALCA) i del Tractat de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord (TLCAN o NAFTA) en 1994. La firma del NAFTA i la projecció del ALCA s'esdevenen durant la crisi del sistema multilateral. Un altre dels problemes presents fou la institucionalització per a una major integració a Europa del Tractat de Maastricht de 1992, que establia el procés per a la integració total europea. Al mateix temps, s'intentava pressionar a la recent Unió Europea, per a evitar la creació d'un bloc comercial tancat amb l'amenaça d'una resposta nord-americana en el mateix sentit.

El NAFTA, el més elaborat mecanisme d'integració que involucrà als EEUU, va suposar múltiples problemes, en part pel rebuig de la població nord-americana ³⁰⁸. Els avantatges per a les grans empreses han estat, sens dubte, esplèndids, però contraris al comerç nord-americà. La regió es considera un lloc poc rellevant, de manera semblant amb lo que passa a Amèrica del Sud. Al desembre de 1992, es va firmar el Tractat de lliure comerç de Amèrica del Nord

---

³⁰⁸ .- WETSON, A.: "Los Tratados de Libre Comercio de América Latina. Una perspectiva", *Integración & Comercio (INTAL)*, enero-Abril 1996, pp. 89-111.

entre els Estats Units, Canadà i Mèxic³⁰⁹. L'esmentat acord, a imitació del de Maastricht a Europa però sense arribar tan lluny en la integració, s'emmarca dins del conjunt de processos d'integració econòmica regional, que s'han vingut desenvolupant en els últims anys, en l'àmbit econòmic internacional.

El NAFTA té una consideració especial en tant en quant és la primera vegada que es realitza un procés d'integració, en el que participen països desenvolupats i un país en vies de desenvolupament. El Tractat de Lliure Comerç de Amèrica del Nord TLCAN-NAFTA va entrar en vigor el 1º de gener de 1994, després de llargues negociacions³¹⁰. Els objectius plantejats van ser: 1) promoure feina i creixement econòmic expansió del comerç d'inversió; 2) augmentar la competitivitat de les empreses en congruència amb la protecció del medi ambient; 3) promoure el desenvolupament sostenible, protegir els drets laborals i la millora de les condicions de treball; 4) inclosa una zona de lliure comerç, abolició d'aranzels entre països membres, però es mantenen amb tercers països i també es manté un aranzel extern comú; 5) lliure moviment de serveis i capitals. Com no inclosos es consideren: lliure circulació de la força de treball, harmonització de les polítiques econòmiques, monetàries, fiscals i socials.

El balanç ha set positiu des del punt de vista del tràfic comercial. Però no s'han assolit els objectius de creació de noves oportunitats de treball, ni han millorat les condicions laborals o nivells de vida ni tampoc desenvolupament sostenible. L'impacte ha estat negatiu i un fracàs en els serveis, inversions i en la propietat intel·lectual. Per a solucionar els problemes de la desigualtat, s'han creat els Fons Compensatoris de Desenvolupament i el Fons Social de Formació.

---

³⁰⁹ .- RICO, C.: "El debate mexicano sobre el Acuerdo de Libre Comercio, globalización y opciones de desarrollo realmente existentes", *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz 1992*, Universidad del País Vasco, Bilbao, 1993, pp. 359-381.

³¹⁰ .- Cfr. PÉREZ RIBES, M.: "El Acuerdo de Libre Cambio de Norteamérica (NAFTA)", *Boletín Económico del ICE*, nº 2347, pp. 3633-3635; URQUIDI, V.: "El Convenio trilateral de libre comercio entre México, los Estados Unidos y el Canadá", *El Trimestre Económico*, vol. LIX, nº 234, 1992, pp. 373-387.

Es precís distingir les diferents etapes d'integració que segueixen les economies dels països. Es ben clar que el procés europeu és molt diferent al que ha seguit el NAFTA. Així aquest últim disposa l'Acord o zona de comerç preferencial. Els països signataris s'atorguen un tractament preferencial en els aranzels que s'apliquen a les importacions que es realitzen entre sí. La reducció aranzelària pot aplicar-se a tots els productes, però no es proposa assolir l'aranzel zero.

En la Amèrica del Sud i Carib, els primers passos en el procés d'integració van començar durant l'any 1955, al fundar-se l'Associació Llatinoamericana de Lliure Comerç ALALC³¹¹, transformada en els anys 80 en ALADI, Associació Llatinoamericana d'Integració. El seu objectiu era la creació gradual del mercat comú llatinoamericà i avançar posteriorment cap a la integració econòmica. La ineficàcia de la ALALC és l'abundància d'acords sotsregionals d'integració³¹². El fracàs d'aquesta organització ha demostrat que en una regió dependent del capital nord-americanà la integració és converteix en una il·lusió i els seus beneficis van a mans de les grans empreses monopolistes estrangeres. El 1962 i amb la firma de l'acord de Cartagena, va néixer el Grup Andí que és la més important manifestació d'integració de Amèrica Llatina, conformat actualment per Perú, Colòmbia, Equador i Bolívia.

El 1991 es va firmar el Tractat de MERCOSUR format inicialment per Argentina, Brasil, Paraguai i Uruguai, als quals s'ha adherit recentment Veneçuela. Al 2001 va néixer ALBA. El president Hugo Chávez al clausurar el Primer Encontre per la Democràcia Participativa i la Integració Llatinoamericana, va plantejar crear l'Aliança Bolivariana pels Pobles de la nostra Amèrica-Tractat de Comerç dels Pobles (ALBA) com a contrapartida del ALCA, que ja hem citat al parlar de Amèrica del Nord.

---

³¹¹.- Cfr. PFIRTER DE ARMAS, F.M.: *La integració fronteriza y la Asociación Latinoamericana de Libre Comercio*, Rosario, 1970; ORREGO VICUÑA, F.: "Las acciones parciales de integración y su compatibilización con el proceso de la ALALC", *Integración Latinoamericana*, nº 44, marzo de 1980, pp. 74-86.

³¹².- Cfr. GARCÍA MARTÍNEZ, F.: *Los mitos de la integración económica latinoamericana*, Buenos Aires, 1987.

ALBA és l'alternativa d'integració continental, però moguda per les idees bolivarianes ³¹³. Tindrien prioritat el respecte i la solidaritat entre les nacions amb la voluntat d'unió i models propis. Va ratificar la seva proposta de crear un Fons Monetari Llatinoamericà i del Carib, per a tenir sobirania pròpia. L'Alternativa Boliviana per Amèrica Llatina i el Carib i el Carib, ALBA, és una proposta d'integració diferent. Mentre que el ALCA respon als interessos del capital transnacional i insisteix en l'alliberament absolut del comerç de béns i serveis i inversions, el ALBA posa l'èmfasi en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social, i, per tant, expressa els interessos dels pobles llatinoamericans.

ALBA es fonamenta en la creació de mecanismes per a fomentar avantatges cooperatius entre les nacions que permetin compensar les asimetries existents entre els països del continent i de les illes. Exigeix la cooperació de fons compensatoris per a corregir les desigualtats que posen en desavantatge als països dèbils enfront de les primeres potències. La proposta d'ALBA li atorga prioritat a la integració llatinoamericana i a la negociació en blocs subregionals, obrint nous espais de consulta per a aprofundir el coneixement de les posicions i identificar espais d'interès comú que permetin constituir aliances estratègiques i presentar posicions comunes en el procés de negociació³¹⁴.

En canvi l'ALCA no es tracta d'un simple Acord de Lliure Comerç, sinó d'una imposició de polítiques governamentals per part de EEUU i de les seves principals corporacions econòmiques, especialment en l'àrea de les inversions, l'ús de la terra, els serveis, i la política industrial, amb l'objectiu de controlar els

---

³¹³.- Cfr. OLIVA, C.: «El ALBA y la Unasur: entre la concertación y la confrontación»; a SERBÍN, A.; ISA-CONTRERAS, P.; i PEÑA, L. (Coords.): *Anuario de la Integración Regional de América Latina y el Gran Caribe*, nº 6. Buenos Aires: CRIES (Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales), 2007, pp. 71-86.

³¹⁴.- Cfr. SANAHUJA, J.: «Del “regionalismo abierto” al “regionalismo posliberal”. Crisis y cambio en la integración regional en América Latina y el Caribe»; a MARTINEZ, L; PEÑA, L.; i VÁZQUEZ, M. (Coords.): *Anuario de la Integración de América Latina y el Gran Caribe*, nº 7, 2008-2009. Buenos Aires: CRIES, 2009, pp. 11-54.

sectors econòmics i recursos naturals clau de Amèrica Llatina. Fa palès l'alliberament del comerç de béns industrials, la desregulació de serveis i finances, transformació, distribució i abastament d'energia elèctrica, educació, salut, etc., de les inversions, de les compres governamentals i de la propietat intel·lectual, eliminant o reduint les intervencions dels Estats –nacionals, provincials, municipals- en les dites transaccions.

Es tractava bàsicament d'una associació entre desiguals, car l'economia dels EEUU representa el 77 % del PIB del continent i no existiria un tracte especial i diferenciat per als països de menor desenvolupament econòmic relatiu. L'ALCA representa fonamentalment la defensa dels interessos dels EEUU a l'Amèrica Llatina, davant l'expansió dels seus adversaris: la Unió Europea i la presència cada cop més important de Xina.

2.- Les relacions Unió Europea-Amèrica Llatina i Carib (ALC)

Les relacions de la Unió Europea amb Amèrica Llatina i el Carib (ALC) en els diferents àmbits comercials i de cooperació, es remunten a la dècada dels seixanta del segle passat, encara que convé advertir que fins l'adhesió d'Espanya i Portugal al 1986, la intensitat de tals relacions era molt escassa doncs pràcticament ALC no existia a l'agenda comunitària, llevat la cooperació amb els països del Carib en el marc dels Convenis de Lomé. Serà a partir d'aquest moment, quan Amèrica Llatina anirà cobrant un major pes a la política comercial i exterior de la Unió Europea, essent, sense lloc a dubtes Espanya, la principal impulsora d'aquesta nova orientació. Els resultats més visibles d'aquest nou enfocament han estat, fins el moment, els Acords d'Associació amb Mèxic i Xile, i les edicions de la Cimera Unió Europea–Amèrica Llatina i el Carib, destinades a la creació d'una associació estratègica biregional.

L'objectiu de crear una associació estratègica biregional, llençat a Ríó de Janeiro a 1999 durant la Primera Cimera de Caps d'Estat i de Govern de la UE-ALC,

implica desenvolupar una estreta relació en els àmbits polític, econòmic i cultural, donat el fet de que ambdues regions comparteixen valors comuns, com el compromís amb els drets humans i llibertats fonamentals, la democràcia i el multilateralisme. Les referències en l'àmbit de la història i la cultura, igualment compartides en bona mesura per la UE i ALC, permeten a ambdues regions partir d'una posició privilegiada per a multiplicar la seva capacitat d'acció i de relació a tots els nivells.

L'adopció de sistemes democràtics per la majoria dels països d'ALC, així com d'ambicioses reformes econòmiques i socials, han donat una major presència a la regió a l'esfera internacional. En efecte, el seu enorme potencial de desenvolupament, la riquesa de la regió en matèries primes i el lloc cada cop més important que Amèrica Llatina ocupa en l'abastiment de productes agrícoles de la UE, constitueixen raons més que suficients per a reforçar l'associació biregional. Si a això afegim el fet de que la UE segueix essent el principal soci comercial de nombrosos països de la regió llatinoamericana, en particular dels països membres del Mercosur, així com la primera font de cooperació i el primer inversor, haurem de reconèixer la importància creixent de les relacions biregionals malgrat l'acusada asimetria.

No obstant, essent molt importants les relacions econòmiques i comercials, el model comunitari "d'associació biregional estratègica" ve més enllà, doncs persegueix, així mateix, una potenciació de la cooperació en una sèrie ampla i diversificada de sectors, a més d'una intensificació del diàleg polític. Sense lloc a dubtes, les diverses edicions de les Cimeres UE-ALC dutes a terme fins el moment present, han contribuït a crear el clima adequat per a que les relacions integrals entre ambdues regions puguin continuar desenvolupant-se en el futur. No obstant, procedeix fer notar que des de la Cimera de Lima de 2008, s'ha marcat un possible canvi de mètode a les relacions biregionals a l'obrir la via cap al bilateralisme amb Brasil i Mèxic, que, en cas de consolidar-se, aniria substituint a

la tradicional postura comunitària de fer prevaler els acords amb els diversos blocs d'integració.

La cimera biennal celebrada a Santiago de Xile al gener de 2013, va ser la primera celebrada entre la Unió i la Comunitat d'Estats Llatinoamericans i Caribenys (CELAC). Amb els 33 països d'Amèrica Llatina i el Carib membres de la CELAC, en la trobada de Santiago van participar un total de 60 països. La més recent ha tingut lloc a Brussel·les durant els dies 10 i 11 de juny de 2015. Les cimeres enforteixen els vincles entre les dues regions al màxim nivell i aborden qüestions de caràcter biregional i internacional. Els debats es centren en temes com la democràcia i els drets humans, la lluita contra la pobresa, la promoció de la cohesió social, la innovació i la tecnologia, i el medi ambient i el canvi climàtic. La cimera de Santiago va tractar la qüestió de la inversió de qualitat social i ambiental i va adoptar una declaració política i un <<Pla d'Acció 2013-2015>>, basat en una revisió del Pla d'Acció 2010-2012, i que inclou vuit àmbits prioritaris per a la cooperació biregional, que van des de la ciència i la investigació, el desenvolupament sostenible, la cohesió social o les migracions, fins l'educació, l'ocupació, la lluita contra la droga, el gènere o les inversions.

3.- Relacions de la UE amb les subregions d'Amèrica Llatina i el Carib

A.- Comunitat Andina (Bolívia, Colòmbia, Equador i el Perú)

L'única convergència total de l'arc llatinoamericà es dona actualment en la integració de UNASUR – Unió de Nacions Sud-americanes-. A pesar de la seva joventut, aquest espai regional, ha guanyat legitimitat, especialment³¹⁵ al reunir els productes de Sudamèrica, per encaixar dos crisis de govern a Bolívia i Equador, així com la crisi entre Colòmbia i Veneçuela. Considerant la divisió ideològica en la regió UNASUR, ha guanyat legitimitat en favor de la OEA ,

---

³¹⁵.- Cfr. CIENFUEGOS, M.; SANAHUJA, J.A. (Eds.), *La construcción de una región. Unasur y la integración en América del Sur*. CIDOB, Barcelona, 2010

però també s'ha vist desgastada per la profunditat de les crisis, en que ha tingut d'intervenir i a pesar de la seva manca de desenvolupament institucional, la seva actuació ha set encertada i sense precedents en l'acollida a la institucionalitzat democràtica regional ³¹⁶.

Encara que l'actuació de la Unió Europea cap a Amèrica Llatina es manifesta amb un nucli interregionalista, aquest sembla afeblir-se davant la fragmentació de la regió. Això condueix a una bilaterització de les relacions, ja que la UE ja ha ofert una associació estratègica diferenciada a Brasil i a Mèxic i davant de la crisi de la Comunitat Andina, s'ha optat per acords bilaterals amb Perú i Colòmbia, que podrien posar en risc els objectius regionalistes de l'associació estratègica amb el conjunt de la Amèrica Llatina i el Carib (ALC) ³¹⁷.

Les relacions entre la UE i la Amèrica Llatina i el Carib, sembla que no han estat mai a l'alçada de les especulacions de l'associació estratègica birregional estipulada en la primera cimera de caps d'Estat i de govern (Rio, 1999). Aquest concepte, que reflectia el salt qualitatiu que es donava al diàleg polític, fins aleshores dirigit mitjançant les conferències interparlamentàries (UE-ALC) i les trobades ministerials del diàleg (UE-Grup de Rio).

A més, l'associació estratègica pretenia situar Amèrica Llatina en una posició més rellevant en relacions de la UE, a través d'una xarxa d'acords d'associació que inclourien l'alliberament comercial ³¹⁸. El balanç d'aquesta associació estratègica tendeix a ser negatiu. Malgrat els deu anys de cimeres i diferents

---

³¹⁶.- SANAHUJA, J.A.: "Multilateralismo y regionalismo en clave suramericana: el caso de Unasur", *Pensamiento Propio*, nº 33, Monográfico "Desafíos del multilateralismo en América Latina", 2011, pp. 117-160.

³¹⁷.- BLANC ALTEMIR, A.: "La V Cumbre Unión Europea-América Latina y Caribe. ¿Hacia un cambio de método en las relaciones birregionales?. *Anuario Español de Derecho Internacional*. Universidad de Navarra, vol. XXIV, 2008, págs. 217-240.

³¹⁸.- BLANC ALTEMIR, A.: "La IV Cumbre UE-América Latina y Caribe (Viena, 12-13 de Mayo 2006) ¿Hacia la consolidación de la asociación estratégica birregional?", *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LVIII, 2006-1, págs. 586- 593

negociacions comercials, els seus objectius estan lluny d'assolir-se: ni la millora gaire la posició de la Amèrica Llatina en les relacions externes de la UE, ni la Unió sembla ser un soci més rellevant per a Llatinoamèrica. A més a més, la cooperació al desenvolupament, s'ha estancat i les negociacions de l'acord UE-MERCOSUR segueixen bloquejades.

La Comunitat Andina de Nacions, CAN³¹⁹, que a l'any 2007 va començar les negociacions per a la firma d'un Acord d'Associació. Durant les negociacions es va establir tres eixos d'acció: diàleg polític, cooperació, comerç, sent un acord més que comercial que implica altres aspectes rellevants per a l'estabilitat regional. Al 2008, després de la impossibilitat per a fixar una posició comercial comuna en la CAN, la Comissió Europea va preparar la negociació d'un acord comercial multipart amb els països que ho acceptessin. Aquest nou enfocament fou volgut inicialment per Colòmbia, Equador i Perú, encara que la possibilitat d'adherir-se continuava oberta, els pilars de cooperació i diàleg polític van interposar-se en la negociació a la totalitat que desitjava la CAN. Colòmbia i Perú van acabar la negociació de l'acord al 2010 entrant en vigor de forma provisional el 2 de març de 2013 per a Perú i el 21 d'agost del mateix any per a Colòmbia, fins que es completi el procés de ratificació pels 28 membres de la Unió. En quant a l'Equador, que va decidir suspendre la seva participació en les negociacions amb la UE al juliol de 2009, ha decidit recentment sumar-se a l'Acord multipartit, amb una adaptació específica a les seves necessitats i al juliol de 2014 van concloure amb èxit les negociacions amb Equador respecte a la seva adhesió a l'acord comercial.

Sota l'acord d'associació comercial, el 90% de les exportacions colombianes i peruanes entraran a la UE, lliures d'aranzels amb l'excepció per al sucre, productes làctics i plàtans. Aquest acord resulta fonamental per a l'economia

---

³¹⁹.- Cfr. SOBRINO HEREDIA, J.M.; RICO, V. i altres: *Integración y supranacionalidad. Soberanía y derecho comunitario en los países andinos*. Secretaría General de la Comunidad Andina, Lima, 2001; VILLAGRÁN KRAMER, F.: *sistematización de la estructura jurídica del Acuerdo de Cartagena*, INTAZ, Buenos Aires, 1973.

colombiana i peruana, ja que la UE és, respectivament, tercer i segon soci comercial. El Tractat no és sols una oportunitat per a la venda de matèries primeres, sinó que crea oportunitats d'expansió internacional del sector terciari de Colòmbia i Perú i assegura condicions de seguretat per als fons d'inversió estrangera de la UE cap als dos països. En el cas de Perú, la inversió europea representa el 51% del total de la Inversió Estrangera Directa (IED). A Colòmbia entre 2002 i 2008, la IED europea va créixer anualment a una taxa mitjana del 73%.

Cal destacar la importació de la regió andina per a Espanya. En els casos bolivià i veneçolà, les nacionalitzacions i, en general, la manca de seguretat jurídica desaconsellen les inversions, encara que amb Veneçuela i en el marc dels convenis bilaterals de cooperació, es va establir la prioritat de projectes de fort contingut del sector turístic. En el cas d'Equador, l'intercanvi comercial amb Espanya ha augmentat un 22% des de 2009, encara que els països que concentren major interès especial son Colòmbia, i Perú. Espanya és el segon inversor de Colòmbia des de 1995. Al Perú, el govern ha mostrat un gran interès per la participació espanyola per al desenvolupament de les infraestructures.

Transcorreguts cinc anys del termini per a clausurar els avantatges aranzelaris entre els països de la CAN i Veneçuela, aquest termini s'ha vist en la necessitat de firmar acords bilaterals amb cada un dels membres de l'arc andí. Malgrat a l'interès de Caracas per integrar-se al MERCOSUR, no ha pogut reemplaçar als seus socis andins, i donades les característiques de l'economia veneçolana, necessita els seus productes per evitar més desabastiment i inflació. A més del ja senyalat procés d'adhesió de Veneçuela al MERCOSUR, Colòmbia també ho ha sol·licitat juntament amb Perú, per formar part del grup de països que s'han compromès al desenvolupament de l'arc del Pacífic.

B.- MERCOSUR (Argentina, Brasil, Paraguai, Uruguai i Veneçuela)

La creació del Mercosur pel Tractat d'Assumpció a 1991 i la seva evolució posterior ha estat sempre motiu d'interès i atenció preferent per part de la Unió Europea, donades les sòlides relacions històriques, polítiques, culturals i econòmiques existents entre ambdós blocs³²⁰. Per una altra banda, la UE ha vingut recolzant el procés d'integració al Mercosur, un procés que, encara que últimament ha vist obstaculitzada el seu aprofundiment per motius interns que afecten als Estats que el conformen i, en particular, a les seves relacions comercials, continua essent, amb totes les seves mancances, el procés més desenvolupat d'integració a Amèrica Llatina.

La UE és el primer soci comercial, la principal font de cooperació internacional i el primer inversor del Mercosur, superant àmpliament a les inversions nord-americanes al representar més de la meitat del total de la inversió estrangera als països que formen part del bloc sud-americà. Això explica, en bona part, l'interès de la UE en fomentar la seva estabilitat política i la seva prosperitat econòmica, doncs a títol d'exemple n'hi ha prou amb citar que només a Brasil, Espanya té invertit el 3% del seu PIB i que el major mercat de telèfons mòbils de Telefonía des de finals de 2003, ja no és l'espanyol sinó el brasiler.

Per tant, la UE està interessada en consolidar i enfortir el procés d'integració econòmica del Mercosur³²¹ al que contribueix no només aportant l'experiència comunitària en aquest àmbit, sinó també a través d'un vast programa d'assistència tècnica i financera que cobreix pràcticament tots els sectors

---

³²⁰.- Cfr. HALPERÍN, M.: "El Mercado Común del Sur y el nuevo sistema regional de relaciones económicas multilaterales", *Integración Latinoamericana*, 1991, pp. 36-45; FRANCO DA FONSECA, J.R.: "Los nuevos problemas jurídicos e institucionales en la integración de América Latina: El MERCOSUR y el modelo de los Acuerdos de Libre Comercio", *Anuario Hispano-Luso-Americano de Derecho Internacional*, nº 12, 1995, pp. 29-55.

³²¹.- Cfr. MANGAS MARTÍN, A.: "Unión Europea y Mercosur: perspectiva jurídico-institucional y política", *Anuario Argentino de Derecho Internacional*, 1996-1997, pp. 77-104.

d'interès mutu en ares a la futura creació d'una zona de lliure comerç entre ambdós blocs.

Un cop constituït el Mercosur, la Comunitat va iniciar amb aquest conversacions en el marc de les relacions ja obertes amb anterioritat amb l'anomenat Grup de Río. D'elles va sorgir l'establiment de reunions regulars entre els Ministres d'Assumptes Exteriors d'ambdós blocs, amb el fi de mantenir un diàleg permanent. Al 1992 es va firmar l'Acord de Cooperació Interinstitucional, en el que es van definir una sèrie d'àrees de cooperació que es consideraven prioritàries per a la consolidació del Mercosur, com el suport institucional, l'assistència tècnica en matèria duanera i la formació de personal i intercanvi d'informació. Per una altra banda, es va decidir la creació d'un Comitè Consultiu Conjunt d'Assistència Tècnica i Institucional, amb el fi d'assessorar al Mercosur, el que evidenciava, un cop més, l'interès comunitari per enfortir els seus vincles amb el bloc sud-americà.

A partir de 1993 es va començar a albirar una perspectiva d'aprofundiment efectiva a les relacions de la UE amb el Mercosur, que s'aniria concretant al llarg del 1994, en particular a partir de la IV Reunió del Grup de Río amb la Unió Europea, on per primer cop es va parlar de la possibilitat d'adoptar un Acord Marc de Cooperació que establís les bases per establir en el futur una zona de lliure comerç. Aquesta perspectiva es va anar concretant en els Consells Europeus de Corfú i posteriorment d'Essen on es va instar a la Comissió a iniciar negociacions amb el Mercosur a tal efecte, negociacions que desembocarien en la firma de l'Acord Marc de Cooperació Interegional el 15 de desembre de 1995 a Madrid, coincidint amb la presidència espanyola de la Unió Europea³²².

El fet de que un any abans, desembre de 1994, es portés a terme la I Cimera de les Amèriques de la que sorgiria l'iniciativa ALCA, va provocar un efecte

---

³²².- Sobre dit Acord, *vid.* ALDECOA LUZÁRRAGA, F.: "El Acuerdo Marco entre la Unión Europea y el Mercosur en el marco de la intensificación de relaciones entre Europa y América Latina", *RIE*, vol. 22, Septiembre-Diciembre 1995-II, págs. 761-791.

accelerador a la conclusió de dit Acord davant el temor de la UE de perdre l'iniciativa a la regió en favor d'Estats Units. A aquest mateix tipus de preocupacions obeeix la convocatòria de la I Cimera de la UE-Amèrica Llatina i el Carib celebrada a Río de Janeiro, al juny de 1999. Sens dubte, va pesar en la UE el temor a que acabés ocorrent amb el Mercosur el que havia passat anteriorment amb Mèxic,  s a dir la pèrdua considerable d'aquest mercat després del seu ingrés al NAFTA, que intentaria recuperar posteriorment amb la firma d'un Acord d'Associació al 1997. La intensificació de les seves relacions amb Centreamèrica i la Comunitat Andina, a més del citat Acord d'Associació amb Xile al 2012, obeirien a aquest mateix tipus de consideracions i s'inscriurien en aquesta mateixa dinàmica.

L'Acord Marc de 1995 va suposar l'inici d'un nou model de relacions entre blocs regionals, que en aquest cas afectava per primer cop a dos unions duaneres, i que reafirmava la voluntat de mantenir i potenciar el procés de cooperació comercial i econ mica com a requisit per a aconseguir posteriorment una aut ntica associació biregional. Per una altra banda, institucionalitzava el diàleg polític i el desenvolupava a la Declaració Política Conjunta, i incorporava qüestions com el suport a la democràcia i l'Estat de Dret, la promoció i defensa dels drets humans, el desenvolupament sostenible i la cooperació contra el narcotràfic i la delinq ncia organitzada. En l'àmbit institucional, l'Acord crea un Consell de Cooperació, que no s'implementaria fins 1999, aix  com una Comissió Mixta i una Subcomissió Comercial amb competència en matèries relatives a l'indústria, els serveis i les normes tècniques.

Així mateix, l'Acord incorpora l'objectiu de l'enfortiment de la cooperació en matèries d'interès mutu en ares a potenciar la integració, incrementar el comerç, impulsar el desenvolupament científic i tecnològic, i a millorar la competitivitat internacional. En l'àmbit comercial s'estableix la liberalització gradual i recíproca dels intercanvis en determinats sectors i de conformitat amb les normes de la OMC. L'Acord Marc va entrar en vigor al 1999, després d'haver estat

ratificat, en tant que acord mixt, pels quinze membres de la UE i els quatre del Mercosur. No obstant, les Parts van convenir en aplicar de forma provisional i a l'espera de l'entrada en vigor del conjunt de l'Acord, les disposicions relatives a la cooperació comercial i a la creació d'institucions encarregades d'implementar l'Acord. En quant als mecanismes de diàleg polític previstos a la citada Declaració Conjunta, les Parts van convenir la seva aplicació immediata.

L'Acord presenta una sèrie de limitacions i insuficiències, com són per exemple el no incloure un mecanisme de solució de controvèrsies relatives a la seva interpretació o aplicació, en part derivades de la seva naturalesa transitòria i evolutiva, doncs va ser concebut com el primer pas cap a la creació d'una associació interregional, tal com estableix el Preàmbul. No obstant, i malgrat la seva tardana entrada en vigor i el seu lent ritme d'aplicació, l'Acord ha permès institucionalitzar el diàleg entre els dos blocs regionals i consolidar la posició de la UE a la regió davant l'amenaça programàtica nord-americana del ALCA, així com transmetre senyals inequívocs d'estabilitat i seguretat jurídica per a la inversió i l'accés als mercats per part de les empreses europees. Per una altra banda, a més d'alguns elements positius de caràcter més puntual, com la posada en marxa de programes d'assistència tècnica, cooperació estadística, cooperació empresarial i harmonització duanera, l'Acord ha produït efectes benèfics en el procés de consolidació i institucionalització del Mercosur, una manifestació del qual es va materialitzar amb l'adopció dels Protocols d'Ushuaia (1998) i Olivos (2002).

L'objectiu a més llarg termini d'establir una associació interregional, i de liberalitzar progressivament els intercanvis comercials en ares a crear una ona de lliure comerç, va portar a ambdues Parts a elaborar una radiografia de l'estat de les seves relacions comercials. La denominada "fotografia conjunta", que va ser presentada a l'abril de 1998, va permetre avaluar la situació dels intercanvis i valorar les tendències així com els principals problemes que afectaven les relacions en matèria de comerç de bens, de serveis i d'estàndards i regulacions

(normes tècniques, instruments de defensa comercial, normes de competència, d'origen, fitosanitàries...)

La “fotografia conjunta” va posar de manifest l'asimetria de les relacions comercials entre ambdós blocs, doncs malgrat que la UE seguia essent el principal soci comercial del Mercosur (23% de les seves exportacions i 26% de les seves importacions), aquesta només representava el 3% de les exportacions i importacions totals de la UE, reproduint, amb algunes especificitats, l'esquema tradicional dels intercanvis entre països industrialitzats i en desenvolupament: prevalença de l'exportació de bens industrials d'alt valor afegit per part de la UE, i de bens primaris, en particular agrícoles i industrials tradicionals, com ferro, acer, alumini o maquinària elèctrica per part del Mercosur.

La I Cimera Unió Europea-Amèrica Llatina-Carib, celebrada a Ríó de Janeiro el 28 de juny de 1999, va proporcionar el punt de partida per a les negociacions sobre l'acord d'associació interregional entre la UE i el Mercosur, que s'iniciarien amb caràcter preliminar al novembre del mateix any, retardant l'obertura de les negociacions sobre la liberalització comercial fins l'1 de juliol del 2001. Això va ser degut principalment a les discrepàncies existents en el sí de la UE sorgides en torn a la inclusió del capítol agrícola dins de les negociacions, que alguns països, en particular França, rebutjaven i que van motivar el retràs en la concessió del mandat de negociació a la Comissió per part del Consell fins setembre de 1999.

A la reunió preliminar celebrada a Brussel·les el 24 de novembre de 1999, a més de remarcar que l'objectiu principal de les negociacions era l'enfortiment del lliure comerç, es van decidir les qüestions relatives a l'estructura, la metodologia i calendari de les negociacions³²³. En aquest sentit, es va crear el Comitè de Negociacions Biregionals, integrat conjuntament per ambdues Parts, com òrgan

---

³²³.- Cfr. PUEYO LOSA, J.; REY CARO, E. (Coords.): *MERCOSUR: nuevos ámbitos y perspectivas en el desarrollo del proceso de integración*, Buenos Aires, 2000.

de gestió i supervisió de les negociacions en l'àmbit comercial, així com dos secretaries de coordinació administrativa, tres Comitès Tècnics i un Subcomitè de Cooperació dependent d'aquell. Les reunions es celebrarien alternativament a Brussel·les i en una ciutat del Mercosur, i, en principi, es portarien a terme a un ritme de tres per any.

Fins el moment present s'han celebrat nombroses Rondes de Negociacions en el sí del Comitè Biregional, així com diverses Reunions Ministerials, a més de les corresponents Cimeres de Caps d'Estat i de Govern dutes a terme amb ocasió de les Cimeres UE-Amèrica Llatina-Caribe des de 1999 fins l'actualitat. No obstant no ha estat possible acabar amb el procés i concloure l'Acord malgrat de que en diverses ocasions s'ha anunciat la imminència del mateix. En qualsevol cas, convé assenyalar que l'Acord interessa per raons diferents a ambdues Parts, encara que això no ha evitat l'aparició de nombrosos obstacles, principalment en el capítol agrícola, que han impedit la finalització de les negociacions en les dates previstes.

L'inici de les negociacions amb vistes a concloure un Acord es va plantejar per ambdues Parts com una qüestió estratègica que afectava tant a la dimensió política i de la cooperació, com a l'estrictament comercial. En efecte, al UE, d'acord amb el seu tradicional enfocament en la forma de concebre les seves relacions amb altres blocs i/o Estats, va plantejar l'Acord com una cosa que hauria de transcendir l'àmbit estrictament comercial per a potenciar, així mateix, les dimensions política i de la cooperació. El seu apropament al Mercosur s'inscriu, per tant, en aquesta dinàmica i persegueix enfortir i consolidar les relacions preexistents tant de caràcter històric, com econòmic i cultural, prestant suport, al mateix temps, als règims democràtics dels països membres del bloc. Així mateix, aquell s'emmarca en la pretensió europea d'enfortir el multilateralisme i la multipolaritat potenciant la seva presència a totes les regions del món i contribuint d'aquesta manera al desenvolupament de la seva política exterior.

Les negociacions es van suspendre al 2004 per diferències fonamentals en el capítol comercial³²⁴. Les relacions polítiques han seguit desenvolupant-se, en particular mitjançant la firma, a la cimera UE-MERCOSUR celebrada a Lima al 2008, d'un acord per a l'ampliació de relacions a tres nous àmbits: ciència i tecnologia, infraestructures i energies renovables.

Al maig de 2010, després de sis anys de suspensió, es van reprendre les negociacions a la Cimera UE-ALC celebrada a Madrid, i encara estan en curs. L'objectiu és negociar un acord comercial complet que no es limiti al comerç de bens industrials i agrícoles, sinó que també contempli els serveis, la millora de les normes sobre contractació pública, la propietat intel·lectual, les duanes, la facilitació del comerç i els obstacles tècnics al comerç.

La UE és el primer soci comercial del MERCOSUR i representa el 19'8% del seu comerç exterior (per un valor de 109.895 milions d'euros al 2013).

C.- Amèrica Central (Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Hondures, Nicaragua i Panamà)

Les relacions amb els països d'Amèrica Central s'han desenvolupat sobre la base del <<Diàleg de San José>>. Iniciat al 1984, aquest Diàleg s'ha ampliat des de llavors per a incloure qüestions com el desenvolupament econòmic i social, la migració i la seguretat³²⁵. Després dels dos primers Acords de Cooperació celebrats a 1985 i 1993³²⁶, es va firmar, al 2003, un Acord de Diàleg Polític i Cooperació, que va introduir varis àmbits de cooperació nous. Al juny de 2012 es va firmar un Acord d'Associació, el primer acord entre regions d'aquest tipus

---

³²⁴.- Cfr. BLANC ALTEMIR, A.: "¿Hacia la conclusión definitiva del Acuerdo de Asociación interregional UE-MERCOSUR? El largo y tortuoso proceso negociador". *Revista Española de Derecho Internacional*. Vol. LVII, 2005-1, págs. 503-512.

³²⁵.- Cfr. CABALLEROS, R.: "Reflexiones sobre la integración centroamericana en la década de 1990", *Integración Latinoamericana*, 185, diciembre de 1992, pp. 17-22.

³²⁶.- Cfr. ZAPATA, R.; PÉREZ, E.: *Pasado, presente y futuro del proceso de integración centroamericana*, México, 2001.

celebrat per la Unió, que va ser ratificat pel Parlament Europeu al desembre de 2012.

Dit Acord estableix com objectius desenvolupar una associació política privilegiada basada en valors, principis i objectius comuns, reforçar els drets humans, reduir la pobresa, lluitar contra les desigualtats, prevenir els conflictes i promoure la bona governança, la seguretat, l'integració regional i el desenvolupament sostenible. L'Acord també liberalitza el comerç de productes industrials i de la pesca i elimina la major part dels aranzels sobre el comerç de productes agrícoles. El capítol comercial de l'Acord va entrar provisionalment en vigor al llarg del 2013 (en diferents dates en funció del país).

D.- El Carib

Tradicionalment, la Unió ha mantingut unes sòlides relacions amb la regió caribenya. Això és degut en gran mesura a la presència colonial de països europeus a la regió; molts d'ells encara estan presents a través dels països i territoris d'ultramar (PTU). Les relacions entre la Unió i el Carib s'estructuren a través de diversos marcs institucionals que es solapen entre sí. Els més importants són l'Acord de Cotonú, firmat al 2000 amb 79 països d'Àfrica, del Carib i del Pacífic (ACP) i l'Acord d'Associació Econòmica UE-Carifòrum, firmat al 2008. Carifòrum és el principal interlocutor per al diàleg biregional amb la Unió. Dels setze membres de l'organització, catorze (Antigua i Barbuda, Les Bahames, Barbados, Belize, Dominica, Granada, Guaiana, Haití, Jamaica, Sant Cristòbal i Nevis, Santa Lucia, Sant Vicente i les Grenadines, Surinam i Trinitat i Tobago) son membres de la Comunitat del Carib (Caricom)³²⁷. La República Dominicana (signatària de l'Acord de Cotonú i de l'Acord d'Associació

---

³²⁷.- DUNDAS, C.W.: "Ensayos acerca del Derecho y la práctica del CARICOM (incluyendo el Mercado Común del Caribe)", *Integración Latinoamericana*, 44 (marzo de 1980), pp. 49-73; GILL, H.S.: "CARICOM: Origen, objetivos y perspectivas de integración en el Caribe", *Integración Latinoamericana*, 191, (Julio de 1993), pp. 37-44.

Econòmica) i Cuba (que gaudeix d'un estatut especial) també formen part de la mateixa.

Des de novembre de 2012, l'Estratègia Conjunta d'Associació UE-Carib regula les relacions entre la Unió i el Carib, proporcionant un marc estructurat per un diàleg i una cooperació més amplis i profunds. L'Estratègia fixa cinc àmbits prioritaris: integració i cooperació regionals; reconstrucció d'Haití, canvi climàtic i catàstrofes naturals; delinqüència i seguretat; i acció comú en fòrums biregionals i multilaterals i sobre qüestions d'abast mundial.

Les relacions interparlamentàries constitueixen un element important dels contactes entre la Unió i el Carib. A més de reunions regionals específiques i una Assemblea Parlamentària Paritària ACP-UE més àmplia, l'Acord d'Associació Econòmica de 2008 va establir una Comissió Parlamentària Mixta UE-Carifòrum encarregada de supervisar l'aplicació de l'Acord.

V.- La implicació de la Unió Europea en el manteniment de la pau i la seguretat internacionals a escala global

En el document Final de la Cimera Mundial de 2005 celebrada a la seu de les Nacions Unides a Nova York, els Caps d'Estat i de Govern van reconèixer que la pau i la seguretat, el desenvolupament i els drets humans constitueixen els pilars fonamentals del sistema de Nacions Unides, i com a tals “els fonaments de la seguretat i el benestar col·lectius, reafirmant a més que dits pilars “estan vinculats entre sí i es reforcen uns a altres”³²⁸. Aquestes tres dimensions formen part igualment de les prioritats de la Unió Europea en la seva dimensió exterior, fet que ratifica la sintonia entre ambdues organitzacions en el que respecta no només als valors sinó també als àmbits d'acció.

---

³²⁸.- *Documento Final de la Cumbre Mundial 2005*, A/RES/60/1, de 24 d'octubre de 2005.

1.- Lluita contra el terrorisme internacional

Tant les Nacions Unides com la Unió Europea es troben fortament implicades en la lluita contra aquest fenomen, en particular després dels esdeveniments de l'11-S. En efecte, els atacs terroristes dels darrers anys han posat de manifest que vivim en un món interdependent, en el que cap Estat, per desenvolupat i poderós que sigui, està immune a les noves amenaces que planegen a la societat internacional, en particular el terrorisme global d'inspiració *yihadista*. El desenvolupament del fenomen terrorista rere l'11-S demostra que després del final de la guerra freda i amb el procés de globalització en el que estem immersos, els conflictes armats entre Estat semblen –encara que potser sigui tan sols un miratge- un fet anacrònic i superat, al ser sovint reemplaçats per altres tipus de violència que no constitueixen manifestacions de la guerra clàssica entre Estats.

Les Nacions Unides han reaccionat des del primer moment contra el fenomen del terrorisme internacional³²⁹, condemnant inequívocament els seus mètodes i pràctiques, en totes les seves formes i manifestacions, per tractar-se d'activitats que atempten contra els drets humans, les llibertats fonamentals i la democràcia³³⁰. El mateix Consell de Seguretat ha qualificat el terrorisme com una amenaça greu per a la pau i la seguretat internacionals, com ho és també per a la integritat territorial i l'estabilitat dels Estats, en la mesura en que sovint desestabilitzen a governs legítimament constituïts i soscaven la societat civil pluralista redundant en detriment del desenvolupament econòmic i social dels pobles.

---

³²⁹ .- Cfr. PANIAGUA REDONDO, R.; PONS RÀFOLS, X.: “El sistema de seguridad colectiva, el terrorismo internacional y la legítima defensa”, *Agenda ONU: Anuario de la Asociación para las Naciones Unidas en España*, Nº 4, 2001, pp. 9-56.

³³⁰ .- Per a un anàlisi de les mesures adoptades per les Nacions Unides contra el terrorisme internacional, *vid.* BLANC ALTEMIR, A.: “La respuesta de la Organización de Naciones Unidas al terrorismo internacional” a Gutiérrez Espada, C. (Dir.); Cervell Hortal, M.J. (Coord.): *Derecho Internacional, Alianza de Civilizaciones y Terrorismo Global*. Murcia, Diego Marín Librero Editor, 2011, pp. 49-90.

La Unió Europea ha adoptat una sèrie d'instruments de divers abast i contingut contra dit fenomen. Entre tots ells destaca "l'Estratègia de la UE de la lluita contra el Terrorisme", que va ser aprovada pel Consell Europeu de Brussel·les de desembre de 2005, rere els atemptats de Londres del 7 de juliol del mateix any. Es tracta d'un document que presenta una dimensió tant interna com internacional, amb l'objectiu de construir una estratègia global contra el terrorisme internacional que contribueixi a la construcció d'un món més segur. L'Estratègia consta de quatre àmbits d'acció: prevenció, protecció, persecució i reacció o resposta³³¹.

L'acció de la UE contra el terrorisme internacional no es limita a l'adopció de la citada Estratègia, doncs ha estat especialment prolífica des dels atemptats de l'11-S, i en particular des dels atemptats de Madrid i Londres. En efecte, a més de l'aprovació al juny de 2002 de l'Ordre de Detenció Europea³³², en vigor des de l'1 de gener de 2004, i la creació d'una sèrie d'agències, oficines i organismes (com la Unitat de Cooperació Judicial Europea Eurojust; l'Oficina Europea de Policia Europol; l'Agència Europea de Fronteres Frontex; el Sistema Europeu de Vigilància de Fronteres Eurosur, o la creació de la figura del Coordinador Europeu en la lluita contra el terrorisme), convé ressaltar l'adopció del Programa d'Estocolm, en el marc de l'Espai de Seguretat, Llibertat i Justícia³³³. El citat Programa recomana el desenvolupament d'una estratègia de seguretat interior destinada a lluitar contra la delinqüència organitzada i el terrorisme.

---

³³¹.- Per a un anàlisi de l'Estratègia *vid.* DE CASTRO, J.L.: "La Unión Europea frente al terrorismo global: respuesta multidimensional ante una amenaza cada vez más presente", en Gutiérrez Espada, C. (Dir.); Cervell Hortal, M.J. (Coord.): *Derecho Internacional, Alianza de Civilizaciones y Terrorismo Global*, *op. cit.*, pp. 106-113.

³³².- Decisión-Marco 2002/584/JAI del Consejo de 13 de junio de 2002 relativa a la orden de detención europea y a los procedimientos de entrega entre los Estados Miembros, DO, n° L 190 de 18.7.2002.

³³³.- *Programa de Estocolmo. Una Europa abierta y segura que sirva y proteja al ciudadano* (DO n° C 115 de 4.5.2010). *Vid.* Així mateix el document: Comunicació de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones: *Garantizar el espacio de libertad, seguridad y justicia para los ciudadanos europeos. Plan de acción por el que se aplica el programa de Estocolmo*. COM (2010) 171 final. Bruselas, 20-4-2010.

En aquesta línia d'actuació, el Consell Europeu del 25/26 de març de 2010 va aprovar l'Estratègia de Seguretat Interior³³⁴. L'Estratègia identifica el terrorisme “en qualsevol de les seves formes” com un dels majors desafiaments per a la seguretat interior de la UE, menciona els instruments per a combatre aquesta i altres amenaces, i crea un òrgan, el Comitè Permanent de Seguretat Interior, per a desenvolupar i aplicar l'Estratègia. La creació de dit Comitè estava ja prevista pel Tractat de Lisboa³³⁵, que per una altra banda també incorpora l'anomenada clàusula de solidaritat entre els Estats que s'activaria en cas d'atac terrorista³³⁶. La UE ha vingut aplicant les Resolucions de les Nacions Unides en matèria de lluita contra el terrorisme internacional, donat que com hem vist aquest constitueix una de les seves principals amenaces. Entre elles, destaca per la seva rellevància la Resolució 1373 (2001) del Consell de Seguretat, adoptada per unanimitat, el 28 de setembre de 2001, rere els atacs terroristes de l'11-S a Estats Units.

El Comitè contra el Terrorisme, creat per dita Resolució i integrat pels quinze membres del Consell, va rebre el mandat de vigilar l'aplicació de la citada Resolució 1373 (2001), en la que s'instava als Estats membres a adoptar una sèrie de mesures destinades a enfortir la seva capacitat jurídica i institucional per a combatre les activitats terroristes a nivell nacional, regional i mundial, entre les

---

³³⁴.- *Estrategia de Seguridad Interior de la Unión Europea. Hacia un modelo europeo de seguridad*. Doc. 5842/10 de 23 de febrero de 2010. Vid. Així mateix, la Comunicació de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo. *La Estrategia de Seguridad Interior de la UE en acción: cinco medidas para una Europa más segura* (COM (2010) 673 final. Bruselas, 22-11-2010. Sobre el seu contingut i implicacions, vid. ARTEAGA, F.: “La Estrategia de Seguridad Interior de la Unión Europea”. Real Instituto Elcano, *ARI 75/2010*, de 21-4-2010.

³³⁵.- L'article 71 del TFUE estableix a l'efecte: “Es creará un comité permanente en el Consejo con el objeto de garantizar en la Unión el fomento y la intensificación de la cooperación operativa en materia de seguridad interior... dicho comité propiciará la coordinación de la actuación de las autoridades competentes de los Estados miembros...”

³³⁶.- L'article 222 del TFUE estableix a l'efecte: “La Unión y sus Estados miembros actuarán conjuntamente con espíritu de solidaridad si un Estado miembro es objeto de un ataque terrorista o víctima de una catástrofe natural o de origen humano...”. Sobre dita clàusula cfr. RAMÓN CHORNET, C.: La cláusula de solidaridad frente al terrorismo en el Tratado constitucional de la UE” en Ramón Chornet, C. (Coord.); *La Política de Seguridad y Defensa en el Tratado Constitucional*, Valencia, Tirant lo blanch, 2005; PASTOR PALOMAR, A.; “¿Sigue vigente la solidaridad europea frente a ataques terroristas o catástrofes naturales o de origen humano, *RDUE*, nº 9, 2005, pp. 225-242.

que destaquen: tipificar com a delictes el finançament del terrorisme; congelar sense dilació els fons de les persones que participen en la comissió d'actes terroristes; denegar qualsevol tipus de suport financer als grups terroristes; prohibir el refugi o qualsevol tipus d'assistència o suport als terroristes; intercanviar informació amb altres governs en matèria antiterrorista; cooperar amb altres governs per a investigar, detectar, arrestar, extraditar i enjudiciar les persones que cometin dits actes i tipificar com a delictes a la legislació nacional i enjudiciar les persones que subministren suport actiu o passiu per a la comissió d'actes terroristes.

El Consell de Seguretat supervisa la feina del Comitè contra el Terrorisme d'acord amb un programa biennal i és informat pel President del Comitè a les reunions públiques que es dediquen a les amenaces a la pau i la seguretat internacionals, incloent informació sobre els diversos informes presentats sobre la matèria.

En aquest sentit, convé assenyalar que de conformitat amb les Resolucions 1373 (2001) i 1624 (2005) del Consell de Seguretat, els Estats han presentat al Comitè contra el Terrorisme informes sobre les mesures adoptades per a l'aplicació de tals resolucions. No només els Estats membres de la UE sinó la pròpia Unió han vingut transmetent els seus respectius informes al Comitè³³⁷. A través dels mateixos, el Comitè ha establert una relació directa i estreta amb els Estats amb la finalitat d'enfortir la seva capacitat de lluita contra el terrorisme i de promoure la cooperació internacional en aquesta matèria. Els informes constitueixen la informació més completa i exhaustiva que existeix en el món sobre la capacitat dels 193 Estats membres de combatre el terrorisme³³⁸.

---

³³⁷.- Cfr. www.un.org/es/sc/ctc.

³³⁸.- Els informes relatius a l'aplicació de la Resolució 1373 (2001) des de 2001 a 2006 (en relació amb els informes dels anys posteriors, es va prendre la decisió de no fer-los públics); així com els relatius a l'aplicació de la Resolució 1624 (2005), des de 2006 a l'actualitat, es poden consultar a: <http://www.un.org/es/sc/ctc/resources/countryreports.html>

Per una altra part procedeix fer notar almenys altres dos àmbits de cooperació en aquesta matèria entre ambdues organitzacions: En primer lloc el fet de que la UE va decidir aplicar col·lectivament la Resolució 1373 (2001) del Consell de Seguretat i va adoptar per a això sengles Posicions Comunes del Consell el 27 de desembre de 2001; així com el Reglament (CE) del Consell 2580/2001 de 27 de desembre de 2001³³⁹. Convé posar de manifest igualment que la UE ve prestant assistència tècnica a països tercers que no tenen els mitjans necessaris per a aplicar la Resolució 137, en particular en lo relatiu a la imposició de sancions.

En segon lloc, que la UE constitueix el grup d'Estats que presenta un major nombre de ratificacions dels diferents instruments convencionals contra el terrorisme adoptats fins el present moment, complint d'aquesta manera les recomanacions efectuades per part de les Nacions Unides en aquesta matèria, encara que per ara no s'ha produït una ratificació total de tots els instruments pels Estats membres de la UE. De destacar és així mateix que la Direcció Executiva del Comitè i l'Equip Especial sobre l'Execució de la Lluita contra el Terrorisme col·laboren estretament amb la UE; mantenen relacions de treball amb la Oficina Europea de Policia (EUROPOL), amb la Unitat de Cooperació Judicial europea (EUROJUST) i amb la Agència Europea per a la Gestió de les Fronteres Exteriors de la UE (FRONTEX), amb la finalitat d'identificar quines són les millors pràctiques implementades per la UE en aquests àmbits i de determinar la seva possible aplicació a altres regions del món.

2.- La gestió internacional de crisis

La cooperació entre les Nacions Unides i la Unió Europea en l'àmbit de la gestió internacional de crisis ha anat creixent de forma gradual durant la darrera dècada.

---

³³⁹.- Posició Comú del Consell de 27 de desembre de 2001 relativa a la lluita contra el terrorisme (2001/930/PESC), DOCE, L 344 de 28.12.2001; i Posició Comú del Consell de 27 de desembre de 2001 sobre la aplicació de mesures específiques de lluita contra el terrorisme (2001/931/PESC), DOCE L 344 de 28.12.2001. Reglament (CE) n° 2580/2001 del Consell, de 27 de desembre de 2001, sobre mesures restrictives específiques dirigides a determinades persones i entitats amb el fi de lluitar contra el terrorisme (DOCE L de 28.12.2001).

En efecte, tenint en compte que dit concepte ha anat evolucionant per a integrar una àmplia sèrie d'actuacions tant de naturalesa civil com militar, que van des de les simplement preventives fins les que requereixen la intervenció de forces de combat amb la finalitat de mantenir, restablir o imposar la pau, i que dita evolució ha anat paral·lela als canvis esdevinguts en les dos organitzacions mencionades, podem determinar que ens trobem en un camp abonat en el que la cooperació entre ambdues ha produït els seus fruits durant els últims anys.

Això no vol dir que la cooperació hagi estat sempre ascendent i progressiva doncs els ritmes i el funcionament de dos organitzacions tan complexes i dispars han condicionat de forma directa els resultats obtinguts. Efectivament, podem observar que tant l'evolució seguida per les operacions de manteniment de la pau (OMP) de les Nacions Unides³⁴⁰ com la progressiva construcció d'una arquitectura europea en matèria de seguretat i defensa, han constituït factors clau en aquest procés. Aquest punt de partida ens situa cronològicament a la última dècada del segle passat.

Una de les propostes que s'inclouen a l'Informe Brahimi³⁴¹ és precisament la participació de les organitzacions regionals en operacions de manteniment de la pau de les Nacions unides. Això implicava en el cas de la Unió Europea,

---

³⁴⁰.- Es pot veure a tal efecte CARDONA LLORENS, J.: "Las operaciones de mantenimiento de la paz de las Naciones Unidas: ¿hacia una revisión de sus principios fundamentales?", *Cursos Euromediterráneos Bancaja de Derecho Internacional*, vol. VI, 2002, pp. 759-891. Per a un estudi més recent *vid.* del mateix autor: "La relación Naciones Unidas-Unión Europea en el ámbito de las operaciones de mantenimiento de la paz de las Naciones Unidas", a González Alonso, L.N. (Dir.); Garrido Muñoz, A. (Coord.): *La Unión Europea y el multilateralismo eficaz. ¿Un compromiso consistente con Naciones Unidas?*. Iustel, Madrid, 2011, pp. 22-33.

³⁴¹.- A finals de 1999, Kofi Annan va insistir als Estats membres a reconèixer el fracàs per no haver previst el genocidi de Rwanda al 1994 i la caiguda de Srebrenica a 1995. A tal efecte, es va sol·licitar a un grup d'alt nivell, presidit per Lakhdar Brahimi, que proposés mesures pràctiques i viables per a futures operacions de pau. A l'agost de 2000, i per tant a un mes de la celebració de la Cimera del Mil·lenni, l'anomenat "Informe Brahimi", va ser remès als Estats membres. L'Informe aportava una dosi de realisme i de pragmatisme, per altra part necessaris, al recomanar actuar només en aquells casos en que les condicions per a aconseguir l'èxit fossin favorables i abstenir-se de dur a terme cap operació en aquells en que tals condicions no existissin. Per a un anàlisi de l'Informe *vid.* The Henry L. Stimson Center (Institució independent amb seu a Washington que aporta solucions pràctiques als problemes de seguretat): "El Informe Brahimi y el futuro de las operaciones de paz de las Naciones Unidas", *Papeles de Cuestiones Internacionales*, n° 85, 2004, págs. 117-130

desenvolupar noves capacitats vinculades a la seguretat i a la defensa, que com en altres àmbits es portaria a terme d'una forma progressiva i no exempta de dificultats, en particular després de la incorporació de la Política Exterior i de Seguretat Comú (PESC) al Títol V del Tractat de la Unió Europea de 1992.

La referència inclosa a dit Tractat a la futura definició d'una política de defensa comú on la Unió Europea Occidental (UEO) tenia una posició destacada, va anar donant progressivament pas cap a l'elaboració d'una Política Europea de Seguretat i Defensa (PESD) els pilars fonamentals de la qual serien per una banda la prevenció de conflictes i la gestió de crisis, i per altra el reforçament de l'estructura militar. L'objectiu d'aquest últim pilar es centrava en dotar a la UE de capacitats militars pròpies per a dur a terme el primer, és a dir la prevenció de conflictes i sobretot la gestió de crisis, sense que això impliqués necessàriament recórrer a l'OTAN³⁴².

La incorporació de les missions Petersberg al Tractat d'Amsterdam, que ja havien tingut un cert desenvolupament en el marc de la UEO³⁴³, i l'aprovació de "l'Informe sobre la política europea de seguretat i defensa" amb ocasió del Consell Europeu de Niça, van permetre assentar les bases per a l'edificació de la PESD entre els Estats membres de la UE.

El trànsit de la PESD a la Política Comú de Seguretat i Defensa (PCSD) incorporada al Tractat de Lisboa ha estat marcada per una sèrie de fites on s'ha subratllat la voluntat de la UE d'adquirir noves capacitats associades a la

---

³⁴² .- El que per al professor Bermejo García constitueix un dilema que encara no s'ha resolt en el present moment. *Vid.* al respecte BERMEJO GARCÍA, R.: "Cuestiones en torno a la seguridad y la defensa en la OTAN y en la Unión Europea: las fuerzas de reacción rápida", en *Posibles escenarios de los Battlegroups de la Unión Europea*. Documentos de Seguridad y Defensa, nº 9, CESEDEN, abril 2007, pp. 79 y s.s

³⁴³ .- Sobre les missions Petersberg *vid.* ACOSTA SÁNCHEZ, M.A.: *La política europea de seguridad y defensa y la gestión de crisis internacionales. Las operaciones Petersberg*. Dykinson, Madrid, 2008; "Las operaciones Petersberg de la UE y el Tratado de Lisboa", *Revista de Estudios Europeos*, nº 51, 2009, pp. 9-43; HERRERO DE LA FUENTE, A.: "La participación de la Unión Europea en la gestión internacional de crisis", *Revista de Estudios Europeos*, nº 52, 2009, pp. 9-46.

seguretat i a la defensa susceptibles de ser utilitzades a la gestió internacional de crisis, manifestant-se d'aquesta manera la voluntat de cooperar amb les Nacions Unides.

L'evolució seguida per la UE en l'àmbit de la construcció d'una arquitectura de seguretat i defensa va influir d'una forma directa en la cooperació efectiva amb les Nacions Unides, que es va començar a forjar progressivament a principis de la primera dècada del segle present, quan el en aquells moments Alt Representant de la UE, Javier Solana, va ser convidat a participar en una de les sessions del Consell de Seguretat, al juny de 2000, amb ocasió de la presentació de l'Informe de l'Enviat Especial del Secretari General per als Balcans, Carl Bildt. No obstant, serà 2003 l'any en que la col·laboració de la UE amb Nacions Unides es manifestarà a la pràctica, quan a principis del mateix, la Missió de Policia de la UE a Bòsnia (EUPM), prendrà el relleu de la *International Police Task Force* (IPTF) de les Nacions Unides, i sobretot quan al mes de juny de dit any i a petició del Secretari General, es desplegarà l'Operació Artemis³⁴⁴ en suport de la Missió de les Nacions Unides a la República Democràtica del Congo (MONUC). Aquesta materialització pràctica de la cooperació UE-Nacions Unides va tenir conseqüències doncs es va iniciar un procés de formalització a les relacions entre ambdues organitzacions, que partirà amb la firma a Nova York de la "Declaració conjunta sobre la cooperació entre les Nacions Unides i la Unió Europea a la gestió de crisis", el 24 de setembre de 2003.

En ella, el Secretari General de les Nacions Unides i la Presidència del Consell de la UE (que corresponia en aquest cas a Itàlia), després de mostrar la seva satisfacció per la cooperació iniciada entre ambdues organitzacions en l'àmbit de la gestió civil i militar de crisis, "en concret als Balcans i a l'Àfrica", i de

---

³⁴⁴ .- En realitat la petició inicial va tenir com a destinatari al president francès, Jacques Chirac, encara que finalment es va desenvolupar com una operació de la UE en el marc de la PESD, on van participar un total de dotze Estats (entre ells Espanya), encara que va ser França qui va aportar la major part dels recursos materials i humans. Sobre el desenvolupament de l'operació cfr. United Nations. *Operation Artemis: Lessons of the Interim Emergency Multinational Force*. Peacekeeping Best Practices Unit Military Division, 2004.

manifestar la seva voluntat d'aprofundir dita cooperació i dotar-la de mecanismes fiables i sostenibles, “acorden establir un mecanisme conjunt de consulta en el pla pràctic”, amb la finalitat de millorar la coordinació i la comptabilitat en els àmbits de la planificació, formació, comunicació i de les pràctiques idònies³⁴⁵. La principal conseqüència de l'adopció de la Declaració Conjunta va ser la creació d'un Comitè Director (Steering Committee) que es convertiria en la pedra angular per a la canalització de les consultes i l'intercanvi d'informació en matèria de gestió de crisis entre ambdues organitzacions, a través de trobades semestrals.

Prèviament i només uns dies abans de l'adopció de la citada Declaració conjunta, la Comissió Europea havia adoptat una Comunicació dirigida al Consell i al Parlament Europeu, titulada: “La Unió Europea i les Nacions Unides: l'opció de multilateralisme”³⁴⁶, on es reconeixia que encara que totes les institucions de la Unió “han subratllat repetidament la importància de millorar la cooperació amb les Nacions Unides i de refermar la veu de la UE en dit organisme... encara queda molt per a fer”.

En aquesta línia de pensament, la Comissió manifesta que la UE s'haurà d'enfrontar a importants desafiaments si vol fer realitat el seu potencial a les Nacions Unides, ja que la Unió ha progressat “poc a poc en el projecte de parlar amb una sola veu” als debats de l'organització, i que “si bé la UE ha adoptat la pràctica de la coordinació sistemàtica... a la majoria dels òrgans polítics clau de les Nacions Unides, continua havent votacions on la UE no aconsegueix posar-se d'acord en una línia comú, sobretot en qüestions de la PESC”, reconeixent a l'efecte que “les repercussions en la credibilitat de la UE són

---

³⁴⁵ .- “Declaración conjunta sobre la cooperación entre las Naciones Unidas y la Unión Europea en gestión de crisis”. Doc. C/03/266. Nueva York, 24 de septiembre de 2003.

³⁴⁶ Comissió de les Comunitats Europees. Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu “La Unión Europea y las Naciones Unidas: la opción del multilateralismo”. COM (2003) 526 final. Bruselas, 10-9-2003.

desproporcionades”, per lo que “després de les divisions internes en el cas d’Irak, s’imposa una reflexió seriosa en el sí de la UE”³⁴⁷.

Sense lloc a dubtes, va ser la falta d’unió i la divisió exhibida en el cas d’Irak per part dels Estats membres de la UE, la que va motivar que el procés de reflexió al que es referia la Comissió, s’accelerés significativament, després del mandat realitzat pels Ministres d’Assumptes Exteriors de la UE a l’Alt Representant, per a que elaborés un document que seria presentat al Consell Europeu de Salònica el 20 de juny de 2003 amb el títol: “Una Europa segura en un món millor”, que seria formalment aprovada el 12 de desembre del mateix any³⁴⁸. La denominada Estratègia Europea de Seguretat reconeix com un dels seus objectius estratègics “la necessitat de construir un ordre internacional basat en el multilateralisme efectiu”, afirmant al respecte que “el marc fonamental per a les relacions internacionals és la Carta de les Nacions Unides i que la consolidació de les Nacions Unides, equipant-les per a complir les seves responsabilitats i actuar eficaçment, ha de ser una prioritat europea”³⁴⁹.

L’impacte d’aquests documents va ser doble, manifestant-se en els mesos següents a la seva adopció: per una banda es va produir un reforç de les capacitats de la UE per a dur a terme una gestió de crisi internacional més ràpida i eficaç; i per altra banda i com a conseqüència directa d’aquesta, es va produir un relleu de la col·laboració amb les Nacions Unides en aquest àmbit. Amb independència de que no s’hagin aconseguit tots els ambiciosos reptes incorporats al *Headline Goal 2010*³⁵⁰, adoptat pel Consell Europeu de juny de 2004, el realment destacable és que la majoria d’ells gira en torn al concepte de

---

³⁴⁷ .- *Ibid.* p. 4.

³⁴⁸ .- *Una Europa segura en un mundo mejor. Estrategia Europea de Seguridad*. Bruselas, 12 de diciembre de 2003.

³⁴⁹ .- *Ibid.* p. 9.

³⁵⁰ .- El *HeadlineGoal 2010*, va ser aprovat pel Consell Europeu, reunit a Brussel·les el 17 de juny de 2004, amb el principal objectiu d’establir els paràmetres per al desenvolupament de les capacitats de la UE, davant l’evident incompliment dels compromisos derivats del *HeadlineGoal* de 1999, aprovat a Helsinki. Sobre el seu contingut i implicacions, cfr. GARCÍA ENCINA, C.: “HeadlineGoal 2010, ¿se cumplirán las promesas?”. Real Instituto Elcano, *ARI* 121-2004, de 12-7-2004.

Battle Groups o agrupacions tàctiques de combat, que ha tingut un cert desenvolupament posterior, a nivell teòric més que pràctic, al ser incorporat al Protocol sobre la Cooperació Estructurada Permanent al Tractat Constitucional i posteriorment al Tractat de Lisboa³⁵¹.

No obstant, el segon dels escenaris apuntats relatiu al relançament de les relacions de la Unió Europea amb les Nacions Unides va seguir manifestant-se amb l'adopció de dos documents, respectivament dedicats a la gestió militar i a la gestió civil de crisis. Pel que respecta al primer àmbit, el citat Consell Europeu de 18 de juny de 2004, va aprovar el document titulat "Cooperació entre la UE i les Nacions Unides a les operacions militars de gestió de crisis. Aspectes de l'aplicació de la Declaració conjunta de la Unió Europea i les Nacions Unides"³⁵². Pel que respecta al segon àmbit, el posterior Consell Europeu de 13 de desembre del mateix any, aprovaria el document titulat: "Cooperació Unió Europea – Nacions Unides en la gestió civil de crisis"³⁵³. En ambdós documents, el Consell Europeu estableix les línies per les que discorrerà la cooperació en ambdós àmbits durant els propers anys.

Precisament l'objectiu específic de la nova Declaració conjunta realitzada entre ambdues organitzacions el 7 de juny de 2007, "Joint Statement on UN-EU Cooperation in Crisis Management"³⁵⁴ serà revisar la cooperació en l'àmbit de la gestió de crisis des de l'anterior Declaració de 2003. Al marge de lo criticable que sigui la forma en que aquella es va adoptar, un simple comunicat de premsa, i de que va ser la presidència alemanya qui la promogués amb l'objectiu de fer

---

³⁵¹ .- Sobre el concepte de *BattleGroups*, cfr. BERMEJO GARCÍA, R.: "Los *Battlegroups* de la Unión Europea: ¿un medio creíble y eficaz de su política exterior?", *AthenaIntelligenceJournal*, vol. 3, nº 2, Abril-Junio 2008.

³⁵² .- "Cooperación entre la UE y las Naciones Unidas en las operaciones militares de gestión de crisis. Aspectos de la aplicación de la Declaración conjunta de la Unión Europea y las Naciones Unidas". Annex II de l'Informe de la Presidència sobre la PESD. Doc. 10226/04. Consell Europeu de 18 de Juny de 2004.

³⁵³ .- "Cooperación Unió Europea-Naciones Unidas en la gestión civil de crisis". Annex IV de l'Informe sobre la Presidència sobre la PESD. Doc. 16062/04. Consell Europeu de 13 de desembre de 2004.

³⁵⁴ .- Council of the European Union. *Joint Statement on UN-EU Cooperation in Crisis Management*. Brussels, 7 June 2007 (Presse).

més visible el suport que la UE estava prestant a les Nacions Unides en el continent africà³⁵⁵, el realment destacable és que el document no aporta novetats destacables sobre el primer de 2003, encara que com afirma González Alonso, va tenir l'efecte positiu de generar una nova dinàmica de treball per part de la UE, tant en lo relatiu a identificar les millores que s'havien d'escometre en relació a les Nacions Unides, com en lo referent a l'avaluació periòdica de les mesures proposades³⁵⁶. En aquesta línia d'actuació, i en virtut de les Recomanacions adoptades per al seu desenvolupament³⁵⁷, la Secretaria General del Consell està obligada a informar semestralment al Comitè Polític i de Seguretat (COPS) sobre els progressos realitzats.

La reforma introduïda pel Tractat de Lisboa sembla oferir expectatives molt favorables en el que respecta a la cooperació de la UE amb les Nacions Unides en l'àmbit de la gestió internacional de crisis, encara que com sempre acostuma a succeir aquelles dependran en bona part de l'ús que es faci dels nous instruments jurídics i institucionals que aporta dit Tractat, i sobretot de la voluntat dels Estats membres, que són en definitiva els qui tenen la capacitat per a implementar-los a

---

³⁵⁵ .- Tant a la República Democràtica del Congo (Acció Comú 2006/319/PESC del Consell, de 27 d'abril de 2006, sobre l'Operació Militar de la UE de suport a la Missió de les Nacions Unides a la República Democràtica del Congo –MONUC- durant el procés electoral. DO L 116, de 29-4-2006), com a Darfur, a través de l'operació AMIS de la Unió Africana, que va implicar una reduïda operació PESD, (Acció Comú 2005/557/PESC del Consell, de 18 de juliol de 2005, relativa a l'acció de suport civil i militar de la Unió Europea a la Missió de la Unió Africana a la regió sudanesa de Darfur. DO L 188, de 20 de juliol de 2005), amb la mobilització de mig centenar d'assessors policials i militars, el desplegament de mitjans militars de transport aeri subministrats per alguns Estats membres, (entre els que es trobava Espanya) i el finançament de la major part del cost ocasionats pel desplegament de les forces africanes de pau, mitjançant la "African Peace Facility" del Fons Europeu de Desenvolupament (FED). Sobre la primera, *vid.* MAJOR, C.: "EU-UN cooperation in military crisis management: the experience of EUFOR RD Congo in 2006", The European Union Institute for Security Studies, *Occasional Paper*, n° 72, September 2008. Sobre la participació de la UE a Darfur, i en general sobre dit conflicte, *vid.* el recent llibre col·lectiu GUTIÉRREZ ESPADA, C. (Dir.); CERVELL HORTAL, M.J. (Coord.): *Darfur, el conflicto inacabable*. Aranzadi, 2012.

³⁵⁶ .- GONZÁLEZ ALONSO, L.N.: "La Unión Europea y Naciones Unidas ante la gestión internacional de crisis...", *op. cit.*, pp. 87 y 88.

³⁵⁷ .- "Recommendations for the Implementation of the Joint Statement on EU-UN co-operation in crisis management". Doc. 5293/08, de 14 de gener de 2008 y revisades el 28 de juliol del mateix any (Doc. 5293/1/08/Rev 1, de 28 de julio de 2008) i el 29 de juny de 2009 (Doc. 11451/09, de 29 de junio de 2009).

la pràctica³⁵⁸. Entre dits instruments destaca l'adopció d'una nova Política Comú de Seguretat i Defensa (PCSD), incorporada als articles 42 a 46 del TUE³⁵⁹.

Entre ells, l'article 42, 1 ve a determinar l'abast i els límits de la nova PCSD, al emmarcar-la a la política exterior i de seguretat comú i a l'establir que oferirà a la Unió “una capacitat operativa basada en mitjans civils i militars”, amb la finalitat d'utilitzar-los “a missions fora de la Unió, que tinguin per objectiu garantir el manteniment de la pau, la prevenció de conflictes i l'enfortiment de la seguretat internacional, conforme als principis de la Carta de les Nacions Unides”.

De particular interès és la disposició compresa a l'apartat 5è del citat article 42, que estableix que el Consell “podrà encomanar la realització d'una missió, en el marc de la Unió a un grup d'Estats membres amb la finalitat de defensar els valors i afavorir els interessos de la Unió”, missió que es regirà per l'article 44, a l'afirmar que tal missió serà encomanada als “Estats membres que ho desitgin i que disposin de les capacitats necessàries” per executar-la i la gestió de la qual “s'acordarà entre dits Estats membres, en associació amb l'Alt Representant de la Unió per a Assumptes Exteriors i Política de Seguretat”.

---

³⁵⁸ .- Quan aquesta voluntat s'ha manifestat positivament, com a les missions Concordia o Atlanta, el procés de generació de capacitats ha culminat en els terminis previstos, repercutint de forma positiva en el desenvolupament de la missió. No obstant, en altres ocasions s'han produït disfuncions entre el desig de la Unió, o d'algun dels seus Estats més significatius, per a posar en marxa una missió i la “mesquinesa” de la resta d'Estats per a posar els mitjans operatius necessaris per al seu desenvolupament. França, en la seva condició d'antiga potència colonial i pels seus interessos al continent africà, s'ha vist embolicada en repetides ocasions en aquesta dinàmica, amb resultat divergents. Des de l'experiència positiva de l'operació Artemis, fins les operacions militars dutes a terme a la República Democràtica del Congo i al Chad (EUFOR RD CONGO i EUFOR CHAD/RCA), on hi va haver dificultats en el procés de generació de capacitats que van originar retards a la seva posada en marxa, essent França la que de forma significativa va aportar mitjans, sense aconseguir implicar a un nombre important d'Estats membres.

³⁵⁹ .- Sobre la PCSD, *vid.* entre altres, ALDECOA LUZÁRRAGA, F.; GUINEA LLORENTE, M.: “La Política Común de Seguridad y Defensa en el Tratado de Lisboa: Hacia la defensa propia de la Unión Europea”, a *La Europa que viene: el Tratado de Lisboa*. Marcial Pons, Madrid 2008; BICKERTON, C.; IRONDELLE, B.; MENON, A.: “Security Co-operation beyond the Nation-State: The EU's Common Security and Defence Policy”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, 1, January 2011, pp. 1-21; CAMMILLERI-SUBRENAT, A.: *Le droit de la politique européenne de sécurité et de défense dans le cadre du traité de Lisbonne*. Editions TC&TOC et Lavoisier, Cachan 2010; MERLINGEN, M.; OSTRUSKAITÉ, R. (Eds.): *European Security and Defence Policy. An Implementation Perspective*. Routledge, London, 2010.

Del contingut de tals disposicions i d'altres connexes es deriven almenys dos tipus de consideracions: en primer lloc que els Estats membres segueixen mantenint competències decisives en matèria de PCSD; i que el Consell serà qui, segons l'article 42,3, defineixi els objectius de la PCSD, essent igualment dit òrgan qui, de conformitat amb l'apartat 4rt del mateix article, "adoptarà per unanimitat, a proposta de l'Alt Representant... o a iniciativa d'un Estat membre", les decisions relatives a la PCSD, "incloses les relatives a l'inici d'una missió...". Les operacions dutes a terme per la Unió en el marc de la PESD no van obeir a una planificació estratègica degudament estructurada, doncs van estar molt condicionades tant per la seva dependència de les capacitats posades a disposició per part dels Estat membres, com per la dispersió en el control dels instruments relatius a la cooperació amb les Nacions Unides en matèria de gestió de crisis³⁶⁰, el que es va traduir en clamoroses disfuncions que van afectar a la qualitat de dita col·laboració³⁶¹ com es va posar de manifest, en particular, a la República Democràtica del Congo³⁶².

Malgrat això, convé assenyalar que les reformes institucionals introduïdes pel Tractat de Lisboa, tant la figura reforçada de l'Alt Representant com la creació del SEAE, poden incidir en la correcció de dites disfuncions i en una millor definició de les línies estratègiques. Això hauria de propiciar notablement les possibilitats de cooperació amb Nacions Unides en aquest àmbit, encara que segons vam advertir anteriorment, és la posada en pràctica de les mateixes la que determinarà el nivell real de tals possibilitats, existint, no obstant algunes limitacions considerables al respecte com la mancança d'una estructura

---

³⁶⁰ .- Per a un anàlisi sobre les diferents missions en les que ha participat la UE, així com la seva relació amb altres actors internacionals, *vid.* ATTINÀ, F.; IRRERA, D. (Eds.): *Multilateral Security and ESDP Operations*. Farnham, Ashgate, 2010.

³⁶¹ .- Cfr. GONZÁLEZ ALONSO, L.N.: "La gestión de crisis en el nuevo modelo de acción exterior de la Unión Europea: ¿más y mejor cooperación con Naciones Unidas?", a González Alonso, L.N. (Dir.); Garrido Muñoz, A. (Coord.): *La Unión Europea y el multilateralismo eficaz...*, *op. cit.*, p.89.

³⁶² .- A la República Democràtica del Congo perquè no es va poder desplegar una nova missió de la UE al 2008 malgrat d'haver estat ja prèviament al 2003 i 2006, i de comptar en aquell moment amb dos missions civils de gestió de crisis.

permanent per a dirigir les operacions militars, el que permetria reforçar el paper de la Unió en les mateixes.

Per una altra banda, el fet de que les noves delegacions de la UE a l'exterior quedin vinculades al nou SEAE, i que de forma particular afecti a la representació de la UE a les Nacions Unides, on l'antiga Delegació de la Comissió així com la també antiga Oficina d'Enllaç del Consell s'han fusionat en la nova Delegació de la UE, haurien de tenir efectes positius en la interacció entre les Nacions Unides i la UE, en particular en matèria de gestió internacional de crisis, permetent avançar en les línies marcades per la New Horizon Initiative de Nacions Unides³⁶³. No obstant s'ha de rebutjar qualsevol automatisme optimista, no només per les dificultats que comporten la posada en marxa dels nous mecanismes que haurien de garantir un recurs combinat de mitjans civils i militars per part de la UE en el marc de la PCSD, lo que aniria en la nova línia d'acció anteriorment mencionada, sinó també per l'impacte de l'actual crisi financera i econòmica que ha sumit a la UE i a tot el projecte europeu en una paràlisi sense precedents.

---

³⁶³ .- *A New Partnership Agenda. Charting a New Horizon for UN Peacekeeping*. Department of Peacekeeping Operations and Department of Field Support. New York, July 2009.

CONCLUSIONS

El present treball de recerca analitza la idea d'Europa i del europeisme a través de la història. El naixement dels Estats moderns en els segles XV i XVI va marcar de fet l'inici del concepte, si per tal entenem la tendència a la superació de la divisió d'Europa en Estats sobirans i dels conflictes armats entre els pobles europeus mitjançant una associació, unió o federació d'Estats.

Com hem intentat demostrar en aquest treball, la idea d'Europa i del europeisme no és estàtica sinó molt dinàmica i ha estat fortament condicionada pels factors jurídics, històrics, econòmics i socials a través de la història, durant les diferents etapes que han marcat profundament l'evolució del concepte: Edat Mitjana, Renaixement, Revolució francesa, el Congrés de Viena, o les dues guerres mundials, tots ells fets rellevants que han determinat la vida europea, tant el seu desenvolupament com les seves tragèdies, com a conseqüència dels enfrontaments armats tan presents a la història del continent.

Sense cap mena de dubte i a partir del Renaixement, els termes "Europa" i "europeu", es van anar generalitzant en els escrits dels humanistes, amb referències a una entitat cultural i política, que s'anava allunyant de l'ús medieval que només li donava un sentit geogràfic. Per altra banda el procés de secularització del pensament i d'altres àmbits de l'activitat humana, va propiciar igualment l'evolució terminològica, reduint la noció de la "cristiandat" a l'àmbit religiós amb independència de la base geogràfica que ja sobrepassava els seus límits espacials tradicionals. No obstant i a pesar de que és cert que els arrels d'Europa arriben fins l'antiguitat grecoromana, passant per l'Edat Mitjana cristiana, no ho és menys que la idea d'Europa, en tant que entitat històrica-cultural i política, pertany a la modernitat.

La unitat europea es l'ideal mil·lenari dels més grans esperits i pensadors europeus. En la seva versió moderna està unit als problemes plantejats per la

consolidació del principi nacional amb la Revolució francesa i amb la nova concepció de la societat internacional que es deriva de la mateixa. D'aquesta manera s'explica en la fórmula federalista dels "Estats Units d'Europa", entesa com un mitjà per a establir relacions pacífiques entre les nacions, per a garantir, al mateix temps, la seva autonomia a través de la seva subordinació a un poder superior, encara que limitat, per anular les conseqüències del nacionalisme desintegrador.

La creació de l'organització europea, amb les seves particularitats i singularitats entre integració i cooperació intergovernamental, no fou una invenció del segle XX, si no que ja des dels temps moderns, diversos pensadors ja defensaven la idea, certament molt revolucionària per aquell moment, d'un continent unit. La unitat donaria pas a la pau i a l'establiment de vincles comercials profunds.

Constatem que l'enfoc històric ens ha permès afirmar que ens trobem davant d'un procés complex i encara no definitivament tancat, que ha estat determinat per una gran diversitat de situacions i fets. Algunes de les característiques adquirides a partir de la constant transformació del continent i de les seves societats s'han anat solidificant en allò que anomenem la construcció europea. Aquest fenomen de cristallització i solidificació constant i progressiva dels fets històrics en el procés d'integració europea, es pot advertir en alguns àmbits, que il·lustren aquesta afirmació en forma d'exemples pràctics: deduïm que la creació de la política de cooperació al desenvolupament va venir determinada, entre d'altre factors, pel fi de l'era colonial i la necessitat de mantenir vincles entre les metròpolis i les antigues colònies. Per altra banda, els aspectes socials i en particular religiosos han aportat matisos a l'europeisme al passar d'una Europa catòlica a una laica, però mantenint d'alguna forma els seus arrels cristians. Així mateix, l'entrada dels països del Centre i Est d'Europa també fou un fet destacable i rellevant, donat que es tractava de països que havien estat sota el control de l'antiga Unió Soviètica, fet que va obrir la discussió dels límits o les

fronteres d'Europa, és a dir fins on ha d'arribar el projecte de construcció europea.

Igualment, assumim que la construcció europea és un fet tangible, real, material, indiscutible, derivat d'una sèrie de factors, actes i processos que mai s'havien experimentat. Ha costat molt treball i sacrifici arribar al grau d'integració actual, però és indubtable que, malgrat els entrebancs de tot tipus que han sorgit al llarg de la seva petita història, s'han vençut sistemàticament encara que de vegades ha estat un procés dolorós i complex. Era la primera vegada que ocorria un succés així, i per això, la manca d'experiència era total i difícil de superar. Però la batalla, que ha estat i continua sent llarga i engrescadora al mateix temps que encisadora, s'ha vençut per la voluntat d'unes persones que tenien l'esperança de vèncer-la.

Costa d'entendre i de fruit l'esforç i el treball d'uns homes titànics plens d'entusiasme, en una labor tan enigmàtica i poc precisa, com era l'obra d'arranjar una Europa destrossada per la Segona Guerra Mundial, i, no obstant, l'esforç va valer la pena. A pesar dels enemics d'aquesta obra, com en tota obra humana, l'ímpetu dels creadors i forjadors de la primera, veritable i duradora unificació política, social i econòmica d'Europa, va fer possible l'assaig grandios i formidable, que mai s'havia pogut intentar portar-lo a bon fi. Els fets que van propiciar la instauració de l'organització europea han marcat al mateix temps els objectius primordials d'aquesta: d'una banda la integració econòmica, i d'altra, la consolidació de la pau, és a dir, d'un continent sense guerres on la resolució dels conflictes es planteja per mitjans pacífics i en torn a la diplomàcia. Es cert que dins de les fronteres de la Unió s'ha evitat l'aparició de conflictes armats, però no a Europa, donat que la Unió Europea no va poder evitar la guerra dels Balcans. A aquests objectius s'han incorporat d'altres com la lluita per l'Europa social o la cristal·lització del *soft-power*.

Destaquem que avui la UE és un bloc de més de cinc-cents milions de persones i 28 països, que funcionen amb unes normes que tenen primacia sobre les normes internes dels Estats membres, amb un Parlament amb competències legislatives, i unes institucions supranacionals, a més d'un Tribunal que garanteix la interpretació i l'aplicació de les seves normes en tot el territori de la Unió. Aquest conjunt de característiques l'han convertit en un model a imitar, per la seva solidesa, la seva organització estructural i les seves relacions internes i externes. Per altra banda, continuen funcionant els dos models, el comunitari d'integració i el de cooperació intergovernamental. Ambdós han aconseguit una organització *sui generis* que exporta el seu model i valors, posicionant-se com un *soft-power* o poder tou, però al mateix temps com una potència normativa de primer ordre. Ara bé, factors interns com el desencant dels ciutadans o les conseqüències de la crisi econòmica han donat lloc a una certa fatiga del projecte. No obstant això, podem afirmar que la resposta als reptes no és nova, si no que sempre ha passat per ajuntar esforços i caminar per la senda de construir "més Europa", a pesar de determinades reticències.

En quant a les figures més emblemàtiques que van promocionar la creació de l'organització tal i com ara la coneixem, al marge de precursors tan valuosos com Saint-Simon, Bluntschli, Lorimer, Frantz o més recentment Coudenhove-Kalergi, entre molts altres, és cert que van ser Jean Monnet i Robert Schuman, els autèntics constructors que van materialitzar la idea. Segurament, sense ells, Europa no seria ara l'Europa de la integració econòmica i progressivament política. Dues grans intel·ligències al servei d'un ambiciós objectiu: la petita Europa convertida en la primera potència mundial en el comerç i l'economia, malgrat que la il·lusió d'una Europa unida políticament encara no s'ha pogut complir. Mai s'hagués pogut albirar una Europa com la present sense l'aportació incommensurable d'aquestes dues personalitats. La seva capacitat política i visió de futur van ser transcendents i la seva feina fou impossible de superar. Destaquem en particular la figura d'en Jean Monnet, un autèntic visionari, un arquitecte genial i un constructor creatiu i intel·ligent, que va tenir ben abans que

la resta dels seus coetanis la intuïció d'engegar la construcció d'Europa, per tal de reconciliar els pobles europeus i fomentar al mateix temps l'arrel definitiu de la democràcia, l'Estat de dret i el respecte de la dignitat humana i dels drets humans i de les llibertats fonamentals, sense oblidar la solidaritat.

Si intentem traçar un cert paral·lelisme entre els fundadors de la Europa moderna i la contemporània, hem de considerar la feina tan feixuga que van desenvolupar els creadors del Mercat Comú envers de l'arranjament del mapa d'Europa destruït per la Primera i Segona Guerra Mundial i enmig d'un nacionalisme ultra eufòric i desintegrador. Per tot això, podem considerar aquesta obra pròpia de titans precisament per la dimensió del repte: Monnet, Schuman, Spaak Spinelli, Adenauer... reclamen el nostre reconeixement. El contingut i les sinèrgies dels Tractats de Paris, de Roma, i les seves reformes posteriors, tenen una profunditat i una visió de futur superiors als dels Tractats de Westfalia, de Utrecht i de Versalles, i l'encert o no de les conseqüències, era més problemàtic i de més transcendència, perquè afectaven a més territoris i a més persones.

No ignorem que el projecte europeu ha patit crisis internes molt significatives i ha conegut també impulsos molt notables que l'han fet superar els moments de paràlisi en que de vegades s'ha trobat. La integració europea s'ha manifestat sistemàticament com una idea en moviment i constant desenvolupament que ha patit revessos, però que manté el seu objectiu primordial basat en la idea-força de la integració. Una de les manifestacions d'aquest procés han estat els avenços jurídics que s'han introduït a través dels diferents tractats: Acta Única Europea, Tractat de Maastricht, Tractat d'Amsterdam, el Tractat de Niça, i finalment el Tractat de Lisboa.

L'anàlisi del Tractat de Lisboa, de la seva gènesi des del fracàs del projecte constitucional i dels seus elements principals, ens ha permès concloure que, malgrat la non-nata Constitució Europea, ens trobem davant l'inici d'una nova etapa que supera el continuisme de les etapes anteriors, al recollir l'esmentat

Tractat, una bona part dels continguts del projecte constitucional, a pesar del context de crisi econòmica que ha acompanyat la seva entrada en vigor i posterior desenvolupament. A tal efecte remarcuem que les principals novetats que aporta el Tractat de Lisboa des de la perspectiva de la naturalesa jurídica de la Unió Europea i la seva personalitat internacional, així com la dimensió institucional de les reformes operades pel Tractat, entre d'altres, han possibilitat i potenciat al mateix temps la projecció d'aquestes reformes en algunes de les matèries més rellevants introduïdes o modificades pel Tractat: des de la protecció dels drets humans i llibertats fonamentals, fins l'estudi de diferents àmbits i sectors de l'acció exterior de la Unió Europea, com la política comercial comú, la política de cooperació al desenvolupament, la Política exterior i de Seguretat Comú (PESC) o la Política Comú de Seguretat i Defensa (PCSD).

No obstant i a pesar de la trajectòria globalment positiva seguida per la integració europea en aquestes sis dècades, constatem que el genoma de la Unió Europea, ens presenta una sèrie de característiques que limiten considerablement el seu camp d'acció, en particular a l'hora de formular una política exterior pròpia: la primera, una seguretat subcontractada per la dependència dels Estats Units; la segona, una economia més interdependent cap a l'interior que interdependent amb l'exterior, i la tercera, una molt reticent disposició a acceptar a determinats nous membres, malgrat que les demandes d'adhesió, suposen la confirmació del seu poder i atractiu davant d'altres països.

De tota aquest conjunt de característiques resulta un disseny institucional summament limitat, a l'hora de jugar al tauler del món del segle XXI. Tot plegat demostra la poca vocació de política exterior que encara té la Unió Europea, així com les deficiències en la construcció de la unitat política, la qual cosa constata que el seu gran pes econòmic i comercial a nivell mundial, no té una correlació proporcional al seu pes polític en el moment actual.

Aquesta afirmació es fonamenta en les carències que presenta l'acció exterior de la Unió en quatre escenaris que hem identificat, tres de caire geogràfic: Mediterrània, Rússia, Amèrica Llatina; i un altre més transversal: la implicació de la Unió en el manteniment de la pau i la seguretat internacionals a nivell global. Si per una part es constata que en tots aquests escenaris es poden identificar llums i ombres en l'acció de la UE, per altra banda queda demostrada la falta d'ambició política de la Unió, precisament pel fet de que els instruments de política exterior no han estat encara desenvolupats a la mida de les possibilitats i necessitats reals de la Unió Europea per a la defensa dels seus interessos i valors a la resta del món.

BIBLIOGRAFIA

I.- Monografies i llibres col·lectius

- ABADÍA, L.: *La crisis ninja y otros misterios de la economía actual*. Espasa-Calpe, Madrid, 2009.
- ACOSTA SÁNCHEZ, M.A.: *La política europea de seguridad y defensa y la gestión de crisis internacionales. Las operaciones Petersberg*. Dykinson, Madrid, 2008.
- AHIJADO QUINTILLÁN, M.: *Historia de la unidad europea*, Pirámide, Madrid, 2000.
- ALBERTÍ, E.; FOSSAS, E. y CABELLOS, M.A.: *El principi de subsidiarietat a la Unió Europea*. Ed. Parlament de Catalunya, Barcelona, 2005.
- ALCÁNTARA, M.: *Sistemas políticos de la Unión Europea*. Tirant lo Blanch, Valencia, 2000.
- ALIGHIERI, D.: *De Monarchia: nouva versione con un esame esplicativo*, Prato: La Tipografia, 1921.
- ALONSO GARCÍA, R.: *La Carta de Derechos Fundamentales de la Unión Europea* Civitas Madrid, 2006.
- ALVAR, M.F.: *La Gran obra internacional de la Sociedad de Naciones*, Madrid, 1936.
- AMBROSIUS, G; HUBBARD, W.H.: *Historia social y económica de Europa en el siglo XX*. Alianza, Madrid, 1995.
- ARACIL, R.; OLIVER, J y SEGURA, A.: *El mundo actual: de la Segunda Guerra Mundial a nuestros días*. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1995.
- ARCOS VARGAS, M.C.: *De la Comunidad a la UE. El Tratado de la UE, firmado en Maastricht el 7 de febrero de 1992*, UNED, Sevilla, 1992.
- ARTOLA, R.: *La II Guerra Mundial. De Varsovia a Berlín*. Alianza, Madrid, 1995.

- ASIMOV, I.: *Historia y Cronología del Mundo*. Ariel, Madrid, 2006.
- ATTALI, J.: *¿Y después de la crisis, qué...?: propuestas para una nuevademocracia mundial*, Gedisa, Barcelona, 2009.
- ATTINÀ, F.; IRRERA, D. (Eds.): *Multilateral Security and ESDP Operations*. Farnham, Ashgate, 2010.
- AURELL, J; PUIGARNAU, A.: *La cultura del mercader en la Barcelona del siglo XIV*. Omega, Barcelona, 1998.
- BARBE IZUEL, M.E.: *Relaciones internacionales*, 3ª edición, Tecnos, 2007.
- BARBÉ, E; HERRANZ, A.: *The role of Parliaments in European foregin policy*. Institut Estudis Europeus, Barcelona, 2005.
- BARROSO, J.M.D.: *Le système politique portugais face à l'intégration européenne: partis politiques et opinion publique*, APRI, Lisboa, 1983.
- BASSOLS, R.: *España en Europa: historia de la adhesión a la CE, 1957-1985*, Política Exterior, Madrid, 1985.
- BATAILLON, M.: *Erasmus y España: Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*. Fondo de Cultura Económica, México, 1983.
- BAUMAN, Z.: *Globalització, les conseqüències humanes*. Pòrtic, Barcelona, 2001.
- BEEVOR, A.: *Berlin, la caída: 1945*. Crítica, Barcelona, 2005.
- BEEVOR, A.: *La Segunda Guerra Mundial* (traducción de Teófila de Lozoya y Juan Rabasseda), Círculo de Lectores, Barcelona, 2013.
- BEEVOR, A.: *Stalingrado*. Crítica, Madrid, 2000.
- BELENGUER CEBRIÀ, E.; GARÍN LLOMBART, F.V.(Eds.): *La Corona de Aragón, siglos XII-XVIII*, Madrid, Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 2006.
- BELTRÁN, S. *L'Assemblea de Regions d'Europa (ARE)*, Generalitat de Catalunya. Escola d'Administració Pública, Barcelona, 1996.
- BENEYTO, J.M.: *Europa 1992: el Acta Única Europea (Mercado interior y cooperación política europea)*, Madrid, 1986.

- BENEYTO, J.M.; BECERRIL, B. (Dirs.): *Una nueva organización de Naciones Unidas para el siglo XXI*, Biblioteca Nueva, Instituto Universitario de Estudios Europeos de la Universidad CEU San Pablo, Madrid, 2007.
- BERENGUER, J.: *El Imperio de los Habsburgo 1273-1918*, Crítica, Barcelona, 1993.
- BERÓ, Y.: *El siglo XVII. De la Contrarreforma a las luces*, Madrid, Akal, 1991.
- BERZOSA, C.: *Economía, crisis o recuperación*. Eudema, Madrid, 1988.
- BLACK, J.: *La Europa del siglo XVIII, 1700-1789* Akal, Madrid, 1997.
- BLANC ALTEMIR, A. (Dir.): *Las relaciones entre las Naciones Unidas y la Unión Europea: seguridad, cooperación y derechos humanos*, Tecnos, Madrid, 2013.
- BLANC ALTEMIR, A. (Ed.): *El proceso de reforma de las Naciones Unidas: la dimensión institucional y el mantenimiento de la paz y la seguridad internacionales*, Tecnos, Madrid, 2009.
- BLANC ALTEMIR, A. (Ed.): *Les Nations Unides a la fi de segle: reptes i línies d'acció*, Associació per a les Nacions Unides a Espanya, Barcelona, 1998.
- BLANC ALTEMIR, A.: *La Unión Europea y el Mediterráneo. De los primeros acuerdos a la primavera árabe*. Editorial Tecnos, Madrid 2012.
- BLANC ALTEMIR, A.: *La violación de los derechos humanos fundamentales como crimen internacional*, Bosch, Barcelona, 1990.
- BLANCO, J.A.: *Tercer milenio. Una visión alternativa de la posmodernidad*. Txalaparta, La Habana, 1999.
- BLÁZQUEZ, I.: *Los nacionales de terceros países en la Unión Europea*. Universidad de Córdoba, Córdoba, 2003.
- BOEGNER, J.M.: *Le marché commun de six à neuf*, Armand Colin, París, 1974.

- BORJA, J; DOURTHE, G y PEUGEOT, V.: *La ciudadanía europea*, Península, Barcelona, 2001.
- BORONAT, I.: *Les grans Croades medievals*, Claret, Barcelona, 1992.
- BORRELL, J.: *Europa en la encrucijada*. Fundación Caja Mar, Almería, 2007.
- BRAUDEL, F.: *Las civilizaciones actuales*, Tecnos, Madrid, 1971
- BROAD, R.; PRESTON, V. (Eds.): *Moored to the continent?: Britain and European Integration*, University of London Press, London, 2001.
- BROOKE, C.: *El florecimiento de la Europa medieval*, Labor, Barcelona, 1968
- BUSTELO, P.: *Teorías contemporáneas del desarrollo económico*, Síntesis, Madrid, 1998.
- CALVOCORESSI, P.: *Guerra total*. Alianza, Madrid, 1979.
- CALVOCORESSI, P.: *Historia política del Mundo Contemporáneo. De 1945 a nuestros días*. Akal, Madrid, 1999.
- CAMMILLERI-SUBRENAT, A.: *Le droit de la politique européenne de sécurité et défense dans le cadre du traité de Lisbonne*. Editions TC&TOC et Lavoisier, Cachan 2010;
- CANALES, E.: *La Inglaterra victoriana*. Vol.205. Akal, Madrid, 1999.
- CARACUEL RAYA, M.A.: *Los cambios de la OTAN tras el fin de la guerra fría*, Tecnos, Madrid, 1997.
- CARBONELL, C-O.: *L'Europe de Saint-Simon*, Imaginaire de l'Europe, Toulouse, 2001.
- CARDONA LLORENS, J.: *La ONU y el mantenimiento de la paz en el siglo XXI. Entre la adaptación y la reforma de la Carta*, Cedri-Tirant lo Blanch Monografías núm. 583, Valencia, 2008.
- CARLÉ COLS, C.: *La sociedad hispana medieval*. B. Gradisa, 2001. 26, 36-45.
- CARMONA, J.F.: *El Defensor del Pueblo Europeo*. Instituto Nacional de Administración Pública, Madrid, 2000.

- CASTELLO TRAVER, J.E.: *La Primera Guerra Mundial: la Gran Guerra*, Anaya, Madrid, 2010.
- CASTELLS, A. *Europa és el futur*. Edic. 62, Barcelona, 2005.
- CHURCHILL, W. *La Segunda Guerra Mundial*. La Esfera, Barcelona, 2009.
- CIPOLLA, C.M. *Historia Económica de Europa*. Ariel, Barcelona, 1979.
- CLAVERO, B.: *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla. 1369-1836*. Siglo XXI de España, Madrid, 1974.
- CLOSA, C; FERNÁNDEZ, N.: *La Construcción de la U.E.* Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2005.
- CONSTANT, B.: *De l'esprit de conquête et de l'usurpation dans leurs rapports avec la civilisation européenne*, Imprimerie Nationale, Paris, 1992.
- COOK, C.: *Guía de historia contemporánea de Europa*, Alianza, Madrid, 1992.
- COOMBES, D. (Ed.): *Ireland and the European Community. Ten years of membership*, Gill and Macmillan, Dublin, 1983.
- COOTER, R; ULEN, T.: *Derecho y economía*. Fondo Cultura Económica, México, 1998
- CORBETT, R.: *The Treaty of Maastricht. From conception to ratification: a comprehensive reference guide*, Longman, Essex, 1993.
- CORTES SALINAS, C.: *La Restauración y primeras oleadas revolucionarias*. Akal, Madrid, 1982.
- COT, J-P.; PELLET, A.; FORTEAU, M.: *La Chartre des Nations Unies. Commentaire article par article, I-II*, 3e édition, Economica, Paris, 2005.
- CRESPO, J.: *España en Europa. 1945-2000. Del ostracismo a la modernidad*. Marcial Pons, Madrid, 2004.
- CROCE, B.: *Historia de Europa en el siglo XIX*, Ariel, Barcelona, 1996.
- DANVILA y COLLADO, M.: *Las libertades de Aragón: ensayo histórico, jurídico y político*, Imprenta de Fontanet; 1881.

- DAVIES, NOVINAN. *Europa en guerra 1938-1945*, Planeta, Barcelona, 2000.
- DE BETHUME, M. (duc de Sully): *Mémoires de Maximilien de Béthune, duc de Sully, ministre de Henri IV, mis en ordre, avec des remarques, par M.L.D.L.D.L*, Nouvelle édition, revue, corrigée & augmentée, avec des observations sur les remarques jointes auxdits mémoires, l'esprit de Sully&celui de Henri IV, Londres, 1779.
- DE BETHUME, M. (duc de Sully): *Sully's Grand Design of Henry IV*, Sweet and Maxwell Ltd., London, 1921.
- DE CASTEL, C.I. (abbé de Saint-Pierre): *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, Fayard, Paris, 1986.
- DE COMTE, H. (Saint-Simon): *De la reorganización de la sociedad europea*, (traducción Blanca Navarro), Círculo de Bellas Artes, Madrid, 2011.
- DE JOUVENEL, B.: *Vers les États-Unis d'Europe*, LibrairieValois, Paris, 1930.
- DE JOUVENEL, H.; ROQUE, M.A.: *Catalunya a l'horitzó del 2010. Prospectiva mediterrània*, Enciclopèdia Catalunya, Barcelona, 1993.
- DE PADUA, M.: *El defensor de la paz*, Tecnos, 1989.
- DE RUYT, J.: *L'Acte Unique Européen. Commentaire*, Bruxelles, 1987.
- DEANE, P.: *El Estado y el sistema económico: introducción a la historia de la economía política*. Crítica, Barcelona, 1995.
- DUBOIS, P.: *De recuperatione Terre Sancte. Traité de politique générale (1306)*, publicat d'acord amb el manuscrit del Vaticà, edició de Charles-Victor Langlois, París, 1981.
- DUBY, G.: *El año Mil*. Gedisa, Barcelona, 1988.
- DUCHHART, H.: *La época del absolutismo*, Altaya, Madrid, 1997.
- ELGUEA PALACIOS, J.: *Las relaciones entre la Unión Europea y la Federación Rusa en materia de seguridad y defensa. Reflexiones al calor*

- del nuevo concepto estratégico de la Alianza Atlántica.* CEU. Instituto Universitario de Estudios Europeos, Documento de Trabajo, N° 56/2012.
- ELÍAS, J.: *El euro: balance de los tres primeros años*, Colección Estudios Económicos. Caja Ahorros y Pensiones de Barcelona “La Caixa”, Barcelona, 2001.
  - ELLIOT, J.M.: *Revoluciones y rebeliones de la Europa Moderna*, Alianza, Madrid, 1999.
  - FARAMIÑAN GILBERT, J.M. (Coord.): *Reflexiones en torno al Tratado de Amsterdam y futuro de la UE*, Editorial Comares, Granada, 2000.
  - FERRER, X.: *Els límits de la Unió Europea*. Mediterrània, Barcelona, 2000.
  - FERRER, X.: *Europa: projectes i realitats. Reflexions sobre el present i el futur de la UE*. Mediterrània, Barcelona, 2002.
  - FERRO, M.: *La Gran Guerra 1914-1918*. Alianza, Madrid, 2014.
  - FERRO, M.: *La Gran Guerra*, Alianza, Madrid, 1996.
  - FUNDACIÓ CARLES PI i SUNYER D’ESTUDIS AUTONÒMICS I LOCALS.: *La participación de las regiones en Europa*. Institut d’Estudis Autònoms, Barcelona, 2003.
  - GARCÍA DE CORTÁZAR, F.: *Los mitos de la Historia de España*. 2 vols. Planetario, Madrid, 2003.
  - GARCÍA DE CORTÁZAR, J.: *Historia de la Edad Media. Una síntesis interpretativa*. Alianza, Madrid, 1998.
  - GARCÍA, J.L.: *España, Economía ante el siglo XXI*. Espasa-Calpe, Madrid, 1995.
  - GERBERÁ, P.: *Europa cultural y religiosa*, Labor, Barcelona, 1982.
  - GERBET, P.: *La construction de l’Europe*, Imprimerie nationale, Paris, 1999.
  - GERBET, P.: *La genèse du Plan Schuman: des origines à la déclaration du 9 mai 1950*, Centre de recherches européennes, Lausanne, 1962.
  - GERONET, M.: *El siglo XVI*. M. Akal. 1990.

- GILBERT, M.: *La Primera Guerra Mundial*. La Esfera, Barcelona, 2004.
- GRAF VON COUDENHOVE-KALERGI, R.N.: *Pan-Europa*, (traducción Félix de la Fuente), Encuentro, Madrid, 2010.
- GRANHOLM, N.; MALMINEN, J.; PERSSON, G. (Eds.): *A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*. FOI, Stockholm, 2014.
- GRIFFITHS, R.T.: *Thank you M. Monnet: essays on the history of European integration*, Leiden University Press, Leiden, 2014.
- GUTIÉRREZ CONTRERAS, F.: *Europa: historia de una idea*, Salvat, Pamplona, 1987
- GUTIÉRREZ ESPADA, C. (Dir.); CERVELL HORTAL, M.J. (Coord.): *Darfur, el conflicto inacabable*. Aranzadi, 2012.
- GUTIERREZ ESPADA, C.: *El sistema institucional de las Comunidades Europeas*, Tecnos, Madrid, 1993.
- GUTIERREZ ESPADA, C.; CERVELL HORTAL, M.J.; PIERNAS LOPEZ, J.J.; GARCIANDIA GARMENDIA, R.: *La Unión Europea y su Derecho*, Editorial Trotta, Madrid, 2012.
- HEERS, M. L.: *El mundo contemporáneo 1848-1914*, Sarpe, Madrid, 1986.
- HERRIOT, E.: *Europe*, Rieder, Paris, 1930.
- HILTON, RH.: *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988.
- HUESA, R.: *Instituciones de Derecho Comunitario*. Tirant lo Blanch, Valencia, 2009.
- HUGO, V.: *L'idée de l'Europe*, Congrès de la paix, 21.08.1849. http://www.assemblee-nationale.fr/13/evenements/textes_victor_hugo.asp
- IOAKIMIDIS, P. (Ed.): *Greece in the European Union: the new role and the new agenda*, MPMM, Atenas, 2002.
- IRADIEL P.: *Las claves del feudalismo, 860-1500*, Editorial Planeta, 1991.

- IRADIEL, P; SARASA, E.: *Historia medieval de la España cristiana*. Càtedra, Madrid, 2009.
- ISAAC, G.: *Manual de Derecho Comunitario general*. Ariel, Barcelona, 2000.
- JACKSON, G.: *Civilización y barbarie en la Europa del siglo XX*, Planeta, Barcelona, 1997.
- JANER TORRENS, J.D.: *La promoción de los derechos humanos y de los principios democráticos en las relaciones exteriores de la Unión Europea: mecanismos jurídicos*. Atelier, Barcelona 2005.
- JEHEL, G.; RACINET, PH.: *La ciudad medieval: del Occidente cristiano al Oriente musulmán*. Omega, Barcelona, 1999.
- JOHNSON, P.: *Tiempos modernos. La historia del siglo XX. Desde 1917 hasta la década de los 90*. Javier Vergara Editor, Buenos Aires, 1988.
- KAISER, W.; STAERCK, G. (Eds.): *British Foreign Policy 1955-1964: contracting options*, Macmillan Basingstoke, 2000.
- LADERO QUESADA, M.A.: *Historia Universal. Edad Media 2*. Vicens-Vives, 1987.
- LAFONT, R.: *Nosaltres, el poble europeu*. Edicions 62, Barcelona, 1991.
- LARIO GONZALEZ, M.A. (Coord.): *Historia contemporánea universal: del surgimiento del Estado contemporáneo a la Primera Guerra Mundial*, Alianza Editorial, 2010.
- LE GOFF, J.: *La vieille Europe et la nôtre*, Seuil, Paris, 1994.
- LE GOFF, J.: *La civilización del Occidente medieval*, Paidós, Madrid, 1999.
- LIDDELL HART, B.: *Historia de la Segunda Guerra Mundial*, Noguer y Caralt, Barcelona, 2005.
- LINGNALL, J.: *El Siglo XVIII*, Crítica, Barcelona, 1981.
- LLIMONA, J.: *Ser ciutadans d'Europa. Drets i deures*, Tibidabo, Barcelona, 1985.

- LÓPEZ, A.: *La Constitución de Europa a debate. Estudios sobre el complejo*. Tirant lo Blanch, Valencia, 2004.
- LÓPEZ, P.: *Historia de Roma*. Akal, Madrid, 2004.
- LOSTE RODRIGUEZ, M.A.: *Las cruzadas*, Anaya, Madrid, 1990.
- LEHMANN, J.: *Las cruzadas*, Martinez Roca, Barcelona, 1989.
- LOUIS, J.V.; WAELBROECK, D. (Dir.): *Le Parlement Européen dans l'évolution institutionnelle*, Éditions de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, 1988.
- LUDLOW, P.N.: *Dealing with Britain. The Six and the First UK application to the EEC*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- MAC MILLAN, M.: *Paris, 1919. Seis meses que cambiaron el mundo*. Tusquets, Barcelona, 2005.
- MACMILLAN, M.: *1914: de la paz a la guerra*, Turner, Madrid, 2013.
- MAHAN, E.: *Kennedy, De Gaulle and Western Europe*, Palgrave Macmillan, 2002.
- MANGAS, J.: *Textos para la historia antigua de Grecia*. Càtedra, Madrid, 2000.
- MARTIN DE LA GUARDIA, R.: *La Europa del Este de 1945 a nuestros días*. Síntesis, Madrid, 1995.
- MARTIN DE LA GUARDIA, R.M.; PEREZ SANCHEZ, G.: *El mundo después de la Segunda Guerra Mundial*, Akal, Torrejón de Ardoz, 1999.
- MARTINEZ, F.: *Materiales para la historia del mundo actual*. 2 Vols. Istmo, Madrid, 2006.
- MARTINEZ, M.: *La cuna del liberalismo. Las revoluciones inglesas del siglo XVII*. Ariel, Barcelona, 1999.
- MARX, K.; ENGELS, F.: *Manifiesto comunista*, Alianza Editorial, Madrid, 2011.
- MASAKY, S.: *Economía para Dummies*. CEAC, Barcelona, 2010.

- MERLINGEN, M.; OSTRAUSKAITÉ, R. (Eds.): *European Security and Defence Policy .An Implementation Perspective*. Routledge, London, 2010.
- MICHEL, H.: *La Segunda Guerra Mundial*. 2 vols. Akal, Madrid, 1990.
- MONAR, J.; WESSELS, W. (Eds.): *The European Union after the Treaty of Amsterdam*, Continuum, London, 2001.
- MORADIELLOS, E.: *La semilla de la barbarie. Antisemitismo y Holocausto*. Península, Barcelona, 2009.
- MORATA, F.: *20 anys de Catalunya a la Unió Europea*. Patronat Català Pro Europa, Barcelona, 2006.
- MORATA, F.: *Història de la Unió Europea*. UOC, Barcelona, 2005.
- MORENO, A.: *España y el proceso de construcción europea*. Ariel, Barcelona, 1998.
- MORIN, E.: *Pensar Europa*, Gedisa, Barcelona, 1988.
- MORWINGEN, W.: *La època del imperialismo*, Siglo XXI, Madrid, 2001.
- MUÑOZ, S.: *Las estructuras del bienestar en Europa*. EscuelaLibre. Civitas, Madrid, 1999.
- MURRAY, W.: *La guerra que había que ganar. Historia de la II Guerra Mundial*, Crítica, Barcelona, 2005.
- NAVARRO BATISTA, N.: *Parlamento Europeo y poder normativo en la Unión Europea*, Ediciones Universidad de Salamanca, 1995.
- NEILA, J.L.: *La Sociedad de Naciones*, Arco/Libros, Madrid, 1997.
- NOMCHI, M.: *Historia del siglo XX*, Càtedra, Madrid, 1997.
- NOUSCHI, M.: *Historia del siglo XX: Todos los mundos, el mundo*. Càtedra, Madrid, 1999.
- NUEZ, I.: *Paisajes después del Muro. Disidencias en el poscomunismo, diez años después de la caída del Muro de Berlín*. Península, Madrid, 1999.
- NUÑEZ, X.M.: *Imperios de muerte*, Alianza, Madrid, 2007.

- NÚÑEZ, X.M.: *Movimientos nacionalistas en Europa. Siglo XX*, Síntesis, Madrid, 1998.
- ORTEGA CARMONA, A.: *Europa como idea y realidad*, Ediciones de la Universidad Pontificia, Salamanca, 1996.
- OSUNA, J.M.: *Trabajar en Europa. Guía práctica*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1998.
- OTIÑANO, J.: *Los conflictos de los Balcanes*, Ministerio Defensa, Madrid, 2007.
- OVERY, R.: *¿Por qué ganaron los aliados?*, Tusquets, Barcelona, 2005.
- PALOMARES, M.: *Parlaments regionals i procediment d'adopció de decisions a la Unió Europea*. Publicacions del Parlament de Catalunya, Barcelona, 2005.
- PEDLER, R.: *Cómo tratar con Bruselas. El lobby en la Unión Europea*, Colección Estudios Económicos. Caja Ahorros y Pensiones de Barcelona “La Caixa”, Barcelona, 2001.
- PELÁEZ MARÓN, J.M.: *Lecciones de instituciones jurídicas de la Unión Europea*, Tecnos, Madrid, 2000.
- PÉREZ, J.: *Els judicis de Nuremberg*. UOC, Barcelona, 2006.
- PERROY E.; FACI LACASTA, F.J.: *La Guerra de los 100 años*, Akal, 1982.
- PHILIPS, S.R.S.: *La expansión medieval de Europa*, Fondo Cultura, Mèxico, 1994.
- PIEDRAHITA, S.: *20 años de España en la Unión Europea (1986-2006)*. Real Instituto Elcano, Madrid, 2006.
- PIQUERAS GARCIA, A.: *La participación del Parlamento Europeo en la actividad legislativa comunitaria*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, Granada, 1993.
- PIRENNE, H.: *Las ciudades en la Edad Media*, Alianza, Madrid, 1994.
- POIDEVIN, R.: *Histoire générale de l'Europe*, vol. 3, PUF, Paris, 1980.
- POLY, J.: *El cambio feudal (siglo XII)*, Labor, Barcelona, 1983.

- PONS, E.: *Republicanos españoles en la 2ª Guerra Mundial*, La Esfera de los Libros, Madrid, 2003.
- POSTAN, M.: *Ensayos sobre agricultura y problemas generales de la economía medieval*, Siglo XXI de España, Madrid, 1981.
- POU, V.: *Introducció a l'Europa Comunitària*, Tibidabo, Barcelona, 1986.
- PROCACCI, G.: *Historia General del siglo XX*, Crítica, Barcelona, 2007.
- PUEYO LOSA, J.; REY CARO, E. (Coords.): *MERCOSUR: nuevos ámbitos y perspectivas en el desarrollo del proceso de integración*, Buenos Aires, 2000.
- PUIG, F. *Més Catalunya. Infraestructures i autogovern a l'Europa del segle XXI*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.
- PUISSOCHET, J.P.: *Aspectos jurídicos de la primera ampliación de la Unión Europea*, Granada, 1996.
- PUMAGALLI, V.: *La vida en la Edad Media*, Nerea, Madrid, 1999.
- RENOUVIN, P.: *Historia de las relaciones siglos XIX-XX*, Akal, Madrid, 1998.
- RIOU, G.: *Europe, ma patrie*, Librairie Valois, Paris, 1928.
- RIU RIU, M.: *Baja Edad Media (s. XIII-XV)*. Instituto Galach, Barcelona, 1998.
- RODRIGUEZ GONZALEZ, A.R.: *Las relaciones internacionales tras la Segunda Guerra Mundial*, Akal, Madrid, 1989.
- ROSEMER, W.: *Los campesinos en la Historia europea*, Crítica, Barcelona, 1993.
- ROUSSEAU, J-J.: *El contrato social*, (traducción de María José Villaverde), Círculo de Lectores, Barcelona, 2014.
- ROUSSEAU, J-J.: *Extrait du "Projet de paix perpétuelle"* du Monsieur l'abbé de Saint-Pierre, 1761.
- SABATÉ, F.: *Idees de Pau a l'Edat Mitjana*. Pagès Editors, Lleida, 2010.
- SABOUL, A.: *Le Premier Empire*, PUF, Paris, 1973.

- SALINAS, S.: *El Consejo de Europa. Su protagonismo en la construcción de la “Gran Europa” y sus aportaciones al progreso del Derecho Internacional Público*, Ministerio Asuntos Exteriores, Madrid, 1999.
- SARASA SÁNCHEZ, E.: *La Corona de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Caja de Ahorros de la Inmaculada, 2000.
- SAVALL y DRONDA, P.; PENÉN y DEBESA, S.: *Fueros, Observancias y Actos de Corte del Reyno de Aragón. Tomo I: Fueros(1866)*. Copia digital, El Justicia de Aragón y IberCaja, Zaragoza 2002.
- SCHMIDT, P.: *Europa entre bastidores: del Tratado de Versalles al juicio de Nuremberg*, Destino, Barcelona, 2005.
- SEGURA, A.: *Senyors i vassalls del segle XXI: Una explicació fonamental i clara dels conflictes internacionals*, La Campana, Barcelona, 2004.
- SEIBIT, F.: *Europa 1400. La crisis de la Baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992.
- SERVAN-SCHREIBER, J.J.: *El desafío mundial*. Plaza & Janés, Barcelona, 1980.
- SESMA MUÑOZ, J.A.: *La Corona de Aragón*, Zaragoza, CAI (Colección Mariano de Pano y Ruata, 18), 2000.
- SFORZA, C.: *Les États-Unis d’Europe: [conférence faite le 29 novembre 1929 à la Fondation universitaire sous les auspices du Comité des conférences de politique internationale]*, Imprimerie Médicale et Scientifique, Bruxelles, 1929.
- SIMPSON, W.: *Hitler y Alemania*. Akal, Madrid, 1994.
- SPIERING, M.; WINTLE, M. (Eds.): *European identity and the Second World War*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011.
- STEELE MILWARDS, A.: *La reconstruction de l’Europe occidentale (1945-1951)*, Éditorial de l’Université de Bruxelles, Bruxelles, 2013.
- STERN, F.: *Occident al segle XX. Autodestrucció i reconstrucció, triomf i deliri*. Arcadia, Barcelona, 2009.

- STONE, N.: *Breve historia de la Segunda guerra Mundial*, (traducción de Francisco García Lorenzana), Ariel, Barcelona, 2013.
- STRACHAN, H.: *La Primera Guerra Mundial*. Crítica, Barcelona, 2004.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, L.: *Historia Social y Económica de la Edad Media*, Espasa-Calpe, Madrid, 1969.
- SUBIRATS, J.: *La UE pas a pas*. Columna, Barcelona, 1998.
- SUBIRATS, J.; VILANOVA, P.; VILÀ, B.: *El Parlamento Europeo*, Ariel, Barcelona, 1994.
- TAIBO, C.: *No es lo que nos cuentan: una crítica de la Unión Europea realmente existente*. Ediciones B, Barcelona, 2004.
- TAMAMES, R.: *Un nuevo orden mundial. La senda crítica de la razón y el gobierno de la humanidad*, Espasa-Calpe, Madrid, 1991.
- TAMAMES, R.: *La Unión Europea*, Madrid, 1994.
- TAVARES RIBEIRO, M.M.: *A ideia de Europa. Uma perspectiva histórica*, Quarteto, Coimbra, 2003, pp. 35 i s.s.,
- TAYLOR, F.: *Dresde. El bombardeo más controvertido de la Segunda Guerra Mundial*. Temas de hoy, Madrid, 2005.
- TEMENTI, A.: *De las revueltas a las revoluciones*, Crítica, Barcelona, 1999.
- TILLY, CH.: *Las revoluciones europeas, 1492-1992*, Crítica, Barcelona, 1995.
- TODAY, C.: *Coerción, capital y los Estados europeos 990-1990*, Alianza, Madrid, 1992.
- TOLAND, J.: *Los cien últimos días. El final de la 2ª Guerra Mundial en Europa*. Tempus, Madrid, 2008.
- TOMÁS Y VALIENTE, F.: *[1976-1994]. La tortura judicial en España (2ª edición)*, Crítica, Barcelona, 2000.
- TORRES SANS, X.: *Història moderna*, Universitat Oberta, Barcelona, 1993.

- TRISTAN, M.: *Une défense commune sur le continent européen: du Traité instituant la Communauté Européenne de défense et les actes annexes, présentés devant l'Assemblée nationale en 1953, non ratifiés en 1954 à l'Accord de défense franco-allemand, adopté le 9 décembre 1996 à Nuremberg*, Paris, 1997.
- TRUJILLO, R.: *La Unión Europea y el derecho de asilo*. Dykinson, Madrid, 2003.
- TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea. Análisis histórico-institucional con textos y documentos. I. Génesis y desarrollo de la Comunidad Europea (1951-1979)*, Tecnos, Madrid, 1999.
- TRUYOL SERRA, A.: “Las incidencias institucionales del Informe Tindemans”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 3, núm. 2, 1976.
- TRUYOL SERRA, A.: *La integración europea. Análisis histórico-institucional con texto y documentos. Tomo I Génesis y desarrollo de la Comunidad Europea (1951-1979)*, Tecnos, Madrid, 1999.
- TSOUKALIS, L.: *¿Qué Europa queremos?. Los retos políticos y económicos de la nueva Unión Europea*. Paidós Ibérica, Barcelona, 2004.
- TUSELL, J.: *Una breve Historia del siglo XX*. Espasa-Calpe, Madrid, 2001.
- UBIETO ARTETA, A.: *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Anubar (Historia de Aragón), Zaragoza, 1987.
- UNITED NATIONS: *Operation Artemis: Lessons of the Interim Emergency Multinational Force*. Peacekeeping Best Practices Unit Military Division, 2004.
- VAN GERARD, B.: *The development of aid*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne, 2005.
- VEIGA, F.: *La guerra freda*. UOC, Barcelona, 2013.
- VEIGA, F.: *La paz simulada: una historia de la guerra fría. 1941-1991*. Alianza, Madrid, 2006.

- VERNET, J.: *Lo que Europa debe al Islam de España*, Acantilado, Madrid, 1999.
- VICENS VIVES, J.: *Historia General Moderna*, Montaner y simón, Barcelona, 1942.
- VILLANI, P.: *La edad contemporánea 1800-1914*, Ariel, Barcelona, 1996.
- VILLANI, P.: *La edad contemporánea 1901-1945*, Ariel, Barcelona, 1957.
- VILLANUEVA, M.: *La Unió Europea: Societat, i territori en el procés d'integració*. Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de publicacions, Barcelona, 1999.
- VILLATORO, V.: *Crear Europa, reconstruir Occident*. Catalunya Fundació Privada, Tarragona, 2005.
- VINCENT, C.: *Breve Historia del Occidente medieval*. Alianza, Madrid, 2001.
- VV.AA.: *Iniciativas de reforma judicial en la región euromediterránea*. Informe de la Red Euromediterránea de Derechos Humanos. Documentos de Casa Árabe nº4 (2009). Casa Árabe e Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán , Madrid, 2009.
- VV.AA.: *Quaderns de la Mediterrània*, nº 10: *El diàleg intercultural entre Europa y el Mediterráneo*. IEMed, Barcelona, 2008.
- VV.AA.: *Quaderns de la Mediterrània*, nº 11: *Jóvenes y desafíos mediterráneos*. IEMed, Barcelona, 2009.
- VV.AA.: *Quaderns de la Mediterrània*, nº 8: *Medios de comunicación y percepciones mutuas*. IEMed, Barcelona, 2007.
- WALTERS, F.P.: *Historia de la Sociedad de Naciones*, Tecnos, Madrid, 1971.
- WIEVIORKA, O.: *Historia del desembarco de Normandía*. 2 vols. Tempus, Madrid, 2008.
- WINSTON, C.: *La Segunda Guerra Mundial* (traducción de Alejandra Oueto), La esfera de Libros, Madrid, 2009.

- WOODWARD, E.L.: *Historia de Inglaterra*. Alianza, Madrid 1974.
- ZABOROV, M.: *Historia de las cruzadas*, Akal, Madrid, 1979.
- ZAPATA, R.; PÉREZ, E.: *Pasado, presente y futuro del proceso de integración centroamericana*, México, 2001.
- ZORGBIDE, C.: *Historia de las relaciones internacionales. De la Europa de Bismarck hasta el final de la Segunda Guerra Mundial*, (traducción Miguel Ángel Vecino Quintana), Alianza Editorial, 1997.

II.- Artículos de revistas i contribuciones en obras colectivas

- ALCÁNTARA SÁEZ, M.: “El nuevo convenio sobre comercio y cooperación entre la CEE y los Estados ACP (Lomé II)”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 7, núm. 1, 1980
- ALDECOA LUZARRAGA, F.: “El Acta Única Europea primer paso incierto en la profundización comunitaria hacia la UE”, *Revista de Estudios Internacionales*, vol. 7, núm. 2, 1986, pp. 543-563.
- ALDECOA LUZÁRRAGA, F.: “El Acuerdo Marco entre la Unión Europea y el Mercosur en el marco de la intensificación de relaciones entre Europa y América Latina”, *RIE*, vol. 22, Septiembre-Diciembre 1995-II, págs. 761-791.
- ALDECOA LUZARRAGA, F.: “El AUE: primer paso incierto en la profundización comunitaria hacia la Unión Europea”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 7, núm.2 , 1986, pp. 543-563
- ALDECOA LUZARRAGA, F.: “El Tratado de Amsterdam, un pequeño gran paso en la consolidación del modelo de la Unión”, Cuadernos Europeos de Deusto, núm. 18, 1998
- ALDECOA LUZÁRRAGA, F.; GUINEA LLORENTE, M.: “La Política Común de Seguridad y Defensa en el Tratado de Lisboa: Hacia la defensa propia de la Unión Europea”, a *La Europa que viene: el Tratado de Lisboa*. Marcial Pons, Madrid 2008.

- AMIRAH FERNÁNDEZ, H.; SOLER LECHA, E.: “Hacia un cambio de paradigma en las relaciones euromediterráneas”. *Real Instituto Elcano*, ARI 76/2011, de 27/04/2011, pp. 3 y 4.
- ANDRÉS SAÉNZ DE SANTA MARÍA, P.: “Las Naciones Unidas ante el conflicto de Siria”. Instituto Español de EstudiosEstratégicos. *Documento Opinión*, 93/2012, de 18 de diciembre de 2012.
- ANDRÉS SÁENZ DE SANTA MARÍA, P.:”Rusia”, a REMIRO BROTÓNS, A. (Ed.): *Los límites de Europa*, Academia Europea de Ciencias y Artes, Madrid, 2008, pp. 278 i s.s;
- *Arab Human Development Report 2009.Challenges to Human Security in the Arab Countries*, UNDP, New York, 2009.
- ARMILLAS, J.A.: “Descubrimiento y contactos con otros mundos”, a FLORISTÁN, A. (Coord.): *Historia Moderna Universal*, Ariel, Barcelona, 2002.
- ARTEAGA, F.: “La Estrategia de Seguridad Interior de la Unión Europea”, *Real Instituto Elcano*, ARI 75/2010, de 21-4-2010.
- BAYONA AZNAR, B.: “La paz en la obra de Marsilio de Padua”, *Contrastes: revista internacional de filosofía*, núm. 11, 2006, pp. 44-63.
- BEN JELLOUN, T.: “Oriente y Occidente: el eterno malentendido”, *Quaderns de la Mediterrània*, nº 8. IEMed, Barcelona, 2007, pp. 213-216.
- BERMEJO GARCÍA, R.: “Cuestiones en torno a la seguridad y la defensa en la OTAN y en la Unión Europea: las fuerzas de reacción rápida”, en *Posibles escenarios de los Battlegroups de la Unión Europea*. Documentos de Seguridad y Defensa, nº 9, CESEDEN, abril 2007, pp. 79 y s.s.
- BERMEJO GARCÍA, R.: “Los *Battlegroups* de la Unión Europea: ¿un medio creíble y eficaz de su política exterior?”, *Athena Intelligence Journal*, vol. 3, nº 2, Abril-Junio 2008.
- BICKERTON, C.; IRONDELLE, B.; MENON, A.: “Security Co-operation beyond the Nation-State: The EU’s Common Security and

- Defence Policy”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, 1, January 2011, pp. 1-21.
- BIEDENKOPT, K.: “Alemania, entre la reunificación y el mercado único”, *Política Exterior*, vol. 6, núm. 28, 1992
  - BISMUTH, R.: “La crise ukrainienne et le droit international. Odyssée dans le *conundrum* des réactions décentralisées à l’illicite”. *Journal du Droit International Clunet*, Juillet-Aôut-Septembre 2014, n° 3/2014, pp. 719-731.
  - BLANC ALTEMIR, A.: “¿Hacia la conclusión definitiva del Acuerdo de Asociación interregional UE-MERCOSUR? El largo y tortuoso proceso negociador”. *Revista Española de Derecho Internacional*. Vol. LVII, 2005-1, págs. 503-512.
  - BLANC ALTEMIR, A.: “El Acuerdo de Asociación entre la Unión Europea y Chile: algo más que un Tratado de Libre Comercio”. *Anuario de Derecho Internacional*, vol. XX, 2004, pp. 35-110; “Los tres pilares del Acuerdo Chile-UE: diálogo político, cooperación y comercio”. *Estudios Internacionales*. N° 151, Universidad de Chile, Oct-Dic. 2005.
  - BLANC ALTEMIR, A.: “El conflicto de Chechenia: implicaciones en el ámbito del Derecho Internacional Humanitario y de los Derechos Humanos”, a SOROETA, J. (ed): *Conflictos y protección de derechos humanos en el orden internacional. Cursos de Derechos Humanos de Donostia-San Sebastián*, vol. VI, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, Bilbao, 2006, págs. 142-146.
  - BLANC ALTEMIR, A.: “El conflicto ruso-georgiano y sus efectos en las relaciones de la Federación Rusa con la OTAN y la UE”, a LÓPEZ-JACOÍSTE, E. (Coord.): *Seguridad, Defensa y Desarrollo en el contexto internacional actual*. Eunsa, Pamplona, 2010, pp. 265-308; “El conflicto entre Georgia y Rusia, un año después (a propósito del Informe Tagliavini)”, *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LXI, 2009-2, pp. 556-566; "Georgia". Oxford Bibliographies. Oxford University Press, 2014.

- BLANC ALTEMIR, A.: “La IV Cumbre UE-América Latina y Caribe (Viena, 12-13 de Mayo 2006) ¿Hacia la consolidación de la asociación estratégica birregional?”, *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LVIII, 2006-1, págs. 586- 593
- BLANC ALTEMIR, A.: “La seguridad energética en las relaciones Unión Europea-Federación Rusa”. *Revista de Estudios Europeos*, nº 52, 2009, pp. 183-221; “La seguridad en el suministro energético, en particular de gas, como prioridad estratégica de la UE: ¿existen alternativas viables que reduzcan la dependencia de Rusia?”. *Panorama Estratégico 2010/2011*, Instituto Español de Estudios Estratégicos/Real Instituto Elcano, Madrid, 2011, pp. 195-233.
- BLANC ALTEMIR, A.: “La V Cumbre Unión Europea-América Latina y Caribe. ¿Hacia un.- cambio de método en las relaciones birregionales?. *Anuario Español de Derecho Internacional*. Universidad de Navarra, vol. XXIV, 2008,págs. 217-240.
- BLANC ALTEMIR, A.: “Rusia y la arquitectura europea de seguridad”, a RAMÓN CHORNET, C. (Coord.): *La acción colectiva del uso de la fuerza. Nuevos escenarios, “nuevos principios” de actuación en el orden internacional*. Tirant lo Blanch, Valencia, 2012, pp. 375-425.
- BLANC ALTEMIR, A.: “UE-Rusia (2000-2010): Una década de diálogo energético ¿fluido?”. *Revista Española de Derecho Internacional*, vol. LXIII, 2011-1, pp. 293-298.
- BLANC ALTEMIR, A.: “Estabilidad y codesarrollo en el Mediterráneo: De la Conferencia de Seguridad y Cooperación en el Mediterráneo (CSCM) a la Conferencia Euro-Mediterránea (CEM)”. *Anuario de Derecho Internacional*, vol. XI, 1995.
- BLANC ALTEMIR, A.: “La respuesta de la Organización de Naciones Unidas al terrorismo internacional” a Gutiérrez Espada, C. (Dir.); Cervell Hortal, M.J. (Coord.): *Derecho Internacional, Alianza de Civilizaciones y Terrorismo Global*. Murcia, Diego Marín Librero Editor, 2011, pp. 49-90.

- BLANC ALTEMIR, A.; REAL, B.: “Un nouvel élan dans les relations euro-méditerranéennes”, *Paix et Sécurité Internationales - Revue marocco - espagnole de Droit international et Relations internationales* (Nouvelle époque. Version électronique), n° 1, 2013.
- BLANC, H.: “Schengen: le chemin de la libre circulation en Europe”, *Revue du Marché Commun et Unique*, núm. 351, 1991.
- CABALLEROS, R.: “Reflexiones sobre la integración centroamericana en la década de 1990”, *Integración Latinoamericana*, 185, diciembre de 1992, pp. 17-22.
- CARDONA LLORENS, J.: “La relación Naciones Unidas-Unión Europea en el ámbito de las operaciones de mantenimiento de la paz de las Naciones Unidas”, a González Alonso, L.N. (Dir.); Garrido Muñoz, A. (Coord.): *La Unión Europea y el multilateralismo eficaz. ¿Un compromiso consistente con Naciones Unidas?.Iustel*, Madrid, 2011, pp. 22-33.
- CARDONA LLORENS, J.: “Las operaciones de mantenimiento de la paz de las Naciones Unidas: ¿hacia una revisión de sus principios fundamentales?”, *Cursos Euromediterráneos Bancaja de Derecho Internacional*, vol. VI, 2002, pp. 759-891.
- CARDWELL, P.J.: “EuroMed, European Neighbourhood Policy and the Union for the Mediterranean: Overlapping Policy Frames in the EU’s Governance of the Mediterranean”. *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, 2011-2, pp. 221-224.
- CARRILLO SALCEDO, J.A.: “La noción de estados amantes de la paz, cincuenta años después de la entrada en vigor de la Carta de las Naciones Unidas”, *Anuario Hispano-Luso-Americano de derecho internacional*, núm. 13, 1997, pp. 157-180.
- CASANOVA DOMENECH, M.E.: “Los acuerdos de asociación económica UE-ACP: un enfoque pro-desarrollo”, *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, año núm. 10, núm. 25, 2006.

- CAYOTA, M.: “Els orígens de la democràcia cristiana” *Diàlegs: revista d’estudis polítics i socials*, vol. 7, núm. 26, 2004, pp. 25-56.
- CHOCHÉYRAS, C.: “La Convention d’application de l’Accord Schengen”, *Annuaire Française de Droit International*, 1991.
- CLAUDÍN, C.: “Rusia y la Unión Europea: diez años de un lento aprendizaje (del comercio a la política), *Anuario Internacional CIDOB*, 2001, pp. 169-176.
- CORRIENTE CÓRDOBA, J.: “El Tratado de Amsterdam y la construcción del modelo político de la Unión Europea”, a PELÁEZ MARÓN, J.M. (Dir.); CASADO RAIGÓN, F.; HINOJO ROJAS, M. (Coords): *Cuestiones actuales de Derecho Comunitario Europeo, IV. Cuadernos de Derecho Internacional*, nº 9, pp. 65-92.
- CORRIENTE CÓRDOBA, J.: “Las políticas exterior y de seguridad común y de seguridad y defensa de la Unión Europea: su instrumentación orgánica (de la Cooperación Política Europea al Tratado de Lisboa)”, *Anuario de Derecho Europeo*, Nº. 5, 2008, págs. 11-36.
- CORRIENTE CÓRDOBA, J.A.: “Reflexiones ante el nuevo tratado comunitario”, a ALDECOA LUZÁRRAGA, F. (Coord.): *Los Tratados de Roma en su cincuenta aniversario: perspectivas desde la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, 2008, pp. 35-42.
- CORRIENTE CÓRDOBA, J.A.: “El reforzamiento de la Unión Europea y de la inestabilidad en el Tratado de Lisboa”, a HINOJO ROJAS, M. (Coord.): *Liber Amicorum profesor José Manuel Peláez Marón. Derecho Internacional y Derecho de la Unión Europea*, 2012, pp. 215-232.
- CRESPO MACLENNAN, J.: “Del ocaso de las potencias europeas al auge de L’Europa global: el proceso de integración europea, 1950-2007”, en BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B.: *Tratado de Derecho y Políticas de la Unión Europea. Tomo I. Desarrollo histórico y caracteres básicos de la Unión*

- Europea. Naturaleza, valores, principios y competencias*, Aranzadi-Thomson Reuters, Navarra, 2009.
- DANILOV, D.: "Russia and European security", a LYNCH, D. (Ed.): *What Russia sees*. Chaillot Paper, nº 74, enero 2005, págs. 88 y s.s;
  - DE AREILZA, J.M.: "El final de la guerra fría", *Anales de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*, núm. 66, 1989, pp. 9-18.
  - DE CÁMARA, M.: "Las relaciones entre la Unión Europea y Rusia", *UNISCI DiscussionPapers*, Nº 16 (Enero 2008), pp. 93 y s.s.
  - DE FARAMIÑÁN GILBERT, J.M.: "Coordenadas sobre la Unión Europea: (en torno al Informe Tindemans)", *Boletín de Información*, núm 11, 1977.
  - DE LA TORRE DEL RÍO, R.: "La preponderancia alemana en Europa y la diplomacia bismarckiana 1871-1890", a PEREIRA, J.C. (Coord.): *Historia de las relaciones internacionales contemporáneas*, Ariel Historia, Barcelona, 2001.
  - DEHOUSSE, F.: "Le Traité d'Amsterdam, reflét de la nouvelle Europe", *Cahiers de l'UE*, núm. ¾, 1997.
  - DEL VALLE GALVEZ, J.A.: "La refundación de la libre circulación de personas, tercer pilar y Schengen: el espacio europeo de libertad, seguridad y justicia", *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, año núm. 2, núm. 3, 1988, pp. 41-78.
  - DELCOUR, L.: "La politique de voisinage et les relationsrusso-européennes: partenariatstratégiqueoulutted'influence?", Institut de Relations Internationales et Stratégiques (IRIS).*Etudes Européennes*, nº 9, 2006.
  - DIEZ, C.: "Las transformaciones sociales en la periferia del mundo romano: ¿una nueva formación del feudalismo?" a ESTEPA DIEZ, C.; PLACIDO SUAREZ, D. (Coords.): *Transiciones en la antigüedad y feudalismo*, 1998.
  - DONAIRE VILLA, F.J.: "El acervo de Schengen como instrumento y escenario de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia",

- a DONAIRE VILLA, F.J.; OLESTI RAYO, A. (Coords.): *Técnicas y ámbitos de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia*, Marcial Pons, 2015.
- DUNDAS, C.W.: “Ensayos acerca del Derecho y la práctica del CARICOM (incluyendo el Mercado Común del Caribe)”, *Integración Latinoamericana*, 44 (marzo de 1980), pp. 49-73.
  - DUTHEIL DE LA ROCHÈRE, J.: “La Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne: quelle valeur ajoutée, quel avenir?”, *RMCUE*, n° 443, 2000COOK, CLOSEG. *Guía de Historia Contemporánea de Europa*. M, Alianza, 1994.
  - ESCRIBANO, G.: “Ucrania o la importancia de interconectar Europa”, *Real Instituto Elcano, Comentario Elcano* 17/2014, de 6-3-2014.
  - FACON, I.: “La nouvelle doctrine militairerusse et l’avenir des relations entre la Russie et l’Occident”. *Annuaire français de Relations internationales*, 2001, pp. 733-754.
  - FACON, I.: “Les relations de sécurité entre l’UE et la Russie. Une nouvelledonne”, a TANGUY DE WILDE D’ESTMAEL; SPETSCHINSKY, L. (Dirs.): *La politique étrangère de la Russie et l’Europe. Enjeux d’une proximité*, PIE-Peter Lang, 2004.
  - FERNANDEZ CASTAÑO, E.: “En torno al Tratado de la UE”, *Política Exterior*, vol. VI, núm. 29, 1992
  - FERNANDEZ LIESA, C.R.: “La Sociedad de Naciones y los derechos humanos”, a ANSUATEGUI ROIG, F.J.; RODRIGUEZ URIBES, J.M.; PECES-BARBA, G.; FERNANDEZ GARCIA, E. (Coords.): *Historia de los derechos fundamentales*, vol. 4, tomo 3, 1998, pp. 1-72.
  - FERRAN G.: “El informe Tindemans sobre la Unión Europea”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 3, núm. 2, 1976.
  - FINON, D.; LOCATELLI, C.: “L’interdépendancegazière de la Russie et de l’Unioneuropéenne. Quel équilibre entre le marché et la géopolitique? *Cahier de Recherche LEPII, Serie EPE*, n° 41, Décembre, 2006.

- FONSECA MORILLO, F.; MARTIN BURGOS, J.: “La UE: génesis de Maastricht”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 19, núm. 2, mayo-agosto, 1992.
- FRANCO DA FONSECA, J.R.: “Los nuevos problemas jurídicos e institucionales en la integración de América Latina: El MERCOSUR y el modelo de los Acuerdos de Libre Comercio”, *Anuario Hispano-Luso-Americano de Derecho Internacional*, nº 12, 1995, pp. 29-55.
- GAMBRA GUTIÉRREZ, A.; NAVALPOTRO SÁNCHEZ-PEINADO, J.M.: “Precursores de la unidad europea en el antiguo régimen”, a ALVARADO PLANAS, J.; GÓMEZ SÁNCHEZ, Y.: *Enseñar la idea de Europa*, Editorial Universitaria Ramón Areces, Madrid, 2005, p. 199.
- GARCÍA ENCINA, C.: “Headline Goal 2010, ¿se cumplirán las promesas?”. *Real Instituto Elcano*, ARI 121-2004, de 12-7-2004.
- GARCIA PECHUAN, M.: “La reciente historia constitucional de Alemania: de la Constitución de Weimar a la reunificación”, a COLOMER VIADEL, A. (Coord.): *Alemania unificada: sistema político-constitucional*, Institució Alfons el Magnànim, 1997, pp. 35-82.
- GAROT, M.J.: “Desde Schengen hasta Amsterdam, pasando por Maastricht: un espacio de libertad, seguridad y justicia”, *Autonomies: Revista catalana de derecho público*, núm. 24, 1999.
- GHILES, F.: “Energie, moteur pour la coopération Nord-Sud”, *Afkar/Idées*, Eté 2008; “Le défi énergétique en Méditerranée”. *Les Notes de l’IPEMED*, nº 9 Avril 2010, pp. 1-16.
- GILL, H.S.: “CARICOM: Origen, objetivos y perspectivas de integración en el Caribe”, *Integración Latinoamericana*, 191, (Julio de 1993), pp. 37-44.
- GINZO FERNÁNDEZ, A.: “Eneas Silvio Piccolomini (Pío II) y su concepción de Europa”, *Anales del Seminario de Historia de la Filosofía*, vol. 28, 2011
- GUERRATO, L.: “Un balance crítico del “diálogo entre culturas”: ¿demasiadas acciones pero todavía ninguna estrategia?”.

- GUERREAU, A.: “El concepto de feudalismo: génesis, evolución y significación actual”, a ESTEPA DIEZ, C.; PLACIDO SUAREZ, D. (Coords): *Transiciones en la antigüedad y feudalismo*, 1998.
- GUINEA, M.; RODRIGUEZ, V.: “Rusia y la UE en el vecindario común: entre la cooperación y la competencia”, a MORALES, J. (Ed): *Rusia en la sociedad internacional. Perspectivas tras el retorno de Putin*. UNISCI, 2012, p. 164.
- GUTIÉRREZ ESPADA, C.: “Sobre la conveniencia (o no), dada la ampliación que viene (2004, 2007...), de renunciar formalmente al compromiso de Luxemburgo (1966)”, a BECERRILL ATIANZA, B.; BENEYTO PEREZ, J.M. (Coords.): *El gobierno de Europa: diseño institucional de la Unión Europea*, Dykinson, 2003
- HALPERÍN, M.: “El Mercado Común del Sur y el nuevo sistema regional de relaciones económicas multilaterales”, *Integración Latinoamericana*, 1991, pp. 36-45.
- HERRERO DE LA FUENTE, A.: “La participación de la Unión Europea en la gestión internacional de crisis”, *Revista de Estudios Europeos*, nº 52, 2009, pp. 9-46.
- HERRERO DE LA FUENTE, A.A.: “Del informe Davignon a la política europea de seguridad y defensa. Una evolución más aparente que real”, a ALDECOA LUZARRAGA, F. (Coord.): *Los Tratados de Roma en su cincuenta aniversario: perspectivas desde la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, Marcial Pons, 2008.
- HUBER, J.: “The past, the present and future ACP-EC trade regime and the WTO”, *European Journal of International Law*, vol. 11, núm. 2, 2000
- IOAKIMIDIS, P.: “Greece in the EEC. The accession and its implications», *Hellenic review of international relations*, vol. 5-6, 1985/1986 “La Grèce dans la Communauté: les trois premières années”, *Hellenic review of international relations*, vol. 5-6, 1985/1986.

- ISKENDEROV, P.: “Rusia-Unión Europea: dudosa asociación veinte años después”, *Fundación para la Cultura Estratégica, CEPRID*, 29-12-2013.
- J.A.: “La unión económica y monetaria como objetivo prioritario de la CE. Caracteres jurídicos e institucionales”, a PALAEZ MARON, J.M.(Dir.); CASADO RAIGON, R.; HINOJO ROJAS, M.(Coords.): *Cuestiones actuales de Derecho comunitario europeo IV*, Cuadernos de Derechos internacional, núm 9, 1998
- KISSINGER, H.A.: “El comienzo de la guerra fría”, *Política Exterior*, vol. 9, núm. 44, pp. 55-72.
- LEPESANT, G.: “La Politique européenne de voisinage à l’épreuve de la criseukranienne”, *Fondation Robert Schuman. Questiond’Europe*, N° 327, 6 octobre 2014.
- LIÑAN NOGUERAS, D.J.: “De la ciudadanía europea a la ciudadanía de la Unión”, *Gaceta Jurídica de la CE*, D-18, septiembre, 1992
- LOUIS, J.V.: “La fusión des institutions des Communautés Européennes”, *Revue du Marché Commun*, núm. 97, 1996.
- LOZANO TORRES, J.C.; URIARTE SÁNCHEZ, C.: “Europa un proyecto fiel a sus raíces”, a *Actas del V Congreso*. Fundación Universitaria San Pablo CEU y Fundación Santa Marí, 2004, pp. 796-797.
- MAJOR, C.: “EU-UN cooperation in military crisis management: the experience of EUFOR RD Congo in 2006”, The European Union Institute for Security Studies, *Occasional Paper*, nº 72, September 2008.
- MAÑÉ ESTRADA, A.: “Quels éléments pour une sécurité énergétique en Méditerranée occidentale? Leçons des relations énergétiques avec l’Algérie”. *MedEnergie*, nº 30, septembre 2009, pp. 11-19.
- MANERO SALVADOR, A.: “Hacia un nuevo modelo de relaciones entre la UE y los países ACP”, *Revista General de Derecho Europeo*, núm. 19, 2009.

- MANGAS MARTIN, A.: “El Tratado de Niza: los complejos equilibrios en la futura Unión ampliada” a VV.AA: *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz 1998*, UPV/EHU-Tecnos, Leioa, 1999.
- MANGAS MARTÍN, A.: “Unión Europea y Mercosur: perspectiva jurídico-institucional y política”, *Anuario Argentino de Derecho Internacional*, 1996-1997, pp. 77-104.
- MARÍN, J.M.; ESCRIBANO, G.: “El plan solar mediterráneo y la integración energética euro-mediterránea”. *Economía Industrial*, nº 377, 2010, pp. 118-126.
- MARIN, M.A.: “Reflexiones sobre la Conferencia de San Francisco y la Carta de las Naciones Unidas”, *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense*, núm. Extra 13 (ejemplar dedicado a: ONU: año XL), 1987, pp. 33-52.
- MARTINEZ LILLO, P.A.: “Europa después de la Segunda Guerra. La reactivación del ideal europeísta”, en PEREZ SANCHEZ, G.A.; MARTIN DE LA GUARDIA, R.M. (Coord.): *Historia de la integración europea*, Ariel, 2001, pp. 57-84.
- MELCHIONNI, M.G.: “Charles de Gaulle and Jean Monnet. Two differencing strategies for Europe », *European Union Review*, vol. 5, núm. 3, 2000.
- *Memòries de Jean Monnet. Arquitecte de la Unió Europea*. (Traducció de Josep Messa), Pagèseditors, Lleida, 2010.
- MENDOZA PEREZ, C.M.: “La dirección político-estratégica alemana en la Segunda Guerra Mundial”, *Ejército de tierra español*, núm. 850, 2012, pp. 106-111.
- MIRALLES PALENCIA, R.F.J.: “La Segunda Guerra Mundial, 1939-1945”, en PEREIRA CASTAÑARES, J.C. (Coord.): *Historia de las relaciones internacionales contemporáneas*, Ariel, 2009.
- MITRE FERNANDEZ, E.: “Entre el diálogo y el belicismo: dos actitudes ante el turco desde el Occidente a fines del Medievo”, *Hispania Sacra*, LXII, 126, juliol-desembre, 2010, pp. 513-538.

- MITRE FERNANDEZ, E.: “La guerra de los cien años: primer conflicto global en el espacio europeo”, *Clío & Crímen: Revista del Centro de Historia de Durango*, núm. 6, 2009, (Ejemplar dedicado a: “Guerra y violencia en la Edad Media”).
- MOLINER GONZÁLEZ, J.A.: “De la Política Europea de Seguridad y Defensa (PESD) a la Política Común de Seguridad y Defensa (PCSD): la Cooperación Estructurada Permanente”, *ARI*, nº 55, Real Instituto Elcano, 2008.
- MURRAY, W.A.: “Anuncio de tormenta: la década de 1939”, en BLACK, J. (Coord.): *La guerra desde 1900: historia, estrategia, armamento*, Akal, 2011, pp. 88-101.
- NEBRERA GONZALEZ, M.: “De Europa y de la paz en Europa [Charles-Irenée Castel, Abbé de Saint-Pierre, Project pour rendre la paix perpétuelle en Europe (1712)]”, *Revista de estudios políticos*, núm. 106, 1999, pp. 161-178.
- OLESTI RAYO, A.: “Las modificaciones institucionales en el Tratado de Niza”, *Boletín Europeo de la Universidad de La Rioja*, núm. 7/8, suplemento, marzo 2001
- PALACIO SANCHEZ-IZQUIERDO, J.R.: “Del juicio de Nuremberg al Estatuto de Roma de la Corte Penal Internacional”, *Estudios de Deusto. Revista de la Universidad de Deusto*, vol. 47, núm. 1, 1999, pp. 95-118.
- PANIAGUA REDONDO, R.; PONS RÀFOLS, X.: “El sistema de seguridad colectiva, el terrorismo internacional y la legítima defensa”, *Agenda ONU: Anuario de la Asociación para las Naciones Unidas en España*, Nº 4, 2001, pp. 9-56.
- PANIAGUA REDONDO, R.: “Las Naciones Unidas y los Derechos Humanos”, *Andorra en el ámbito jurídico europeo : XVI Jornadas de la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*, Principado de Andorra, 21-23 de septiembre de 1995, 1996, pp. 45-60.

- PASTOR PALOMAR, A.: “¿Sigue vigente la solidaridad europea frente a ataques terroristas o catástrofes naturales o de origen humano, *RDUE*, nº 9, 2005, pp. 225-242.
- PEREIRA CASTAÑARES, J.C.: “De la segunda posguerra al final de la Guerra Fría: la integración europea en el contexto histórico de la segunda mitad del siglo XX”, a FORNER MUÑOZ, S. (Coord.): *La construcción de Europa: de las “guerras civiles” a la “unificación*, Biblioteca Nueva, 2007.
- PEREZ BALTASAR, M.D.: “Burguesía y urbanismo: evolución histórica del concepto de ciudad”, a ENCISO RECIO, L.M. (Coord.): *La burguesía española en la Edad Moderna. Actas del Congreso Internacional celebrado en Madrid y Soria los días 16 a 18 de diciembre de 1991*, vol. 3, 1996
- PERRASKI, S.: “L’incidence de l’AUE sur la coopération des Douze en matière de politique étrangère”, *Annuaire Française de Droit International*, 1988
- PESCATORE, P.: “El ejecutivo comunitario: justificación del cuatripartidismo instituido por los Tratados de París y de Roma”, *Derecho de la Integración*, núm. 25-26, 1977
- PREURE, M.: “Seguridad energética en el Mediterráneo, ¿resultante o razón de ser de la colaboración euromediterránea?. Perspectivas a largo plazo”. *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, Ministerio de Defensa, Madrid, 2011, p. 28.
- RAMÓN CHORNET, C.: “La cláusula de solidaridad frente al terrorismo en el Tratado constitucional de la UE” a Ramón Chornet, C. (Coord.); *La Política de Seguridad y Defensa en el Tratado Constitucional*, Valencia, Tirant lo blanch, 2005.
- REBOLLO ESPINOSO, M.J.: “The role of education and search for the European unity: the illustrated and romantic “perpetual peace” projects”, *Educação*, ano XXIX, núm. 2 (59), pp. 303-327.

- REMIRO BROTONS, A.: “Carta de las Naciones Unidas-nuevo orden: ida y vuelta”, a CAFLISCH, L.; BERMEJO GARCIA, R.; DIEZ-HOCHLEITNER RODRIGUEZ, J.; GUTIERREZ ESPADA, C. (Coords): *El derecho internacional: normas, hechos y valores: liberamicorum José Antonio Pastor Ridruejo*, Universidad Complutense, Facultad de Derecho, Madrid, 2005, pp. 359-382.
- ROBERT, J.: “Les accords de Schengen”, *Revue des Affaires Européens*, nº. 1, 1992
- RODRIGUEZ-PATRON RODRIGUEZ, P.: “Vigésimo aniversario de la reunificación alemana”, *Revista general de derecho constitucional*, núm. 10, 2010
- ROGERS, C.J.: “La época de la Guerra de los Cien Años”, a KEEN, M.: *Historia de la guerra en la Edad Media*, 2005.
- ROY, J.: “La percepción de los Estados Unidos sobre el proceso de integración europeo”, *OASIS: Obervatorio de Análisis de los sistemas internacionales*, núm. 12, 2007, pp. 385-409.
- RUBIO PEREZ, L.M.: “Sociedad y estructuras sociales. Los estamentos no privilegiados: oficios, ocupaciones y hegemonía del sector artesanal en los núcleos urbanos; la burguesía comercial; la burguesía maragata (la comunidad maragat...; haciendas, trajines, empeños y negocios; patrimonios, linajes y oligarquías...); la clase campesina”, a RUBIO PEREZ, L.M.: *La historia de León*, vol. 3, 1990.
- RUIZ GONZÁLEZ, F.J.: “Ucrania: revolución y Guerra civil. Una visión alternativa de la crisis. Instituto Español de Estudios Estratégicos. Documento Marco, 19/2014, 13 de noviembre de 2014.
- RUIZ GONZÁLEZ, F.J.:”Reflexiones sobre la seguridad energética en Europa”. Instituto Español de Estudios Estratégicos. *Documento Marco* 12/2013, de 4/7/2013.
- RUIZ, F.J.: “Una visión alternativa a la crisis de Ucrania”. *Esglobal*, 6 de marzo de 2014.

- SAMANIEGO BONEU, M.: “Antecedentes del proceso de integración europea. La idea de Europa hasta 1950”, a BENEYTO PEREZ, J.M. (Dir.); MAILLO GONZALEZ-ORÚS, J.; BECERRIL ATIENZA, B. (Coords.): *Tratado de Derecho y Políticas de la Unión Europea. Tomo I. Desarrollo histórico y caracteres básicos de la Unión Europea. Naturaleza, valores, principios y competencias*, Aranzadi-Thomson Reuters, Cizur Menor, 2009.
- SÁNCHEZ ANDRÉS, A.: “La interdependencia energética ruso-europea”. *Real Instituto Elcano*. DT N° 25/2007, de 8-6-2007.
- SCHIMITT, C.: “El orden del mundo después de la Segunda Guerra Mundial”, *Revista de Estudios Políticos*, núm. 122, 1962, pp. 19-38.
- SERRA MASSANSALVADOR, F.: “Rusia: una lejanía acentuada”, a BARBÉ, E. (Coord.) *España y la política exterior de la UE. Entre las prioridades españolas y los desafíos del contexto internacional*, Quadern de Treball IUEE, núm. 40, 2002, p. 114.
- SHOWALTER, D.: “La Segunda Guerra Mundial en Europa”, a BLACK, J. (Coord.): *La guerra desde 1900: historia, estrategia, armamento*, Akal, 2011.
- SOBRINO HEREDIA, J.M.: “Principio de subsidiariedad y participación de los entes locales y regionales en la UE”, *Noticias de la UE*, núm. 145
- SOTILLO LORENZO, J.A.: “La cooperación para el desarrollo en la Unión Europea tras la adopción del consenso europeo sobre el desarrollo”, a Rodríguez Manzano, I.; Teijo García, C.: *Ayuda al desarrollo: piezas para un puzzle*. Els llibres de la Catarata-IUDC, 2009.
- THE HENRY L. STIMSON CENTER (Institució independent amb seu a Washington que aporta solucions pràctiques als problemes de seguretat): “El Informe Brahimi y el futuro de las operaciones de paz de las Naciones Unidas”, *Papeles de Cuestiones Internacionales* , n° 85, 2004, págs. 117-130

- TRUYOL SERRA, A.: “L’expansion de la société internationale aux XIXe et XX siècles”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit international de La Haye*, t. 116, 1965-III, pp. 100-102.
- VERDU BERGANZA, I.: “El pensamiento político en el siglo XIV: de Dante a Marsilio de Padua”, a *Sociedad de Filosofía Medieval: Actas del II Congreso Nacional de Filosofía Medieval*, Zaragoza, 1996, pp. 523-534.
- VV.AA.: “AnalizingtheTreaty of Nice”, *ECS Review*, vol. 14, núm. 2, 2001
- VV.AA.: “La Ronda Kennedy (1964-1967): el punto de inflexión”, *Información Comercial Española ICE: Revista de Economía*, núm. 770, 1998, pp. 99-116.
- VV.AA.: “De Gaulle: L’Europa de los Estados”, *Información Comercial Española, ICE: Revista de Economía*, núm. 346, 1962, pp. 115-117.
- WYDRA, H.; CREMADES GARCIA, J.: “El proceso de reunificaciónalemana: consecuencias para Alemania y Europa”, *Revista de derecho político*, núm. 40.
- YOUNGS, R.: “La UE y la primavera árabe: de la generosidad a la geoestrategia”. *FRIDE, Policy Brief*, nº 64, Octubre 2011, pp. 3 y 4.

